

Latvijas Universitāte
Humanitāro zinātņu fakultāte

Brigita Aleksejeva

SENGRIEĶU FILOLOĢISKO TEKSTU VALODA

Promocijas darbs

filoloģijas doktora (*Dr. philol.*) grāda iegūšanai

valodniecības zinātņu nozarē

klasiskās filoloģijas apakšnozarē

Zinātniskā vadītāja:

prof. *Dr. philol.* Ilze Rūmniece

Rīga
2011

Akadēmiskās godprātības apliecinājums

Apliecinu, ka mans promocijas darbs nav viltojums vai plaģiāts un ka pētījuma ietvaros nav izdarīti citi zinātniskās ētikas pārkāpumi.

Rīgā, 2011. gada 1. februārī

_____ /Brigita Aleksejeva/

Pateicības

Esmu no sirds pateicīga mana darba zinātniskajai vadītājai profesorei Ilzei Rūmniecei – ne tikai par vērīgu mana darba vadīšanu visos tā posmos, bet arī par iedvesmošanu, nerimstošo atbalstu un par man atvēlēto laiku – neatsveramu un brīnišķīgu.

Es pateicos arī savām kolēģēm Klasiskās filoloģijas katedrā – asociētajai profesorei Vitai Paporinskaī un docentei Brigitai Cīrulei par veltīto laiku mana promocijas darba pirmvarianta lasīšanai, kā arī vērtīgajiem ieteikumiem tā uzlabošanai. Sirsnīgs paldies arī Latvistikas un baltistikas nodaļas docentei Ilzei Lokmanei par ievadīšanu valodas funkcionālo paveidu un stilu sistēmu izzināšanā.

Vēlos pateikties arī savai ģimenei – bez viņu mīlestības, pacietības, sapratnes un pastāvīga atbalsta šis darbs nebūtu tapis. Šo promocijas darbu es veltu savai vecmāmiņai Verai Sirmāis, kura gan nezina neko daudz par senajiem grieķiem vai valodas analīzi, bet jau no mazotnes ir aicinājusi mani izglītoties un nekad neapstāties pie sasniegtā.

Tabulu saraksts

1. tabula *Pārskats par daiļrunas īpašību veidiem un paveidiem*
2. tabula *Pārskats par filoloģisko jēdzienu lietojuma aspektiem (statistiskā tabula)*
3. tabula *Pārskats par autora viedokļa klātbūtni tekstā (statistiskā tabula)*
4. tabula *Pārskats par tēlainās izteiksmes līdzekļu lietojumu (statistiskā tabula)*
- 4.1. tabula *Pārskats par salīdzinājumu sastopamību analizētajos tekstos (statistiskā tabula)*
- 4.2. tabula *Pārskats par hiperbolu sastopamību analizētajos tekstos (statistiskā tabula)*
5. tabula *Pārskats par atsaušanos un citēšanu (statistiskā tabula)*
- 5.1. tabula *Pārskats par citātu sastopamību analizētajos tekstos (statistiskā tabula)*

Satura rādītājs

Akadēmiskās godprātības apliecinājums.....	2
Pateicības.....	3
Tabulu saraksts.....	4
Satura rādītājs.....	5
IEVADS	6
1. NODAĻA. VALODAS STILA JAUTĀJUMU PĒTNIECĪBAS UN ZINĀTNES VALODAS PIRMSĀKUMI SENAJĀ GRIEKIJĀ	20
1.1. Zinātnes valodas jēdziens, teorētisko nostādņu attīstība un pētniecība.....	20
1.2. Valodas stila jautājumu izziņošana sengrieķu sacerējumos par vārda mākslu	29
2. NODAĻA. FILOLOĢISKIE JĒDZIENI	39
2.1. Formulējums, izpratnes robežas un vārdiskais apzīmējums	39
2.1.1. Aristotelis	40
2.1.2. Dionīsijs	53
2.1.3. Hermogens.....	68
2.2. Secinājumi: kopīgās un atšķirīgās īpatnības, to attīstība.....	81
3. NODAĻA. AUTORA VIEDOKĻIS TEKSTĀ	87
3.1. Autora viedokļa klātbūtne tekstā	87
3.1.1. Aristotelis	89
3.1.2. Dionīsijs	94
3.1.3. Hermogens.....	103
3.2. Secinājumi: kopīgās un atšķirīgās īpatnības, to attīstība.....	107
4. NODAĻA. TĒLAINĪBA	115
4.1. Tēlainās izteiksmes līdzekļu lietojums	115
4.1.1. Aristotelis	117
4.1.2. Dionīsijs	124
4.1.3. Hermogens.....	132
4.2. Secinājumi: kopīgās un atšķirīgās īpatnības, to attīstība.....	139
5. NODAĻA. AVOTI	146
5.1. Atsaukšanās un citēšana	146
5.1.1. Aristotelis	147
5.1.2. Dionīsijs	149
5.1.3. Hermogens.....	156
5.2. Secinājumi: kopīgās un atšķirīgās īpatnības, to attīstība.....	158
NOBEIGUMS	164
TĒZES	169
Saīsinājumu saraksts	172
Avotu un literatūras saraksts	173
PIELIKUMI	181
GLOSĀRIJS. Filoloģiskie jēdzieni <i>Retorikas</i> trešajā grāmatā.....	181
GLOSĀRIJS. Filoloģiskie jēdzieni <i>Par vārdu savienošanu</i>	186
GLOSĀRIJS. Filoloģiskie jēdzieni <i>Par izteiksmes veida paveidiem</i>	192

IEVADS

Pirmie filoloģiski teorētiska satura (turpmāk arī – filoloģiskie) teksti Eiropas kultūrvidē tika sarakstīti Senajā Grieķijā ceturtajā gadsimtā pirms mūsu ēras – laikā, kad diskusijas par valodas rašanos un tās dabu nomainīja nepieciešamība salīdzinoši pētīt un vērtēt literāros darbus, vispirms, oratorrunas, izceļot pozitīvo un norādot uz trūkumiem. Gadsimtu gaitā (4. gs. p. m. ē. – m. ē. 2. gs.) vārda mākslas ietvaros tika attīstītas vairākas valodas stila teorijas. Sākotnēji to autori savas atziņas pamatoja, aplūkojot, salīdzinot un raksturojot dažāda satura oratorrunu valodu, savukārt vēlāk – arī atsevišķu daiļliteratūras žanru valodu, kā arī antīkās pasaules zināmāko rakstnieku literāro darbu valodu. Pētot valodas stilu, retorikas teorētiku uzmanību saistīja ne tikai mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu izmantojums, bet arī citas valodu raksturojošas kategorijas.

Sengrieķu filoloģiskajos tekstos vienuviet tika padziļināti pētīti dažādi ar valodas izpēti saistīti jautājumi – mūsdienās ar līdzīgu jautājumu izpēti nodarbojas atsevišķas valodniecības nozares: ortogrāfija, fonoloģija, morfoloģija, leksikoloģija, sintakse un stilistika.

Šo tekstu valoda atšķiras no tā laika literārajiem (neteorētiskajiem) darbiem raksturīgās: tā kā te vērojami Eiropas filoloģiskās domas – valodas un literatūras – teoriju veidošanās pirmsākumi, to valoda ļauj novērtēt mūsdienu humanitāro zinātņu vidē funkcionējošās valodas agrīnāko tekstuāli pieejamo posmu, kas līdz šim nav pētīts.

Pētījumam izmantotie teksti, to autori

Promocijas darbā sengrieķu filoloģisko tekstu valodas pētījumam izmantots **oriģināltekstu materiāls** par filoloģiskiem (ar valodas izpēti saistītiem) jautājumiem, kas atlasīts no trīs sengrieķu retorikas teorētiku traktātiem – Aristoteļa darba *Ῥητορικὴ* (*Retorika*)¹, Dionīsija Halikarnāsieša (turpmāk arī –

¹ Aristoteļa traktāta nosaukuma ekvivalents latīņu valodā – *Rhetorica*.

Dionīsijs) traktāta *Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων* (*Par vārdu savienošānu*)² un Hermogena traktāta *Περὶ ἰδεῶν λόγου* (*Par izteiksmes veida paveidiem*)³.

No minētajiem traktātiem atlasīts filoloģiski teorētiska satura tekstu materiāls: no Aristoteļa *Retorikas* – 7184 vārdu apjomā, no Dionīsija *Par vārdu savienošānu* – 21 484 vārdu apjomā (pilns traktāta teksts), no Hermogena *Par izteiksmes veida paveidiem* – 31 886 vārdu apjomā. Pētījumam atlasīto tekstu **kopapjoms ir 60 554 vārdi**. Filoloģiski teorētiska satura tekstu materiāla atlase bija būtiska, lai veiktu tieši šāda satura tekstu valodas īpatnību analīzi.

Aristotelis (*Ἀριστοτέλης*) (384.–322. g. p. m. ē.) – sengrieķu filozofs. Dzimis Halkidikes pussalas austrumu krasta pilsētā Stagīrā, 17 gadu vecumā devies uz Atēnām, darbojies Platona akadēmijā, ietekmējies no Platona filozofijas. 342. g. p. m. ē. pēc Maķedonijas valdnieka Filipa II uzaicinājuma kļuvis par Maķedonijas Aleksandra skolotāju. 335. g. p. m. ē. atgriezies Atēnās un nodibinājis skolu – t. s. Liceju. Liceja laikos izveidojis apjomīgu bibliotēku, savus skolniekus rosinājis nodarboties ar pētījumiem – īpaši dabas zinātnēs un politikas vēsturē.

Aristotelis pētījis un rakstījis par visdažādākajām tēmām. Viņa sarakstītos darbus var iedalīt šādās grupās: loģika un metafizika; daba, dzīvība un prāts; ētika, politika un humanitārās zinātnes (t. sk. traktāti *Retorika* un *Ποιητική* (*Poētika*)). Aristoteļa devums Rietumu pasaules filozofijas un zinātņu attīstībā joprojām tiek iztirzāts un vērtēts (ODCW 2005, 70).

Aristotelis, lai arī mūsdienās vairāk pazīstams kā antīkās pasaules filozofs un plaša profila zinātnieks, pateicoties viņa traktāta *Retorika* ietekmei uz visu vēlāko laiku retorikas teoriju, tiek uzskatīts arī par pasaules mēroga retorikas teorētiķi (Gross, Walzer 2000, ix).

Retorika sastāv no trīs daļām jeb grāmatām, no kurām pirmajās divās tiek aplūkots, kas ir retorika un kādi ir tās uzdevumi, kā arī iztirzāti pārliecināšanas

² Dionīsija traktāta nosaukuma ekvivalents latīņu valodā – *De compositione verborum*.

³ Līdz šim nav veikta minēto darbu pilnvērtīga pārtulkošana un publicēšana latviešu valodā.

līdzekļu veidi, savukārt trešajā grāmatā tiek analizēti izteiksmes veida (λέξις) aspekti un oratorrunas uzbūve.

Izteiksmes veida (λέξις) un ar to saistīto valodas jautājumu analīzei Aristotelis pievēršas *Retorikas* trešās grāmatas pirmajā daļā (*Rhet.1403b.6 – 1414a.31*⁴), kas ir viens no šajā promocijas darbā pētītajiem teksta materiāliem (7184 vārdi). Otrajā daļā viņš raksta par oratorrunas izkārtojumu jeb struktūru (τάξις) (*Rhet.1414a.31–1420a.8*).

Diskusiju par izteiksmes veidu Aristotelis uzsāk, uzsverot, ka tā izcilību (λέξεως ἀρετή) nosaka skaidrība (*Rhet.1404b.1*), kura savukārt lielā mērā ir atkarīga no vārdu izvēles. Izklāsta gaitā viņš piemin vairākus vārdu veidus un to lietojuma iespējas (*Rhet.1404.b5–1405a.2*).

Īpašu uzmanību Aristotelis velta metaforu lietojumam, veidošanai un metaforisku izteicienu veidiem (*Rhet.1405a.3–1405b.20*). Viņš pievēršas arī epitetu⁵ un pamazināmo vārdu lietojumam (*Rhet.1405b.20–34*).

Iztirzājis izcila izteiksmes veida raksturierzīmes, autors pievēršas izteiksmes veida drēgnuma cēloņiem, kas, autoraprāt, ir četri: sarežģītu vārdu, glosu⁶, neatbilstošu epitetu un neveiksmīgi veidotu metaforu lietojums (*Rhet.1405b.35–19*). Aristotelis izklāsta arī savu redzējumu par salīdzinājuma būtību un tā saikni ar metaforu (*Rhet.1406b.20–1407a.18*).

Īpašu vietu Aristotelis atvēl pareizas grieķu valodas (τὸ ἐλληνίξειν) (*Rhet.1407a.20*) iztirzājumam. Viņš uzsver, ka pareiza grieķu valoda ir izteiksmes veida pamatā (ἀρχή). Lai runātu pareizā grieķu valodā, ir jāievēro pieci

⁴ Šādi šeit un citviet norādīta vieta analizētā traktāta oriģināltekstā, kas pieejams tiešsaistes datubāzē *Thesaurus Linguae Graecae*.

⁵ **Epitets** (ἐπίθετον) – pamatnozīme *klāt pieliktais*. Sengrieķu filoloģiskajos tekstos apzīmē aprakstošu īpašības vārdu vai pat veselu frāzi.

⁶ Aristotelim jēdziena apzīmējums ‘γλῶσσα’ – pamatnozīmē ‘mēle’ – apzīmē jebkuru vārdu, kas izklausās svešādi un varētu samulsināt klausītājus. *Poētikā* (21.6) jēdziena apzīmējums ‘glosa’ ir skaidrots, kā vārds, ko lieto citi cilvēki, proti, ka glosa ir aizguvums no cita dialekta vai valodas. Mūsdienās termins ‘glosa’ apzīmē tekstā lietotu neparastu, maz pazīstamu vai nesaprotamu vārdu, frāzi (vai terminu) kopā ar tā skaidrojumu vai tulkojumu (iekavās, parindē u. tml.); arī paskaidrojošu vārdu vai frāzi, ko tekstam (iekavās, parindē u. tml.) pievieno mazpazīstama vārda nozīmes komentēšanai (VPSV 2007).

nosacījumi, kas saistīti ar vārdu izvēli un savienošanu: pirmkārt, pareizs savienotājpārdu (saikļu, partikulu, prievārdu, artikulu u. c.) lietojums (*Rhet.*1407a.20–1407a.30), otrkārt, konkrētu vārdu, nevis aprakstošu izteikumu lietojums (*Rhet.*1407a.31), treškārt, izvairīšanās no divējādi saprotamiem izteikumiem, izņemot gadījumus, kad tie tiek lietoti ar nolūku (dzejā) (*Rhet.*1407a.32–1407b.6). Ceturtais pareizas grieķu valodas nosacījums ir vistiešāk saistīts ar mūsdienu izpratni par pareizu valodu un tās principiem nekā iepriekšējie – tā ir nepieciešamība pareizi lietot vārdu dzimtes (*Rhet.*1407b.6–9). Arī piektais nosacījums ir cieši saistīts ar valodas pareizību un uzsver nepieciešamību ievērot konsekvenci, lietojot vienskaitļa vai daudzskaitļa formas (*Rhet.*1407b.9). Galvenie pareizas grieķu valodas kritēriji – rakstītajam jābūt viegli lasāmam (εὐανάγνωστον) un viegli izrunājamam (εὐφραστον). Ar šādām īpašībām nav apveltīta runa, kurā ir daudz savienotājpārdu un kurā ir grūti salikt pieturzīmes (*Rhet.*1407b.11–18). Τὸ ἑλληνίζειν (pareiza grieķu valoda) tēmas noslēgumā Aristotelis nedaudz pievēršas arī valodas kļūdām (*Rhet.*1407b.18–26).

Seko diskusijas par to, ar kādu valodas līdzekļu palīdzību izteiksmes veidu var izvērst vai pretēji – koncentrēt (*Rhet.*1407b.26–1408a.9), izteiksmes veida piemērotību saturam (*Rhet.*1408a.10–1408b.20), par metriski nesaistītas izteiksmes jeb, mūsdienu izpratnē, prozas⁷ ritmu (*Rhet.*1408b.21–32), dažādiem oratorrunas izteiksmei piemērotiem un nepiemērotiem pantmēriem (*Rhet.*1408b.32–1409a.23), blīvi izklāstošu izteiksmes veidu un tādu, kas sadalīts dažāda veida periodos (*Rhet.*1409a.24–1410b.5), izteiksmes veida izkoptību (*Rhet.*1410b.6–1411b.23) un atainošanu (*Rhet.*1411b.24–1413b.2) un izteiksmes veida piemērošanu dažāda veida oratorrunām (*Rhet.*1413b.3–1414a.2).

Dionīsijs Halikarnāsietis jeb Halikarnāsas Dionīsijs (Διονύσιος Ἀλικαρνασσεύς) (apt. 60. – 9. g. p. m. ē.) – sengrieķu vēsturnieks un retorikas skolotājs. Savā apjomīgākajā darbā *Ρωμαϊκὴ ἀρχαιολογία* (*Romas senatne jeb Stāsti*

⁷ Sengrieķu retorikas teorētiku tekstos nav īpaša apzīmējuma (termina) prozas jēdzienam.

par Romas senatni) Dionīsijs min, ka ir Aleksandra dēls un nāk no Halikarnāsas – pilsētas Mazāzijā. Dzīves lielāko daļu (no apt. 29. g. p. m. ē.) Dionīsijs pavadījis Romā, kur apguvis latīņu valodu un aktīvi nodarbojies ar Romas senatnes izzināšanu. Paralēli tam Dionīsijs pasniedzis retoriku Romas jauniešiem un sarakstījis vairākus traktātus par retoriku.

Lai arī pats Dionīsijs par savu ievērojamāko darbu uzskatījis *Romas senatni*, mūsdienās viņš ir pazīstams, pateicoties saviem mazāk apjomīgajiem darbiem, kuros aplūkoti retorikas, t. sk. valodas stila, jautājumi, piemēram, *Par vārdu savienošanu*, *Περὶ λεκτικῆς Δημοσθένους δεινότητος* (*Par Dēmostena runas mākslas ietekmīgumu*), *Περὶ Θουκυδίδου χαρακτῆρος* (*Par Tukidīda izteiksmes formu*) u. c., no kuriem nozīmīgākais ir traktāts *Par vārdu savienošanu*. Turklāt tas ir arī viens no retajiem hellēnisma un vēlīnās antīkvitātes laika sacerējumiem, kas pilnībā saglabāties līdz mūsdienām un kurā rūpīgi tiek pētīta valodas materiāla apstrādes gaita. Traktāta *Par vārdu savienošanu* teksts veido **otru no šajā promocijas darbā pētītajiem teksta materiāliem (21 484 vārdi)**.

Valodas jautājumu iztīrījuma ievaddaļā Dionīsijs definē savienošanas jēdzienu, uzskaita vārdisko izteiksmi veidojošās daļas, kā arī atklāj savienošanas pamatuzdevumu – visas izteiksmi veidojošās daļas savienot savstarpēji piemēroti (*De comp.*2.1–47). Pēc tam seko vārdiskās izteiksmes veidu un savienošanas iespēju iztīrījums (*De comp.*3.1–128). Dionīsijs uzskatāmi parāda, kā, izmainot vārdu savienojumu, zūd to labskanīgums un iedarbīgums (*De comp.*4.1–128). Autors pierāda, ka vārdu savienošana ir māksla, nevis dabas dots talants (*De comp.*5.1–88). Seko vārdu savienošanas mākslas trīs uzdevumu (*De comp.*6.1–6.23), kā arī savienojamo vārdu (*De comp.*6.23–62), kolu (*De comp.*7.1–9.53) un periodu (*De comp.*9.54–60) novērtēšanas un apstrādes iespēju izklāsts.

Kad vārdu savienošanas pamatnostādnes ir iztīrītas, Dionīsijs pievēršas paņēmiem, ar kuru palīdzību tiek panāktas divas savstarpēji saistītas runātā un rakstītā vārda kvalitātes: skaistais un patīkamais. Vispirms minētās īpašības tiek definētas (*De comp.*10.1–26), seko skaistas un patīkamas izteiksmes avotu ‘μέλος’

(labskanīgums), 'ῥυθμός' (metriskā pēda / ritms), 'μεταβολή' (pārmaiņa), 'πρόεπον' (piemērotība) uzskaitījums un analīze (*De comp.*11.1–133). Autors iztira, kādu izteiksmes daļu savienošana rezultātā tiek panākta patīkama un skaista izteiksme (*De comp.*12.1–13.16). Tā kā iepriekš minēto izteiksmes kvalitāšu sasniegšanā liela nozīme ir burtu skanējuma jeb skaņu īpašībām un to savienošana prasmei, kas savukārt nosaka labskanīgumu, apjomīga traktāta daļa ir veltīta gan burtu, gan arī zilbju īpašību analīzei un savienošana iespēju iztīrījumam (*De comp.*14.1–16.26). Pēc tam seko ar valodas ritmu saistītu jautājumu (dažāda veida pantmēru, metrisko pēdu) analīze, turklāt gan dzejā, gan arī metriski nesaistītā tekstā (*De comp.*17.1–18.209), izteiksmes pārmaiņas un piemērotības aspektu iztīrījums (*De comp.*19.1–20.132).

Traktāta otrajā daļā Dionīsijs izklāsta savu teoriju par trīs dažādiem izteiksmes salāgojuma veidiem – 'γλαφυρά' (gludo), 'μέσος' (vidējo) un 'αύστηρά' (raupjo) (*De comp.*21.1–24.42), savukārt noslēgumā pievēršas metriski nesaistīta teksta un dzejas līdzības aspektiem (*De comp.*25.1–26.154).

Traktāts *Par vārdu savienošanu* tajā aplūkoto daudzveidīgo valodas un tās stila jautājumu dēļ, mūsdienu izpratnē, nenoliedzami ir uzskatāms par filoloģiski teorētisku tekstu.

Hermogens (Ἑρμογένης) (2. gs. m. ē.) – rētors⁸, vairāku retorikas mācību grāmatu autors. Zināms, ka Hermogens dzīvojis Romā. Par viņa dzimšanas un miršanas datiem trūkst ziņu. Hermogena kā rētora popularitātes uzplaukuma laiks sakrīt ar Romas imperatora Marka Aurēlija valdīšanas laiku (161. – 180. g. m. ē.). Viņš bijis vairāku tobrīd populāru didaktisku traktātu par retoriku autors. Līdz mūsdienām saglabājušies tikai divi sacerējumi, par kuriem nav šaubu, ka tie ir Hermogena darbi: viens no tiem ir traktāts *Περὶ στάσεων* (*Par uzstādījumiem [oratorrunā]*), bet otrs – *Par izteiksmes veida paveidiem*, kurš tiek uzskatīts par vienu

⁸ **Rētors (ῥήτωρ)** – sākotnējā termina pamatnozīme bija *runātājs* jeb *orators*, kas uzstājās tautas sapulcēs vai tiesās, dažkārt tā nozīme bija ekvivalenta jēdzienam *politiķis* (Kennedy 2007, 8), bet vēlāk (sākot ar 2. gs. p. m. ē.) termins apzīmēja arī jēdzienu *retorikas skolotājs*.

no ietekmīgākajiem vēlinās antikvitātes un Bizantijas laika traktātiem par valodas stilu (Routherford 1998). Ilgu laiku tas tika izmantots kā galvenā mācību grāmata retorikas skolās.

Traktāts *Par izteiksmes veida paveidiem* sastāv no divām grāmatām, katru no tām veido 12 nodaļas. Trešais šajā promocijas darbā pētītais teksta materiāls ir **pirmās grāmatas 12 nodaļas un otrās grāmatas astoņas nodaļas (31 886 vārdi).**

Traktāta pirmās grāmatas pirmā nodaļa ir uzskatāma par ievadu – tajā autors atklāj sava darba teorētiskās pamatnostādnes, savukārt nākamajās 11 nodaļās un otrās grāmatas astoņās nodaļās Hermogens iztirzā saturiskos un valodas līdzekļus, kas veido piecām daiļrunas īpašībām un četrpadsmit (14) to paveidiem (skat. 1. tabulu) pakārtotos atbilstoša skaita izteiksmes veida paveidus un apakšpaveidus.

1. tabula

Pārskats par daiļrunas īpašību veidiem⁹ un paveidiem

1.	σαφήνεια	skaidrība
1.1.	καθαρότης	tīrība
1.2.	εὐκρίνεια	pārskatāmība
2.	μέγεθος	majestātiskums
2.1.	σεμνότης	svinīgums
2.2.	περιβολή	apjomīgums
2.3.	λαμπρότης	spožums
2.4.	τραχύτης	raupjums
2.5.	σφοδρότητος	dedzīgums
2.6.	ἀκμή	asums
3.	κάλλος	skaistums
4.	γοργότης	sparīgums
5.	ἦθος	raksturīgums
5.1.	ἀφέλεια	vienmērīgums
5.2.	γλυκύτης	saldums
5.3.	δριμύτης	izmanīgums
5.4.	ἐπιείκεια	samērīgums
5.5.	ἀλήθεια	patiesīgums
5.6.	βαρύτης	smagnējums

⁹ Iekrāsoti pelēkā krāsā.

Otrās grāmatas devītajā nodaļā tiek iztirzāta meistarība (δεινότης – pamatnozīmē *spēks, varenība*), kas, lai arī no autora puses pasniegta kā vēl viena no daiļrunas īpašībām, faktiski ir uzskatāma par māku prasmīgi izmantot visus iepriekš minētajām daiļrunas īpašībām un to paveidiem pakārtotos izteiksmes veida paveidus un to apakšpaveidus veidojošos saturiskos un valodas līdzekļus. Desmitajā, vienpadsmitajā un divpadsmitajā nodaļā autors analizē, kādas daiļrunas īpašības un attiecīgi tās formējošie raksturlielumi veido dažādu veidu oratorrunu izteiksmi. Minēto četru nodaļu teksts nav iekļauts valodas analīzei atlasītajā teksta materiālā, gan tāpēc, lai pēc iespējas racioanilzētu atlasītā teksta apjomu, gan arī tāpēc, ka tajās autors neteoretizē par valodas parādībām, kas nebūtu aplūkotas jau iepriekšējās nodaļās.

Visām traktāta nodaļām, kur tiek aplūkoti daiļrunas īpašībām vai to paveidiem pakārtotos izteiksmes veida paveidus un to apakšpaveidus veidojošie saturiskie un valodas līdzekļi, ir līdzīgs strukturējums: vispirms autors iztirzā noteikta veida domas jeb saturu (ἔννοια), pēc tam – piemērotākos iztirzājuma risinājumus (μέθοδοι), tad – vārdisko izteiksmi (λέξις), runas figūras (σχήματα)¹⁰, kolus¹¹ (κῶλα), saistījumu (συνθήκη), pārrāvumu (ἀνάπαυσις) un metrisko pēdu (ὄρθμος), kas no tiem veidojas.

Jāpiebilst, ka vietām Hermogens tomēr neievēro paša noteikto kārtību un vienlaikus diskutē, piemēram, gan par attiecīgajam izteiksmes veida paveidam raksturīgo iztirzājuma risinājumu, gan arī par to, kādiem jābūt kolim.

Trīs iepriekš raksturoto traktātu teksti pētījumam izvēlēti, pirmkārt, tāpēc, ka to uzmanības centrā ir valodas jautājumi, otrkārt, – atšķirībā no citiem zināmajiem sengrieķu filoloģiski teorētiska satura tekstiem, tie ir pilnībā saglabājušies, treškārt, – tie ir sarakstīti dažādos laika posmos, un to valodas analīze ļauj novērtēt sengrieķu filoloģisko tekstu valodu raksturojošo īpatnību

¹⁰ Skat. 78. un 132. piezīmi.

¹¹ Skat. 71. piezīmi.

veidošanos un nostiprināšanos sešu gadsimtu gaitā (4. gs. p. m. ē. – 2. gs. m. ē.). Lai arī analizētos darbus saista viena tēma – runātā un rakstītā vārda teorētiska izpēte retorikas ietvaros –, to valodā vērojamas gan līdzīgas, gan arī atšķirīgas izteiksmes veida jeb stila iezīmes.

Pētījuma mērķis – atklāt sengrieķu filoloģisko tekstu valodas raksturīgākās īpatnības, novērtējot to **saikni** ar mūsdienu humanitāro zinātņu vidē funkcionējošās valodas tipiskākajām iezīmēm, kā arī to **atšķirības**.

Pētījuma hipotēze

Sengrieķu filoloģisko tekstu valodas īpatnības ir mūsdienu humanitāro zinātņu vidē funkcionējošās valodas tipiskāko iezīmju pamatā.

Pētījuma uzdevumi, lai sasniegtu izvirzīto mērķi, ir:

- apkopot un izvērtēt pieejamo informāciju par sengrieķu filoloģiski zinātnisko diskursu un tā pētniecību, kā arī galvenās teorētiskās nostādnes par mūsdienu humanitāro zinātņu vidē funkcionējošo valodu un tajā vērojamo zinātniskās valodas stilu;
- atlasīt filoloģiski teorētiska (ar valodas jautājumu izpēti saistīta) satura teksta materiālu no pētījumam izvēlētajiem traktātiem;
- analizējot atlasīto tekstu, noteikt sengrieķu filoloģisko tekstu valodas raksturīgākās īpatnības un sniegt uzskatāmu priekšstatu par to skaitliskajām proporcijām gan attiecībā pret konkrētā avota tekstu, gan arī savstarpēji visos trīs traktātos;
- novērtēt atklāto sengrieķu filoloģisko tekstu valodas raksturīgāko īpatnību lietojuma attīstību diahroniskā aspektā visu trīs dažādos laika posmos sarakstīto traktātu ietvaros un mēģināt identificēt šo īpatnību saikni ar mūsdienu humanitāro zinātņu vidē funkcionējošās valodas tipiskākajām iezīmēm.

Pētījuma novitāte

Pētījums ļauj **kompleksi** novērtēt sengrieķu filoloģisko tekstu valodas raksturīgākās īpatnības un to nozīmi, kā arī saskatīt mūsdienu humanitāro

zinātņu vidē funkcionējošās valodas pirmsākumus sengrieķu filoloģiskajos tekstos.

Pētījuma teorētiskā nozīme

Nozīmīgāko sengrieķu filoloģiski teorētisko tekstu valodas īpatnību apzināšana un pētīšana ir būtiska mūsdienu filoloģiskās domas attīstības dziļākai izpratnei – sengrieķu retorikas teorētiķi Eiropas kultūrvidē bija pirmie, kas sāka teoretizēt ($\theta\epsilon\omega\rho\acute{\epsilon}\omega$ – *skatīties, aplūkot, izskatīt, spriest*) par valodas jautājumiem.

Pētījuma praktiskā nozīme

Promocijas darba praktiskā nozīme ir cieši saistīta ar interesi par mūsdienu zinātnes valodu, tās veidošanos un turpmāko attīstību. Pētījumā ne tikai atklātas sengrieķu filoloģisko tekstu valodas nozīmīgākās īpatnības un to attīstība diahroniskā aspektā, bet arī sniegts ieskats mūsdienu humanitāro zinātņu vidē funkcionējošās valodas galveno iezīmju veidošanās senākajā vēsturē. Promocijas darbu kopumā, kā arī tā aspektus iespējams izmantot studiju procesā dažāda līmeņa programmās – gan bakalaura, gan maģistra, izgaismojot valodas stilistikas jautājumu attīstības vēsturi un atsevišķu iezīmju valenci mūsdienu tekstvidē.

Promocijas darbs var rosināt turpmākus pētījumus par citām antīkās pasaules filoloģiskā diskursa tēmām, kam šī darba ietvaros uzmanība nav pievērsta vai arī ir pievērsta vien virspusēji, piemēram, orientēšanās uz klausītāju, teksta strukturējuma īpatnības. Pētījuma rezultāti var būt noderīgi salīdzināšanai, analizējot citām zinātnes jomām piederīgu antīkās pasaules tekstu valodas īpatnības (medicīna, filozofija, arhitektūra u. c.).

Pētījuma metodes

Pētījumā izmantotais valodas materiāls tiek izziņāts diahroniskā skatījumā. Rakstot pētījumu, izmantota deskriptīvā (agrīnā pētījuma posmā), statistikas un valodas analīzes metode, kas ietver konkrētu īpatnību (filoloģisko tekstu valodai nozīmīgāko īpatnību, kas pašreizējā skatījumā varētu būt saistītas ar mūsdienu humanitāro zinātņu vidē funkcionējošās valodas tipiskākajām

iezīmēm) uzskaiti, salīdzināšanu, iespējamās diahroniskās mijiedarbības pētīšanu un izvērtēšanu.

Promocijas darba struktūru veido ievads, piecas nodaļas ar apakšnodaļām, astoņas statistiskās tabulas, nobeigums, tēzes, avotu un literatūras saraksts un trīs pielikumi.

Pirmā nodaļa *Valodas stila jautājumu pētniecības un zinātnes valodas pirmsākumi Senajā Grieķijā* sastāv no divām apakšnodaļām – 1.1. *Zinātnes valodas jēdziens, teorētisko nostādņu attīstība un pētniecība* un 1.2. *Valodas stila jautājumu izzināšana sengrieķu sacerējumos par vārda mākslu*.

Apakšnodaļā 1.1. *Zinātnes valodas jēdziens, teorētisko nostādņu attīstība un pētniecība* uzmanība pievērsta ar valodas funkcionalitāti saistīto jēdzienu, t. sk. zinātnes valodas un zinātniskās valodas stila jēdziena, pirmsākumiem, apzināta zinātnes valodas jēdziena izpratne, latviešu un kontaktvalodu valodnieku teorētiskās nostādnes par zinātnes valodu un tās tipiskākajām pazīmēm, kā arī atklāta filoloģisko tekstu valodas jēdziena izpratne, izpētes nozīme un iespējas.

Apakšnodaļā 1.2. *Valodas stila jautājumu izzināšana sengrieķu sacerējumos par vārda mākslu* uzmanība pievērsta valodas stila jautājumu izpētes pirmsākumiem Senajā Grieķijā, apzināts sengrieķu sacerējumu par vārda mākslu rašanās konteksts un atklāts, kādi valodas jautājumi tajos aplūkoti.

Promocijas darba otrajai nodaļai *Filoloģiskie jēdzieni*, trešajai nodaļai *Autora viedoklis tekstā*, ceturtajai nodaļai *Tēlainība* un piektajai nodaļai *Avoti* raksturīga savstarpēji līdzīga struktūra – katru no tām veido divas apakšnodaļas.

Katras nodaļas pirmajai apakšnodaļai ir atšķirīgs no nodaļas virsraksta izrietošs nosaukums, taču tās visas sastāv no trīs vienādi nosauktām sadaļām – pirmās sadaļas *Aristotelis*, otrās sadaļas *Dionīsijs* un trešās sadaļas *Hermogens*.

Sadaļā *Aristotelis* konkrētajā apakšnodaļā aplūkoto jautājumu izpētes aspektā analizēts Aristoteļa traktāta *Retorika* trešās grāmatas pētījumam atlasītais teksta materiāls, sadaļā *Dionīsijs* – Dionīsija traktāta *Par vārdu savienošānu* teksta

materiāls un sadaļā *Hermogens* – Hermogena traktāta *Par izteiksmes veida paveidiem* pirmās grāmatas 12 un otrās grāmatas astoņu nodaļu teksta materiāls.

Katras nodaļas otrā apakšnodaļa ir – *Secinājumi: kopīgās un atšķirīgās īpatnības, to attīstība*. Šajās apakšnodaļās salīdzinošā aspektā atklātas kopīgās un atšķirīgās īpatnības, kas raksturo pirmās apakšnodaļas trīs sadaļās aplūkotās valodas parādības, kā arī to attīstība diahroniskā aspektā, ņemot vērā, ka pētījumam izmantotie traktāti pārstāv dažādus laika posmus un līdz ar to arī uzkrāto pieredzi. Katras nodaļas otro apakšnodaļu papildina viena vai vairākas tabulas, kur atspoguļoti konkrētās nodaļas virstēmas ietvaros veiktās statistiskās analīzes rezultāti.

Otrās nodaļas *Filoloģiskie jēdzieni* pirmās apakšnodaļas *2.1. Formulējums, izpratnes robežas un vārdiskais apzīmējums* trīs sadaļās *2.1.1. Aristotelis, 2.1.2. Dionīsijs* un *2.1.3. Hermogens* analizēti pētījumam atlasītajā teksta materiālā sastopamo nozīmīgāko filoloģisko jēdzienu formulējumi, apzinātas to izpratnes faktiskās robežas, kā arī izsekots līdzī vārdiskā apzīmējuma lietojumam.

Filoloģisko jēdzienu analīzes gaitā uzkrātais materiāls sistematizēts **trīs pielikumos**: pielikums. *GLOSĀRIJS. Filoloģiskie jēdzieni „Retorikas” trešajā grāmatā*; pielikums. *GLOSĀRIJS. Filoloģiskie jēdzieni „Par vārdu savienošanu”*; pielikums. *GLOSĀRIJS. Filoloģiskie jēdzieni „Par izteiksmes veida paveidiem”*.

Otrās nodaļas apakšnodaļu *Secinājumi: kopīgās un atšķirīgās īpatnības, to attīstība*, kurā tiek atklātas visu trīs traktātu analizētajos tekstos vērojamo filoloģisko jēdzienu kopīgās un atšķirīgās īpatnības, kā arī to attīstība diahroniskā aspektā, papildina statistiskā tabula *Pārskats par filoloģisko jēdzienu lietojuma aspektiem* (2. tabula).

Trešās nodaļas *Autora viedoklis tekstā* pirmās apakšnodaļas *3.1. Autora viedokļa klātbūtne tekstā* trīs sadaļās *3.1.1. Aristotelis, 3.1.2. Dionīsijs* un *3.1.3. Hermogens* analizēts visu to valodas elementu lietojums, kas norāda uz autora viedokļa klātbūtni tekstā.

Trešās nodaļas apakšnodaļu *Secinājumi: kopīgās un atšķirīgās īpatnības, to attīstība*, kurā tiek atklātas visu trīs traktātu analizētajos tekstos vērojamo valodas elementu lietojuma, kas norāda uz autora viedokļa klātbūtni tekstā, kopīgās un atšķirīgās īpatnības, kā arī tā attīstības iezīmes diahroniskā aspektā, papildina statistiskā tabula *Pārskats par autora viedokļa klātbūtni tekstā* (3. tabula).

Ceturtās nodaļas *Tēlainība* pirmās apakšnodaļas *4.1. Tēlainās izteiksmes līdzekļu lietojums* trīs sadaļās *4.1.1. Aristotelis*, *4.1.2. Dionīsijs* un *4.1.3. Hermogens* analizēts pētījumam atlasītajā teksta materiālā sastopamo tēlainās izteiksmes līdzekļu lietojums, iztīrājot, kādus tēlainās izteiksmes līdzekļus izmanto autori, kuri no tiem vērojami visbiežāk un kāds ir to lietojuma konteksts.

Ceturtās nodaļas apakšnodaļu *Secinājumi: kopīgās un atšķirīgās īpatnības, to attīstība*, kurā atklātas visu trīs traktātu analizētajos tekstos vērojamo tēlainās izteiksmes līdzekļu lietojuma kopīgās un atšķirīgās īpatnības, kā arī tā attīstības iezīmes diahroniskā aspektā, papildina statistiskās tabulas *Pārskats par tēlainās izteiksmes līdzekļu lietojumu* (4. tabula), *Pārskats par salīdzinājumu sastopamību analizētajos tekstos* (4.1. tabula), un *Pārskats par hiperbolu sastopamību analizētajos tekstos* (4.2. tabula).

Piektās nodaļas *Avoti* pirmās apakšnodaļas *5.1. Atsaukšanās un citēšana* trīs sadaļās *5.1.1. Aristotelis*, *5.1.2. Dionīsijs* un *5.1.3. Hermogens* iztīrāti analizētajos tekstos vērojamo norāžu uz autoru uzmanības centrā esošo valodas jautājumu teorētiskās bāzes avotiem, kā arī citātu, kas izmantoti, diskutējot par dažādiem valodas jautājumiem, lietojuma gadījumi, to kopīgās un atšķirīgās iezīmes.

Piektās nodaļas apakšnodaļu *Secinājumi: kopīgās un atšķirīgās īpatnības, to attīstība*, kurā tiek atklātas visu trīs traktātu analizētajos tekstos vērojamo atsaukšanās un citēšanas gadījumu kopīgās un atšķirīgās īpatnības, kā arī to attīstības iezīmes diahroniskā aspektā, papildina statistiskās tabulas *Pārskats par*

atsaukšanos un citēšanu (5. tabula) un *Pārskats par citātu sastopamību analizētajos tekstos* (5.1. tabula).

Nobeigumā apkopoti un izvērsti secinājumi, kas sniegti darba pirmajā nodaļā un pārējo nodaļu apakšnodaļās *Secinājumi: kopīgās un atšķirīgās īpatnības, to attīstība*. Nobeigumu papildina **tēzes**, kur atspoguļotas pētījuma galvenās atziņas.

1. NODAĻA. VALODAS STILA JAUTĀJUMU PĒTNIECĪBAS UN ZINĀTNES VALODAS PIRMSĀKUMI SENAJĀ GRIEKIJĀ

1.1. *Zinātnes valodas jēdziens, teorētisko nostādņu attīstība un pētniecība*

Rakstot par valodas funkcionalitāti un tajā vērojamo ar valodas stiliem vai valodas paveidiem saistīto jēdzienu rašanās pirmsākumiem, valodnieki parasti norāda, ka tie meklējami antīkajā pasaulē – Senajā Grieķijā un Romā (J. Rozenbergs, Grehems G. Hūgs (*Graham G. Hough*) u. c.). *Valodas stila jēdziena sākotne ir saistāma ar Eiropas literārās domas rašanos Senajā Grieķijā, turklāt – ar retoriku¹², nevis poētiku¹³, un tam ir vienkāršs pamatojums – sākotnēji valodas stils tika traktēts kā daļa no mākslas pārlicināt un tieši tāpēc tika aplūkots oratormākslas kontekstā (Hough 1969, 2).*

Senajā Grieķijā mūsdienu termina *stils* vietā figurēja tā jēdzieniskajam saturam līdzvērtīgi apzīmējumi: ‘λέξις’ (izteiksmes veids), ‘ῥομηναία’ (vārdiskā izteiksme), ‘σύνθεσις’ (runas, izteikuma daļu savienojums), ‘συζυγία’ (vārdu sajūgums), ‘ἀρμονία’ (izteiksmes salāgojums), ‘λόγος’ (izteiksmes veids) u. tml.

Mūsdienās aktuālajam zinātnes valodas vai zinātniskās valodas stila jēdzienam, atšķirībā no stila jēdziena, antīkajā pasaulē ekvivalentu nebija. Nav arī liecību, kas apliecinātu, ka antīkās pasaules autoru starpā būtu notikušas diskusijas par to, kādā veidā, t. i., kādā vārdiskās izteiksmes veidā, tiek pierakstītas vai ir jāpieraksta izziņas procesā gūtās atziņas. Tomēr nav noliedzams, ka jau senākie līdz mūsu dienām nonākušie sengrieķu filozofiskie ar pasaules izziņāšanu saistītie teksti liecina par noteikta valodas funkcionālā paveida – zinātnes valodas – rašanos.

¹² Vārda māksla.

¹³ Dzejas māksla.

Sengrieķu zinātnes valodu, lai arī nedefinētu un neapzinātu, tomēr faktiski pastāvošu, ietekmēja klasiskajai senatnei raksturīgo mākslu (τέχναι) jeb, mūsdienu izpratnē, *zinātņu* (filozofijas, medicīnas, matemātikas, astronomijas, vēlāk arī retorikas u. c.) attīstība un nepieciešamība rakstveidā atainot teorētiskās atziņas. Tieši sengrieķu zinātnes valodas rakstveida formai ir bijusi ievērojama multivalenta ietekme¹⁴ uz mūsdienu valodās funkcionējošā zinātnes valodas paveida galvenā raksturlieluma – terminoloģijas – rašanos. Par sengrieķu un mūsdienu zinātnes valodas saikni šajā aspektā liecina ne tikai fakts, ka liela daļa mūsdienu zinātņu terminu izcelsmes ziņā ir saistāmi ar sengrieķu valodu, bet arī sengrieķu zinātniskajos tekstos vērojamās tendences – viena jēdziena apzīmēšanai izmantot vienu un to pašu apzīmējumu (mūsdienu izpratnē – terminu) – pakāpeniska nostiprināšanās. Kompleksu pētījumu par sengrieķu zinātnes valodu vai par tās ietekmi uz mūsdienu zinātnes valodu trūkst. Līdz šim jautājums skatīts fragmentāri, pievēršoties atsevišķu jomu, kur vērojama sengrieķu zinātnes valoda, tekstiem (piemēram, medicīnas) vai atsevišķām šo sengrieķu valodas funkcionālo paveidu raksturojošajām daļām, piemēram, terminoloģijai, teikumu, vārdu struktūrai (prefiksiem, sufiksiem).¹⁵

Mūsdienu zinātnes valodas un tai raksturīgā zinātniskās valodas stila sākotne Eiropas kultūrvēsturē tradicionāli tiek meklēta Renesanses laikā. Zinātnes valodas rašanos 15., 16. gs. rosināja tai laikā atdzimusi interese par zinātņi, tās dažādo jomu straujā attīstība un – jo īpaši – grāmatu iespiešanas izgudrošana.

Sākotnēji par zinātņi teoretizēja latīņu valodā, bet no 17. gs. arī t. s. *jaunajās* valodās – angļu, franču, vācu u. c. 19. gs. otrajā pusē radās nepieciešamība pēc noteiktiem valodas formas standartiem, kas jāievēro, rakstot zinātniskus tekstus,

¹⁴ Līdzvērtīga ietekme ir bijusi arī latīņu valodai.

¹⁵ Skat. Nubakken O. E. *Greek and Latin in scientific terminology*. Iowa : Iowa State University Press, 1985 un Eijk, van der P. J. *Towards a rhetoric of ancient scientific discourse : some formal characteristic of Greek Medical and philosophical texts (Hippocratic corpus, Aristotle)*, in E. J. Bakker (ed.), *Grammar as interpretation : Greek literature in its linguistic contexts*. Leiden : Brill, 1997, pp. 77–129, Adrados F. R. *A history of the Greek language : from its origin to present*. Leiden and Boston : Brill, 2005, pp. 161–171 (vienkāršots skatījums par sengrieķu zinātnes valodas rašanos).

tāpēc šim mērķim tika sagatavotas un izdotas pirmās rokasgrāmatas, kas aizsāka zinātnes valodas standartizāciju¹⁶.

Šobrīd latviešu valodniecībā zinātnes valoda tiek uzskatīta par tādu valodas funkcionālo paveidu, kas visvairāk atbilst valodas līdzekļu lietojuma ziņā salīdzinoši strikti normētajam zinātniskās valodas stilam – vienam no pieciem latviešu valodniecībā aplūkotajiem funkcionālajiem stiliem (Lokmane 2009, 5–13). Vēl bez zinātniskās valodas stila tradicionāli izšķir – lietišķo rakstu stilu, sarunvalodas stilu, publicistikas stilu un daiļliteratūras stilu.

Daudzus gadus valodas paveidi tika saukti par stiliem, piemēram, zinātnes valodu identificēja ar zinātniskās valodas stilu jeb zinātnisko stilu, publicistikas valodu – ar publicistikas valodas stilu. (Rozenbergs 1995, 82–84, *Beitiņa* 1961, 65 u. c.). Šobrīd valodnieki arvien biežāk uzsver, ka valodas funkcionālais paveids nav tas pats, kas stils. Ilze Lokmane rakstā *Publicistikas valodas vieta funkcionālo paveidu un stilu sistēmā* norāda, ka mūsdienu stilistikā būtu lietderīgi šķirt latviešu lingvistiskajā tradīcijā sinonīmiski lietotos jēdzienus *funkcionālais paveids* un *funkcionālais stils*. Funkcionālais paveids ir nosakāms pēc funkcionēšanas sfēras jeb jomas, tātad tas ir situatīvi nosacīts, turpretim stilu nosaka pēc valodas līdzekļu atlases (Lokmane 2009, 8). I. Lokmane atsaucas uz vairākiem slāvu valodniekiem, kas izteikuši līdzīgu domu, piemēram, Germans Orlovs (*Герман Орлов*) uzskata, ka jāšķir zinātnes valoda jeb zinātnes valodas funkcionālais paveids no zinātniskā stila, sarunvaloda jeb sarunvalodas funkcionālais paveids – no sarunvalodas stila utt. (Orlov 1991, 50–53). Arī Jurijs Skrebņevs (*Юрий Скребнев*) norāda, ka valodas funkcionālais paveids nav identificējams ar stilu un ka ikvienā no funkcionālajiem paveidiem var tikt izmantoti vairāki stili (Скребнев 2000, 15).

¹⁶ Par zinātniska raksta veidošanos, sākot no 17. gs. līdz mūsdienām, skat. Gross, A. G., *Communication Science : The scientific Article from the 17th Century to the Present*. New York : Oxford University Press, 2002.

Valodas funkcionālo paveidu raksturo joma, kurā tas funkcionē, tāpēc to var saukt arī par kādas noteiktas jomas valodu. Termins *valoda* tiek lietots tāpēc, ka tas ir tradicionāls, kā arī nav izstrādāti un pieņemti īpaši termini minēto paveidu nosaukšanai (*Freimane 1993*). Tādējādi valodu, kas funkcionē zinātnē, sauc par zinātnes valodu, bet valodu, kas funkcionē publicistikā, – par publicistikas valodu u. tml.

Valodas stila jēdzienu raksturo noteiktu valodas līdzekļu jeb elementu atlase un, salīdzinot ar valodas funkcionālā paveida jēdzienu, saturiski tas ir krietni šaurāks. Zinātnes valodā, atšķirībā no pārējiem literārās valodas funkcionālajiem paveidiem, piemēram, daiļliteratūras vai publicistikas valodas, galvenokārt tiek izmantots viens stila veids – zinātniskās valodas stils, tomēr tajā var tikt izmantoti arī citu stilu elementi. Tāpēc, lai arī zinātnes valodu un zinātniskās valodas stilu var uzskatīt par viena līmeņa parādībām, tās nav identificējamās.

Par valodas stila jautājumiem, un jo īpaši par zinātnes valodu, latviešu valodā līdz šim bijis samērā nedaudz publikāciju, galvenokārt – raksti. Šai tēmai padziļināti pievērsušies Jānis Rozenbergs, Valentīna Skujiņa, Andrejs Veisbergs, Māris Baltiņš, Inta Freimane, Ilze Lokmane, Andra Kalnača, sporādiski, arī citi valodnieki.

Pēdējās desmitgades laikā Latvijā jautājums par to, kādu šobrīd redzam un vēlamies redzēt zinātnes valodu, ir kļuvis aktuāls un saistošs visām zinātņu nozarēm. Kopš 2003. gada reizi gadā tiek organizēta konference *Zinātnes valoda*, kuras ietvaros notiek diskusijas par terminu izveides jautājumiem, zinātniskās valodas stila iezīmēm un attīstību kultūrvēsturiskā aspektā, zinātnisko rakstu valodas struktūrelementiem un kvalitāti, kā arī nepieciešamību docēt atbilstošus kursus studentiem.

Andrejs Veisbergs norāda, ka tieši šobrīd īpaši aktuāla ir latviešu zinātniskā stila pētniecība un nostiprināšana, jo *notiek zināma stila pārorientēšanās¹⁷ un zūd stila kvalitāte. Turklāt šis stils nekad nav īsti precīzi definēts un lielā mērā ir pakļāvies valdošajām kontaktvalodu normām. (..) Pašlaik, kā zinām un jūtam, notiek angļu stila ekspansija. Angļu stils savā ziņā ir kļuvis vai kļūst par starptautisku stilu. Ap 80% zinātniskās informācijas apritē nokļūst tieši angļu valodā, un tas nenovēršami izraisa zināmu pieskaņošanos šī stila kanoniem (Veisbergs 2003, 22–23).*

Sniedzot vispārīgu zinātnes valodas raksturojumu, zinātnes valodas pētnieki (*Baltiņš* 2003, 5–11, *Veisbergs* 2003, 22–27, *Химик, Волкова* 2003, *Солганик* 1997, 92–95) norāda, ka zinātnes valoda tiek lietota dažādu žanru – zinātniskos rakstos un monogrāfijās, dažāda līmeņa kvalifikācijas darbos (promocijas darbos, maģistra, bakalaura u. tml. darbos), referātos, lekcijās, mācību grāmatās u. c. – tekstos un ka tā pastāv ne tikai rakstu, bet arī runas formā. Turklāt zinātnes valoda nav vienveidīga – atšķirīgas ir dabaszinātņu un sabiedrisko zinātņu nozares, līdz ar to atšķirīgi ir arī šo nozaru teksti, īpaši ar savu specifisko leksiku (*Baltiņš* 2004, 7).

Katrs no iepriekš minētajiem zinātnes valodas pētniekiem nosauc atšķirīgu skaitu iezīmju, kas raksturīgas mūsdienu zinātnes valodai. Tomēr, tās apkopojot, iespējams izdalīt četras visbiežāk pieminētās un tādējādi arī tipiskākās:

- **terminu lietojums**

Mūsdienu zinātnes valodai raksturīgs speciālās terminoloģijas lietojums. Grigorijs Solgaņiks (*Григорий Солганик*) norāda: *Termins iemieso zinātniskā stila pamatīpašības un precīzi atbilst zinātniskās saziņas uzdevumiem (Солганик 1997, 93).*

Zinātnes valoda ir terminu lietošanas pamatsfēra. Par terminu tiek uzskatīts tāds vārds, kam ir noteikta vieta kādas zinātnes nozares jēdzienu apzīmējumu sistēmā, kura diktē katra termina funkcionālo nozīmi.

¹⁷ *Vēsturiski latviešu zinātniskais stils ir veidojies galvenokārt uz vācu valodas bāzes, taču ir bijusi arī krievu valodas ietekme. (..) Tagad vērojama angļu valodas ietekme (..). Šī pārorientācija (akulturācija) lielā mērā jau ir notikusi un vēl pastiprinās (Veisbergs 2003, 25–26).*

Galvenās prasības, kas tiek izvirzītas zinātniskam terminam, ir: sistēmiskums, nozīmes precizitāte un formas īsums, viennozīmīgums, mononīmiskums (prasība vienu jēdzienu izteikt ar vienu terminu (bez sinonīmiem)), kontekstneatkarība, emocionālā neitralitāte u. c. Šo prasību īstenošana ir ceļš uz ideālu terminu, pēc kura tiecas katra zinātniska terminoloģija (Skujiņa 2002, 7, 9).

- **tendence uz objektivitāti**

Neatkarīgi no aprakstītās tēmas vai pētīšanas metodes zinātnes valodu raksturo vairāki ārpuslingvistiski faktori – objektivitāte, precizitāte, abstraktums un loģiskums, kas nosaka valodas līdzekļu atlasī (Хумик, Волкова 2003, 5, 7).

Objektivitāti, kā vienu no zinātnes valodas galvenajām iezīmēm, min arī A. Veisbergs, vienlaikus norādot, ka būtu *liels malds uzskatīt, ka zinātne ir objektīva, taču tendence uz objektivitāti, metodes, kas virzītas uz patiesības noskaidrošanu, nenoliedzami pastāv* (Veisbergs 2003, 24). Zinātnes valodā objektivitāte tiek panākta, formalizējot izklāsta veidu, piemēram, lietojot bezpersoniskas konstrukcijas – ciešamo kārtu¹⁸ bez precizējuma par darītāju, vispārinātas personas teikumus, kā arī izvairoties no vienskaitļa pirmās personas formu lietojuma. Tomēr dažkārt zinātniskiem tekstiem ir raksturīgs verba daudzskaitļa pirmās personas formu lietojums, jo, atšķirībā no vienskaitļa pirmās personas, daudzskaitļa formu lietojumam piemīt vispārīgums, turklāt tās ļauj spriešanas gaitā iesaistīt arī lasītāju (Хумик, Волкова 2003, 41).

- **emocionāli neitrālu izteiksmes līdzekļu lietojums**

Iepriekš minētie ārpuslingvistiskie faktori, kas raksturo zinātnes valodu, nosaka emocionāli neitrālu izteiksmes līdzekļu atlasī. Pastāv uzskats, ka zinātniskā tekstā jārunā faktiem, nevis emocijām (Baltiņš 2003, 7). Tieši tāpēc mūsdienu zinātnes valodai nav raksturīga emocionāla papildinformācija, arī

¹⁸ A. Veisbergs atklāj, ka pētījumi par ciešamo kārtu angļu valodā liecina, ka zinātniskos tekstos tās lietojums ir sešas līdz 15 reizes biežāks nekā cita veida tekstos: *Autors it kā atiet malā (viena trešdaļa no visiem gadījumiem), radot iespaidu par objektivitāti* (Veisbergs 2003, 24).

specifisku izteiksmes līdzekļu, kas nebūtu sastopami citos valodas funkcionālajos paveidos, zinātnes valodā ir maz – zinātniskās valodas stilu tikai daļēji veido īpaši stilistiski marķēti izteiksmes līdzekļi (piemēram, specifisku internacionālismu izmantojums terminu funkcijā vai īpašas teikumu konstrukcijas, kas citos stilos nav sastopamas vai vismaz nav parastas). Atšķirīga situācija ir populārzinātnisko tekstu valodā, kur emocionāli ekspresīvu izteiksmes līdzekļu loma ir acīmredzama (*Химик, Волкова* 2003, 102).

Promocijas darba autores vērojumi liecina, ka zinātniskos tekstos, lai atvieglotu izpratni, līdzīgi kā daiļliteratūras valodā, tomēr nereti tiek izmantoti arī tēlainās izteiksmes līdzekļi, visbiežāk, salīdzinājumi. Sastopamas arī metaforas. Kā salīdzinājumi, tā arī metaforas konkretizē abstrakto, tādējādi palīdzot izziņā. I. Lokmane atzīst, ka, lai arī zinātnisku tekstu autori vairās no emocionālas papildinformācijas, tomēr polemiskos zinātniskos rakstos, lekcijās, populārzinātniskos rakstos un referātos tēlainība un emocionalitāte ir iespējama (*Kalnača, Lokmane* 2009).

- **darba zinātniskais aparāts**

Valodnieki dažādi interpretē šī raksturlieluma piederību. Vieni to uzskata par zinātniskās valodas stila pazīmi, otri – par zinātniska teksta daļu. Pēc būtības darba zinātniskais aparāts ir zinātniska teksta kompozīcijas daļa. Darba zinātnisko aparāta saturu iespējams iedalīt divos līmeņos:

- saturisko līmeni veido bibliogrāfija jeb izmantotās literatūras saraksts, atsauces uz izmantoto literatūru, darba iekšējās atsauces (elektroniskajos tekstos un internetā – hipersaites),

- formālo līmeni – saīsinājumu un apzīmējumu saraksti, priekšmetu rādītājs jeb indekss u. tml.

Promocijas darba autore uzskata, ka iepriekš minētās četras iezīmes ir galvenās, kas atšķir mūsdienu zinātnes valodu no citiem funkcionālajiem paveidiem.

Saskaņā ar šo iedalījumu ir strukturēts arī promocijas darbs: nodaļā *Filoloģiskie jēdzieni*, analizējot atlasītajā teksta materiālā sastopamos filoloģiskos jēdzienus, meklēta saikne ar mūsdienu terminoloģijas pirmsākumiem, nodaļā *Autora viedoklis tekstā*, analizējot valodas elementus, kas norāda uz autora viedokļa klātbūtni tekstā, sengrieķu filoloģisko tekstu valoda tiek raksturota kā salīdzinoši atšķirīga no mūsdienu zinātnes valodas ar tai raksturīgo tendenci uz objektivitāti, kas galvenokārt tiek panākta, izvairoties lietot verba vienskaitļa pirmās personas formas. Nodaļā *Tēlainība*, līdzīgi kā iepriekšējā, arī tiek norādīts uz sengrieķu filoloģisko tekstu valodas atšķirīgumu, jo, gluži pretēji mūsdienu zinātnes valodai, tajā biežāk ir vērojami emocionāli ekspresīvi, nevis neitrāli izteiksmes līdzekļi. Savukārt pēdējā promocijas darba nodaļā *Avoti*, analizējot atlasītajā tekstu materiālā vērojamo norāžu uz autoru uzmanības centrā esošo valodas jautājumu teorētiskās bāzes avotiem, kā arī citātu, kas izmantoti, diskutējot par dažādiem valodas jautājumiem, lietojuma gadījumus, tiek atklātas gan kopīgās, gan arī atšķirīgās sengrieķu filoloģisko tekstu un mūsdienu zinātnes valodas iezīmes.

Jēdziens *filoloģisko tekstu valoda* (dažkārt arī – *filoloģiski teorētiska satura tekstu valoda*) promocijas darba kontekstā izsaka salīdzinoši šauru zinātnes valodas kā virsjēdziena daļu un apzīmē zinātnes valodu, kas vērojama humanitāro zinātņu nozarei piederīgos tekstos. Promocijas darba autore uzskata, ka mūsdienu filoloģisko tekstu valodas un tai raksturīgā zinātniskās valodas stila pirmsākumi ir meklējami sengrieķu filoloģisko tekstu valodā.

Netieši šādu norādi sniedz arī Larijs van Huks (*Larue van Hook*). Savā promocijas darbā *The Metaphorical terminology of Greek Rhetoric and Literary Criticism* (*Sengrieķu retorikas un literatūrkritikas metaforiskā terminoloģija*)¹⁹ viņš ne tikai atklāj, iztirzā un tematiski klasificē sengrieķu tekstos par retoriku un valodas

¹⁹ Hook, van Larue. *The Metaphorical terminology of Greek Rhetoric and Literary Criticism* [online]. Chicago: University of Chicago, 1950 [cited 2010-02-26]. Available: http://www.archive.org/stream/metaphoricalterm00vanh/metaphoricalterm00vanh_djvu.txt

stila jautājumiem vērojamos spilgtākos metaforiskos *terminus* (t. sk. arī šāda veida filoloģisko jēdzienu apzīmējumus), bet arī, kur iespējams, atklāj šo terminu saikni ar mūsdienu ekvivalentiem latīņu un angļu valodā. Tomēr jāatzīst, ka daudzpusīgu pētījumu par antīkās pasaules filoloģisko tekstu valodu un tās tipiskākajām iezīmēm līdz šim nav bijis, liedzot iespēju atklāt līdzīgo un atšķirīgo sengrieķu un mūsdienu filoloģisko tekstu valodā.

Atsevišķas piezīmes par aplūkoto sengrieķu filoloģisko tekstu autoru valodu ir izteikuši oriģināltekstu tulkotāji, piemēram, Džordžs A. Kenedijs (*George A. Kennedy*), rakstot par grūtībām, ar kurām jāsaskaras Aristoteļa *Retorikas* lasītājam, kā vienu no to iemesliem min Aristoteļa koncentrēto valodas stilu, kurā traktāts ir sarakstīts: *lai padarītu argumentu skaidru, bieži vien ir jāpievieno vārdi, domas, pārejas vai paskaidrojumi*. Šo iemeslu dēļ Dž. A. Kenedijs Aristoteļa valodai velta tādus apzīmējumus kā atšķirīga (*distinctive*) un tehniska (*technical*) (*Kennedy 2007, xi*).

Savukārt Hermogena valodas stils tiek vērtēts kā diezgan šausmīgs (*quite atrocious*). Tulkojuma angļu valodā autors Sesils V. Vūtenis (*Cecil W. Wooten*) raksta: *Hermogena valoda bieži vien ir ļoti izvairīga, dažkārt ārkārtīgi koncentrēta, bet dažkārt pārmērīgi liekvārdīga* (*Wooten 1987, xvii*).

Lai arī sengrieķu filoloģisko tekstu valoda līdz šim nav padziļināti pētīta, tomēr, kā jau iepriekš minēts, ir vairākas publikācijas par citu Senajā Grieķijā relevantu zinātņu tekstu valodu, piemēram, par medicīnas (Hipokrāta²⁰ tekstu korpuss) un filozofisko (Aristoteļa tekstu korpuss) tekstu valodu (*Eijk 1997*), kā arī sengrieķu vēsturnieka Hērodota²¹ valodu (*Dik 1995, Довамып 1957*). Pētījumu autoru uzmanību saistījusi zinātnisko tekstu terminoloģija, teikumu un izklāsta

²⁰ **Hipokrāts** (Ἱπποκράτης) – (apt. 469. – 399. g. p. m. ē.) visslavenākais antīkās pasaules ārsts. Viņš tiek uzskatīts par daudzu līdz mūsdienām saglabājušos medicīnas tekstu autoru, tomēr to autentiskums nav pierādīts. Enciklopēdisko darbu autors Kornēlijs Celss (Roma, m. ē. 1. gs.) apgalvo, ka Hipokrāts bijis pirmais, kas medicīnas zinātni atdalījis no filozofijas. *Šeit un citviet, ja nav norādīts citādi, informācija par vēsturiskām antīkās pasaules personībām, reālijām un faktiem no „The Oxford Dictionary of the Classical World” (ODCW 2005) (Oksfordas Klasiskās pasaules vārdnīca).*

²¹ **Hērodots** (Ἡρόδοτος) – (apt. 484. – 420. g. p. m. ē.) sengrieķu vēsturnieks. Apjomīgā sacerējuma *Vēstures* autors.

struktūra, izmantotie dialekti un žanri. Jāatzīst, ka arī šo pētījumu autori nenorāda uz paralēlēm, kas varētu būt vērojamas attiecīgo zinātnes virzienu valodā toreiz un tagad.

1.2. Valodas stila jautājumu izziņāšana sengrieķu sacerējumos par vārda mākslu

Piektā gadsimta pirms mūsu ēras otrajā pusē padziļināta dažādu dabas parādību novērošana un apcerēšana rosināja sengrieķu filozofus (Hēraklītu²², Dēmokrītu²³, Platonu²⁴ u. c.) nodarboties arī ar atsevišķu valodas jautājumu apceri un izziņu²⁵. Sākotnēji sengrieķu filozofi diskutēja par valodas un esamības attiecībām, piemēram, vai priekšmeti un jēdzieni nosaukumus ieguvuši saskaņā ar savu dabu, tas ir, būdami lietu spoguļattēli, vai arī sakars starp priekšmetu un vārdu ir radies vienošanās rezultātā. Platons dialogā *Kratils* izvirza savu uzskatu: galvenais nav pretstats starp valodas izcelšanos dabiskā vai norunas ceļā, bet gan atziņa, ka valodā valda dziļa iekšēja mērķtiecība, nevis patvaļīga iegriba²⁶.

Diskusijas par valodas un esamības attiecībām rosināja rast atbildi arī uz secīgi izrietošu, pēc būtības vairāk valodniecisku nekā filozofisku jautājumu, – vai valodā valda kārtība vai haoss? Meklējot atbildes un iepriekš minēto jautājumu, hellēnisma perioda sākumā (3. gs. p. m. ē.) filozofi – valodas jautājumu pētnieki

²² **Hēraklīts** (Ἡράκλειτος) – (5. gs. p. m. ē.) sengrieķu filozofs – dialektiķis. Viens no galvenajiem idejas par pasaules vienotību un dialektiskās filozofijas pārstāvjiem, bijis ievērojams ne tikai ar domas dziļumu, bet arī ar tās obskurtāti – viņa sacerējumi bijuši pilni ar mīklainām metaforām un simboliem. Savas sarežģītās izteiksmes dēļ ieguvis pavārdu jeb iesauku *Tumšais*.

²³ **Dēmokrīts** (Δημόκριτος) – (460. – 370. g. p. m. ē.) sengrieķu filozofs. Aizstāvējis idejas par Visuma bezgalību, daudzskaitlīgām pasaulēm un ne-teleoloģiskiem cēloņiem. Saukts par *smejošo filozofu*, jo uzskatījis, ka dzīves mērķis ir prieks.

²⁴ **Platons** (Πλάτων) – (429. – 347. g. p. m. ē.) sengrieķu filozofs. Sokrāta skolnieks un akadēmiskas filozofijas skolas – tā dēvētās Akadēmijas dibinātājs. Sarakstījis daudz filozofiska satura darbu par visdažādākajām tēmām – politiku, ētiku, zināšanām, valodu, dvēseli, kosmosu u. c.

²⁵ Pievēršanās astronomijas, botānikas, ģeogrāfijas, matemātikas, medicīnas u. c. mūsdienu izpratnē dabas un eksakto zinātņu problemātikai izziņāšanas līmeni Senajā Grieķijā notika jau pirms piektā gadsimta pirms mūsu ēras.

²⁶ Valodniecības vēsturē laika posms no sestā līdz pat ceturtajam gadsimtam pirms mūsu ēras tiek saukts par valodniecības filozofisko periodu (*Law* 2003).

sadalījās tā saucamajos analogīstos un anomālistos. Strīds starp analogīstiem un anomālistiem joprojām bija aktuāls arī tā dēvētajā valodniecības gramatiskajā periodā (2. gs. p. m. ē.), kad norisinājās aktīva grieķu tekstu pētīšana. Sengrieķu gramātiķis Aristarhs²⁷ pārstāvēja viedokli, ka valodā valda stingra likumība un ka valodas sistēma ir harmoniska, savukārt stoiķis Kratēts²⁸ un citi anomālisti apgalvoja, ka valodā pastāvīgi sastopamas visāda veida novirzes no likumības.

Cīņa starp analogīstiem un anomālistiem veicināja valodas gramatisko parādību klasifikācijas izveidošanos. Tādējādi var teikt, ka otrais gadsimts pirms mūsu ēras iezīmē gramatikas (γραμματική) rašanos antīkajā pasaulē. Vēlākos gadsimtos sengrieķu gramātiķi ne tikai diskutēja par valodā pastāvošajām likumībām un izņēmumiem, bet arī nodarbojās ar rakstīt un lasītprasmes mācīšanu un dažādu valodas jautājumu, kas šobrīd attiektos uz fonētikai, fonoloģijai, morfoloģijai un sintaksei, pētīšanu un aprakstīšanu.

Tomēr valodas jautājumu padziļināta izziņāšana Eiropas kultūrvīdē aizsākās, kā jau iepriekš tika minēts, vēl pirms sengrieķu gramātiķu parādīšanās uz valodas jautājumu izpētes skatuves. Tās pirmsākumi ir saistāmi gan ar iepriekš pieminēto filozofisku valodas jautājumu apceri, gan arī ar daiļrunu un tās apguves nepieciešamību.

Dž. A. Kenedijs norāda, ka liecības par daiļrunas lielo nozīmi Senajā Grieķijā, parādot to gandrīz līdzvērtīgu militāram spēkam, atrodamas jau grieķu literatūras senākajos līdz mūsu dienām nonākušajos darbos – eposos *Iliāda* un *Odiseja*, kuru sacerēšanas laiks parasti tiek atzīts ar 9./8. gs. p. m. ē. Gan *Iliādā*, gan *Odisejā* vērojams daudz poētisku debašu un runu, kurām jau tolaik ir raksturīgas tās argumentu, izkārtojuma un valodas stila iezīmes, kas vēlākos gadsimtos daudzkārt tiek atzinīgi aprakstītas retorikas rokasgrāmatās (Kennedy 1999, 5 – 12).

²⁷ **Aristarhs (Ἀρίσταρχος)** – (2. gs. p. m. ē.) sengrieķu gramātiķis, Aleksandrijas gramātiķu skolas dibinātājs un Aleksandrijas bibliotēkas vadītājs, Homēra tekstu redaktors un komentētājs.

²⁸ **Kratēts (Κράτης)** – (2. gs. p. m. ē.) no Mallas (pilsēta Kilikijā), sengrieķu gramātiķis, tā dēvētās Pergamas gramātiķu skolas dibinātājs.

Tradicionāli par sengrieķu vārda²⁹ mākslas (τέχνη λόγων) jeb retorikas³⁰ dzimteni uzskata Sicīlijas pilsētu Sirakūzas³¹, kur piektajā gadsimtā pirms mūsu ēras, sabrūkot tirānijai un nodibinoties demokrātiskai pārvaldes formai, pilsoņiem radās nepieciešamība sevi pārstāvēt gan jautājumos, kas skāra valsts lietas, gan arī tiesās. Jaunais sabiedrības organizācijas modelis prasīja aktīvu komunikāciju un tās prasmi: no prasmes publiski runāt bija atkarīga katra aktīva pilsoņa eksistence sabiedriski politiskajā dzīvē. Līdzīgi kā mūsdienās, pieprasījums radīja piedāvājumu – iespēju šo prasmi apgūt. Sākotnēji ar vārda mākslas mācīšanu nodarbojās sofistī³² (σοφισταί).

Par sofistiem sauca izglītotus talantīgus cilvēkus, kuriem piemita īpašas spējas nodot citiem savas zināšanas un prasmes. Viņu ierašanās Senās Grieķijas pilsētvalstīs krasi mainīja situāciju izglītošanās jomā³³. Atšķirībā no sengrieķu

²⁹ Jēdziena apzīmējumu 'τέχνη λόγων' precīzāk būtu latviskot kā 'vārdu māksla', jo 'λόγων' – G. pl., tomēr pierastāks minētā sengrieķu jēdziena ekvivalents latviešu valodā ir 'vārda māksla'.

³⁰ **Retorika** (ῥητορικὴ) – termina *retorika* (ῥητορικὴ) nostiprināšanās un arī tā lietošanas laikā vārda mākslas jēdziena apzīmēšanai tika izmantoti arī citi apzīmējumi, piem., *pārliecināšanas māksla* (πειθω) un jau pieminētais *vārda māksla* (τέχνη λόγων). Dž. A. Kenedijs apgalvo, ka termins *retorika* pirmo reizi ar nozīmi *runas māksla* rakstos parādās Platona dialogā *Gorgijs*, kur Sokrāts skaidro, kas tiek saukts par retoriku, un Gorgijs atzīst, ka tieši to viņš māca (*Gorg.* 448. d. 9) Dialoga *Gorgijs* sarakstīšanas laiks – 380. g. p. m. ē. (*Kennedy* 2007, 8).

³¹ **Sirakūzas** (Συρακῦσαι) – ievērojamākā senās Sicīlijas pilsēta, atradās salas dienvidaustrumu piekrastē, to nodibināja korintieši apt. 734. gadā pirms mūsu ēras.

³² **Sofists** (no 'σοφιστής') – *gudrais, gudrinieks*.

³³ Arhaiskā periodā Senajā Grieķijā termins *izglītošana* (παιδεία) apzīmēja gan audzināšanu, gan arī visu to prasmju mācīšanu, kas bija nepieciešamas, lai sekmīgi iekļautos tā laika kultūras dzīvē. 5. gs. p. m. ē. pirmajā pusē Senās Grieķijas skolās galvenokārt mācīja lasīt un rakstīt, kā arī nodarboties ar mūziku (t. sk. dzeju) un atlētiku. Tomēr zināms, ka Kosā un Knidā jau tolaik bija medicīnas skolas. Savukārt Spartā un Krētā bērnu un jauniešu izglītošana bija pakļauta pilsētvalstu militārajām vajadzībām, tāpēc tur prevalēja fiziskā audzināšana – atlētika u. tml. Roberts Flaseljers (*Robert Flaceliere*) norāda, ka filozofs Pitagors (Πυθαγόρας, 6. – 5. gs. p. m. ē) un viņa sekotāji – skolnieki jeb t. s. pitagorieši bija pirmie, kuri Senās Grieķijas pilsētā Krotonā (Itālijas dienviddaļā Tarentas līča rietumu krastā) nodibināja īstu skolu – attālu mūsdienu universitāšu priekšteci –, kur varēja iegūt, mūsdienu izpratnē, *augstāko izglītību*. Šāda veida skola atradās arī Metapontā (pilsēta Itālijas dienviddaļā Tarentas līča ziemeļrietumu krastā). Šajās skolās galvenokārt tika mācīti divi priekšmeti – filozofija un matemātika. Skolotāji un skolnieki bija apvienojušies savdabīgā reliģiskā brālībā, kas atradās mūzu aizbildniecībā, un nodevās zināšanu apguvei. Zināms, ka arī citu sengrieķu filozofu – Platona, Aristoteļa un Epikūra (Επίκουρος, apt. 341. – 270. g. p. m. ē) – dibinātajām skolām bija līdzīga forma: antīkā pasaulē gandrīz visas cilvēku nodarbes bija sasaistē ar reliģiju (*Flaceliere* 2002, 83–116).

filozofiem, sofistu gudrības mīlestība (sal. 'φιλέω' + 'σοφία' – *es mīlu + gudrība*) izpaudās vēlmē izplatīt visas zināšanas bez ierobežojumiem.

Šie pirmie gudrības skolotāji nemācīja kādā konkrētā vietā, bet gan ceļoja no pilsētas uz pilsētu. Gan valodas veiklība, gan arī veids, kādā sofisti demonstrēja savas zināšanas, nodrošināja tiem sekotājus – skolniekus. Ar pamatnosaukumu *filozofija* viņi mācīja visas zinības, kas bija pazīstamas, bet kuru apguvi nenodrošināja tā laika skolu mācību programma: ģeometriju, fiziku, astronomiju, medicīnu, dažādas mākslas un amatus (*Flaceliere* 2002, 112–116).

Pazīstamākie bija Protagors³⁴, Gorgijs³⁵ un Hipijs³⁶. Turklāt viņi bija pirmie, kas paralēli citām zināšanām saviem skolniekiem mācīja arī pārliecināšanas paņēmienus jeb, kā paši to sauca, – pārliecināšanas mākslu (*πειθω*). Tā kā tika uzskatīts, ka pārliecināšanā galvenie ir valodas līdzekļi, tas nozīmēja pievēršanos arī dažādiem ar valodas izpēti saistītiem, mūsdienu izpratnē – gramatikas, stilistikas un semantikas, jautājumiem.

Sofistu ierašanās izraisīja divējādas emocijas – no vienas puses – iespēja mācīties, it īpaši retoriku, tika vērtēta ļoti pozitīvi, no otras puses – Protagora apsolījums vāju argumentu padarīt iedarbīgāku par pārliecinājošo bija par cēloni sofistu sliktajai slavai jau viņu darbošanās laikā un izrietoši – arī jēdziena *sofists* un ar to saistīto jēdzienu *sofisms*, *sofistika* pejoratīvai standartizpratnei visos turpmākajos gadsimtos. Minētajā sofistu apsolījumā atspoguļojas veco ētikas normu sakāve. Jaunās ētikas relativitāte šai mākslai radīja plašu darbības lauku (*Меликова-Толстая* 1936, 147).

Sofisti retoriku mācīja galvenokārt ar piemēru (*ἐπίδειξις*) palīdzību. Paraugam kalpoja gan viņu pašu, gan arī tā laika ievērojamāko oratoru sarakstītās

³⁴ **Protagors no Abderas** (**Πρωταγόρας**) – (apt. 490. – 420. g. p. m. ē.) slavenākais no sofistiem, filozofs. Kā filozofam Protagoram tiek piedēvēta vēl šodien populārā tēze, ka cilvēks ir visu lietu mērs: πάντων χρημάτων μέτρον ἀνθρώπου εἶναι (*Fragmenta* 5.6.).

³⁵ **Gorgijs no Leontīnas** (**Γοργίας ὁ Λεοντῖνος**) – (apt. 485. – 380. p. m. ē.) sofists, orators. Pirmo reizi Atēnās ieradās kā sūtnis apt. 427. g. p. m. ē.

³⁶ **Hipijs no Elidas** (**Ἱππίας**) – (5. gs. p. m. ē.) jaunākais Protagora laikabiedrs, pazīstams gan kā orators, gan sofists.

runas, uzmanība tika pievērsta oratorrunu veidojošajām daļām, pārliecināšanas paņēmieniem un dažāda veida pierādījumiem.

Atēnu pilsoņi daiļrunas pamatus varēja apgūt arī pašmācības ceļā – izmantojot speciāli šim mērķim sarakstītas vārda mākslas mācību grāmatas. Tajās papildus atzinīgi vērtētu dažādu veidu runu un atsevišķiem gadījumiem noderīgu gatavu frāžu paraugiem bija ietverta arī informācija par oratorrunas (galvenokārt – tiesu runas) uzbūvi un atsevišķu tās daļu nozīmi. Pirmās šāda veida grāmatas, tā dēvētās tiesu retorikas rokasgrāmatas (sarakstīta apm. 460. g. m. ē.), autors bija sofistis Tisijs³⁷, saukts arī par Koraku (Kraukli) no Sirakūzām. Tiesu retorikas rokasgrāmatas atēniešiem bija pazīstamas jau pirms sofistu ierašanās Atēnās un noderēja, gatavojoties aizstāvēties vai apsūdzēt kādu tiesā. Aristotelis tās uzskatīja par nepilnīgām un vairākkārt kritizēja *Retorikā* (piemēram, 1.1.9; 3.13.3) (*Kennedy* 2003, 10).

Kā jau iepriekš tika minēts, mācot retoriku, sofistī iztīrāja ne tikai retorikas kategorijas, bet to ietvaros arī atsevišķus valodas jautājumus. Saistībā ar interesi par valodnieciskiem (mūsdienu izpratnē) jautājumiem pieminēšanas vērti ir trīs sofistu vārdi – Prodijs³⁸ un jau iepriekš nosauktie – Gorgijs un Protagors.

Raksta *Greek Philosophers on Language (Sengrieķu filozofi par valodu)* autori Kaspers C. de Jongs un Johans M. van Ophuijsens (*Casper C. de Jonge* un *Johannes M. van Ophuijsen*), atsaucoties uz Platona, Aristoteļa un Diogena Lāertieša³⁹ sniegtajām ziņām, norāda, ka Prodijs augstu vērtējis pareizu vārdu lietojumu un uzskatījis, ka īstu sinonīmu nemaz nav – katram vārdam ir sava nozīmes nianse. Savukārt Gorgijs uzsvēris vārdu iedarbīgumu jeb vārdu spēka nozīmi, bet Protagors – pareizas valodas (it īpaši vārdu dzimtes lietojuma aspektā) nozīmi (*Jonge, Ophuijsen* 2010, 485–299).

³⁷ **Tisijs (Τισίας)** – (5. gs. p. m. ē.) viens no pirmajiem zināmajiem rētoriem, oratoru Līsija (Λυσίας, 5. – 4. gs. p. m. ē.) un Isokrāta (Ισοκράτης, apt. 436. – 338. g. p. m. ē.) skolotājs.

³⁸ **Prodijs (Πρόδικος)** – (apt. 465. – 415. g. p. m. ē.) sofistis, Sokrāta laikabiedrs.

³⁹ **Diogens Lāertietis (Διογένης ὁ Λαέρτιος)** – (3. gs. p. m. ē.) tekstu par sengrieķu filozofu (no **Talēsa (Θαλής, 7. – 6. gs. p. m. ē.)** līdz Epikūram) dzīvi un idejām autors.

Dž. A. Kenedijs norāda, ka sofistī sarakstījuši arī atsevišķus darbus par retorikai būtiskiem valodas jautājumiem, kas ievērojami atšķirušies no retorikas rokasgrāmatām: Protagors bija sarakstījis īsu traktātu par pareizrunu – Ὀρθόπειρα (*Pareizrūna*), savukārt sofistī Pols⁴⁰, Likimnijs⁴¹ un Trasimahs⁴² savos sacerējumos bija pievērsušies vārdu izvēles un lietojuma niansēm (*Kennedy* 2007, 296).

Sofistu devumu retorikas un vienlaikus arī valodas jautājumu izzināšanas jomā ir salīdzinoši grūti novērtēt. Neviens no viņu sacerējumiem līdz mūsdienām nav saglabājies. Fragmentāras ziņas par viņu darbošanos atrodamas citu autoru darbos, visvairāk Platona dialogos. Platons savos dialogos atklājas kā naidīgs sofistu vērtētājs, tādējādi radot aizdomas par spēju būt objektīvam.

Senajā Grieķijā valodas izpētes agrīnajā posmā ar valodas jautājumu pētīšanu nodarbojās ne tikai filozofi un sofistī, bet arī oratori.

No tā dēvētajiem Atēnu oratoriem⁴³ Isokrātam⁴⁴, šķiet, ir bijusi vislielākā nozīme valodas jautājumu izzināšanas jomā. Pirmkārt, viņš ir pirmās retorikas skolas dibinātājs Atēnās (390. g. p. m. ē.), un, otrkārt, Isokrāta skolā vārda māksla tika mācīta, liekot skolniekiem ne tikai atdarināt paraugus, bet arī vingrināties runu rakstīšanā un analizēt retorikas tehniku. Isokrāts pievērsās un arī savus

⁴⁰ **Pols** (Πῶλος) – (5. gs. p. m. ē.) sofistī, Gorgija laikabiedrs un skolnieks.

⁴¹ **Likimnijs** (Λικύμνιος) – (5. gs. p. m. ē.) rētors un dzejnieks, Gorgija laikabiedrs un skolnieks, pieminēts Platona dialogā *Faidrs* (*Phaedr.* 267.c.2) kā sacerējuma par skaistiem vārdiem autors.

⁴² **Trasimahs** (Θρασύμαχος) – (apt. 430. – 400. g. p. m. ē.) sofistī, rētors. Gorgija laikabiedrs. Par Trasimaha darbību atrodamas liecības Platona dialogos, zināms, ka viņš ievērojami ietekmējis sengrieķu retorikas teoriju attīstību oratorrunas izpildījuma un valodas stila aspektā, uzsvēris valodas ritma un periodu uzbūves nozīmi.

⁴³ Ar jēdzienu *Atēnu oratori* tiek apzīmēti 10 ievērojamākie Atēnu oratori – Līsijs, Isaijs (Ἰσαῖος, apt. 420 – 340. g. p. m. ē.), Hiperīds (Ἵππερίδης, apt. 389. – 322. g. p. m. ē.), Isokrāts, Deinarhs (Δείναρχος, apt. 360. – 290. g. p. m. ē.), Aishīns (Αἰσχίνης, 4. gs. p. m. ē.), Antifons (Ἀντιφῶν, apt. 480. – 411. g. p. m. ē.), Likurģs (Λυκούργος, apt. 390. – 325. g. p. m. ē.), Andokids (Ἀνδοκίδης, apt. 440. – 390. g. p. m. ē.), Dēmostens (Δημοσθένης, 4. gs. p. m. ē.). Vairāki no šiem oratoriem (Līsijs, Isaijs, Dinarhs un Isokrāts) nekad neuzstājās lielas auditorijas priekšā, tāpēc viņus drīzāk vajadzētu saukt par Atēnu oratorrunu sarakstītājiem. Visi nosauktie oratori nodarbojās ar oratorrunu sarakstīšanu.

⁴⁴ **Isokrāts** (Ἰσοκράτης) – (apt. 436. – 338. g. p. m. ē.) izcils Atēnu orators, retorikas teorētisko tekstu autors un izglītotājs – ne tikai skolotājs, bet arī izglītošanas ideju autors. Viņa sarakstītās runas atspoguļo politiskās aktualitātes Senajā Grieķijā 4. gs. p. m. ē.

skolniekus rosināja pievērsties rakstveida valodas formai⁴⁵. Līdz mūsdienām nonākušajos Isokrāta sacerējumos par retoriku, kā arī politiskajos traktātos iztirzāti ne tikai sacerējuma kompozīcijas, bet arī valodas un stila jautājumi.

Filozofa Platona devums retorikas un no tās izrietošo valodas jautājumu risināšanā galvenokārt saistāms ar šīs mākslas filozofiskās puses, t. sk. sofistu devuma, iztirzāšanu un izvērtēšanu, piemēram, dialogos *Gorgijs*, *Faidrs*, *Sofists*, *Protagors* u. c. Tajos atrodama ne tikai virkne liecību par tā laika retorikas izpratni un mācīšanas metodēm, bet arī par paša autora salīdzinoši filozofisko redzējumu par vārda mākslu un valodu. Minētās kategorijas, kā arī rakstveida izteiksmi Platons uzlūko galvenokārt ētiskuma kategoriju aspektā, uzmanības centrā izvirzot to limitētās iespējas attēlot realitāti (*Nienkamp* 1999, 1–22).

Salīdzinot ar Platonu, Aristotelim raksturīga daudz racionālāka pieeja retorikas un, jo īpaši, valodas jautājumu traktēšanā. Par pirmo Aristoteļa darbu retorikas jomā tiek uzskatīts ap 350. g. p. m. ē. sarakstītais sacerējums par retorikas teoriju un tās mācīšanas vēsturi laika periodā no Tīsijs līdz pat Isokrātam – *Συναγωγή τεχνῶν* (*Mākslu krājums*)⁴⁶, kurš nav saglabājies. Saskaņā ar romiešu oratoru Ciceronu⁴⁷ šis darbs varējis aizstāt visas iepriekš izdotās tiesu retorikas rokasgrāmatas (*De Inventione* 2.6.–7)⁴⁸.

⁴⁵ Zināms, ka Isokrāts sava kautrīguma un vājās balss dēļ nav bijis veiksmīgs orators, šo iemeslu dēļ viņš nav piedalījies arī valsts lietās. Iespējams tieši tāpēc viņš tik lielu uzmanību pievērsa rakstu valodai un vērtēja to augstāk nekā mutvārdus.

⁴⁶ Aristotelis tiek uzskatīts par sacerējuma *Συναγωγή τεχνῶν* (*Mākslu krājums*) autoru, tomēr droša apstiprinājuma nav.

⁴⁷ **Marks Tūlijs Cicerons (Marcus Tullius Cicero)** – (106.–43. g. p. m.ē.) ievērojamākais no romiešu oratoriem, ražīgs dažādu veidu un satura sacerējumu (oratorrunu, poēmu, vēstuļu, rētorisku un filozofisku traktātu) autors.

⁴⁸ Plašāku ieskatu par retorikas rašanos, mācīšanu, pirmajām retorikas rokasgrāmatām un ziņām par to autoriem var gūt rakstos Kennedy G. A. *Rhetoric before Aristotle*, in G. A. Kennedy, *Aristotle. On Rhetoric : a theory of civic discourse*. Oxford : Oxford University Press, 2007, 7 – 15; Kennedy G. A. *The Earliest Rhetorical Handbooks*, in G. A. Kennedy, *Aristotle. On Rhetoric : a theory of civic discourse*. Oxford : Oxford University Press, 2007, 293 – 306; Enos R. L. *Greek Rhetoric Before Aristotle*. Illinois : Waveland Press, 1993; Schiappa E. *The Beginnings of Rhetorical Theory in Classical Greece*. Yale : Yale University Press, 1999 u. c.

Arī Aristoteļa traktāts *Ρητορικη* (*Retorika*), lai arī atzīts par redakcionāli neizstrādātu un ezotērisku⁴⁹, pārstāv retorikas mācību grāmatu kategoriju, tomēr tas ir vienīgais šāda veida darbs, kas ir saglabājies līdz mūsdienām un kurā uzmanība tiek pievērsta ne tikai retorikas teorijai, bet arī izteiksmes veida (λέξις) un ar to saistīto valodas jautājumu analīzei⁵⁰.

Aristoteļa iesākto retorikas un valodas stila izpētes jomā turpināja viņa skolnieks un sekotājs – filozofs Teofrasts. No viņa apjomīgā traktāta *Περὶ λέξεως* (*Par izteiksmes veidu*) līdz mūsdienām nav saglabājies neviens oriģinālcitāts. Tomēr par šī darba nozīmi retorikas un valodas stila teorijas attīstībā liecina vēlāko gadsimtu antīkās pasaules retorikas teorētiķu darbos (turpmāk pieminētā Dēmetrija darbā *Περὶ ἐρμηνείας* (*Par izteiksmes veidu*), Dionīsija Halikarnāsieša, Cicerona, Hermogena u. c.) sastopamās atsauces uz tajā paustajām Teofrasta atziņām⁵¹. Teofrasta vārds ir saistāms ar vēlāk plaši iztīrāto teoriju par trīs valodas stilu veidiem – vai kā tās aizsācēja⁵², vai arī tikai kā tāda, kurš savā darbā piemin⁵³ jau tajā laikā labi zināmo tā saukto vidējo jeb jaukto valodas stila veidu.

Hronoloģiski nākamais zināmais darbs (sarakstīts apt. 275. g. p. m. ē.), kurā tiek izvērstas Aristoteļa un Teofrasta idejas par valodas stilu, ir kādam Dēmetrijam piedēvētais traktāts *Περὶ ἐρμηνείας* (*Par izteiksmes veidu*). Sākotnēji par šī darba autoru tika uzskatīts Teofrasta skolnieks Dēmetrijs no Falerām⁵⁴, tomēr vēlāk

⁴⁹ Pastāv uzskats, ka Aristoteļa *Retorika* nebija paredzēta publicēšanai, tā glabājās Aristoteļa bibliotēkā un bija pieejama šauram interesentu lokam – viņa skolniekiem (Kennedy 2007, xi, 3, 207),

⁵⁰ Aristoteļa *Retorikas* trešajā daļā aplūkoto valodas jautājumu pārstāsts atrodams promocijas darba ievadā.

⁵¹ Skat. Desmet C. Theophrastus, in M. Ballif and M. G. Moran (eds.), *Classical Rhetorics and Rhetoricians*. Westport : Greenwood Publishing Group, 2005, 363 – 367 un Kennedy G. A. The evolution of a theory of artistic prose : Theophrastus, in G. A. Kennedy (ed.), *The Cambridge history of literary criticism: Classical criticism*. Cambridge : Cambridge University Press, 1989, 194 – 196.

⁵² Skat. Roberts. W. R. Introduction, in W. R. Roberts, *Demetrius on Style, The Greek text of Demetrius De elocutione. Edited after the Paris Manuscript*. Cambridge : Cambridge University Press, 2010.

⁵³ Skat. vairāk Kennedy G.A. Theophrastus and Stylistic Distinctions. *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 62, 1957, 93-104.

⁵⁴ **Dēmetrijs** (**Δημέτριος**) – sengrieķu filozofs – peripatētiķis (Aristoteļa sekotājs), valsts vīrs un bibliotekārs Aleksandrijas bibliotēkā (apt. 345. – 283. g. p. m. ē.). Teofrasta skolnieks, traktātu par ētiku, vēsturi, retoriku, valodas stilu u. c. tēmām autors.

dažādu antīkās pasaules liecību izpēte apliecināja, ka tā nav⁵⁵. Dēmetrija (?) traktātā *Par izteiksmes veidu* tiek izšķirti jau četri valodas stila veidi: 'ἰσχυρός' (saspīests), 'μεγαλοπρεπής' (greznis), 'γλαφυρός' (gluds) un 'δεινός' (draudīgs). Mūsdienu izpratnē sacerējums *Par izteiksmes veidu* ir uzskatāms par tā laika stilistikas mācību grāmatu, kas bija noderīga ne tikai rētoriem.

Aristoteļa, Teofrasta un Dēmetrija (?) paveikto retorikas jomā, un jo īpaši ar šo kontekstu saistīto valodas jautājumu izpētes jomā, jaunā kvalitātē turpina vēsturnieks un rētors Dionīsijs Halikarnāsietis. Viņš ir vairāku sacerējumu, kuros retorikas kontekstā tiek aplūkoti valodas un stila jautājumi, autors. Vairums no tiem ir lasāmi arī šodien, tomēr to nozīme lingvistiskās domas attīstībā netiek vērtēta tik augstu kā promocijas darbā analizētā traktāta *Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων* (*Par vārdu savienošanu*) nozīme.

Viljams R. Roberts (*William R. Roberts*) atzīst, ka Dionīsijs, protams, nav pirmais no retorikas teorētiķiem, kurš pievērsies valodas parādību izziņai daiļrunas teorijas kontekstā, tomēr viņa sacerējuma *Par vārdu savienošanu* unikalitāte slēpjas gan idejā uzrakstīt atsevišķu traktātu par šo tēmu, gan arī mēģinājumā to atbilstoši iztīrīt. Traktātu *Par vārdu savienošanu* var uzskatīt par savdabīgu atskaites punktu **valodas jautājumu sistemātiskas analīzes procesa pētīšanai** vēlākos laika periodos (*Roberts 1987, 47*).

Dionīsija traktātā īpaša vieta atvēlēta iepriekš pieminētās strīdīgās izcelsmes (saistībā ar Teofrastu) trīs stila veidu teorijas iztīrīšanai (Dionīsijs izdala 'γλαφυρός' (gludo), 'μέσος' (vidējo) un 'αύστηρος' (raupjo) izteiksmes salāgojuma veidu).

Līdz tam eksistējošā trīs (Teofrasts, Dionīsijs) un četru (Dēmetrijs (?)) valodas stila paveidu teorija ievērojami tiek izvērsta mūsu ēras otrajā gadsimtā, to paveic rētors Hermogens no Tarsas. Savā sacerējumā *Περὶ ιδέων λόγων* (*Par*

⁵⁵ Par traktāta *Περὶ ἐρμηνείας* (*Par izteiksmes veidu*) rašanās laiku, autora meklējumiem, saturu un nozīmi retorikas un valodas izpētes teoriju aspektā skat. Reed S. G. *Demetrius "On Style"*, in M. Ballif and M. G. Moran (eds.), *Classical Rhetorics and Rhetoricians*. Westport : Greenwood Publishing Group, 2005, 124 – 127.

izteiksmes veida paveidiem) viņš piedāvā 5 daiļrunas īpašībām pakārtotus izteiksmes veida paveidus un 14 to apakšpaveidus.

Hermogens, atšķirībā no saviem priekšgājējiem, īpašu uzmanību pievērš mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem un to ietekmei uz izteiksmes veidu. Hronoloģiski Hermogena vārds parasti tiek pieminēts kā pēdējais nozīmīgais, runājot par zināmākajiem sengrieķu autoriem⁵⁶, kas rakstījuši par vārda mākslu un ar to saistītajiem valodas jautājumiem.

Tomēr nedrīkst nepieminēt arī mūsu ēras pirmajā gadsimtā sarakstīto traktātu *Περὶ ὑψους* (*Par cildeno*). Šī darba autorība joprojām ir neskaidra, – tradicionāli tas tiek piedēvēts Longīnam⁵⁷. Valodas jautājumu izpētes kontekstā traktāts *Par cildeno* ievērojams ar to, ka rosina lasītāju valodas stilu vērtēt filozofiski-ētiskas kategorijas – cildenā – aspektā.

Senajā Grieķijā galvenais diskusiju par valodas stilu objekts bija publiskai runai raksturīgais mākslinieciskās izteiksmes veids. Pievēršanos šim jautājumam iniciēja tā laika slavenākie Atēnu oratori, turpināja pirmie vārda mākslas skolotāji – sofistī, iztīrzāja un izvērsa filozofi – valodas jautājumu pētnieki, bet vēlāk – profesionāli runas mākslas skolotāji – rētori.

⁵⁶ 1. gs. p. m. ē., kā arī m. ē. 1. un vēlākos gadsimtos par vārda mākslu un ar to saistītajiem valodas jautājumiem rakstīja arī romiešu oratori un rētori, piem., Cornificijs (Cornificius, 1. gs. p. m. ē., hrestomātiskā darba *Rhetorica ad Herennium* (*Retorika Herennijam*) autors), Cicerons (nozīmīgākais darbs valodas stila izpētes jomā – *Orator* (*Orators*)), Varrons (Marcus Terentius Varro, 1. gs. p. m. ē., darbā, kurš nav saglabājies līdz mūsdienām, *Περὶ Χαρακτῆρων* (*Par īpašībām*) iztīrzājis valodas stila veidus), Horācijs (Quintus Horatius Flaccus, 1. gs. p. m. ē., par valodas jautājumiem rakstījis darbā *Ars Poetica* (*Poētiskas māksla*)) un Kvintiliāns (Marcus Fabius Quintiliānus, 35. – 95. g., nozīmīgākais darbs – retorikas rokasgrāmata *De institutio oratoria* (*Par runātāja izglītošanu*) 10 grāmatās).

⁵⁷ Par šī darba autorības jautājumiem latviešu valodā rakstījis Ojārs Lāms. Skat. Lāms, O. *Longīns. Par cildeno*. Rīga : Zinātne, 2003, 55–81. lpp.

2. NODAĻA. FILOLOĢISKIE JĒDZIENI

2.1. Formulējums, izpratnes robežas un vārdiskais apzīmējums

Apakšnodaļas sadaļās uzmanība pievērsta nozīmīgāko ar dažādu valodas parādību izpēti saistītu jēdzienu jeb, mūsdienu izpratnē, filoloģisko jēdzienu formulējumiem, to izpratnes robežām, kā arī vārdiskā apzīmējuma lietojumam analizētajos Aristoteļa, Dionīsija un Hermogena traktātu tekstos.

Lai arī pētījumam izmantotajos traktātos vērojami ar valodas parādību izpēti saistītie jēdzieni formāli pārstāv klasiskajai senatnei raksturīgās vārda mākslas jomu, mūsdienu skatījumā tie ir uzskatāmi par filoloģiskiem jēdzieniem un saskaņā ar to piederību noteiktu valodas jautājumu izpētes līmenim var tikt iedalīti stilistikas, sintakses, leksikoloģijas, morfoloģijas vai fonētikas jēdzienos.

Rakstot par filoloģisko jēdzienu vārdiskajiem apzīmējumiem, autore apzināti tos sauc par *jēdzienu apzīmējumiem* vai *jēdzienu nosaukumiem*, nevis *terminiem* (pretēji tradīcijai, kas vērojama citvalodu zinātniskajos rakstos u. c. veida materiālos par antīkās pasaules zinātnisko diskursu)⁵⁸, izvairoties mūsdienās radušos apzīmējumu *termins*⁵⁹ identificēt ar antīkajai pasaulei raksturīgu parādību – sengrieķu filoloģiskā jēdziena vārdisko apzīmējumu. Tomēr, līdzīgi kā mūsdienu terminam, arī sengrieķu filoloģiskā jēdziena apzīmējumam ir raksturīga noteikta funkcionēšanas joma, jēdzieniskais saturs un vārdiskā izteiksme.

Termins *definīcija*, apzīmējot sengrieķu filoloģisko jēdzienu formulējumus, tiek apzināti lietots slīprakstā, tādējādi norādot, ka minētie formulējumi nav

⁵⁸ Piem., Dž. A. Kenedija veidotā glosārija Aristoteļa traktāta *Retorika* tulkojumam angļu valodā *Aristotle. On rhetoric : a theory of civic discourse* priekšvārdā (Kennedy 2007, 313), kā arī citos Dž. A. Kenedija rakstos, tāpat arī F. van der Īka rakstā *Towards a rhetoric of ancient scientific discourse : some formal characteristics of Greek medical and philosophical texts (Hippocratic Corpus, Aristotle)* (Eijk 1997, 101), arī Hermogena traktāta *Par stilu veidiem* S. V. Vūtena tulkojuma angļu valodā paskaidrojumos (Wooten 1987, 141 – 149) vai L. van Huka promocijas darbā *The Metaphorical terminology of Greek Rhetoric and Literary Criticism* (Hook 1905).

⁵⁹ Saskaņā ar aktuālo starptautisko standartu ISO 1087-1:2000 termina izpratne tiek definēta šādi: *speciālas nozares vispārīga jēdziena vārdisks apzīmējums* (Skujiņa 2005).

uzskatāmi par definīcijām mūsdienu izpratnē, bet ka šāds termins tomēr var tikt lietots, jo antīkajā pasaulē bija pazīstams mūsdienu definīcijas jēdzienam līdzvērtīgs jēdziens ‘ὀρισμός’ (robežu noteikšana, norobežošana, definēšana, definējums).

Mūsdienu jēdzienu tradicionāli definē, sniedzot īsu tā jēdzieniskā satura raksturojumu: *definīcija ir aprakstošs jēdziena izpratnes formulējums, kas šo jēdzienu atšķir no blakusjēdzieniem (Terminoloģijas komisija, LZA 2005)*. Latviešu valodniecībā par definīciju tiek uzskatīts *formulējums, kas īsi raksturo kādu reāliju, norādot uz tās būtiskajām pazīmēm (VPSV 2007)*. Sengrieķu filoloģisko jēdzienu formulējumi nav vienveidīgi – dažkārt tie ir kodolīgi, citkārt – plaši, kontekstuāli.

Sadaļās analizēto filoloģisko jēdzienu relevantums izvērtēts, ņemot vērā šādus kritērijus: vai ir sniegts jēdziena formulējums (1), vai aplūkotais jēdziens saturiskās ietekmes ziņā ir saistāms ar pēc iespējas lielāku atlasītā materiāla daļu (2), vai tas ir lietots vairāk nekā vienu reizi (3). Visu pētījumam izmantotajos Aristoteļa, Dionīsija un Hermogena traktātu materiālos sastopamo filoloģisko jēdzienu apzīmējumu saraksts pieejams trīs glosārijos, kas pievienoti promocijas darba pielikumā.

2.1.1. Aristotelis

Aristoteļa *Retorikas* trešās grāmatas lielākā teksta daļa (*Rhet.*1403b.6–1414a.31), kas vienlaikus ir arī pētījumam atlasītais teksta materiāls, ir veltīta diskusijai par veidu, kādā domas tiek izteiktas vārdos, jeb, mūsdienu izpratnē, par vārdiskās izteiksmes veidu jeb valodas stilu.

Uzmanības centrā esošā jēdziena apzīmējums ir vārds ‘λέξις’, kas jēdzieniskā satura ziņā salīdzinoši plašākā nekā iepriekš piedāvātajiem tā

Jāpiebilst, ka prasība *būt skaidram* caurvij visu izteiksmes veida iztirzājumu un nosaka aplūkoto valodas līdzekļu loku gan pozitīvā (kas padara izteiksmes veidu skaidru), gan arī pretējā aspektā.

Runājot par valodas līdzekļiem, autors vispirms pievēršas vārdu izvēlei (*Rhet.1404b.5–1405b.35*). Tiek noskaidrots, ka izteiksmes veidu skaidru padara vispārzināmu vārdu (τὰ κύρια) lietojums (*Rhet.1404b.6*). Autors nedaudz raksturo arī cita veida vārdu lietojuma ietekmi uz izteiksmes veidu un secina, ka *izteiksmes veidam metriski nesaistītā tekstā* (τῶν ψιλῶν λόγων λέξις) *derīgi ir tikai vispārzināmi vārdi, dzimtās valodas vārdi un metaforas*⁶⁵.

Šādi – pakāpeniski – izklāsta gaitā ar tiešu norādījumu, paskaidrojošu atkāpju, piemēru un citātu palīdzību tiek atklāta ‘λέξις’ būtība, veidojošās daļas un principi, kas jāievēro, lai panāktu vēlamo.

Izteiksmes veida jēdziena vārdiskā apzīmējuma ‘λέξις’ lietojums atlasītajā materiālā vērojams apmēram 60 gadījumos⁶⁶. Apzīmējums ‘λέξις’ saglabā un nostiprina izteiksmes veida jēdziena izpratnes robežas tam pakārtoto un līdzteku jēdzienu apzīmējumos⁶⁷ diskusijās par:

- dažādiem izteiksmes veidiem: ‘διπλῆ λέξις’ (izteiksmes veids, kurā lietoti salikti vārdi)⁶⁸, ‘ἡ εἰρομένη [λέξις]’ (plūstošs izteiksmes veids), ‘ἡ

⁶⁵ *Rhet.1404b.31–33*: τὸ δὲ κύριον καὶ τὸ οἰκεῖον καὶ μεταφορὰ μόνα χρήσιμα πρὸς τὴν τῶν ψιλῶν λόγων λέξις.

⁶⁶ Šeit un citviet promocijas darbā statistikas precizitāte ir relatīva: autore ir centusies izvērtēt un pēc iespējas precīzāk noteikt (balstoties ne tikai uz vārdnīcās pamatoto izpratni, bet uzziņai izmantojot arī pieejamos tulkojumus svešvalodās) aplūkotā vārda nozīmi katrā no tā lietojuma gadījumiem, tomēr pieļauj, ka atsevišķos gadījumos teksta interpretācija un līdz ar to arī vārda nozīmes izpratne var atšķirties.

⁶⁷ Latviešu terminoloģijā visi termini atsevišķas nozares terminu sistēmā ir dalāmi atsevišķās mikrosistēmās, kas apvieno vienas tematikas terminus: ierīču nosaukumi, procesu nosaukumi, pazīmju nosaukumi utt. Vienā mikrosistēmā daļa terminu nosauc jēdzienus, kas pastāv līdzās un nav pakļauti cits citam. Šādus jēdzienus sauc par *līdzteku jēdzieniem*, bet terminus, kas tos nosauc, ir *līdzteku jēdzienu termini*. Līdzteku jēdzieniem var būt savi pakārtoti jēdzieni, kas savā starpā arī ir līdzteku jēdzieni, bet attieksmē pret virsjēdzienu – pakārtoti. Pēdējiem savukārt var būt pakārtoti vēl citi jēdzieni utt. (*Skujīņa* 2002, 10). Līdzīgas attieksmes vērojamas arī starp analizētajiem sengrieķu filoloģiskajiem jēdzieniem un to apzīmējumiem, kas promocijas darba ietvaros aizstāj vārdu *termins*.

⁶⁸ Šeit un turpmāk šajā sadaļā minēto jēdzienu lietojuma vietu tekstā skat. 1.1. pielikumā *GLOSĀRIJS. Filoloģiskie jēdzieni „Retorikas” trešajā grāmatā*.

δηροημένη [λέξις] (izdaloši izklāstošs izteiksmes veids), 'ή κατεστραμμένη [λέξις] (blīvi izklāstošs izteiksmes veids), 'λέξις ψιλῶν λόγων' (izteiksmes veids metriski nesaistītā tekstā);

- izteiksmes veida īpašībām: 'ἀρετή λέξεως' (izteiksmes veida izcilība), 'ὄγκον τῆς λέξεως' (izteiksmes veida izvērsums), 'συντομία [τῆς λέξεως]' (izteiksmes veida kodolīgums), 'τὰ ψυχρὰ / τὸ ψυχρὸν [κατὰ τὴν λέξιν]' (izteiksmes veida drēgnums), 'οἰκεία λέξις' (tuvs izteiksmes veids), '[λέξις] ποιητικὴ' (dzejisks izteiksmes veids);

- izteiksmes veidiem dažāda satura oratorrunās: 'ή ἀγωνιστική [λέξις]' (izteiksmes veids debašu runā), 'ή ἠθική [ἀγωνιστική λέξις]' (tikumiski pārliecinošais izteiksmes veids debašu runā), 'ή παθητική [ἀγωνιστική λέξις]' (saviļņojošais izteiksmes veids debašu runā), 'ή δημηγορικὴ [λέξις]' (izteiksmes veids politiskajā runā), 'ή δικανική [λέξις]' (izteiksmes veids tiesu runā), 'ή [λέξις] <έν> ἐνὶ κριτῆι' (izteiksmes veids tiesu runā, kas adresēta vienam tiesnesim), 'ή ἐπιδεικτική λέξις' (izteiksmes veids parādes runā).

Iepriekš minētā statistika, kā arī minētie pakārtoto un līdzteku jēdzienu apzīmējumi apliecina, ka 'λέξις' kā izteiksmes veida jēdziena vārdiskā apzīmējuma lietojums atlasītajā materiālā ir izteikti konsekvents.

Atkāpe, kad autors izteiksmes veida jēdziena apzīmēšanai ir izvēlējis lietot citu leksēmu, vērojama tikai vienā gadījumā: (...) *līdzīgi kā pret svešiniekiem vai pret līdzpilsoņiem cilvēki attiecas arī pret izteiksmes veidu (λέξιν), tāpēc valodu (διάλεκτον) vajag padarīt neikdienišķu*⁶⁹.

Citviet *Retorikas* tekstā vārds 'διάλεκτός' izsaka sarunvalodas kā valodas paveida vai vienkārši – valodas jēdzienu (skat. *Rhet.*1404a.34, 1404b.24). Turpretim citētajā gadījumā no konteksta izsecināms, ka autors, lai arī lieto leksēmu 'διάλεκτον', tomēr turpina runāt par izteiksmes veidu, kuru, lai piesaistītu

⁶⁹ *Rhet.*1404b.8–11: (...) ὥσπερ γὰρ πρὸς τοὺς ξένους οἱ ἄνθρωποι καὶ πρὸς τοὺς πολίτας, τὸ αὐτὸ πάσχουσιν καὶ πρὸς τὴν λέξιν· διὸ δεῖ ποιεῖν ξένην τὴν διάλεκτον (...).

klausītāju uzmanību, ar noteiktiem valodas līdzekļiem nepieciešams padarīt neikdienišķu (ξένοσ – *svešs, neierasts*).

Iespējams, atšķirīgas leksēmas lietojums šajā gadījumā ir apzināts – autors cenšas izvairīties⁷⁰ no viena un tā paša vārda (λέξις) atkārtošanas blakus kolos⁷¹. Par to, ka leksēmas ‘διάλεκτον’ un ‘λέξις’ aplūkotajā gadījumā ir uzskatāmas par sinonīmiskām, liecina ne tikai iepriekš citētā fragmenta konteksts, bet arī kāds cits līdzīga satura piemērs, kur autors lieto stabilo izteiksmes veida jēdziena apzīmējumu ‘λέξις’: (...) *jo tas [epitetu lietojums] izmaina ierasto un padara izteiksmes veidu (λέξις) neikdienišķu*⁷².

Lai arī traktāta *Retorika* analizētais teksts galvenokārt ir par izteiksmes veidu, turklāt ‘λέξις’ ir šī jēdziena prevalējošais apzīmējums, vērojami arī daži vārda ‘λέξις’ lietojuma gadījumi tā pamatnozīmē⁷³, kas apzīmē izteiksmi, piemēram:

*Ir trīs lietas, kuras nepieciešams aplūkot runas sakarā – viena no tām ir pārliecināšanas līdzekļi, otra attiecas uz izteiksmi (λέξις), trešā – kā jāsakārto runas daļas (...)*⁷⁴;

Pirmais tika pētīts tas, kas no dabas bija pirmais [pārliecināšanas līdzekļi], (...), otrais – to [pārliecināšanas līdzekļu] sakārtošana izklāstā (λέξις), trešais – tas, kam no

⁷⁰ I. Rūmniece traktāta *Par cildeno* tulkojuma priekšvārdā norāda uz būtisku antīkās vārda mākslas jeb *daiļas* izteiksmes principu: nelietot vienu un to pašu vārdu vai izteikumu šaurā teksta telpā, un atzīst, ka tas ietekmējis arī pašu retorikas teorētiku valodu. (*Rūmniece* 2003, 11)

⁷¹ **Kols** (κῶλον) – pamatnozīmē ‘ķermeņa loceklis’. Sengrieķu retorikas teorētiku darbos jēdziens apzīmē gramatiski neatkarīgu izteikuma (perioda) daļu, kas saturiski ir saistīta ar sekojošo vai sekojošajiem kolliem, sal. ar mūsdienu terminu ‘kols’ – pieturzīme, kas atdala teikuma daļu un norāda, ka sekos paskaidrojums. Mūsdienās kolu visbiežāk lieto aiz vispārinošā vārda, kam seko vienlīdzīgi teikuma locekļi, aiz teikuma komponenta, kam seko paskaidrojums, aiz piebildes, ja tai seko tiešā runa. (*VPSV* 2007)

⁷² *Rhet.*1406a.14–15: (...) ἐξαλλάττει γὰρ τὸ εἰωθὸς καὶ ξενικὴν ποιεῖ τὴν λέξις (...).

⁷³ Λέξις ir no darbības vārda ‘λέγειν’ (runāt) atvasināts lietvārds un, pirmkārt, nozīmē ‘vārds’, ‘runa’, ‘izteiciens’.

⁷⁴ Šeit un citviet autores tulkojums no sengrieķu valodas latviešu valodā / *Rhet.*1403b.6–8: Ἐπειδὴ τρία ἐστὶν ἃ δεῖ πραγματευθῆναι περὶ τὸν λόγον, ἓν μὲν ἐκ τίνων αἱ πίστεις ἔσονται, δεῦτερον δὲ περὶ τὴν λέξις, τρίτον δὲ πῶς χρὴ τάξει τὰ μέρη τοῦ λόγου (...).

šiem [trim] piemīt vislielākais spēks, gan vēl neaptoverts, – kas attiecas uz izpildījumu⁷⁵;

*Periods*⁷⁶ vai nu sastāv no vairākiem koliem, vai ir vienkāršs. Tas, kurš sastāv no vairākiem koliem, ir pabeigts, līdz galam formulēts un ar vienu elpas vilcienu izsakāms izteikums (λέξις) (..) ⁷⁷.

‘Λέξις’ kā izteiksmes jēdziena apzīmētāja saturu nostiprina ne tikai citētie un glosārijā norādītie lietojuma gadījumi, bet arī tam pakārtotie jēdzieni ‘[λέξις] γραφική’ (rakstveida izteiksme), ‘σχήμα τῆς λέξεως’ (izteiksmes forma)⁷⁸ un ‘τὸ ἄρροθμον [σχήμα τῆς λέξεως]’ (izteiksmes forma bez metriskās pēdas).

Citētie piemēri liecina, ka ‘λέξις’ apzīmējuma ekvivalenta izvēle no konteksta atkarīgo jēdzieniskā satura nianšu dēļ nereti ir apgrūtināta. Iespējams, tieši tāpēc salīdzinoši nesenā (2005) *Retorikas* tulkojuma angļu valodā⁷⁹ autors Dž. A. Kenedijs ļoti bieži ir izvēlējis atstāt šo grieķu valodas vārdu netulkotu un ļaut lasītājam tā jēdzienisko saturu, kā arī iespējamo apzīmējuma ekvivalentu nojaust kontekstuāli, piemēram: *Thus, “lexis” using double words is most useful to dithyrambic poets (..) vai This conclude the discussion of „lexis”, both in general about all of it and in particular about each genus*⁸⁰.

⁷⁵ *Rhet.*1403b.18–22: τὸ μὲν οὖν πρῶτον ἐζητήθη κατὰ φύσιν ὅπερ πέφυκε πρῶτον, (..), δεύτερον δὲ τὸ ταῦτα τῇ λέξει διαθέσθαι, τρίτον δὲ τούτων ὃ δύναμιν μὲν ἔχει μεγίστην, οὐπω δ’ ἐπικεχειρήται, τὰ περὶ τὴν ὑπόκρισιν.

⁷⁶ **Periods** (περίοδος) – pamatnozīmē ‘ceļš apkārt’, ‘cikls’ – sengrieķu filoloģiskajos tekstos apzīmē intonatīvi un saturiski pabeigtu sintaktisku vienību (mūsdienu izpratnē, rindkopu), kas parasti sastāv no vairākiem koliem.

⁷⁷ *Rhet.*1409b.13–15: περίοδος δὲ ἢ μὲν ἐν κώλοις ἢ δ’ ἀφελῆς. ἔστιν δ’ ἐν κώλοις μὲν λέξις ἢ τετελειωμένη τε καὶ διηρημένη καὶ εὐανάπνευστος, (..).

⁷⁸ Apzīmējums ‘σχήμα τῆς λέξεως’ (izteiksmes forma) vēlākos gadsimtos (piem., analizētajā Hermogena traktātā) apzīmē stilistisku figūru (skat. 132. piezīmi). Aristoteļa *Retorikā* apzīmējums ‘σχήμα τῆς λέξεως’ šādu saturu vēl neizsaka.

⁷⁹ Tradicionāli ‘λέξις’ angļu valodā tiek tulkots kā ‘style’ (stils), ‘style of expression’ (izteikuma stils), ‘language’ (valoda), ‘composition’ (salikums), ‘diction’ (vārdu izvēle), ‘form of expression’ (izteiksmes forma) vai ‘type of language’ (valodas veids), bet krievu valodā – ‘стиль’ (stils), ‘способ изложения’ (izklāsta veids), ‘способ выражения’ (izteiksmes veids) vai ‘форма’ (valodas forma).

⁸⁰ Dž. A. Kenedija tulkojums angļu valodā, autores tulkojums no angļu valodas: *Tādējādi „lexis” (izteiksme), kurā lietoti salikti vārdi, (διπλῆ λέξις) visvairāk noderīgs ir ditirambu dzejniekiem (..) (Rhet.1406b.1-2) vai Šis noslēdz diskusiju par „lexis” (izteiksmes veidu), abējādi – kopumā par visu no tā un atsevišķi par katru veidu (Rhet.1414a.29–30).*

Atlasītajā materiālā vērojami arī daži citi salīdzinoši reti lietoti ar izteiksmes veidu valodā vai valodas paveidiem saistītu jēdzienu apzīmējumi: 'ἀρετή ῥητορικοῦ λόγού' (oratorrunas izcilība), 'λεκτικὴ ἄρμονία' (sarunvalodai raksturīgs izteiksmes salāgojuma veids), 'τὰ ἀστεῖα' (izteiksmes veida izkoptība), 'λέγειν τὰ ἀστεῖα' (izkopti runāt), 'λέγειν τὰ εὐδοκιοῦντα' (izteiksmīgi runāt). Minētos apzīmējumus un izteiksmes veida jēdziena apzīmējumu 'λέξις' šķir noteiktas jēdzieniskā satura nianšes, tāpēc tie nav uzskatāmi par sinonīmiem.

Vēl bez iepriekš minētajiem no atlasītajā materiālā sastopamajiem filoloģiskajiem jēdzieniem, mūsdienu izpratnē, par stilistikas jēdzieniem saskaņā ar to piederību valodas stila jautājumu izpētes līmenim uzskatāmi: 'ἀδολεσχία' (tukšvārdība), 'ἀντίθεσις' (pretnostatījums) un 'ψευδεῖς ἀντιθέσεις' (viltus pretnostatījumi), 'ἀμφίβολα' (divdomīgi izteikumi), 'ἀποφθέγματα' (trāpīgi izteicieni), 'αὔξησις' (amplifikācija), 'διάλεκτός [εἰωθία]' (sarunvaloda, vienkāršas valodas paveids), 'τὸ χρῆσθαι γλώτταις' (glosu lietojums), 'εἰκὼν' (salīdzinājums) un 'εἰκάζω' (veidot salīdzinājumu), 'τὸ πολλάκις τὸ αὐτὸ εἰπεῖν' (atkārtojumi), 'ἐπίθετον' (epitets), 'μεταφορά' (metafora) un 'μεταφέρειν' (pārnest nozīmi, veidot metaforu), 'ἢ ἀνάλογον μεταφορὰ / 'αἱ [μεταφοραὶ] κατ' ἀναλογίαν' / 'αἱ μεταφοραὶ [κατ'] ἀνάλογον (uz līdzības pamata veidota metafora), 'μεταφοραὶ ἀπ' εἶδους ἐπ' εἶδος' (metaforas no pasugas uz pasugu), 'ὁμοιοτέλευτον' (saskaņojums)⁸¹, 'τὸ [ὄνομα] περιέχον' (aprakstošs izteikums), 'πάρισον' (pielāgojums)⁸², 'παρίσωσις' (pielāgošana), 'παρομοίωσις' (saskaņošana)⁸³ 'ὑπερβολή' (pārspīlējums, hiperbola), 'τὸ ὑποκορίζεσθαι' (pamazināmo vārdu / deminutīvu lietojums).

Aristotelis nav *definējis* nevienu no iepriekš minētajiem jēdzieniem, tomēr no nosauktajiem par nozīmīgākajiem šajā sadaļā aplūkoto valodas jautājumu

⁸¹ **Saskaņojums (ὁμοιοτέλευτον)** – sinonīms jēdzienam 'παρομοίωσις' – Aristoteļa *Retorikā* apzīmē kolus noslēdzošo vārdu skanējuma saskaņojumu.

⁸² **Salāgojums (πάρισον)** – Aristoteļa *Retorikā* apzīmē zilbju skaita ziņā vienādu izteikumu veidojošo daļu – kolu – uzbūvi.

⁸³ **Saskaņošana (παρομοίωσις)** – jēdziens apzīmē izteikumu veidojošo daļu – kolu – noslēdzošo vārdu skanējuma saskaņošanu.

kontekstā uzskatāmi metaforas jēdziens ‘μεταφορά’, salīdzinājuma jēdziens ‘εἰκὼν’ un epiteta jēdziens ‘ἐπίθετον’. Izklāsta gaitā autors ir atklājis to satura funkcionāli būtiskākos aspektus, turklāt, atšķirībā no pārējiem iepriekš nosauktajiem, to vārdiskais apzīmējums tekstā parādās vairākkārt.

Visbiežāk lietotais ir jēdziena apzīmējums ‘μεταφορά’ (metafora) – atlasītajā materiālā 55 gadījumi. Pirmo reizi tas tiek minēts izteiksmes veida jēdziena ‘λέξις’ iztirzājuma sākumā, norādot, ka izteiksmes veidam metriski nesaistītā tekstā jeb prozā der arī metaforas (*Rhet.*1404b.32). Autors norāda, ka metaforām ir vienlīdz liela ietekme kā dzejā, tā arī prozā (*Rhet.*1405a.4), un piebilst: (...) *ja vēlies izdaiļot⁸⁴, [nepieciešams] veidot metaforu, aizgūstot no vislabākajām lietām šajā veidā, ja pelt – no vissliktākajām (...)*⁸⁵. Ar piemēriem tiek parādīts, kādas ir prasmīgi veidotas metaforas un kādas ne (*Rhet.*1405a.16–31). Noskaidrojas, ka metaforu var lietot arī tad, ja kaut kam trūkst nosaukuma (*Rhet.*1405a.36). Labs metaforu avots ir mīklas (*Rhet.*1405b.4). Autors vairākkārt uzsver, ka metaforas pamatā ir jābūt kaut kam skaistam (*Rhet.*1405b.6–20). Nepiemērotas metaforas var būt izteiksmes veida drēgnuma cēlonis (*Rhet.*1406b.5–19).

Jēdziena apzīmējumam ‘μεταφορά’ (metafora) Aristoteļa traktātā raksturīgas visas galvenās prasības, kas tiek izvirzītas mūsdienu terminam: sistēmiskums (atlasītajā materiālā tam ir arī līdzteku jēdzienu apzīmējumi jeb termini: ‘ἡ ἀνάλογον μεταφορά / ‘αἱ [μεταφοραὶ] κατ’ ἀναλογίαν’ / αἱ μεταφοραὶ [κατ’] ἀνάλογον (uz līdzības pamata veidota metafora) un ‘μεταφοραὶ ἀπ’ εἶδους ἐπ’ εἶδος’ (metaforas, kas veidotas kā vārda nozīmes pārnesums no pasugas uz pasugu))⁸⁶, nozīmes precizitāte un formas īsums,

⁸⁴ Jēdziena apzīmējumu ‘κοσμεῖν’ iespējams latviskot gan kā ‘sakārtot’, gan arī kā ‘izdaiļot’. Antīkajā pasaulē pastāvēja uzskats, ka tas, kas ir sakārtots nevar būt neglīts, respektīvi, ir arī skaists.

⁸⁵ *Rhet.*1405a.14–16: (...) καὶ ἐάν τε κοσμεῖν βούλη, ἀπὸ τῶν βελτίστων τῶν ἐν ταυτῷ γένει φέρειν τὴν μεταφοράν, ἐάν τε ψέγειν, ἀπὸ τῶν χειρόνων (...).

⁸⁶ *Poētikā* Aristotelis izšķir četrus metaforu veidus, resp., metaforas, kas veidotas kā vārda nozīmes pārnesums (1) no sugas uz pasugu, (2) no pasugas uz sugu, (3) no pasugas uz pasugu un (4) uz līdzības pamata (*Poet.*1457b.6–33).

viennozīmīgums, mononīmiskums (nav sinonīmu), kontekstneatkarība un emocionālā neitralitāte⁸⁷.

Mūsdienu skatījumā jau Aristoteļa *Retorikā* figurējošais jēdziena apzīmējums 'μεταφορά' ir uzskatāms par terminu.

Arī salīdzinājuma jēdziena apzīmējuma 'εἰκὼν' un epiteta jēdziena 'ἐπίθετον' lietojuma gadījumi apliecina – abiem jēdzienu apzīmējumiem, līdzīgi kā metaforas jēdzienam 'μεταφορά', ir raksturīgas galvenās mūsdienu terminam raksturīgās pazīmes – nozīmes precizitāte un formas īsums, viennozīmīgums un mononīmiskums. Tāpēc arī 'εἰκὼν' (salīdzinājums) un 'ἐπίθετον' (epitets) mūsdienu skatījumā pamatoti varētu tikt uzskatīti par terminiem.

Ievērojams skaits atlasītajā materiālā sastopamo filoloģisko jēdzienu ir piederīgi **sintakses līmenim**: 'τά ἀσύνδετα' (izteikumu virknes bez savienotājpārdiem), 'κῶλον' (kols) un tam pakārtotais jēdziens 'ἔσχατα' (kolu izskaņas); 'παραγραφή' (periodu ierobežotājzīme), 'περίοδος' (periods) un tam pakārtotie jēdzieni '[περίοδος] ἐν κώλοις' (periods, kas sastāv no vairākiem koliem), '[περίοδος] ἀφελής' (vienkāršs periods), '[περίοδος] μονόκωλος' (vienkola periods), 'αἱ [περίοδοι] μακρόκωλοι' (garkolu periodi), 'αἱ [περίοδοι] βραχύκωλοι' (īskolu periodi); 'τὸ σολοικίζειν' (valodas kļūda)⁸⁸.

Nozīmīgākie no nosauktajiem ir 'κῶλον' (kols) un 'περίοδος' (periods), atšķirībā no pārējiem tie ir *definēti*, tiem ir vērā ņemama nozīme izklāsta kontekstā, turklāt tie ir biežāk lietoti.

Perioda jēdziena 'περίοδος' *definīciju* var uzskatīt par saturiski pilnīgāko un mūsdienu tiešajām definīcijām formāli līdzīgāko no šajā sadaļā aplūkotajām atlasītajā materiālā vērojamajām definīcijām:

⁸⁷ Prasību, kas tiek izvirzītas zinātniskam terminam, raksturojumu skat. Skujiņa V. *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi. Otrās, labotais un papildinātais izdevums*. Rīga : Latviešu valodas institūts, 2002, 9–13.

⁸⁸ **Valodas kļūda** (τὸ σολοικίζειν) – jēdziens apzīmē kļūdainu sintaksi.

(..) *par periodu* (περίοδον) *es saucu izteikumu, kurā pašā ir sākums un beigas un ērti pārskatāms apmērs*⁸⁹ un (..) *periods* (περίοδος) *ir vai nu sadalīts kolos, vai vienkāršs*⁹⁰.

Arī tam pakārtotais jēdziens '[περίοδος] ἀφελής' (vienkāršs periods) ir definēts: (..) *par vienkāršu* (ἀφελῆ) *es saucu [periodu], kas sastāv no viena kola*⁹¹.

Līdzīgs lakonisms piemīt arī kola *definīcijai*: (..) *kols* (κῶλον) *ir viena tā [perioda] daļa*⁹².

Gan perioda jēdzienam 'περίοδος', gan arī kola jēdzienam 'κῶλον' ir salīdzinoši šauras izpratnes robežas. Vārdisko apzīmējumu 'περίοδος' (periods) un 'κῶλον' (kols) lietojuma gadījumi apliecina, ka abiem jēdzienu apzīmējumiem piemīt viennozīmīgums un tiem nav sinonīmu.

Atlasītajā materiālā vērojami arī vairāki, mūsdienu izpratnē, **leksikoloģijas** jēdzieni: 'γλῶτται' (glosas), 'διαστίξαι' (salikt pieturzīmes), 'τὸ ἐλληνίζειν' (pareiza grieķu valoda), 'κύρια (ὀνόματα, ῥήματα)' ((nosaucēj-, teicēj-) vārdi pamatnozīmē), 'οἰκειὸν [ὄνομα]' (dzimtās valodas vārds), 'ὁμωνυμία' (homonīms), '[ὄνομα] διπλόον' (saliktenis), 'δίπλωσις' (salikteņa veidošana), 'ξένα [ὀνόματα]' (svešvārdi), 'πεποιημένοι' (jaundarinājumi), 'συνωνυμιαί' (sinonīmi), 'ὑποκορισμός' (pamazināmais vārds (*deminutīvs*)).

'Τὸ ἐλληνίζειν' (pareiza grieķu valoda) ir vienīgais no nosauktajiem leksikas līmenim piederīgajiem jēdzieniem, kurš ir *definēts*. 'Τὸ ἐλληνίζειν' (pareiza grieķu valoda) *definīcija* ir kontekstuāla – tā atklājas piecu 'τὸ ἐλληνίζειν' (pareiza grieķu valoda) nosacījumu iztīrījuma (*Rhet.*1407a.20–1407b.9): pirmkārt, pareizs savienotājpārdu (mūsdienu izpratnē – saikļu, partikulu, prievārdu, artikulu u. c.) lietojums, otrkārt, konkrētu vārdu, nevis aprakstošu izteikumu lietojums, treškārt, izvairīšanās no divējādi saprotamiem izteikumiem, izņemot

⁸⁹ *Rhet.*1409a.35–37: (..) λέγω δὲ περίοδον λέξιν ἔχουσαν ἀρχὴν καὶ τελευτὴν αὐτὴν καθ' αὐτὴν καὶ μέγεθος εὐσύνοπτον.

⁹⁰ *Rhet.*1409b.13: (..) περίοδος δὲ ἢ μὲν ἐν κώλοισι ἢ δ' ἀφελής.

⁹¹ *Rhet.*1409b.16: (..) ἀφελῆ δὲ λέγω τὴν μονόκωλον.

⁹² *Rhet.*1409b.16: (..) κῶλον δ' ἐστὶν τὸ ἕτερον μέρος τῆς αὐτῆς (..).

gadījumos, kad tie tiek lietoti ar nolūku (dzejā). Ceturtais pareizas grieķu valodas nosacījums ir vistiešāk saistīts ar mūsdienu izpratni par pareizu valodu un tās principiem nekā iepriekšējie – tā ir nepieciešamība pareizi lietot vārdu dzimtes. Piektais nosacījums uzsver nepieciešamību ievērot konsekvenci, lietojot vienskaitļa vai daudzskaitļa formas. Galvenās pareizas grieķu valodas pazīmes ir – rakstītajam jābūt viegli lasāmam (εὐανάγνωστον) un viegli izrunājamam (εὐφραστον). Ar šādām īpašībām nav apveltīta runa, kurā ir daudz savienotāJVārdu un kurā ir grūti salikt pieturzīmes (διαστίξαι) (*Rhet.*1407b.11–18).

Iztirzājuma par pareizu grieķu valodu sākumā autors norāda, ka jēdziens ‘τὸ ἑλληνίζειν’ (pareiza grieķu valoda) ir cieši saistīts ar izteiksmes veida jēdzienu ‘λέξις’: *pareiza grieķu valoda ir izteiksmes veida pamatā*⁹³.

Lai arī mūsdienu skatījumā jēdziens ‘τὸ ἑλληνίζειν’ (pareiza grieķu valoda) šķīstu vairāk attiecināms uz pareizrunu, nevis valodas stilu, tā izpratnes izklāsts atklāj, ka jēdzienam ‘τὸ ἑλληνίζειν’ (pareiza grieķu valoda) patiešām ir saistība arī ar valodas stila līmeni, jo, ietverot prasības pēc noteiktu valodas līdzekļu lietojuma, galvenokārt tas izsaka rūpes par valodas skaidrību. Aristoteļa *Retorikas* tekstā jēdziena vārdiskais apzīmējums ‘τὸ ἑλληνίζειν’ vērojams tikai divos gadījumos, tam nav sinonīmu.

Lai arī pārējiem iepriekš minētajiem leksikoloģijas jēdzieniem nav *definīciju*, tomēr to lietojums liecina par salīdzinoši striktām jēdzieniskās izpratnes robežām, kā arī apzīmējuma nozīmes precizitāti un viennozīmīgumu.

Atlasītajā teksta materiālā vērojami arī daži, mūsdienu skatījumā, **morfoloģijas** jēdzieni: ‘γένη ὀνομάτων’ (vārdu dzimte) un tam pakārtotie ‘ἄρρενα [γένη ὀνομάτων]’ (vīriešu dzimtes vārdi), ‘θήλεα [γένη ὀνομάτων]’ (sieviešu dzimtes vārdi), ‘σκεύη [γένη ὀνομάτων]’ (lietu dzimtes vārdi); līdzteku jēdzieni ‘ὀνόματα’ (nosaucējvārdi), ‘ῥήματα’ (teicējvārdi) un ‘σύνδεσμος’ (savienotāJVārds); kā arī jēdziens ‘πτῶσις’ (locījums) un **fonētikas** jēdzieni:

⁹³ *Rhet.*1407a.19–20: (..) ἔστι δ’ ἀρχὴ τῆς λέξεως τὸ ἑλληνίζειν (..).

‘γραμμά’ (burts), ‘συλλαβαί’ (zilbes) un tam pakārtotie jēdzieni ‘ἡ βραχεῖα’ (īsa zilbe), ‘ἡ μακρά’ (gara zilbe).

No iepriekš minētajiem sistēmiskuma un viennozīmīguma ziņā īpaši izceļami dzimtes jēdzienu un vārdšķiru jēdzienu *priekšteču* (‘ὀνόματα’ (nosaucējvārdi), ‘ῥήματα’ (teicējvārdi) un ‘σύνδεσμος’ (savienotājvārds)), kā arī zilbes jēdzienu apzīmējumi. Neviens no šiem jēdzieniem nav *definēts*. Eventuālā rakstura dēļ tie neatbilst arī pārējiem kritērijiem, kas nosaka apakšnodaļā analizējamo jēdzienu relevantumu.

Vēl bez iepriekš minētajiem, mūsdienu izpratnē, noteiktam valodas izpētes līmenim piederīgajiem filoloģiskajiem jēdzieniem, traktāta kontekstā būtiska nozīme ir arī citiem ar noteiktu valodas izpētes līmeni nesaistītiem, tomēr **filoloģiskiem** (**vispārfiloloģiskiem**) jēdzieniem: ‘διάλεκτός [εἰωθυία]’ (sarunvaloda, vienkāršas valodas paveids), jau iepriekš pieminētais ne tikai izteiksmes veidu, bet dažkārt arī izteiksmi vārdos apzīmējošais ‘λέξις’ un tam pakārtotie ‘[λέξις] γραφική’ (rakstveida izteiksme), ‘σχήμα τῆς λέξεως’ (izteiksmes forma) un ‘[σχήμα τῆς λέξεως] ἄρθροθμον’ (izteiksmes forma bez metriskās pēdas), kā arī ‘λόγος’ (izteiksme vārdos / vārds / formulējums) un ‘λόγος / λόγοι [ψυλοί]’ (metriski nesaistīts teksts). No minētajiem nozīmīgākais un vienlaikus arī sarežģītākais ir izteiksmes jēdziena apzīmējums ‘λόγος’.

Izteiksmes jēdzienam ‘λόγος’ nav *definīcijas*, turklāt ‘λόγος’ jēdzieniskā satura kontekstatkarība apgrūtina skaidru tā izpratnes robežu noteikšanu.

Kā izteiksmes jēdziena apzīmējums atkarībā no konteksta ‘λόγος’ apzīmē:

- izteiksmes vārdos (t. sk. saruna, oratorruna u. tml.) jēdzienu: (..) *nosaucējvārdiem un teicējvārdiem, no kuriem ir salikta izteiksme (λόγος)⁹⁴; (..) tas un tie, par ko ir runa (λόγος) [dzejā] ir vairāk atdalīti (..) ⁹⁵; (..) poētiskais [izteiksmes veids] visdrīzāk nav zemīgs, tomēr tas nav piemērots oratorrunai (λόγῳ)⁹⁶;*

⁹⁴ *Rhet.*1404b.26–7: (..) ὀνομάτων καὶ ῥημάτων ἐξ ὧν ὁ λόγος συνέστηκεν (..).

⁹⁵ *Rhet.*1404b.13–14: (..) πλέον γὰρ ἐξέστηκεν περὶ ἅ καὶ περὶ οὓς ὁ λόγος (..).

⁹⁶ *Rhet.*1404b.4–5: (..) ἢ γὰρ ποιητικὴ ἴσως οὐ ταπεινὴ, ἀλλ’ οὐ πρόπευσα λόγῳ.

- atsevišķa vārda jēdzienu, piemēram:

Cilvēki izmanto salikteņus, kad nav nosaukuma un kad vārds (λόγος) ir labi salikts, piemēram τὸ χρονοτριβεῖν (laika kavēklis) (..)97; (..) salīdzinājumi ir metaforas, kurām nepieciešams [paskaidrojošs] vārds (λόγου)98; (..) nekur vēlāk par viņu nav teikts ne vārda (λόγον)99.

- definīcijas vai formulējuma jēdzienu, piemēram:

Izteiksmes veida izvērsumu veicina šādi [līdzekļi]: vārda vietā izmantot formulējumu (λόγω), piemēram, [teikt] nevis „aplis”, bet „plakana figūra ar vienādu attālumu no vidus”; izteiksmes veida kodolīgumu – pretējais: formulējuma (λόγου) vietā vārds. Un, ja kaut kas apkaunojošs vai nepieklājīgs, ja apkaunojošais ir formulējumā (λόγω), teikt vārdu, bet, ja vārdā, – formulējumu (λόγον)100.

Apzīmējums ‘λόγος’ (pl. forma ‘λόγοι [ψιλοί]’) var apzīmēt arī metriski nesaistīta teksta jeb prozas jēdzienu101:

Dzejā jāsaaka „balts piens”, turpretim metriski nesaistītā tekstā (λόγω) [tādi epiteti] ir ļoti nepiemēroti102; (..) un ka tam ir liela nozīme gan dzejā, gan metriski nesaistītā tekstā (λόγοις) daudz mazāk (..)103.

⁹⁷ *Rhet.*1406a.35–36: οἱ δ' ἄνθρωποι τοῖς διπλοῖς χρῶνται ὅταν ἀνώνυμον ἦ καὶ ὁ λόγος εὐσύνθετος, οἷον τὸ χρονοτριβεῖν (..).

⁹⁸ *Rhet.*1407a.14–15: (..) καὶ αἱ εἰκόνες μεταφοραὶ λόγου δεόμεναι.

⁹⁹ *Rhet.*1414a.6–7: (..) οὐδαμοῦ ὕστερον αὐτοῦ λόγον ποιησάμενος.

¹⁰⁰ *Rhet.*1407b.26–31: Εἰς ὄγκον δὲ τῆς λέξεως συμβάλλεται τάδε, τὸ λόγω χρησθαι ἀντ' ὀνόματος, οἷον μὴ κύκλον, ἀλλ' ἐπίπεδον τὸ ἐκ τοῦ μέσου ἴσον· εἰς δὲ συντομίαν τὸ ἐναντίον, ἀντὶ τοῦ λόγου ὄνομα. καὶ ἐὰν αἰσχροὺν ἢ ἀπρεπές, ἐὰν μὲν ἐν τῷ λόγω ἦ <τὸ> αἰσχροὺν, τοῦνομα λέγειν, ἐὰν δ' ἐν τῷ ὀνόματι τὸν λόγον.

¹⁰¹ Vienā gadījumā prozas jēdziens izteikts ar apstākļa vārdu ‘χύδην’ – izmētāti, metriski nesaistītā formā (*Rhet.*1409b.7).

¹⁰² *Rhet.*1406a.11–12: (..) ἐν μὲν γὰρ ποιήσει πρόπει "γάλα λευκὸν" εἰπεῖν, ἐν δὲ λόγω τὰ μὲν ἀπρεπέστερα (..).

¹⁰³ *Rhet.*1405a.4–5: (..) καὶ ὅτι τοῦτο πλεῖστον δύναται καὶ ἐν ποιήσει καὶ ἐν λόγοις (..).

2.1.2. Dionīsijš

Dionīsija traktāts *Par vārdu savienošanu*, kā jau pats nosaukums liecina, ir izvērsts izteikuma¹⁰⁴ daļu (ne tikai vārdu) savienošanas jeb līdzās novietošanas jēdziena izpratnes, būtiskāko uzdevumu un funkcionālo iespēju apraksts. Tomēr diskusija ir ne tikai par tehnisku izteikuma daļu līdzās novietošanu, bet arī par tās rezultātu – noteiktu izteikuma daļu savienojumu jeb savienojuma veidu.

Saturiski duālā jēdziena, kas vienlaikus ir arī šī traktāta atslēgvārds, prevalējošais apzīmējums ir ‘σύνθεσις’, kas atkarībā no konteksta var tikt tulkots kā ‘[izteikuma daļu] savienošana’ vai ‘[izteikuma daļu] savienojums’. Sava divējādā satura dēļ, mūsdienu izpratnē, izteikuma daļu savienošanas / savienojuma jēdziens ‘σύνθεσις’ ir uzskatāms par **sintaktiski stilistisku** jēdzienu.

Uz jēdziena ‘σύνθεσις’ ([izteikuma daļu] savienošana / savienojums) piederību stilistikas jomai, kā arī tā divējādo izpratni norāda arī traktāta tulkojuma krievu valodā komentāru sastādītāja Aza Taho-Godi (*Аза Тахо-Годи*):

Dionīsija traktātu varētu pamatoti nosaukt par „Par stilu”, tā kā šeit „savienojums / savienošana”¹⁰⁵ (σύνθεσις) ne ar ko neatšķiras no Aristoteļa (Retorikas trešajā grāmatā) „izteiksmes veida” (λέξις) vai, kā mēs teiktu, – „stila”. Dionīsijš noteikti nedomā tikai par tehnisku, ārēju savienojumu / savienošanu, bet arī par tādu, kas autora vēstījumam piešķir iekšēju neatkārtojamību (Taxo-Godu 1978, 322).

Jēdziena ‘σύνθεσις’ ([izteikuma daļu] savienošana / savienojums) *definīcija* lasāma traktāta sākumā:

¹⁰⁴ Turpmāk tekstā bieži sastopamais izteiksmes jēdziena apzīmējums ‘λόγος’ (vārds, valoda, runa, teiktais, izteikums u. tml.) konsekvenses dēļ tiek latviskots kā ‘izteikums’. Ar ‘λόγος’ (izteikums) antīkie autori saprata gandrīz to pašu, ko mūsdienās saprot ar jēdziena apzīmējumu ‘teikums’. Gramatiķis Dionīsijš Trāķietis (Διονύσιος ὁ Θραῖξ, 1. gs. p. m. ē.), pirmās sengrieķu valodas gramatikas autors, par izteikumu sauca vārdu savirknējumu, kas izsaka pabeigtu domu (*Taxo-Godu* 1978, 322). Jēdziena apzīmējuma ‘λόγος’ latviskais ekvivalents ‘izteikums’, nevis ‘teikums’ izvēlēts, apzinoties, ka ‘λόγος’ apzīmē tādu teksta vienību, kas formāli var atšķirties no teikuma mūsdienu izpratnē.

¹⁰⁵ Krievu val. *соединение*.

*Savienošana (σύνθεσις) ir, kā jau to norāda pats apzīmējums, kāda noteikta izteikuma daļu, kuras daži sauc arī par vārdiskās izteiksmes pamatvienībām, līdzās novietošana*¹⁰⁶. Citētā definīcija ir uzskatāma par tiešu (definējamais jēdziens ir ekvivalents ar tā skaidrojumu).

Vēl bez izteikuma daļu savienošanas / savienojuma jēdziena 'σύνθεσις' no traktātā sastopamajiem filoloģiskajiem jēdzieniem *definēti* tikai daži. Biežāk autors izvēlas tikai nedaudz raksturot pieminētos jēdzienus, piemēram:

*Šo [izteiksmes] pamatdaļu savijums – trīs vai četru, lai cik to arī būtu, – un līdzās novietošana veido tā saucamos kolus, pēc tam to [kolu] salāgojums sastāda tā saucamos periodus (..)*¹⁰⁷.

Izpratnes definējumu (piemēram, kas ir *tā saucamie* koli vai periodi) autors nesniedz. Kā tas vērojams iepriekš citētajā piemērā, Dionīzijam ir raksturīgi jēdzienu apzīmējumus nosaukt piesardzīgi, izmantojot aprakstošās leksēmas 'λεγόμεν(-ος/-α/-η)' un 'καλούμεν(-ος/-α/-η)' (tā saucam(-ais/-ā)). Valodas jautājumu iztirzājuma kontekstā vērojami 30 šāda veida gadījumi.

Izteikuma daļu savienošanas / savienojuma jēdziena 'σύνθεσις' *definīcijai* sekojošais 'σύνθεσις' uzdevumu apraksts, precīzāk, tajā ietvertās norādes par to, ka izteikuma daļas jāsavieno kādā noteiktā veidā, vēl jo vairāk apstiprina jēdziena 'σύνθεσις' ([izteikuma daļu] savienošana / savienojums) piederību stilistikas līmenim:

*Savienošanas (συνθέσεως) uzdevumi ir novietot vārdus atbilstoši (οικείως θεῖναι) vienu attiecībā pret otru, arī kolliem piešķirt saskaņoti veidotu (προσήκουσα) salāgojumu, bet izteikumu pienācīgi (διαλαβεῖν εὔ) sadalīt pa periodiem*¹⁰⁸.

¹⁰⁶ *De comp.*2.1–3: Ἡ σύνθεσις ἔστι μὲν, ὥσπερ καὶ αὐτὸ δηλοῖ τοῦνομα, ποιά τις θέσις παρ' ἄλληλα τῶν τοῦ λόγου μορίων, ἃ δὴ καὶ στοιχειᾶ τινες τῆς λέξεως καλοῦσιν.

¹⁰⁷ *De comp.*2.19–22: πλήν ἢ γε τῶν πρώτων εἴτε τριῶν ἢ τετάρων εἶθ' ὄσων δὴ ποτε ὄντων μερῶν πλοκή καὶ παρὰθεσις τὰ λεγόμενα ποιεῖ κῶλα, ἔπειθ' ἢ τούτων ἀρμονία τὰς καλουμένας συμπληροῖ περιόδους (..).

¹⁰⁸ *De comp.*2.23 – 26: ἔστι δὴ τῆς συνθέσεως ἔργα τὰ τε ὀνόματα οικείως θεῖναι παρ' ἄλληλα καὶ τοῖς κῶλοις ἀποδοῦναι τὴν προσήκουσαν ἀρμονίαν καὶ ταῖς περιόδοις διαλαβεῖν εὔ τὸν λόγον.

Izteikuma daļu savienošanas / savienojuma jēdziena prevalējošo apzīmējumu 'σύνθεσις' autors lieto, lai runātu par dažādu izteikumu veidojošo daļu savienojuma veidu izteikumā, būtībā – izteiksmes veidu, piemēram:

Kas ir tas, kas padara diženu šo savienojumu (σύνθεσιν)? Tas, ka koli sastāv no tāda veida metriskajām pēdām¹⁰⁹;

(..) mēs neizmantojam vienādu savienojumu (συνθέσει) sadusmoti vai priecādamies, nedz skumstot vai baidoties, nedz arī pārdzīvotami kādas citas ciešanas vai bēdas, līdzīgi, kad ieslīgušus pārdomās nekas mūs nedz uztrauc, nedz skumdina¹¹⁰;

Par savienojumu (συνθέσεως) labskanīgā un ritmizētā [tekstā], kam ir liela līdzība ar pantmērā nesaistītu izteiksmi, man ir kas tāds sakāms – tāpat kā neritmizētā poētiskas izteiksmes veidā arī te pirmais cēlonis ir vārdu izvietojums, otrais – kolu savienojums (κώλων σύνθεσις), bet trešais – periodu samērība¹¹¹.

Pēdējā piemērā vērojams arī vienīgais gadījums traktātā, kad autors, izmantojot jēdziena apzīmējumu 'κώλων σύνθεσις', skaidri norāda uz kolu kā izteikumu veidojošo daļu savienojumu. Tekstā atrodams arī viens zilbju savienojuma / savienošanas jēdziena apzīmējums 'συλλαβῶν σύνθεσις':

Kas ir galvenais manis teiktajā? Proti, ka no burtu savijuma rodas dažādas zilbes, savukārt no zilbju savienojuma (συλλαβῶν σύνθεσιν) – dažnedažāds vārdu materiāls, bet no vārdu salāgojuma (ἀρμονίας) – daudzveidīga valoda (..) ¹¹².

¹⁰⁹ *De comp.*18.26–28: τί οὖν ἔστιν ὁ πεποίηκε ταύτην μεγαλοπρεπή τὴν σύνθεσιν; τὸ ἐκ τοιούτων συγκεῖσθαι ῥυθμῶν τὰ κῶλα.

¹¹⁰ *De comp.*20.17–20: (..) οὐχ ὁμοία συνθέσει χρώμεθα ὀργιζόμενοι καὶ χαίροντες, οὐδὲ ὀλοφυρόμενοι καὶ φοβούμενοι, οὐδ' ἐν ἄλλῳ τινὶ πάθει ἢ κακῶ ὄντες, ὥσπερ ὅταν ἐνθυμώμεθα μηδὲν ὄλως ἡμᾶς ταράττειν μηδὲ παραλυπεῖν.

¹¹¹ *De comp.*26.1–7: περὶ δὲ τῆς ἐμμελοῦς τε καὶ ἐμμέτρου συνθέσεως τῆς ἐχούσης πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν πεζὴν λέξιν τοιαῦτά τινα λέγειν ἔχω, ὡς πρώτη μὲν ἔστιν αἰτία κἀνταῦθα τὸν αὐτὸν τρόπον ὄνπερ ἐπὶ τῆς ἀμέτρου ποιητικῆς ἢ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ἀρμονίῃ, δευτέρα δὲ ἢ τῶν κώλων σύνθεσις, τρίτη δὲ ἢ τῶν περιόδων συμμετρία.

¹¹² *De comp.*16.26–30: Τί δὴ τὸ κεφάλαιόν ἐστὶ μοι τοῦτου τοῦ λόγου; ὅτι παρὰ μὲν τὰς τῶν γραμμάτων συμπλοκάς ἢ τῶν συλλαβῶν γίνεται δύναμις ποικίλη, παρὰ δὲ τὴν τῶν συλλαβῶν σύνθεσιν ἢ τῶν ὀνομάτων φύσις παντοδαπή, παρὰ δὲ τὰς τῶν ὀνομάτων ἀρμονίας πολύμορφος ὁ λόγος (valoda) (..).

Visbiežāk izteikuma daļu savienošanas / savienojuma jēdziena 'σύνθεσις' izpratne ir saistāma ar **vārdu** kā izteikumu veidojošo daļu savienošanu vai savienojumu, piemēram:

Kur tad ir to [citēto rindu] pārliecināšanas spēks un ar ko tas tiek tāds panākts, vai ar vārdu izvēli, vai arī ar [to] savienojumu (σύνθεσιν)?¹¹³;

Šādi tad tā [savienošana] (αὕτη [σύνθεσις]), paņemot vienus un tos pašus vārdus, liek, lai domas reizēm parādās neglītas, zemīgas un nožēlojamas, bet reizēm – cildenas, bagātīgas, ietekmīgas un skaistas¹¹⁴;

Dēmostens ir augstākais mērs gan vārdu izvēles, gan [to] savienojuma (συνθέσεως) skaistuma ziņā¹¹⁵ vai Ja visi ir vienisprātis, ka piemērotība ir tas, kas atbilst aplūkotojām personām vai priekšmetiem, tad, līdzīgi kā viena vārdu izvēle būs piemērota aplūkotojājiem, bet cita – nepiemērota, tā arī [vārdu] savienojums (σύνθεσις)¹¹⁶.

Lai uzsvērtu, ka runa ir par vārdu savienošanu vai savienojumu, autors dažkārt lieto arī precizētu jēdziena apzīmējumu 'ὀνομάτων σύνθεσις', piemēram:

Un vai par viņiem jābrīnās, kad pat tie, kas uzdodas par filozofijas zinātājiem un saraksta mācību grāmatas par dialektiku, ir tik nožēlojami vārdu savienošanā (σύνθεσιν τῶν ὀνομάτων), ka kauns pat stāstīt?¹¹⁷;

Vērts redzēt, kā [autors] to atdarina / atdarinoši parāda ar vārdu savienojuma (σύνθεσιν τῶν ὀνομάτων) palīdzību: (..)¹¹⁸;

¹¹³ *De comp.*3.53–55: πού δὲ αὐτῶν ἐστὶν ἡ πειθῶ καὶ διὰ τί τοιαῦτά ἐστι, πότερον διὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν ὀνομάτων ἢ διὰ τὴν σύνθεσιν;

¹¹⁴ *De comp.*4.97–99: αὕτη [σύνθεσις] τε τὰ αὐτὰ λαμβάνουσα ὀνόματα τοτὲ μὲν ἄμορφα καὶ ταπεινὰ καὶ πτωχὰ ποιεῖ φαίνεσθαι τὰ νοήματα, τοτὲ δ' ὑψηλὰ καὶ πλούσια [καὶ ἀδρὰ] καὶ καλὰ.

¹¹⁵ *De comp.*18.87–89: ὄρος γὰρ δὴ τίς ἐστὶν ἐκλογῆς τε ὀνομάτων καὶ κάλλους συνθέσεως ὁ Δημοσθένης.

¹¹⁶ *De comp.*20.11–15: ὁμολογουμένου δὴ παρὰ πᾶσιν ὅτι πρέπον ἐστὶ τὸ τοῖς ὑποκειμένοις ἀρμόττον προσώποις τε καὶ πράγμασιν, ὥσπερ ἐκλογὴ τῶν ὀνομάτων εἴη τις ἂν ἢ μὲν πρέπουσα τοῖς ὑποκειμένοις ἢ δὲ ἀπρεπής, οὕτω δὴ που καὶ σύνθεσις.

¹¹⁷ *De comp.*4.114–118: καὶ τί δεῖ τούτους θαυμάζειν, ὅπου γε καὶ οἱ φιλοσοφίαν ἐπαγγελλόμενοι καὶ τὰς διαλεκτικὰς ἐκφέροντες τέχνας οὕτως εἰσὶν ἄθλιοι περὶ τὴν σύνθεσιν τῶν ὀνομάτων ὥστε αἰδεῖσθαι καὶ λέγειν;

¹¹⁸ *De comp.*20.47–49: πῶς οὖν δηλώσει ταῦτα μιμητικῶς κατ' αὐτὴν τὴν σύνθεσιν τῶν ὀνομάτων, ἄξιον ἰδεῖν' (..).

Es pielauju, ka ir ļoti daudz dažādu savienojuma veidu un tos nav iespējams nedz aptvert, nedz precīzi izskaitīt, es domāju, kā katru no mums pavada savs ārējais izskats, tāpat arī noteikta vārdu savienošana (συνθέσεως ὀνομάτων) (..) ¹¹⁹.

Jēdzieniskā satura ziņā salīdzinoši skaidri *definētajam* un izpratnes robežu ziņā relatīvi (ņemot vērā tā duālo saturu) stabilajam izteikuma daļu savienošanas vai savienojuma jēdziena vārdiskajam apzīmējumam ‘σύνθεσις’ Dionīsija traktātā vērojami vairāki sinonīmi: ‘τὸ συντιθέναι τὰ ὀνόματα’ (vārdu savienošana) ¹²⁰, ‘ἀρμογή [ὀνομάτων]’ ([vārdu] izvietojums), ‘ἀρμογή κώλων’ ([kolu] izvietojums), ‘παράθεσις’ ([burtu, zilbju, vārdu vai runas daļu] līdzās novietošana / novietojums), ‘πλοκή / συμπλοκή’ ([burtu, zilbju, vārdu vai runas daļu] savijums), ‘συζυγία [ὀνομάτων / κώλων]’ (vārdu / kolu sajūgums) un ‘σύνταξις’ ([vārdu / teikuma daļu] izkārtojums).

Minētie jēdzienu apzīmējumi lietoti salīdzinoši reti – vienu līdz deviņas reizes. Vārdiskā apzīmējuma un jēdzieniskā satura ziņā stabilākie un vienlaikus biežāk lietotie ir ‘παράθεσις’ ([burtu, zilbju, vārdu vai runas daļu] līdzās novietošana / novietojums) un ‘συζυγία [τῶν ὀνομάτων / κώλων]’ (vārdu / kolu sajūgums), piemēram:

Tā kā izteiksmes daļām ir tādas iespējas un to dabu nevar izmainīt, atliek ar sajaukšanu, samaisīšanu un līdzās novietojumu (παραθέσει) apslēpt tām piemītošos kaut kādus negludumus (..) ¹²¹; (..) griezīgu burtu līdzās novietojums (παράθεσις) (..) ¹²²; (..) atdalīšana ir radusies zilbju garumu dēļ un neatbilstība – burtu līdzās novietojuma (παραθέσει) dēļ (..) ¹²³.

¹¹⁹ *De comp.*21.1–5: Ἐγὼ τῆς συνθέσεως εἰδικὰς μὲν διαφορὰς πολλὰς σφόδρα εἶναι τίθεμαι καὶ οὐτ' εἰς σύνοψιν ἔλθειν δυναμένας οὐτ' εἰς λογισμὸν ἀκριβῆ, οἷομαί τε ἴδιον ἡμῶν ἐκάστῳ χαρακτῆρα ὥσπερ ὄψεως, οὕτω καὶ συνθέσεως ὀνομάτων παρακολουθεῖν (..).

¹²⁰ Šeit un turpmāk šajā sadaļā minēto jēdzienu lietojuma vietu tekstā skat. 1.2. pielikumā GLOSĀRIJS: *Filoloģiskie jēdzieni „Par vārdu savienošana”*.

¹²¹ *De comp.*12.10–14: τοιαύτην δὴ δύναμιν ἔχόντων τῶν τῆς λέξεως μορίων ἐπειδὴ μεταθεῖναι τὴν ἐκάστου φύσιν οὐχ οἷόν τε, λείπεται τὸ τῇ μίξει καὶ κράσει καὶ παραθέσει συγκρούσαι τὴν παρακολουθοῦσαν αὐτῶν τισιν ἀτοπίαν (..).

¹²² *De comp.*20.76–77: (..) ἢ τῶν τραχυνόντων γραμμάτων παράθεσις (..).

¹²³ *De comp.*22.188–190: (..) διερισμός τε οὖν γέγονε τοῖς μήκεσι τῶν συλλαβῶν καὶ ἀντιτυπία τῆ παραθέσει τῶν γραμμάτων (..).

(..) *nevis vārdu skaistumā slēpjas vārdiskās izteiksmes spēja pārliecināt, bet gan to sajūgumā (συζυγία)¹²⁴; Bieži vien, vienu kolu noliekot priekšā otram vai otrādi – pirmo aiz otrā, liekas labskanīgi un pacilāti, bet, izvēloties citu sajūgumu (συζυγίαν), šķiet nepatīkami un necienīgi¹²⁵; Tiem seko ‘πανδαίδαλόν τ’ εὐκλέ’ ἀγοράν’ – raupjš un griezīgs sajūgums (συζυγία): pusskanenis ir savienots ar nebalsīgu burtu (n ar t), un ir iznākusi pamanāma pāreja starp apzīmētājvārdu ‘πανδαίδαλόν’ un tam sekojošo skaneņu savilkumu (..)¹²⁶.*

Traktātā sastopama arī virkne citu, mūsdienu izpratnē, stilistikas līmenim piederīgu jēdzienu: ‘διάλεκτος’ (valoda / izteiksmes veids), piemēram: *Līdzīgā veidā patīkama valoda / izteiksmes veids (διάλεκτον) rodas no klausītāju patīkami ietekmējošiem vārdiem, zilbēm un burtiem (..)¹²⁷*, un tam pakārtoto jēdzienu apzīmējumi ‘διάλεκτος’ (vienkārša valoda), ‘πεζή διάλεκτος’ (metriski nesaistīta valoda), ‘πανηγυρική διάλεκτος’ (svētku runas valoda), ‘ποιητική διάλεκτος’ (poētiska valoda) un ‘τροπική διάλεκτος’ (tēlaina valoda), ‘ἐμπερίοδον’ (periodos sadalītas izteiksmes veids), ‘ἀμέτρον ποιητική’ (poētisks izteiksmes veids bez pantmēra). Jāpiebilst, ka leksēma ‘διάλεκτος’ vērojama ne tikai kā kāda valodas paveida jēdziena apzīmējums, bet arī nozīmē, kas tuva mūsdienu terminiem *dialekts* vai *izloksne*.

Saistībā ar diskusiju par ‘σύνθεσις’ (izteikuma daļu savienošana / savienojums) autors traktātā iztirzā viņa laikabiedriem jau pazīstamo, taču vēl stabilus apzīmējumus neguvušo teoriju par trīs izteiksmes salāgojuma (ἀρμονία [λέξεως]) veidiem: ‘ἀυστηρὰ ἀρμονία’ (raupjais [izteiksmes] salāgojuma veids)

¹²⁴ *De comp.*3.125–27: (..) οὐκ ἐν τῷ κάλλει τῶν ὀνομάτων ἢ πειθῶ τῆς ἐρμηνείας ἦν, ἀλλ’ ἐν τῇ συζυγίᾳ.

¹²⁵ *De comp.*7.11–14: (..) πολλάκις γὰρ τοῦτὶ τὸ κῶλον τούτου μὲν προτεθὲν ἢ ἐπὶ τούτῳ τεθὲν εὐστομίαν τινὰ ἐμφαίνει καὶ σεμνότητα, ἐτέραν δὲ τινὰ συζυγίαν λαβὼν ἄχαρι φαίνεται καὶ ἄσεμνον.

¹²⁶ *De comp.*22.164–166: τούτοις ἐκεῖνα ἔπεται ‘πανδαίδαλόν τ’ εὐκλέ’ ἀγοράν’· τραχεῖα κἀνταῦθα καὶ ἀντίτυπος ἢ συζυγία· ἡμιφώνῳ γὰρ ἄφωνον συνάπτεται τῷ ν τὸ τ καὶ διαβέβηκεν ἀξιόλογον διάβασιν ὁ μεταξὺ τοῦ τε προσηγορικοῦ τοῦ πανδαίδαλον καὶ τῆς συναλοφῆς τῆς συναπτομένης αὐτῷ χρόνος (..).

¹²⁷ *De comp.*16.32–35: ἡδεῖαν δὲ διάλεκτον ἐκ τῶν ἡδυνόντων τὴν ἀκοὴν γίνεσθαι κατὰ τὸ παραπλήσιον ὀνομάτων τε καὶ συλλαβῶν καὶ γραμμάτων (..).

(*De com.*22.1–37), ‘γλαφυρὰ ἀρμονία’ (gludais [izteiksmes] salāgojuma veids) vai ‘γλαφυρὰ [καὶ ἀνθηρὰ] σύνθεσις’ (gluds (un ziedošs) savienojums) (*De com.*23.1–41), ‘τρίτη τῶν ἀρμονιῶν’ (trešais izteiksmes salāgojuma veids) vai ‘μέσος χαρακτήρ’ (vidējā [salāgojuma] forma) (*De com.*24.1–11).

Izklāstītās teorijas kontekstā jēdziens ‘ἀρμονία [λέξεως]’ (izteiksmes salāgojums) jēdzieniskā satura ziņā uztverams kā pakārtots izteikuma daļu savienošanas / savienojuma jēdzienam ‘σύνθεσις’, jo nosauc trīs dažādus savienošanas procesa rezultātā izveidotus savienojuma veidus – izteiksmes salāgojuma veidus, tomēr daudz biežāk jēdziena apzīmējums ‘ἀρμονία’ (salāgojums) ir uzskatāms par vēl vienu no daudzajiem ‘σύνθεσις’ (izteikuma daļu savienošana / savienojums) sinonīmiem. Uz to norāda gan iepriekš minētie izkoptā [izteiksmes] salāgojuma veida jēdziena sinonīmiskie apzīmējumi, kur vienā figurē jēdziena apzīmējums ‘σύνθεσις’, bet otrā ‘ἀρμονία’ (‘γλαφυρὰ ἀρμονία’ (izkoptais [izteiksmes] salāgojuma veids) un ‘γλαφυρὰ [καὶ ἀνθηρὰ] σύνθεσις’ (izkopts (un ziedošs) savienojums), kā arī daudzi citi lietojuma gadījumi, piemēram:

Katra vārdiskā izteiksme (λέξις), ar kuru mēs izsakām domas, ir vai nu pantmērā, vai arī bez – no tām katra top skaista tad, kad tiek panākts skaists izteiksmes salāgojums (ἀρμονίας), turpretī nepārdomāti un kā pagadās izmētāti vārdi iznīcina ne tikai sevi, bet arī visu lietderīgo pašā domā. Daudzi dzejnieki un rakstnieki, kā filozofi, tā arī rētori rūpīgi izvēlas ļoti skaistus un aplūkotajām [tēmām] piemērotus vārdus, taču izteiksmes salāgojumu (ἀρμονίαν) piešķir kaut kādu nepārdomātu un bezgaumīgu. Nekas labs no tāda darba neiznāk¹²⁸;

¹²⁸ *De comp.*3.1–10: Ἔστι τοίνυν πᾶσα λέξις ἢ σημαίνομεν τὰς νοήσεις ἢ μὲν ἕμμετρος, ἢ δὲ ἄμετρος· ὧν ἑκατέρω καλῆς μὲν ἀρμονίας τυχοῦσα καλὸν οἶα τ' ἐστὶ ποιεῖν καὶ τὸ μέτρον καὶ τὸν λόγον, ἀνεπιστάτως δὲ καὶ ὡς ἔτυχεν ῥιπτουμένη προσαπόλλυσι καὶ τὸ ἐν τῇ διανοίᾳ χρήσιμον. πολλοὶ γοῦν καὶ ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς φιλόσοφοί τε καὶ ῥήτορες λέξεις πάνυ καλὰς καὶ πρεπούσας τοῖς ὑποκειμένοις ἐκλέξαντες ἐπιμελῶς, ἀρμονίαν δὲ αὐταῖς ἀποδόντες εἰκαίαν τινὰ καὶ ἄμουσον οὐδὲν χρηστὸν ἀπέλαυσαν ἐκείνου τοῦ πόνου.

Viens un tas pats izteikums šeit ir sadalīts trīs daļās nevis nepieciešamības dēļ, bet gan lai izteiksmes salāgojumu (ἄρμονίαν) ar atkārtojumiem padarītu patīkamāku un [sakāmajam piešķirtu izteiksmīgumu]¹²⁹;

Trešais aplūkojamais priekšmets no tiem, kas izteiksmes salāgojumu (ἄρμονίαν) padara skaistu, man ir pārmaiņa¹³⁰.

Jēdziena apzīmējumam 'ἄρμονία [λέξεως]' (izteiksmes salāgojums) pakārtoto jēdzienu apzīmējumi 'ἄρμονία τῶν γραμμάτων' (burtu salāgojums), '[κώλων] ἄρμονία' (kolu salāgojums) un '[ὀνομάτων] ἄρμονία' (vārdu salāgojums) vēl jo vairāk norāda uz minēto jēdzienu un 'σύνθεσις [ὀνομάτων]' (vārdu savienojums), 'κώλων σύνθεσις' (kolu savienojums), 'συλλαβῶν σύνθεσις' (zilbju savienojums) izpratnes līdzību.

Traktātā vērojami arī daži citi mazāk relevanti, mūsdienu izpratnē, stilistikas jēdzieni: 'ἔρμηνείας ἀρετή' (vārdiskās izteiksmes izcilība), 'λογοείδεια' (prozveidība), 'μεταφοραί' (metaforas), 'τροπικὰ ὀνόματα' (tēlaini izteikumi), 'ὑπαλλαγαί' (hipallagas¹³¹), 'σχηματισμοὶ τῆς λέξεως' (runas figūras¹³²) un 'σχηματισμοὶ τῆς διανοίας' (domu figūras).

No traktātā sastopamajiem filoloģiskajiem jēdzieniem, mūsdienu izpratnē, par **sintaksis** līmenim piederīgiem uzskatāmi 'κῶλον' (kols), 'κόμματα'

¹²⁹ *De comp.*9.29–32: (..) τοῦτο εἰς τρία διήρηται, τῆς αὐτῆς λέξεως οὐ τοῦ ἀναγκαίου ἕνεκα, τοῦ δὲ ἡδίω ποιῆσαι τὴν ἄρμονίαν πολλάκις τεθείσης [καὶ προσέτι πάθος τῶ λόγῳ].

¹³⁰ *De comp.*19.1-3: ἦν δέ μοι τρίτον θεώρημα τῶν ποιούντων καλὴν ἄρμονίαν ἢ μεταβολή.

¹³¹ Metonīmijas paveids.

¹³² Figūras jēdziena definīcija lasāma romiešu oratora un retorikas teorētiķa Kvintiliāna darbā *Par runātāja izglītošanu: figūra vārda tiešajā nozīmē ir apzināts pārveidojums domās vai vārdos [kas atšķiras] no [to] ikdienišķā un vienkāršā veidola: tāpat kā mēs sēžam, pieliecamiem, atskatāmies* (IX, 1, 11). Mūsdienās par stilistisku figūru vai figūru (lat. *figūra* 'tēls', 'apveids') sauc sintaktisku konstrukciju (vai citu sintagmatisku izteiksmes līdzekli), kas rada vai pastiprina teksta izteiksmīgumu jeb ekspresivitāti, piem., anafora, epifora, polisindetons, asindetons, paralēlisms (Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca 2007). Figūras lieto daiļdarbā, lai pastiprinātu izteikuma efektu (*Kursīte* 2002, 154).

(izteikuma daļas), ‘κομμάτιον’¹³³ (īsa izteikuma daļa) un ‘τρικόλων’ (trikols)¹³⁴, ‘περίοδος’ (periods).

Dionīsijs nesniedz minēto jēdzienu *definīcijas*. Ziņas par jēdzienu ‘κῶλον’ (kols) un ‘περίοδος’ (periods) tā laika izpratni atrodamas anonīmajā traktātā *Rhetorica ad Herennium*¹³⁵, kur kola jēdzienu apzīmē vārds ‘membrum’, bet perioda jēdzienu – ‘continuatio’¹³⁶. Atšķirībā no stilistikas jēdzienu relativitātes, minētajiem sintakses jēdzieniem raksturīga nemainīga jēdzieniskā izpratne un konsekvents vārdiskā apzīmējuma lietojums.

Dionīsija traktātā vērojami arī vairāki **leksikoloģijas** jēdzieni: līdzteku jēdzieni ‘γλῶττα’ (glosas) un ‘γλωττηματικά [ὀνόματα]’ (reti vārdi); ‘διάλεκτος’ (izloksne) un tam pakārtotais ‘Ἀτθίδα γλῶττα’ (atiskā izloksne); ‘[ὀνομάτων] ἐκλογή’ (vārdu izvēle), ‘καταχρήσεις’ (katahrēzes¹³⁷), ‘μεταφορικὰ ὀνόματα’ (pārnestas nozīmes nosaukumi), ‘πεποιημένα ὀνόματα’ (jaunvārdi), ‘ποιητικὰ ὀνόματα’ (poētiski vārdi), ‘ξένα ὀνόματα’ (svešvārdi), sinonīmie jēdzieni ‘ὄνομα’

¹³³ Sal. – mūsdienās jēdziens ‘komats’ apzīmē pieturzīmi (,), ko parasti lieto, lai atdalītu vienlīdzīgus teikuma locekļus, atkārtotus vārdus, salikta teikuma daļas u. tml. vai izdalītu savrupinātus teikuma locekļus, iespraudumus, paskaidrojošo vārdu grupas, uzrunu, izsaukmes vārdus u. c. (VPSV 2007).

¹³⁴ **Trikols** (τρικόλων) – izteikums, kas sastāv no trīs koliem.

¹³⁵ *Rhetorica ad Herennium* – traktāts par oratormākslu latīņu valodā. Tam ir četras daļas jeb grāmatas, sarakstīšanas laiks – apmēram 86 – 82. g. p. m. ē., traktāta autors nav zināms. Nodaļa par *elocutio* – izteiksmi jeb stilu – ir senākā pieejamā liecība par sistemātiski veiktu latīņu valodas stila iztīrījumu. Traktāts *Rhetorica ad Herennium* galvenokārt atspoguļo sengrieķu retorikas teorētiku atziņas un ir viens no senākajiem latīņu prozas paraugiem (OCCL 1989, 487).

¹³⁶ **Kola definīcija** – *De Ratione Dicendi ad C. Herennium* liber IV, 26: *Membrum orationis appellatur res breviter absoluta sine totius sententiae demonstratione, quae denuo alio membro orationis excipitur* (...). *Par izteikuma daļu (membrum orationis) tiek saukta īsi pabeigta lieta / izsacījums bez pilnīgas visas domas izpaušanas, to [domu] turpina nākamā izteikuma daļa (membro orationis)* (...). Lai arī oriģināltekstā sengrieķu kola jēdziena apzīmējums ‘κῶλον’ netiek pieminēts, tas ir ekvivalents latīņu – ‘membrum orationis’. Jēdziena apzīmējums aizgūts no cilvēka ķermeņa daļas jēdziena un retorikā ienācis no mūzikas mākslas. **Perioda definīcija** – *De Ratione Dicendi ad C. Herennium* liber IV, 27: *Continuatio est et densa <et continens> frequentatio verborum cum absolute sententiarum*. **Periods (continuatio)** ir blīvs un nepārtraukts vārdu sakārtojums, kas pilnībā izsaka domas. Pastāv uzskats, ka mācību par koliem un periodiem aizsāka tā dēvētie filozofi-peripatētiķi – Aristoteļa filozofiskās skolas skolnieki vai sekotāji. Šie jēdzieni sastopami arī Aristoteļa traktātā *Retorika* (*Rhet.* 1409b.13; 1409b.16; 1404b.35; 1409b.6 u. c.). Nosaukums ‘peripatētiķis’ (περιπατητικός) cēlies no vārda ‘περίπατος’ (pastaiga), kas tika asociēts ar Aristoteļa filozofisko skolu, kura izveidojās Likejā laikā, kad viņš tur strādāja (ap 335. g. p. m. ē.), jo mācības notika, pastaigājoties Likeja pagalmā.

¹³⁷ **Katahrēze** (κατάχρησις) – vārda lietošana nepareizā vai neatbilstošā nozīmē.

(nosaukums, apzīmējums) un ‘προσηγορίαί’ (nosaukumi), ‘λεκτικός τόπος’ (vārdiskā izteiksme).

Biežāk lietotie no minētajiem jēdzienu apzīmējumiem ir ‘[ὀνομάτων] ἐκλογή’ (vārdu izvēle) un ‘ὄνομα’ (nosaukums, apzīmējums). Vārdu izvēles jēdzienu ‘[ὀνομάτων] ἐκλογή’ raksturo skaidras izpratnes robežas, kā arī vārdiskā apzīmējuma lietojuma konsekvence. Nav sastopami citi jēdzienu apzīmējumi, kas izteiktu līdzīgu saturu. Arī jēdziena apzīmējums ‘[ὀνομάτων] ἐκλογή’ neapzīmē nevienu citu jēdzienu.

Salīdzinoši sarežģītāka ir jēdziena apzīmējuma ‘ὄνομα’ izpratne un lietojums, 11 gadījumos tas apzīmē iepriekš minēto nosaukuma vai apzīmējuma jēdzienu, piemēram:

Savienošana ir, kā jau to norāda pats apzīmējums (τοῦνομα) (..) ¹³⁸; Šiem abiem pantmēriem metrikas lietpratēji ir devuši nosaukumus (ὀνόματα) – pirmajam ‘bakhijs’, otrajam – ‘hipobakhijs’ ¹³⁹; Ja katrai no runām būtu atšķirīgs nosaukums (προσηγορίας), tad atbilstoši būtu jādod arī katram no dzejoļiem, kas tām līdzinās, atšķirīgi apzīmējumi (ὀνόμασι) ¹⁴⁰.

Pēdējā citētajā piemērā vērojams ‘ὄνομα’ (nosaukums, apzīmējums) sinonīma ‘προσηγορίαί’ lietojuma gadījums, kas gan ir vienīgais traktātā. Citā kontekstā jēdziena apzīmējums ‘ὄνομα’ var izteikt atšķirīgu saturu – apzīmēt nosaucējvārda (morfoloģijas) jēdzienu. Bieži ‘ὄνομα’ vērojams arī savā pamatnozīmē – ‘vārds’.

Traktātā sastopami arī vairāki, mūsdienu izpratnē, **morfoloģijas** jēdzieni: ‘[πρῶτα] στοιχεῖα τῆς λέξεως’ / ‘[πρῶτα] μέρη / μέρος / μόριον [τῆς λέξεως]’ vai ‘[λόγου] μόριον / μέρος’ (izteiksmes [pamat-] daļa/-as) un tam pakārtotie jēdzieni: ‘ἀντονομασίαί’ / ‘ἀντωνυμία’ (vietniekvārdi), ‘ἄρθρα’ (artikuli),

¹³⁸ *De comp.*2.1–3: Ἡ σύνθεσις ἔστι μὲν, ὥσπερ καὶ αὐτὸ δηλοῖ τοῦνομα (..).

¹³⁹ *De comp.*17.85.–87: τούτοις ἀμφοτέροις ὀνόματα κεῖται τοῖς ποσὶν ὑπὸ τῶν μετρικῶν βακχεῖος μὲν τῷ προτέρῳ, θατέρῳ δὲ ὑποβάκχειος.

¹⁴⁰ *De comp.*26.49–52: εἰ μὲν οὖν διαφόρου προσηγορίας τῶν λόγων ἐκάτερος ἐτύγχανεν, ἀκόλουθον ἦν ἂν καὶ τῶν ποιημάτων ἂ τούτοις ἔοικεν διαφοροῖς [26.52] ὀνόμασι καλεῖν ἐκάτερον (..).

‘μετοχαί’ (divdabji), ‘ἐπιρρήματα’ (apstākļa vārdi), ‘ὄνομα’ (nosaucējvārds), ‘ὀνοματικά’ (sugas vārdi), ‘πτώσεις’ ((nosaucējvārdu) locījumi), ‘πρόθεσις’ (prievārds), ‘προσηγορικόν’ (apzīmētājvārds), ‘ῥῆμα’ (teicējvārds), ‘πτώσεις ῥηματικά’ (teicējvārdu locījumi), ‘σύνδεσμος’ (savienotājvārds); ‘ἐγκλίσεις’ (teicējvārdu formas), ‘κρᾶσις’ (sapludināšana¹⁴¹).

Ieskatu, mūsdienu izpratnē, vārdšķiru (piemēram, ‘ἀντονομασία’ / ‘ἀντωνυμία’ (vietniekvārdi), ‘ἐπιρρήματα’ (apstākļa vārdi)), to formu (piemēram, ‘μετοχαί’ (divdabji)), kā arī to kategoriju (piemēram, ‘πτώσεις’ ((nosaucējvārdu) locījumi), ‘πτώσεις ῥηματικά’ (teicējvārdu locījumi)) jēdzienu izdalīšanas vēsturē Dionīsijs sniedz jēdziena ‘σύνθεσις’ ([izteikuma daļu] savienošana / savienojums) iztīrējuma sākumā, pieminot vārdisko izteiksmi veidojošo [pamat-] daļu (‘[πρῶτα] στοιχεῖα τῆς λέξεως’ / ‘[πρῶτα] μέρη / μέρος / μόριον [τῆς λέξεως]’ / ‘[λόγου] μόριον / μέρος’) tipus jeb veidus (*De comp.*2.4–18).

Jēdziena apzīmējumi ‘[πρῶτα] στοιχεῖα τῆς λέξεως’ / ‘[πρῶτα] μέρη / μέρος / μόριον [τῆς λέξεως]’ vai ‘[λόγου] μόριον / μέρος’ (izteiksmes [pamat-] daļa/-as / [pamat-] vienības) ne vienmēr apzīmē tekstu veidojošo [pamat-] daļu veidus (kā šeit: *Katrs nosaucējvārds un teicējvārds, arī cita izteiksmes daļa* (μόριον λέξεως), *kas nav vienzilbīga, tiek izrunāta kaut kādā metriskajā pēdā* (..) ¹⁴²), biežāk tie funkcionē ar nozīmi ‘vārdi’, ‘valodas, teksta elementi / daļas’, piemēram:

Ne vienmēr notiek tā, ka valodas elementi / vārdi (μέρη τῆς λέξεως) *ietekmē dzirdi vienādi* (..) ¹⁴³; *Man šķita, ka mums, pēc iespējas sekojot dabai, teksta daļas* (μόρια τοῦ λόγου) *jāsakārto tādā veidā, kā tā vēlas* ¹⁴⁴; *Mācība par šīm vārdiskās izteiksmes*

¹⁴¹ **Sapludināšana** (κρᾶσις) – viena vārda beigu patskaņa apvienošana ar nākamā vārda sākuma patskani.

¹⁴² *De comp.*17.7–8: Πᾶν ὄνομα καὶ ῥῆμα καὶ ἄλλο μόριον λέξεως, ὅ τι μὴ μονοσύλλαβόν ἐστιν, ἐν ῥυθμῷ τινι λέγεται (..).

¹⁴³ *De comp.*12.1–2: Οὐχ ἅπαντα πέφυκε τὰ μέρη τῆς λέξεως ὁμοίως διατιθέναι τὴν ἀκοήν (..).

¹⁴⁴ *De comp.*5.1–3: Ἐδόκει δὴ μοι τῆ φύσει μάλιστα ἡμᾶς ἐπομένους οὕτω δεῖν ἀρμόττειν τὰ μόρια τοῦ λόγου, ὡς ἐκείνη βούλεται.

pamatdaļām un pamatvienībām / vārdiem (πρῶτα μόρια καὶ στοιχεῖα τῆς λέξεως) ir viena no savienošanas mākslas mācībām (..)145.

Izņemot nupat pieminēto izteiksmes pamat-] daļu / [pamat-] vienību jēdzienu ‘[πρῶτα] στοιχεῖα τῆς λέξεως’ / ‘[πρῶτα] μέρη / μέρος / μόριον [τῆς λέξεως]’ vai ‘[λόγος] μόριον / μέρος’, pārējiem morfoloģijas jēdzieniem raksturīgas skaidras izpratnes robežas, kā arī vārdiskā apzīmējuma lietojuma konsekvence. Traktātā netiek sniegta neviena morfoloģijas jēdziena *definīcija*.

Dionīsija traktātā īpaši daudz uzmanības atvēlēts arī, mūsdienu izpratnē, **fonētikas** jēdzieniem: ‘βαρεία’ / ‘βαρύ’ (gravis), ‘γράμμα’ (burts), ‘φωνῆεν [γράμμα]’ (skanenis), ‘[φωνῆεν γράμμα] βαχύ’ (īšais skanenis), ‘[φωνῆεν γράμμα] μακρόν’ (garš skanenis), ‘[φωνῆεντα γράμματα] δίχρονα’ (divējādie skanēņi), ‘ἡμίφωνον [γράμμα / στοιχείον]’ (puskanēņi), ‘ἄφωνον [γράμμα]’ (nebalsīgs burts), ‘κατασκευὴ [τῶν γραμμάτων]’ ([burtu] sakārtojums), ‘συλλαβῶν κατασκευὴ’ (zilbju sakārtojums), ‘ὄξεῖα’ / ‘ὄξύ’ (akūts), ‘περισπώμενα’ (zilbe ar cirkumfleksu), ‘συλλαβή’ (zilbe) un tam pakārtotie jēdzienie ‘μακροὶ [συλλαβαί]’ (garās zilbes), ‘βραχεῖαι [συλλαβαί]’ (īsās zilbes), ‘ἄλογος [συλλαβή]’ (iracionāla zilbe), ‘μονοσύλλαβα / μονοσύλλαβοί [λέξεις]’ (vienzilbīgi vārdi), ‘δισύλλαβος [λέξεις]’ (divzilbīgs vārds), ‘τρισύλλαβα’ (trīszilbīgi vārdi), ‘πολυσύλλαβα’ (daudzzilbīgi vārdi), ‘ὀλιγοσύλλαβα’ (dažzilbju vārdi), ‘συζυγία [τριῶν] γραμμάτων [ἄφωνων]’ ([trīs neskanīgu] burtu sajūgums).

Būtisku jēdzieniskā satura iztīrījumu Dionīsijš sniedz burtu un zilbju jēdzieniem. Autors sāk ar burtu jeb elementu *definīciju*:

Κιλῆκα σκαῆνι un skaidrās valodas sākums, kas vairs nepakļaujas dalīšanai, ir tas, ko mēs saucam par pamatvienībām (στοιχεῖα) un burtiem (γράμματα): par burtiem

¹⁴⁵ *De comp.*7.1–2: Μία μὲν δὴ θεωρία τῆς συνθετικῆς ἐπιστήμης ἢ περὶ αὐτὰ τὰ πρῶτα μόρια καὶ στοιχεῖα τῆς λέξεως ἦδε (..).

(γραμμάϊς) – tāpēc, ka tie tiek zīmēti ar kaut kādiem attēliem, bet par pamatvienībām (στοιχεῖα) – tāpēc, ka no tām pirmajām sākas ikviena runa un galu galā pa tām sadalās¹⁴⁶.

Lai arī definīcijā autors šķir pamatvienības (στοιχεῖα) un burtus (γράμματα), traktāta beigu daļā šiem jēdzienu apzīmējumiem vērojama līdzīga izpratne, piemēram:

(..) pusskaneņa burts (στοιχεῖον) ‘ν’ (..) ¹⁴⁷; (..) šie burti (στοιχεῖα) pēc dabas ir nesamaisīti un nesalipināti (..) ¹⁴⁸; Tas [kols] sākas ar vienu burtu (στοιχεῖον) no skaneņiem – ‘ε’, kurš atrodas blakus citam skanenim – ‘ι’ ¹⁴⁹.

Burtu iztīrījuma ietilpst skaneņu (φωνῆεν [γράμμα]) un to paveidu – īso (βραχύ), garo (μακρόν) un divējādo (kas var būt gan gari, gan īsi) ‘δίχρονα’ –, pusskaneņu (ἡμίφωνον [γράμμα / στοιχεῖον]) un nebalsīgo burtu (ἄφωνον [γράμμα]) dabas jeb būtības, īpašību un funkciju raksturojums (14.6–149).

Īpaša uzmanība tiek veltīta arī zilbēm, to definīcija jeb, precīzāk, būtības raksturojums, seko tūlīt aiz burtu iztīrījuma:

Tātad no tik daudziem burtiem, apveltītiem ar pieminētajām īpašībām, rodas tā saucamās zilbes (συλλαβαί). No zilbēm garas (μακράι) ir tās, kuras sastāv no garajiem skaneņiem vai no gari izrunājamiem divējādajiem skaneņiem, kā arī tās, kuras beidzas ar garu vai gari izrunājamu burtu no pusskaneņiem vai nebalsīgajiem burtiem. Īsas (βραχεῖαι) ir tās, kuras sastāv no īsiem skaneņiem vai īsi izrunājamiem, un tās, kuras ar tādiem beidzas. Tomēr zilbju (συλλαβῶν) garums un īsums nav viendabīgs:

¹⁴⁶ De comp.14.1–6: Ἀρχαὶ μὲν οὖν εἰσι τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς καὶ ἐνάρθρου μηκέτι δεχόμεναι διαίρεσιν, ἃ καλοῦμεν στοιχεῖα καὶ γράμματα· γράμματα μὲν ὅτι γραμμαῖς τισὶ σημαίνεται, στοιχεῖα δὲ ὅτι πᾶσα φωνὴ τὴν γένεσιν ἐκ τούτων λαμβάνει πρῶτων καὶ τὴν διάλυσιν εἰς ταῦτα ποιεῖται τελευταῖα.

¹⁴⁷ De comp.22.97: (..) ἡμίφωνον στοιχεῖον τὸ ν (..).

¹⁴⁸ De comp.22.99–100: (..) ἀσύμμεκτα δὲ τῆ φύσει ταῦτα τὰ στοιχεῖα καὶ ἀκόλλητα (..).

¹⁴⁹ De comp.22.112–15: ἄρχει μὲν γὰρ αὐτοῦ στοιχεῖον ἐν τῶν φωνηέντων τὸ ε καὶ παρὰκείται ἐτέρῳ φωνηέντι τῷ ι· εἰς τοῦτο γὰρ ἔληγε τὸ πρὸ αὐτοῦ.

starp garajām zilbēm (μακρῶν) ir garākas, starp īsajām (βραχειῶν) – īsākas¹⁵⁰.

Autors ar piemēriem parāda, kā izpaužas zilbju kvantitatīvās atšķirības, raksturojuma beigās viņš atzīst, ka zilbju daba un ietekme uz dzirdi ir atkarīga no skaņu sastāva tajās:

(..) no tiem [burtiem] rodas maigas un cietas skaņas, arī plūstošas un skarbas, tādas, kas saldina dzirdi, un arī tādas, kas sarūgtina, griežas ausīs un atslābina dzirdi, kā arī izraisa visas citas dabiskās sajūtas (..) ¹⁵¹.

Fonētikas jēdzieniem raksturīgas skaidras, salīdzinoši šauras izpratnes robežas un konsekvents vārdiskā apzīmējuma lietojums (tikai dažos gadījumos vienu un to pašu jēdzienu apzīmē formas ziņā nedaudz atšķirīgi nosaukumi, piemēram, 'βαρεία' / 'βαρύ' (gravis), 'ὄξεια' / 'ὄξύ' (akūts), 'μονοσύλλαβα' / 'μονοσύλλαβοί [λέξεις]' (vienzilbīgi vārdi)).

Vēl bez iepriekš minētajiem, mūsdienu izpratnē, noteiktam valodas izpētes līmenim piederīgajiem filoloģiskajiem jēdzieniem traktātā vērojami arī tādi, kuru saistība ar kādu noteiktu valodas izpētes līmeni nav precīzi nosakāma, tomēr tie ir uzskatāmi par **filoloģiskiem**: sinonīmie jēdzieni 'ἔρμηνεία' / 'λέξις' / 'λόγος' (vārdiskā izteiksme) un pēdējiem diviem pakārtotie: 'ἄμετρος λέξις' / 'ἄμετρος λόγος' (izteiksme bez pantmēra), 'ἔμμετρος [λέξις]' / 'ἔμμετρος λόγος' (izteiksme pantmērā), 'ἔμμελης [λέξις]' (labskanīga izteiksme), 'πεζὴ λέξις' / 'πεζὸς λόγος' (metriski nesaistīta izteiksme / teksts), 'ψιλὴ λέξις' / 'λόγος ψιλός' / 'λόγος' (metriski nesaistīta izteiksme / teksts) un 'λέξις πολιτική' (sabiedriskas runas izteiksme).

¹⁵⁰ De comp.15.1–11: Ἐκ δὴ τῶν γραμμάτων τοσούτων τε ὄντων καὶ δυνάμεις τοιαύτας ἐχόντων αἱ καλούμεναι γίνονται συλλαβαί. τούτων δὲ εἰσὶ μακρὰι μὲν ὅσαι συνεστήκασιν ἐκ τῶν φωνηέντων τῶν μακρῶν ἢ τῶν διχρόνων ὅταν μακρῶς ἐκφέρηται, καὶ ὅσαι λήγουσιν εἰς μακρὸν ἢ μακρῶς λεγόμενον γράμμα ἢ εἰς τι τῶν ἡμιφώνων τε καὶ ἀφώνων· βραχεῖαι δὲ ὅσαι συνεστήκασιν ἐκ βραχέος φωνηέντος ἢ βραχέως λαμβανομένου, καὶ ὅσαι λήγουσιν εἰς ταῦτα. μήκους δὲ καὶ βραχύτητος συλλαβῶν οὐ μία φύσις, ἀλλὰ καὶ μακρότεραι τινές εἰσι τῶν μακρῶν καὶ βραχύτεραι τῶν βραχειῶν.

¹⁵¹ De comp.15.55–59: (..) ἐξ ὧν μαλακαί τε φωναὶ γίνονται καὶ σκληραὶ καὶ λείαι καὶ τραχεῖαι, γλυκαίνουσαι τε τὴν ἀκοὴν καὶ πικραίνουσαι, καὶ στύφουσαι καὶ διαχέουσαι, καὶ πᾶσαν ἄλλην κατασκευάζουσαι διάθεσιν φυσικὴν (..).

Dionīsija traktātā, atšķirībā no Aristoteļa *Retorikā* vērojamajām nozīmēm, jēdzienu apzīmējumu 'λέξις' un 'λόγος' jēdzieniskais saturs sakrīt – gan 'λέξις', gan 'λόγος' apzīmē vārdiskās izteiksmes jēdzienu un atkarībā no konteksta var tikt tulkoti gan kā vārdiskā izteiksme, gan arī kā vārds, teksts, izteikums, runa un sacerējums, piemēram:

Katra vārdiskā izteiksme (λέξις), ar kuru mēs izsakām domas, ir vai nu ar pantmēru, vai arī bez (..) ¹⁵²;

Nav viena visu domu izteikšanas veida, bet gan mēs tās izsakām te apgalvojot, te jautājot, te lūdzot, te pavēlot, te šauboties, te pieļaujot, te vēl kā citādi veidodami, atbilstoši tām mēs mēģinām arī veidot vārdisko izteiksmi (λέξις) ¹⁵³;

Savukārt citi paņēmuši maznozīmīgus un zemīgus vārdus, bet, savienojusi tos patīkami un lieliski, tekstam (λόγῳ) piešķir daudz skaistuma ¹⁵⁴;

(..) es saku, ka nebūs tik zemīgas vai netīras, vai ar kādu citu sliktu īpašību apveltītas izteikuma daļas, ar kuru tiek apzīmēts kāds ķermenis vai lieta, kam neatrastos atbilstoša vieta tekstā (λόγοις) ¹⁵⁵;

(..) šeit viņš [Aristotelis] nosauc visiederīgākās metriskās pēdas un kur katra no tām izrādās derīga, un piedāvā tādus izteicienus (λέξεις), ar kuriem mēģina pamatot paša teikto (λόγον) ¹⁵⁶.

¹⁵² *De comp.*3.1–2: Ἔστι τοίνυν πᾶσα λέξις ἢ σημαίνομεν τὰς νοήσεις ἢ μὲν ἔμμετρος, ἢ δὲ ἄμμετρος (..).

¹⁵³ *De comp.*8.2–8: οὐκ ἔστιν εἷς τρόπος τῆς ἐκφορᾶς ἀπάντων τῶν νοημάτων, ἀλλὰ τὰ μὲν ὡς ἀποφαινόμενοι λέγομεν, τὰ δ' ὡς πυνθανόμενοι, τὰ δ' ὡς εὐχόμενοι, τὰ δ' ὡς ἐπιτάττοντες, τὰ δ' ὡς διαποροῦντες, τὰ δ' ὡς ὑποτιθέμενοι, τὰ δὲ ἄλλως πως σχηματίζοντες, οἷς ἀκολουθῶς καὶ τὴν λέξιν πειρώμεθα σχηματίζειν.

¹⁵⁴ *De comp.*3.10–13: ἕτεροι δ' εὐκαταφρόνητα καὶ ταπεινὰ λαβόντες ὀνόματα, συνθέντες δ' αὐτὰ ἠδέως καὶ περιττῶς πολλὴν τὴν ἀφροδίτην τῷ λόγῳ περιέθησαν.

¹⁵⁵ *De comp.*12.65–69: οὐδὲν γὰρ οὕτω ταπεινὸν ἢ ῥυπαρὸν ἢ ἄλλην τιὰ δυσχέρειαν ἔχον ἔσσεσθαι φημι λόγου μόριον, ᾧ σημαίνεται τι σῶμα ἢ πρᾶγμα, ὃ μηδεμίαν ἔξει χώραν ἐπιτηδεῖαν ἐν λόγοις.

¹⁵⁶ *De comp.*25.72–75: (..) ἐν ἣ τοὺς ἐπιτηδαιοτάτους ὀνομάζει ῥυθμοὺς καὶ πῆ χρησιμὸς ἕκαστος αὐτῶν καταφαίνεται, καὶ λέξεις παρατίθησί τινας αἷς πειρᾶται βεβαιοῦν τὸν λόγον.

2.1.3. Hermogens

Hermogena traktātā *Par izteiksmes veida paveidiem* uz daiļrunai raksturīgo īpašību – skaidrības (σαφήνεια), majestātiskuma (μέγεθος), skaistuma (κάλλος), sparīguma (γοργότης), raksturīguma (ἦθος) – fona tiek iztīrāti tās formējošie tematiskie un valodas līdzekļi. Faktiski autors atklāj, no kā sastāv minētajām daiļrunas īpašībām pakļauti vārdiskās izteiksmes veida jeb, mūsdienu izpratnē, valodas stila paveidi. Tādējādi var apgalvot, ka trīs tobrīd zināmo *stila* paveidu (raupjā, gludā un vidējā) vietā Hermogens piedāvā piecām¹⁵⁷ daiļrunas īpašībām pakārtotus izteiksmes veida paveidus un 14 to apakšpaveidus. A. A. Taho-Godi norāda, ka šāda detalizācija ir pilnībā pieņemama, jo tiek mēģināts sadalīt valodas stilu kā vienotu monolītu veselumu pa tā sastāvdaļām (A. A. *Taxo-Γοδου* 1984, 152–154).

Pirmajā nodaļā, kas vienlaikus ir arī traktāta ievads, Hermogens atklāj traktāta mērķi un iztīrājuma objektu, kā arī pamato savu skatījumu. Ievaddaļā tiek nosauktas arī izteiksmi (λόγος) veidojošās sastāvdaļas:

*Tā tad ikvienai izteiksmei (λόγος) piemīt doma (ἔννοιάν) vai virkne domu (ἔννοιάς) un šīs domas iztīrājuma risinājums (μέθοδος), un vārdiskā izteiksme (λέξις), kas iepriekš minētajiem pielāgojas. Vārdiskajai izteiksmei (λέξεως) jau pašai par sevi ir kāda savdabība, turklāt vēl ir noteiktas figūras (σχήματα) un koli (κῶλα), kā arī saistījumi (συνθέσεις) un pārrāvumi (ἀναπαύσεις), un tas, kas no šiem abiem veidojas – metriskā pēda (ῥυθμός) (...)*¹⁵⁸.

Tādas pašas veiddaļas ir arī ikviena izteiksmes veida paveida pamatā:

¹⁵⁷ Par sesto uzskatītais paveids 'δεινότης' (spēks, varenība, varēšana, meistarība) veidojas no visiem pārējiem izteiksmes veida paveidiem un to apakšpaveidiem. Būtībā tā ir māksla prasmīgi izmantot visus izteiksmes veida paveidus un to apakšpaveidus oratorrunā. Tā kā izklāstā par 'δεινότης' (meistarība, spēks) nav iztīrātas jaunas valodas parādības, tas nav iekļauts promocijas darbam atlasītajā teksta materiālā.

¹⁵⁸ *Περί ιδεῶν λόγους* 1.1.125–133: Ἄπας τοίνυν λόγος ἔννοιάν τε ἔχει πάντως τινὰ ἢ ἐννοίας καὶ μέθοδον περὶ τὴν ἔννοιαν καὶ λέξιν, ἢ τούτοις ἐφήρμοσται. τῆς δ' αὖ λέξεως ἐχούσης πάντως τινὰ καὶ αὐτῆς ιδιότητα πάλιν αὖ σχήματα τέ ἐστὶ τινὰ καὶ κῶλα συνθέσεις τε καὶ ἀναπαύσεις καὶ τὸ ἐξ ἀμφοῖν τούτοις συνιστάμενον ὁ ῥυθμός (...).

Ikviens izteiksmes veida paveids (εἶδη λόγων) tiek aplūkots šajos un rodas no šiem – domas (ἐννοίας), iztīrājuma risinājuma (μεθόδου), vārdiskās izteiksmes (λέξεως), figūras (σχήματος), kola (κώλου), saistījuma (συνθήκης), pārrāvuma (ἀναπαύσεως), metriskās pēdas (ῥυθμοῦ)¹⁵⁹.

Minētajos citātos autors netieši ir atklājis arī savā darbā sniegtā izteiksmes veida paveidu iztīrājuma struktūru. Iztīrājot valodas līdzekļus un secīgi vārdiskās izteiksmes veida paveidus, kas veido katru no daiļrunai raksturīgajām īpašībām (piemēram, skaidrību (σαφήνεια), majestātiskumu (μέγεθος), skaistumu (κάλλος) u. c.), Hermogens vispirms mēģina runāt par noteikta veida domām jeb saturu (ἐννοίας), kas atbilst uzmanības centrā esošajai daiļrunas īpašībai un sekojoši arī izteiksmes veida paveidam, pēc tam par piemērotākajiem iztīrājuma risinājumiem (μέθοδος), tad – vārdisko izteiksmi (λέξις), runas figūrām (σχήματα) utt.

Tomēr bieži Hermogens neievēro paša noteikto kārtību un vienlaikus diskutē, piemēram, gan par attiecīgajam izteiksmes veida paveidam raksturīgo iztīrājuma risinājumu, gan arī par to, kādiem jābūt koliem u. tml. Līdz ar to filoloģiski jēdzieni vērojami visās minētajās iztīrājuma struktūras sadaļās, t. sk. paragrāfos, kas formāli vairāk saistīti ar metriku – par saistījumiem un pārrāvumiem, kas veido pantmēru.

Ievaddaļā tiek nedaudz atklāta arī iepriekš nosaukto runas vai izteiksmes veida paveida sastāvdaļu funkcionālā nozīme, faktiski – svarīguma gradācija, jo plašāks izklāsts par katru no minētajām sastāvdaļām netiek sniegts:

Tātad pati pirmā un it visur spēcīgākā ir doma (ἐννοία), pēc tās – vārdiskā izteiksme (λέξις), bet figūra (σχῆμα) – trešā, es runāju par runas [figūrām], pēc tam – domu, kas bija iztīrājuma risinājums (μέθοδος), es saku, [ka tas ir] ceturtais, bet ne pēc tā nozīmes meistarības jomā, jo, kā tas atklāsies [nodaļā] par meistarību, tur pat pirmie

¹⁵⁹ *Περί ιδεῶν λόγου* 1.1.163–165: Πάντα μὲν οὖν εἶδη λόγων ἐν τούτοις τεθεώρηται καὶ διὰ τούτων γίνεται, ἐννοίας, μεθόδου, λέξεως, σχήματος, κώλου, συνθήκης, ἀναπαύσεως, ῥυθμοῦ.

riskē būt atstumti. Saistījums (συνθήκη) un pārrāvums (ἀνάπαυσις) ir pēdējie, lai gan arī tie nepavisam nebūs pēdējie dzejā (...)¹⁶⁰.

Gandrīz visu (izņemot runas figūru veidu nosaukumus) turpmāk traktātā vēlāk sastopamo filoloģisko jēdzienu apzīmējumi tiek pieminēti jau pirmajā nodaļā jeb traktāta ievaddaļā. Neviens no filoloģiskajiem jēdzieniem netiek definēts. Arī turpmāk traktāta izklāstā nav vērojama neviena filoloģiska jēdziena definīcija. Tomēr, tā kā analizējamais materiāls ir apjomīgs (apmēram 31 900 vārdu), pieminēto filoloģisko jēdzienu apzīmējumu lietojuma gadījumu skaits ir pietiekams¹⁶¹, lai novērtētu gan šo jēdzienu izpratnes robežas, gan arī vārdisko apzīmējumu lietojuma aspektus.

Viens no visbiežāk lietotajiem filoloģisko jēdzienu apzīmējumiem ir jau iepriekš citētajos piemēros vērojamais 'λόγος', kas Hermogena traktātā atkarībā no konteksta var apzīmēt vārdiskās izteiksmes, t. sk. dažādu veidu tekstu, valodas, oratorrunas un daiļrunas, jēdzienus, kā arī vārdiskās izteiksmes veida jeb valodas stila un tā paveida jēdzienus. Hermogena traktātā 'λόγος' plaši lietots arī pamatnozīmē un atkarībā no konteksta apzīmē iepriekš vai turpmāk runāto, sarunu, izklāstu, arī traktāta sadaļu.

Gadījumos, kad 'λόγος' apzīmē vārdiskās izteiksmes jēdzienus (piemēram, tekstu, izteikumu, oratorrunu, valodu u. tml.), tas ir uzskatāms par **vispārfiloloģisku jēdzienu**, savukārt, kad izteiksmes veida un tā paveida jēdzienus, – par **stilistikas jēdzienu**.

Apzīmējuma 'λόγος' divējālais jēdzieniskais saturs bieži rada būtiskas Hermogena traktāta teksta interpretācijas un līdz ar to arī valodas analīzes problēmas. Autora specifiskā valodas stila un iztīrājuma izklāsta dēļ nereti ir salīdzinoši grūti noteikt, par kuru no 'λόγος' apzīmētajiem jēdzieniem konkrētajā

¹⁶⁰ *Περὶ ἰδεῶν λόγου* 1.1.224–231: Ἔστιν οὖν πρῶτον μὲν καὶ ἰσχυρότατον ἀπανταχοῦ ἡ ἔννοια, μετὰ δὲ ταύτην ἡ λέξις, τὸ σχῆμα δὲ τρίτον, λέγω τὸ τῆς λέξεως, ἐπεὶ τό γε τῆς ἐννοίας, ὅπερ ἦν μέθοδος, τέταρτον λέγω - οὐ κατὰ δύναμιν τῶν ἐν δεινότητι· ἐκεῖ γὰρ κινδυνεύει τὰ πρῶτα ἀποφέρεσθαι, ὡς ἐν τῷ περὶ δεινότητος ἔσται φανερώτερον· συνθήκη δὲ καὶ ἀνάπαυσις ἔστω τελευταῖα, γένοιτο δ' ἂν ἴσως ποτὲ καὶ οὐ τελευταῖα καὶ μάλιστα ἐν τῇ ποιήσει (...).

¹⁶¹ Skat. 1.3. pielikumu GLOSĀRIJS. *Filoloģiskie jēdzieni „Par izteiksmes veida paveidiem”*.

tā lietojuma gadījumā autors runā (piemēram, par runu vai oratorrunu, valodu vai daiļrunu), tāpat arī nošķirt, kad autors diskutē par runas, valodas un daiļrunas sastāvdaļām un kad – par izteiksmes veida jeb stila un tā paveidu sastāvdaļām¹⁶². Īpaši neskaidras jēdziena ‘λόγος’ izpratnes robežas ir traktāta ievaddaļā, piemēram:

Rētoram vairāk par visu citu ir nepieciešams zināt daiļrunas / izteiksmes veida (λόγος) paveidus, no kā tie sastāv un kā veidojas¹⁶³;

Patiešām, kā jau es teicu, ne pie viena no senajiem autoriem nevar atrast neko tamlīdzīgu, un ka arī saskaņā ar dabu, bez šaubām, kļūda ir vienveidība un izstrādāt bezkrāsainu izteiksmes veidu / oratorrunu (λόγος), bet, kā jau es teicu, vienu veidu papildina cits, tādējādi iznāk, ka katram no viņiem ir savs izteiksmes veids (λόγος)¹⁶⁴;

Ikvienai svētku runai (λόγος), lai mīkstinātu sirdis, kā viņi [muzikantu audzēkņi] saka, ir piemēroti pantmēri, un pretēji – no otras puses, kā nekas cits, pantmēri padara sirdis smagas žēlabu runās, bet arī dvēseli labāk par visu spēj iekustināt dedzīgs un mērķtiecīgs izteiksmes veids / oratorruna (λόγος)¹⁶⁵.

Minētie piemēri apliecina, ka ‘λόγος’ izpratne ir atkarīga ne tikai no konteksta, nereti tā izriet arī no adresāta – lasītāja intuitīvās uztveres.

Kā jau iepriekš tika minēts, Hermogena traktātā jēdziena apzīmējums ‘λόγος’ var nosaukt ar vārdisko izteiksmi saistītus jēdzienus, piemēram:

¹⁶² Minēto problemātiku apstiprina arī pētījuma autorei pieejamie traktāta teksta tulkojumi angļu un krievu valodā, kur bieži jēdziena apzīmējumam ‘λόγος’ vienā un tajā pašā teikumā tiek piešķirta atšķirīga izpratne, piem., zemāk citētajā teikumā vērojamo ‘λόγος’ tulkojuma angļu valodā autors S. V. Vūtens uztvēris kā valodas stilu jeb izteiksmes veidu (style), savukārt tulkojuma krievu valodā autore T. V. Vasiljeva ‘λόγος’ interpretē kā *daiļrunu* (красноречие).

¹⁶³ *Περί ιδεῶν λόγος* 1.1.1–3: Εἶπερ ἄλλο τι τῶ ῥήτορι τὰς ιδέας οἶμαι τοῦ λόγου τῶν ἀναγκαιοτάτων εἶναι γινώσκειν, ὅπη ποτὲ ἔχουσι καὶ ὅπως γίνονται.

¹⁶⁴ *Περί ιδεῶν λόγος* 1.1.206–211: Ἀκριβῶς μὲν οὖν, ὅπερ εἶπον, οὐκ ἦν εὐρεῖν παρ' οὐδενὶ τῶν ἀρχαίων τὸ τοιοῦτον, ὅτι καὶ φύσει δήπουθεν ἀμάρτημά ἐστι τὸ μονοειδῆ καὶ μὴ ποικίλον ἐργάζεσθαι λόγον· πλεονάζειν δ' ἔφην ἄλλον κατ' ἄλλο τι καὶ ταύτη συμβαίνειν τὸ τοιόνδε ἢ τοιόνδε αὐτῶν ἐκάστῳ τὸν λόγον γίνεσθαι.

¹⁶⁵ *Περί ιδεῶν λόγος* 1.1.238–241: (..) καὶ γὰρ ἡδίους ποιῆσαι τὰς ψυχὰς ὑπὲρ ἅπαντα πανηγυρικὸν λόγον εἶναι φασι τοὺς ῥυθμοὺς ἐπιτηδεῖους καὶ τοῦναντίον αὐ λυπηράς, ὡς οὐδεμία ἐλεεινολογία, δύνασθαι δὲ καὶ θυμὸν κινήσαι μειζόνως ἢ πάντα σφοδρὸν καὶ καταφορικὸν λόγον (..).

(..) *pēc tam oratorruna (λόγος) atgriežas pie sākuma: „Kad Filips aizsūtīja bizantieti Pifonu” un tā tālāk (..) ¹⁶⁶*;

Ja arī oratorruna / teksts (λόγος) sastāvētu no pēdām, kas veido kaut kādu nebūt izteiksmes veida paveidu (εἶδος λόγου), bet pārrāstumi neveidotos starp pilnajām, es runāju par pēdām, bet pēdas tiktu pārrautas pa vidu, pantmēri izmainītos un drīzāk izrādītos radniecīgi kādam citam no paveidiem, nevis tam, kurā bija [piemērotas] pēdas, no kurām sastāvēja oratorruna / teksts (λόγος) ¹⁶⁷;

Tātad skaistums oratorrunā / tekstā (λόγος) galvenokārt ir no visa, kas veido tā / [skaistuma] iezīmes (ιδέας), piemēram, no domām, izklāsta risinājumiem, vārdiskās izteiksmes un pārējiem, tā ir saskaņotība, samērība, tai skaitā kāds visas oratorrunas / teksta (λόγου) garumā vērojams īpašs raksturīgums, vienīgais atbilstošais šim paveidam (ιδέα) kā ķermenim krāsa ¹⁶⁸.

Bez izteiksmes jēdziena ‘λόγος’ par **vispārfiloloģisku** uzskatāms arī metriski nesaistītas izteiksmes jēdziens ‘λέξις πεζή’, kā arī jēdziena apzīmējums ‘λέξις’ gadījumos, kad tas lietots pamatnozīmē – *vārds*.

Gandrīz vienlīdz bieži ‘λόγος’ apzīmē arī izteiksmes veida jeb stila vai tā paveida jēdzienu, un, kā jau iepriekš tika minēts, tas ir uzskatāms par **stilistikas** jēdzienu, piemēram:

Tātad izteiksmes veida (λόγου) skaidrību veido pārskatāmība un tīrība ¹⁶⁹;
Izteiksmes veida (λόγου) majestātiskumu, iespaidīgumu un cienīgumu veido šādas īpašības: svinīgums, apjomīgums, raupjums, spožums, asums un vēl dedzīgums, kas maz

¹⁶⁶ *Περὶ ἰδεῶν λόγου* 1.4.59–61: (..) εἴτ' ἀρχὴν ἔλαβεν ὁ λόγος, οἷον «ὅτε γὰρ Πύθωνα Φίλιππος ἔπεμψε τὸν Βυζάντιον» καὶ τὰ ἐξῆς (..).

¹⁶⁷ *Περὶ ἰδεῶν λόγου* 1.6.279–285: (..) εἰ γὰρ καὶ συντεθεῖη τις λόγος δι' ὠντινωνοῦν ποδῶν, οἱ δὴ ποιούσιν εἶδος ὁτιοῦν λόγου, αἱ δὲ ἀναπαύσεις μὴ δι' αὐτῶν πληρουμένων γίνονται, λέγω τῶν ποδῶν, ἀλλὰ μεταξὺ διακόπτοιτο οἱ πόδες, μεθίστανται οἱ ῥυθμοὶ καὶ μᾶλλον ἑτέρου τινὸς εἶδους οἰκεῖοι εὐρίσκονται, ἢ οὐπερ οἱ πόδες ἦσαν, δι' ὧν ὁ πᾶς λόγος συνέκειτο.

¹⁶⁸ *Περὶ ἰδεῶν λόγου* 1.12.11–16: Κάλλος τοίνυν τὸ ἐν λόγῳ κυρίως μὲν εἶη ἂν τὸ ἐκ πάντων τῶν ποιούντων τὰς ἰδέας αὐτοῦ πάσας, οἷον ἐννοιῶν, μεθόδων, λέξεων καὶ τῶν λοιπῶν, εὐάρμοστον καὶ σύμμετρον μετὰ τινος ἐμφαινομένης δι' ὅλου τοῦ λόγου ποιότητος ἤθους μιᾶς πρεπούσης τῇ ἰδέᾳ, καθάπερ ἐν σώματι χρῶμα.

¹⁶⁹ *Περὶ ἰδεῶν λόγου* 1.2.1.–2: Σαφήνεια τοίνυν λόγου ποιεῖ εὐκρίνεια καὶ καθαρότης.

atšķiras no raupjuma, kā tiks noskaidrots sadaļā (λόγω) par šo [īpašību]¹⁷⁰; Bet par domām, kas veido šo izteiksmes veidu (λόγον), [ir runāts] pietiekami¹⁷¹.

Līdzīgs 'λόγος' (izteiksmes veids, stils) jēdzieniskais saturs vērojams arī izteiksmes veida paveidu jēdzienu apzīmējumos: 'ἀκριβῆς λόγος'¹⁷² (precīzs izteiksmes veids), 'ἀληθινός / ἀληθῆς λόγος' (patiesīgs / paties izteiksmes veids), 'ἀξιωματικός λόγος' (cieņpilns izteiksmes veids), 'ἀφελῆς λόγος' (vienmērīgs izteiksmes veids), 'βαρὺς λόγος' (smagnējs izteiksmes veids), 'γοργὸς λόγος' (sparīgs izteiksmes veids), 'ἔμψυχος λόγος' (dzīvīgs izteiksmes veids), 'ἐνδιάθετος λόγος' (labvēlīgs izteiksmes veids), 'εὐκρινῆς λόγος' (pārskatāms izteiksmes veids), 'ἐπιεικῆς [καὶ ἠθικόν] λόγον' (samērīgs [un raksturu atainojošs] izteiksmes veids), 'ἠθικόν εἶδος τοῦ λόγου' (raksturu atainojošs izteiksmes veida tips), 'ἠθικόν λόγον' (raksturu atainojošs izteiksmes veids), 'κάλλος (καὶ κεκαλλωπισμένος, περικαλλῆς) λόγος' (ar skaistumu apveltīts [un izrotāts, brīnumskaists] izteiksmes veids), 'καθαρός λόγος' (tīrs izteiksmes veids), 'λαμπρὸς λόγος' (spožs izteiksmes veids), 'σαφῆς λόγος' (skaidrs izteiksmes veids), 'σεμνός λόγος' (svinīgs izteiksmes veids), 'σφοδρὸς λόγος' (dedzīgs izteiksmes veids), 'τραχὺς λόγος' (raupjš izteiksmes veids).

Izteiksmes veida paveidu jēdzienu apzīmējumu pamatā galvenokārt ir konkrētās traktāta nodaļas iztīrījuma centrā esošās daiļrunas īpašības nosaukums, piemēram, nodaļā par raupjumu (Περὶ τραχύτητος) vērojams raupjā izteiksmes veida paveida jēdziena apzīmējums 'τραχὺς λόγος' (raupjš izteiksmes veids), nodaļā par skaidrību (Περὶ σαφηνείας) vērojams skaidrā izteiksmes veida paveida jēdziena apzīmējums 'σαφῆς λόγος' (skaidrs izteiksmes veids) u. tml.

¹⁷⁰ Περὶ ιδεῶν λόγου 1.5.17–21: Μέγεθος τοίνυν καὶ ὄγκον λόγου καὶ ἀξίωμα ποιούσιν ιδέαι αἶδε· σεμνότης, περιβολή, τραχύτης, λαμπρότης, ἀκμή, καὶ ἔτι ἡ σφοδρότης βραχεῖ τῷ διαλλάττουσα τῆς τραχύτητος, ὡς ἐν τῷ λόγῳ τῷ περὶ αὐτῆς ἔσται φανερόν.

¹⁷¹ Περὶ ιδεῶν λόγου 1.7.80–81: Ἀλλὰ περὶ μὲν ἐννοιῶν τῶν ποιουσῶν τὸν τοιοῦτον λόγον τοσαῦτα.

¹⁷² Šeit un turpmāk šajā sadaļā minēto jēdzienu lietojuma vietu tekstā skat. 1.3. pielikumā GLOSĀRIJS. Filoloģiskie jēdzieni „Par izteiksmes veida paveidiem”.

Tomēr šāda nosaukumu identificēšana nav konstanta, piemēram, nodaļā par aprūpēšanu un izskaistinājumiem (Περὶ ἐπιμελείας καὶ κάλλους) – pretēji sagaidāmajam – aprūpēta izteiksmes veida paveida jēdziena apzīmējums ‘ἐπιμελῆς λόγος’ nav vērojams. Tā vietā sastopams līdzīgu saturu izsakošais ‘κεκοσμημένος λόγος’ (izdaiļots izteiksmes veids), kā arī divi citi *skaištai* daiļrunai raksturīgo izteiksmes veida paveidu jēdzienu apzīmējumi, piemēram, ‘κάλλος λόγος’ (ar skaistumu apveltīts izteiksmes veids) un ‘περικαλλῆς λόγος’ (brīnumskaists izteiksmes veids).

Nodaļas par patiesīgu izteiksmes veidu (Περὶ ἀληθινοῦ λόγου) iztīrījuma šāda izteiksmes veida paveida apzīmēšanai Hermogens daudz biežāk nekā no nodaļas virsraksta secīgi izrietošo jēdziena apzīmējumu ‘ἀληθινὸς λόγος’ (patiesīgs izteiksmes veids) izmanto labvēlīga izteiksmes veida paveida jēdziena apzīmējumu ‘ἐνδιάθετος λόγος’ un dzīvīga izteiksmes veida paveida jēdziena apzīmējumu ‘ἔμψυχος λόγος’. Analogiski gadījumi vērojami arī citās analizētā materiāla nodaļās par noteiktiem izteiksmes veida paveidiem.

Iepriekš pieminētie izteiksmes veida paveidu jēdzienu apzīmējumi liecina, ka Hermogena traktātā jēdziena apzīmējums ‘λόγος’ nosauc ne tikai izteiksmes veidu jeb stilu kā vienotu veselumu, bet arī tā paveidu, piemēram:

Tātad no iztīrātā ir arī skaidrs, kādi saistījumi nepieciešami brīnumskaistam izteiksmes veidam (περικαλλεῖ λόγῳ) (...) ¹⁷³; Kā jau es teicu, nav neviena doma, kas pati par sevi izteiksmes veidu (λόγον) padarītu sparīgu ¹⁷⁴; Zem raksturu atainojošā izteiksmes veida (ἠθικὸν λόγον) var slēpties smagnējums (...) ¹⁷⁵.

Traktāta tekstā ļoti bieži vērojami arī tādi izteiksmes veida paveidu jēdzienu apzīmējumi, kas tomēr norāda uz tajos figurējošā ‘λόγος’ (izteiksmes veids, stils) pakārtojuma dabu. Lai precizētu, ka runa ir par paveidu vai

¹⁷³ Περὶ ἰδεῶν λόγον 1.12.306–307: Ἐκ μέντοι τῶν προειρημένων δῆλον δὴ καὶ, συνθήκης ὅποιας δεῖ τῷ περικαλλεῖ λόγῳ (...).

¹⁷⁴ Περὶ ἰδεῶν λόγον 2.1.17–18: ἔννοια δὲ ὅπερ ἔφην οὐκ ἔστιν οὐδεμία, ἥτις καθ' ἑαυτὴν ποιεῖ τὸν λόγον γοργόν (...).

¹⁷⁵ Περὶ ἰδεῶν λόγον 2.2.30–31: ἡ δὲ βαρύτες ὑπόκειται μὲν ὑπὸ τὸν ἠθικὸν λόγον (...).

paveidiem, Hermogens savienojumā ar 'λόγος' (izteiksmes veids) lieto divas formāli atšķirīgas, tomēr pēc nozīmes sinonīmiskas veidus jeb paveidus apzīmējošas leksēmas – biežāk 'εἶδος' (n), pl. 'εἶδη', retāk traktāta virsrakstā *Περὶ ἰδεῶν λόγου* (*Par izteiksmes veida paveidiem*) vērojamo 'ἰδέα' (f), pl. 'ἰδέαι', piemēram:

Πὲρ manām domām, tāds, kurš visvairāk par visiem citiem pārvalda šo manieri, kas attiecas uz oratorrunām / vārdiem / runām / valodu (λόγους), un secīgi izrotā savu [izteiksmes veidu], ir neviens cits kā Dēmostens, tāpēc, runājot par visiem citiem izteiksmes veida paveidiem (ἰδεῶν λόγου), būtu, protams, jārunā arī par viņu un viņa sacerējumiem¹⁷⁶;

Patiesi, man liekas, ir ļoti grūti noteikt, kādus izteiksmes veida paveidus (εἶδεσι λόγου) līdzīgi kā burtus izmantodams viņš (Dēmostens) ir izveidojis savu [izteiksmes veidu] un kādi paveidi, viens ar otru sastatīti, veido to pašu Panegīriku¹⁷⁷ un pārējās no oratorrunām (λόγων)¹⁷⁸;

[Sadaļā] par dedzīgumu mēs noskaidrojām par spožumam pretnostatīto paveidu, kas ir saraustīts, sarunai līdzīgs un patiesi polemisks izteiksmes veida paveids (εἶδος τοῦ λόγου), un pilnībā pārsteidzošs¹⁷⁹.

Bieži šādās izteiksmes veida paveidus apzīmējošās vārdkopās izteiksmes veida jēdziena apzīmējums 'λόγος' tiek lietots arī daudzskaitļa formā: 'εἶδη λόγων' vai 'ἰδέαι λόγων' (burtiski – *izteiksmes veidu paveidi*), piemēram:

Lai arī tas viss, kā arī visi izteiksmes veidu paveidi (ἰδέας λόγων) sastāv no pieminētā, tomēr oratorrunu (λόγων), kas būtu precīzi izveidota saskaņā ar vienu no

¹⁷⁶ *Περὶ ἰδεῶν λόγου* 1.1.56–61: Ἔστιν οὖν ὁ μάλιστα παρὰ τοὺς ἄλλους τοῦτον μεταχειρισάμενος τὸν τρόπον τὰ περὶ τοὺς λόγους καὶ καταποικίλας τὸν αὐτοῦ διηνεκῶς οὐκ ἄλλος τις κατ' ἐμὴν δόξαν ἢ Δημοσθένης· διὰ τοίνυν τούτου καὶ τῶν παρὰ τούτῳ λεκτέον ἂν εἶη δῆπουθεν καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἰδεῶν ἀπασῶν τοῦ λόγου.

¹⁷⁷ *Panegīriks* – slavenas Dēmostena svētku runas nosaukums.

¹⁷⁸ *Περὶ ἰδεῶν λόγου* 1.1.73–77: (..) οἷς μέντοι καθαπερεὶ στοιχείοις τισὶ χρησάμενος εἶδεσι λόγου τοιοῦτον εἰργασται τὸν ἑαυτοῦ, ἃ δὴ καὶ τὸν πανηγυρικὸν αὐτὸν καὶ τᾶλλα πάντα τῶν λόγων εἶδη ποιεῖ συνιστάμενα πρὸς ἄλληλα, τοῦτο δὴ παγχάλεπον εὐρεῖν ἔμοιγε εἶναι δοκεῖ.

¹⁷⁹ *Περὶ ἰδεῶν λόγου* 1.9.15–18: (..) περὶ γὰρ τοῦ ἐναντίου εἶδους τῆ λαμπρότητι κὰν τῷ περὶ σφοδρότητος εἰρηκάμεν, ὅτι ἐστὶ τὸ κομματικὸν καὶ διαλεκτικὸν καὶ ὄντως ἀγωνιστικὸν εἶδος τοῦ λόγου καὶ ὅλως τὸ γοργόν.

visiem paveidiem, piemēram, ar tam atbilstošām domām, izklāsta risinājumu, vārdisko izteiksmi un pārējo, ir ļoti grūti, gandrīz neiespējami atrast ne pie viena no senajiem autoriem (..) ¹⁸⁰;

Gandrīz visi izteiksmes veidu paveidi (ιδέαι τῶν λόγων) atklājas un kļūst acīmredzami viens caur otru vai arī nošķirot un nodalot, tāpat kā mēs šeit darījām (..) ¹⁸¹;

Izteiksmes veidu paveidi (τῶν λόγων εἶδη) nav tik atšķirīgi kā kaut kas cits, ka nevarētu līdzās pastāvēt, piemēram, kā karstums ar aukstumu vai nāve ar dzīvi, vai nakts ar dienu, vai tiem līdzīgie (..) ¹⁸².

Vienlīdz izplatīti ir arī gadījumi, kad autors no izteiksmes veida paveida jēdziena apzīmējuma vārdkopas ir elidējis leksēmu 'λόγος'. Šāda leksēmas 'λόγος' elidācija galvenokārt vērojama tajās jēdziena apzīmējuma vārdkopās, kur paveida apzīmēšanai izmantots vārds 'ιδέα' vai pl. 'ιδέαι' (paveids, paveidi), piemēram:

No šiem [izteiksmes veida] paveidiem (ιδεῶν) vieni ir paši par sevi un paši sevi veido, bet otri pārvalda kādus citus pakārtotus paveidus (ιδέας), no kuriem tie [otrie] rodas (..) ¹⁸³;

Par sabiedrisku izteiksmes veidu (πολιτικοῦ λόγου) runāsim precīzāk, kad pabeigsim sarunu (λόγον) par pamata (cilts) [izteiksmes veida] paveidiem (ιδεῶν) ¹⁸⁴;

¹⁸⁰ *Περὶ ιδεῶν λόγου* 1.1.181–185: Ἐχόντων γὰρ τούτων ταύτη καὶ πάσης ιδέας λόγων συνισταμένης διὰ τῶν προειρημένων, ἀκριβῶς μὲν διὰ πάντων ἑνὸς εἶδους οἰκεῖον εἰργασμένον λόγον, οἷον ἐννοίας, μεθόδου, λέξεως καὶ τῶν λοιπῶν, σφόδρα χαλεπὸν μᾶλλον δὲ ἀδύνατον εὐρεῖν παρὰ τινὶ τῶν ἀρχαίων (..).

¹⁸¹ *Περὶ ιδεῶν λόγου* 1.3.116–119: σχεδὸν γὰρ ἅπασαι αἱ ιδέαι τῶν λόγων δι' ἀλλήλων εὐρίσκονται τε καὶ γίνονται καταφανεῖς ἤτοι κατὰ ἀφαίρεσιν καὶ χωρισμὸν, ὥσπερ ἐνταῦθα πεποιήκαμεν (..).

¹⁸² *Περὶ ιδεῶν λόγου* 1.11.44–47: οὐ γὰρ οὕτως ἐστὶν ἐναντία τὰ τῶν λόγων εἶδη, καθάπερ ἄλλα τινά, ὡς μὴ δύνασθαι συνπάρχειν, οἷον ὥσπερ τὸ θερμὸν τῷ ψυχρῷ ἢ ὁ θάνατος τῇ ζωῇ ἢ ἡ νύξ τῇ ἡμέρᾳ ἢ ὅσα τοιαῦτα (..).

¹⁸³ *Περὶ ιδεῶν λόγου* 1.1.110–113: τούτων δὲ τῶν ιδεῶν αἱ μὲν ἐφ' ἑαυτῶν εἰσι καὶ καθ' ἑαυτὰς συνιστάμεναι, αἱ δὲ ἔχουσιν ὑφ' ἑαυτὰς τινὰς ἄλλας ιδέας ὑποβεβηκυίας, δι' ὧν δὴ γίνονται (..).

¹⁸⁴ *Περὶ ιδεῶν λόγου* 1.12.231–233: περὶ δὲ πολιτικοῦ λόγου, πληρώσαντες τὸν περὶ ιδεῶν γενικῶν λόγον, ἀκριβέστερον λέξομεν.

*Visām vienkāršajām domām būtu jābūt arī atklātā [izteiksmes veida paveidā], citādi kā gan vēl tām varētu piemist precizitātes raksturs? Šķiet, arī samērīgām [domām] būtu jābūt šajā paveidā (εἶδος)*¹⁸⁵.

Pēdējā citētajā piemērā vērojams Hermogena traktātā bieži sastopamais vārda ‘λόγος’ pamatnozīmē – ‘saruna’, ‘izklāsts’, ‘teiktais’, ‘sakāmais’ arī ‘nodaļa’ – lietojuma gadījums.

Dažkārt autors, pieminot kādu daiļrunai raksturīgās īpašības tipu – ‘τύπος’ (m), pl. ‘τύποι’, faktiski runā par tai pakārtoto izteiksmes veida paveidu, piemēram:

*Iepriekš izrunātie izklāsta risinājumi un vēl tie, kas tiek izmantoti dabiska lietu [risinājuma] runā, pirmo liekot pirmo un otro – otru, un pārējo līdzīgi, kā tas ir pie Isokrāta, bet ne pie meistarīgā [izteiksmes veida] tipa (δεινοῦ γε τύπου), nedz Dēmostena (..) ¹⁸⁶ un Turklāt piebilde sākumā (..) ne tikai piešķir apjomīgumu, bet arī sparīgumu izteiksmes (λόγον) pārrāvuma dēļ, un šķiet, ka piederas patiesīgajam [izteiksmes veida] tipam (τύπου)*¹⁸⁷.

Analizētajā tekstā vēl bez iepriekš pieminētajiem izteiksmes veida paveida jēdziena apzīmējumiem sastopami arī: ‘πολιτικός λόγος’ (sabiedriskas izteiksmes veids), ‘Δημοσθενικός [λόγος]’ (Dēmostena izteiksmes veids), ‘Λυσίου λόγος’ (Līsija izteiksmes veids), ‘[ιδέα] Πλατωνική’ (Platona paveids) un ‘λόγος πεζός’ (izteiksmes veids metriski nesaistītā tekstā).

No minētajiem jēdziena apzīmējumiem biežāk sastopams ir ‘Δημοσθενικός [λόγος]’ (Dēmostena izteiksmes veids), kas izsaka sengrieķu oratora Dēmostena oratorrunu valodā vērojamu izteiksmes veida paveidu un kura pamatā ir visi

¹⁸⁵ *Περί ιδεῶν λόγου* 2.7.4–7: (..) αἱ γὰρ ἀφελεῖς πᾶσαι πάντως εἶεν ἂν τοῦ ἐνδιαθέτου, ἢ πῶς ἂν ἔτι τὸ ἦθος ἔχειν δύναιντ' ἂν ἀκριβῶς; τάχα δ' ἂν καὶ αἱ ἐπιεικεῖς τούτου τοῦ εἶδους εἶεν.

¹⁸⁶ *Περί ιδεῶν λόγου* 1.4.66–70: Μέθοδοι δὲ αἶ τε προειρημέναι καὶ ἔτι τὸ κατὰ φύσιν τὴν τῶν πραγμάτων χρῆσθαι τῷ λόγῳ τὰ πρῶτα τιθέντας πρῶτα καὶ τὰ δευτέρα δευτέρα καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως, ὅπερ ἐστὶ πολὺ παρὰ τῷ Ἰσοκράτει· οὐ μὴν δεινοῦ γε τύπου ταῦτα οὐδὲ Δημοσθενικοῦ (..).

¹⁸⁷ *Περί ιδεῶν λόγου* 1.11.140–142: ἐπεὶ καὶ τὸ ἐπεμβληθὲν ἐν ἀρχῇ τὸ (..) οὐ μόνον περιβολὴν ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ γοργότητα, ὁμοῦ <δὲ> διακόψαν τὸν λόγον καὶ ἀληθινοῦ πῶς τύπου δοκεῖ εἶναι.

Hermogena iztirzātie izteiksmes veida paveidi. Lai arī Dēmostena izteiksmes veida paveida jēdziena izpratnes robežas ir skaidri definējamas, šī jēdziena apzīmējuma vārdiskā izteiksme nedaudz variē: Hermogena traktātā Dēmostena izteiksmes veida paveida jēdzienu izsaka ne tikai apzīmējums 'Δημοσθενικὸς [λόγος]', bet arī – 'τὸ Δημοσθενικόν' (dēmosteniskais) un '[ιδέα] Δημοσθενική' (Dēmostena paveids).

Vēl bez salīdzinoši polinīmiskā jēdziena apzīmējuma 'λόγος' (izteiksme, izteiksmes veids, stils un tā paveids) traktātā sastopami arī vairāki citi ar valodas stila līmeņa izpēti saistāmi jēdzieni: 'ἐπίθετον / pl. ἐπίθετα ὀνόματα' (epitets), 'κακία λόγου' (izteiksmes veida nepilnība), 'τροπικαὶ [λέξεις]' (pārnestas nozīmes vārdi), '[λέξεως] σχήμα' (runas figūra), 'τροπή' (nozīmes pārnēsums)¹⁸⁸. Viskomplicētākais no minētajiem stilistikas jēdzieniem ir runas figūras jēdziens '[λέξεως] σχήμα' un tam pakārtotie gandrīz neskaitāmie dažādu runas figūru veidu jēdzieni¹⁸⁹, kuru izpratnes robežas ir nojaušamas faktiski tikai no autora sniegtajiem piemēriem, kuros šie jēdzieni funkcionē, piemēram:

Tā tad šī paveida (εἶδους) figūras (σχήματα) ir šādas: kolu virknējums bez savienotājvārdiem (τὸ ἀσύνδετον κομματικόν), piemēram, „vērsās pie Padomes, uzrakstīja lēmumu”, vārdu virknējums bez savienotājvārdiem (τὸ κατ' ὄνομα κομματικόν), piemēram, „uz Amfipoli¹⁹⁰, Pidnu¹⁹¹, Potideju¹⁹², Metonu¹⁹³, Pagasām¹⁹⁴”, un uzskaitījumi ar mazām atstarpēm un nelielām izmaiņām (πυκναὶ καὶ δι' ἐλαχίστου ἐξαλλαγαί), piemēram, „pirmo viņš ieņēma Amfipoli, pēc tam Pidnu, tad Potideju, vēlāk

¹⁸⁸ Sal. – mūsdienu termins 'trops' – runas figūra, vārds vai teiciens, ko lieto pārnestā nozīmē.

¹⁸⁹ Uzskaitījumu skat. 1.3. pielikumā GLOSĀRIJS. Filoloģiskie jēdzieni „Par izteiksmes veida paveidiem”.

¹⁹⁰ **Amfipole** (Ἀμφίπολις) – pilsēta Trāķijā.

¹⁹¹ **Pidna** (Πύδνα) – pilsēta Maķedonijā.

¹⁹² **Potideja** (Ποτίδαια) – korintiešu kolonija Halkidikē.

¹⁹³ **Metonu** (Μεθώνη) – pilsēta Maķedonijā.

¹⁹⁴ **Pagasas** (Παγασαί) – pilsēta Tesālījā.

*Metonu, tālāk iegāja Tesālījā¹⁹⁵, un tā tālāk (...)*¹⁹⁶. Nekādu plašāku skaidrojumu par runas figūru veidošanas aspektiem Hermogens nesniedz.

Runas figūru jēdzienu vārdiskā apzīmējuma lietojumā bieži vien vērojama nekonsekvence, piemēram, 'ἀπαρίθμησις' vai 'ἀπαρίθμητικόν' (uzskaitījums), 'ἀποστροφή' vai 'κατὰ ἀποστροφὴν [σχῆμα]' (uzrunāšana, personīga uzrunāšana), 'ἐπεμβολή' vai 'ἐπεμβληθέν', vai 'ἐπιπλοκή' (piebilde), 'καθ' ὑπόθεσιν σχήματα' vai 'ὑποθετικὸν σχῆμα' (pamatojoši izteicieni).

Hermogena traktātā vērojami arī vairāki salīdzinoši bieži pieminēti **sintakses** jēdzieni: 'κόμμα' (vārdkopa, izteikuma daļa), 'κομμάτιον' (īsa izteikuma daļa), 'κομμάτικον' (īsu izteikuma daļu virknējums), 'κῶλα' (koli), 'περίοδοι' (periodi), 'ῥῆσις' (izteikums, izsacījums), 'συζυγία' / 'συμπλοκή' / 'συνθήκη' / 'σύνθεσις' ([teksta daļu, zilbju, burtu, visas runas, arī pantmēra, domas nogriežņu] saistījums, savijums, uzbūve). Atšķirībā no Dionīsija Halikarnāsieša traktātā vērojamiem sinonīmiskajiem jēdziena apzīmējumiem 'συζυγία', 'συμπλοκή', 'συνθήκη' vai 'σύνθεσις', Hermogena traktātā šie apzīmējumi izsaka tehnisku dažāda līmeņa izteikuma daļu (piemēram, domu jeb satura nogriežņu, pantmēra pēdu, zilbju, kolu) savienošanu jeb līdzās novietošanu.

Analizējamajā teksta materiālā vērojams viens ar valodas **leksikas** līmeņa izpēti saistīts jēdziens – 'λέξις' (vārdiskā izteiksme). Tam raksturīgas skaidras izpratnes robežas un konsekvents vārdiskā apzīmējuma lietojums, piemēram:

Vārdiskās izteiksmes (Λέξις), kas pati par sevi būtu sava apjomīgumam, līdzīgi kā

¹⁹⁵ **Tesālīja (Θεσσαλία)** – lielākā pilsētvalsts Grieķijas ziemeļaustrumos.

¹⁹⁶ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 2.1.93–100: σχήματα μὲν οὖν τοῦ εἶδους τάδε. τὸ ἀσύνδετον κομματικόν, οἷον «προσηλθε τῇ βουλῇ, προβούλευμα ἐγράφη». τὸ κατ' ὄνομα κομματικόν, οἷον Ἀμφίπολιν, Πύδναν, Ποτίδαιαν, Μεθώνην, Παγασάς, καὶ αἱ πυκναὶ καὶ δι' ἐλαχίστου ἔξαλλαγαί, οἷον «τὸ πρῶτον Ἀμφίπολιν λαβὼν, μετὰ ταῦτα Πύδναν, πάλιν Ποτίδαιαν, Μεθώνην αὖθις, εἶτα Θεσσαλίας ἐπέβη» καὶ τὰ ἐξῆς (...).

dažas citas bija savas pārējiem [izteiksmes veida] paveidiem, pēc manām domām, nav (..) ¹⁹⁷;

Tātad pati pirmā un it visur spēcīgākā ir doma, pēc tās – vārdiskā izteiksme (λέξις), bet figūra – trešā, es runāju par runas [figūrām], pēc tam – domu, kas bija iztirzājuma risinājums, es saku, [ka tas ir] ceturtais, bet ne pēc tā nozīmes meistarības jomā (..) ¹⁹⁸;

Tātad vispirms ir jāzina, ka šāda veida skaistums attiecas tikai uz vārdisko izteiksmi (λέξις) un to, kas seko vārdiskajai izteiksmei (λέξει), es runāju par runas figūrām, koliem, saistījumiem un pārrāvumiem, un metriskajām pēdām, kas no tiem rodas (..) ¹⁹⁹.

Sastopami arī daži salīdzinoši reti lietoti **morfologijas** jēdzieni – no tiem stabili līdzteku jēdzieni ‘ἀντωνυμίας’ (vietniekvārdi), ‘ὄνομα’ (nosaucējvārds), ‘[λέξις] ὀνοματική’ / pl. ‘ὀνοματικά’ (nosaucējvārdam līdzīgs atvasinājums no citas vārdšķiras vārda, nomināls vārds), ‘ὄρημα’ (teicējvārds) un ‘μετοχάι’ (divdabji), kā arī **fonētikas jēdzieni** – no tiem virsjēdziens ‘στοιχείοι’ (burti) un tam pakārtotie līdzteku jēdzieni ‘δίφθογγον’ (divskanis), ‘σύμφωνον’ (līdzskanis), un φωνῆεν’ (skanenis), virsjēdziens ‘συλλαβή’ (zilbe) un tam pakārtotie līdzteku jēdzieni ‘[συλλαβή] βραχεία’ (īsa zilbei), ‘[συλλαβή] μακρά’ (gara zilbe). Minētajiem jēdzieniem raksturīgas skaidras izpratnes robežas un konsekvents vārdiskā apzīmējuma lietojums.

¹⁹⁷ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 1.11.174–176: Λέξεις δὲ καθ’ ἑαυτὴν ἰδίᾳ περιβολῆς, ὥσπερ ἦσαν ἄλλαι τινὲς ἴδιαι τῶν ἄλλων ἰδεῶν, οὐκ ἔστι κατὰ γε ἐμέ (..).

¹⁹⁸ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 1.1.224–228: Ἔστιν οὖν πρῶτον μὲν καὶ ἰσχυρότατον ἀπανταχοῦ ἡ ἔννοια, μετὰ δὲ ταύτην ἡ λέξις, τὸ σχῆμα δὲ τρίτον, λέγω τὸ τῆς λέξεως, ἐπεὶ τό γε τῆς ἐννοίας, ὅπερ ἦν μέθοδος, τέταρτον λέγω-οὐ κατὰ δύναμιν τῶν ἐν δεινότητι (..).

¹⁹⁹ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 1.12.57–61: Εἰδέναι οὖν χρὴ πρῶτον, ὅτι τὸ τοιοῦτον κάλλος περὶ τὴν λέξιν μόνην ἐστὶ καὶ τὰ ἐπόμενα τῇ λέξει, σχήματα λέγω καὶ κῶλα συνθήκας τε καὶ ἀναπαύσεις καὶ τὸ ἐκ τούτων γινόμενον τοὺς ῥυθμούς (..).

2.2. Secinājumi: kopīgās un atšķirīgās īpatnības, to attīstība

Analizētajos Aristoteļa, Dionīsija un Hermogena traktātu tekstos vērojami filoloģiskie jēdzieni, kas saskaņā ar to piederību noteiktu valodas jautājumu izpētes līmenim var tikt uzskatīti par **stilistikas**, piemēram, 'λέξις ψιλῶν λόγων' (izteiksmes veids metriski nesaistītā tekstā), 'διάλεκτος' (vienkārša valoda), 'ἀξιωματικός λόγος' (cieņpilns izteiksmes veids), **sintakses**, piemēram, 'τά ἀσύνδετα' (izteikumu virknes bez savienotājpārdiem), 'κόμματα' (izteikuma daļas), 'συζυγία' / 'συμπλοκή' / 'συνθήκη' / 'σύνθεσις' ([teksta daļu, zilbju, burtu, visas runas, arī pantmēra, domas nogriežņu] saistījums, savijums, uzbūve), **leksikoloģijas**, piemēram, 'γλῶτται' (glosas), 'μεταφορικὰ ὀνόματα' (pārnestas nozīmes nosaukumi), 'λέξις' (vārdiskā izteiksme), **morfoloģijas**, piemēram, 'γέννη ὀνομάτων' (vārdu dzimte), 'πτώσεις ῥηματικά' (teicējvārdu locījumi), 'μετοχαί' (divdabji), vai **fonētikas jēdzieniem**, piemēram, 'γράμμα' (burts), 'ἡμίφωνον [γράμμα / στοιχείον]' (pusskanēni), 'δίφθογγον' (divskanis).

Visos trīs traktātos būtiska nozīme ir arī citiem ar noteiktu valodas izpētes līmeni nesaistītiem, tomēr joprojām **filoloģiskiem** (vispārfiloloģiskiem) jēdzieniem, piemēram, '[λέξις] γραφική' (rakstveida izteiksme), 'ψιλὴ λέξις' / 'λόγος ψιλός' / 'λόγος' (metriski nesaistīta izteiksme / teksts), 'λέξις' (vārds).

Statistikas analīze (skat. 2. tabulu) atklāj, ka salīdzinoši liela daļa filoloģisko jēdzienu – *Retorikas* tekstā 18,3%, *Par vārdu savienošanu* – 19,4%, bet *Par izteiksmes veida paveidiem* – 12% no visiem darbā vērojamajiem filoloģisko jēdzienu apzīmējumiem – ar identisku jēdzienisko saturu un apzīmējumu ir vērojami ne tikai vienā, bet arī abos pārējos analizētajos tekstos, tādējādi apliecinot ne tikai iztīrātā satura līdzību, bet arī salīdzinoši lielas filoloģisko jēdzienu daļas jēdzieniskā satura un apzīmējumu stabilitāti sešu antīkās senatnes gadsimtu laikā.

Analizētajos tekstos atbilstoši to saturam prevalējošie ir stilistikas līmenim piederīgie jēdzienu apzīmējumi: *Retorikas* tekstā – 52,7%, *Par vārdu savienošanu* –

34,3%, bet *Par izteiksmes veida paveidiem* – 74% no visiem darbā vērojamajiem filoloģisko jēdzienu apzīmējumiem.

Lai arī visu trīs analizēto traktātu tekstos vērojams liels skaits filoloģisko jēdzienu apzīmējumu, no tiem relevanti ir salīdzinoši nedaudzi: *Retorikas* tekstā – 6,5%, *Par vārdu savienošanu* – 8,3%, bet *Par izteiksmes veida paveidiem* – tikai 2% no visiem darbā vērojamajiem filoloģisko jēdzienu apzīmējumiem.

Stilistikas jēdzienu acīmredzamais pārsvars (74% no visiem darbā vērojamajiem filoloģisko jēdzienu apzīmējumiem), kā arī fakts, ka viens no diviem relevantajiem filoloģiskajiem jēdzieniem traktāta *Par izteiksmes veida paveidiem* tekstā ir izteiksmes veidu apzīmējošais ‘λόγος’ (otrs –, mūsdienu izpratnē, leksikoloģijas jēdziens ‘λέξις’ (vārdiskā izteiksme)), liecina, ka Hermogena traktāts ir par salīdzinoši šaurāku tēmu nekā abu pārējo autoru sacerējumi un tādējādi tuvāks mūsdienu zinātniskajiem tekstiem. Tendence viena darba ietvaros iztirzāt vienu noteiktu tēmu iezīmējas jau Dionīsija traktātā, kura objekts – izteikuma daļu savienošanas aspekti – ir daudz šaurāks nekā laika ziņā agrāk sarakstītās Aristoteļa *Retorikas* objekts.

Filoloģisko jēdzienu *definīcijas* vērojamas tikai *Retorikas* (3) un *Par vārdu savienošanu* (3) tekstos. Analizētajā Hermogena tekstā *definēts* neviens no viņa pieminētajiem filoloģiskajiem jēdzieniem. Iespējams, laika ziņā vēlāk sarakstītā traktāta autors uzskatīja, ka viņa lasītājam šie jēdzieni ir labi zināmi un nav nepieciešams tos atkārtoti skaidrot.

Salīdzinot Aristoteļa un Dionīsija sniegtās filoloģisko jēdzienu *definīcijas*, atklājas, ka prevalē tiešās, nevis kontekstuālās – Aristoteļa darbā divas (kontekstuāla – viena), Dionīsija – trīs (kontekstuālu *definīciju* nav). Tas liecina par tendences – sniegt būtiskāko traktātā aplūkoto jēdzienu formulējumus – attīstību gan kvantitatīvā, gan kvalitatīvā virzienā.

Tomēr nozīmīgākās visu trīs traktātu analizētajos tekstos vērojamo filoloģisko jēdzienu lietojuma īpatnības saistāmas ar filoloģisko jēdzienu nozīmes precizitāti un apzīmējuma lietojuma konsekvenci. Analizētajos Aristoteļa un

Hermogena traktātu tekstos vērojams procentuāli daudz filoloģisko jēdzienu, kam raksturīga gan nozīmes precizitāte, gan arī apzīmējuma lietojuma konsekvence: *Retorikas* tekstā – 92,5% *Par izteiksmes veida paveidiem* – 88%, savukārt Dionīsijas traktātā *Par vārdu savienošānu* – 59,3% no visiem darbā vērojamajiem filoloģisko jēdzienu apzīmējumiem.

Izvērtējot iegūtos datus, jāņem vērā, ka Aristotelis ir viens no pirmajiem, kurš dod apzīmējumus filoloģiskiem jēdzieniem, savukārt Hermogens raksta par valodas jautājumiem laikā, kad vairums sengrieķu kultūrvīdē lietoto filoloģisko jēdzienu apzīmējumu jau ir salīdzinoši stabili. Dionīsija traktāta teksta valoda iezīmē filoloģisko jēdzienu apzīmējumu meklējumu posmu: autoram raksturīgi jēdzienus nosaukt piesardzīgi, izmantojot aprakstošās leksēmas ‘λεγόμεν(-ος/-α/-η)’ un ‘καλούμεν(-ος/-α/-η)’ (tā saucam(-ais/-ā), turklāt vienu un to pašu jēdzienu, t. sk. arī traktāta saturiski nozīmīgāko filoloģisko jēdzienu ‘σύνθεσις’ ([izteikuma daļu] savienošana / savienojums), nereti apzīmēt ar sinonīmiem vārdiem vai vārdkopām.

Nozīmīgākie Aristoteļa, Dionīsija un Hermogena filoloģiskie jēdzieni ‘λέξις’ (izteiksmes veids), ‘σύνθεσις’ ([izteikuma daļu] savienošana / savienojums) un ‘λόγος’ (izteiksme, izteiksmes veids / paveids) savu jēdzienisko saturu iegūst un nostiprina tā traktāta ietvaros, kurā tie vērojami kā visbiežāk lietotie. Citos traktātos šo jēdzienu apzīmējumi jau izsaka citu jēdzienisko saturu, piemēram, Aristoteļa izteiksmes veida jēdziens ‘λέξις’ Dionīsija un Hermogena traktātos izsaka teksta, vārdiskās izteiksmes jēdzienus.

Sengrieķu filoloģisko tekstu autoru galvenais devums mūsdienu humanitāro zinātņu vidē funkcionējošās valodas būtiskākā raksturlieluma – terminoloģijas – attīstībā saistāms ar pirmajiem tekstuāli fiksētajiem mēģinājumiem dot apzīmējumus filoloģiskajiem jēdzieniem. Aristoteļa un Hermogena tekstu valoda atklāj ne tikai filoloģisko jēdzienu apzīmējumu lietojuma faktu, bet arī norāda uz izteiktu konkrētajā traktātā aktuālo jēdzienu nozīmes precizitāti, kā arī apzīmējuma lietojuma konsekvenci.

2. tabula

Pārskats par filoloģisko jēdzienu lietojuma aspektiem (statistiskā tabula)

	Aristotelis <i>Retorika</i>		Dionīsijs <i>Par vārdu savienošānu</i>		Hermogens <i>Par izteiksmes veida paveidiem</i>	
	SKAITS	PROCENTI (attiecībā pret visiem darbā vērojamiem filoloģisko jēdzienu apzīmējumiem)	SKAITS	PROCENTI (attiecībā pret visiem darbā vērojamiem filoloģisko jēdzienu apzīmējumiem)	SKAITS	PROCENTI (attiecībā pret visiem darbā vērojamiem filoloģisko jēdzienu apzīmējumiem)
Filoloģisko jēdzienu apzīmējumi (kopā)	93	100%	108	100%	100	100%
STILISTIKAS līmenim piederīgi (kopā)	49	52,7%	37 (t. sk. σύνθεσις)	34,3%	74 (t. sk. λόγος)	74%
– relevanti	2	2,2%	1	0,9%	1	1%
– definēti (kopā)	–	–	1	0,9%	–	–
– tieši	–	–	1	0,9%	–	–
– kontekstuāli	–	–	–	–	–	–
– nozīmes precizitāte, apzīmējuma lietojuma konsekvence	47	50,5%	10	9,3%	68	68%
– plašas izpratnes robežas, apzīmējuma lietojuma nekonekvence	2	2,2%	27	25%	6	6%
SINTAKSES līmenim piederīgi (kopā)	11	11,8%	5	4,6%	10	10%
– relevanti	2	2,2%	2	1,9%	–	–
– definēti (kopā)	2	2,2%	–	–	–	–
– tieši	2	2,2%	–	–	–	–

– kontekstuāli	–	–	–	–	–	–
– nozīmes precizitāte, apzīmējuma lietojuma konsekvence	11	11,8%	5	4,6%	6	6%
– plašas izpratnes robežas, apzīmējuma lietojuma nekonekvence	–	–	–	–	4	4%
LEKSIKOLOĢIJAS līmenim piederīgi (kopā)	12	12,9%	13	12%	1	1%
– relevanti	1	1,1%	2	1,9%	1	1%
– definēti (kopā)	1	1,1%	–	–	–	–
– tieši	–	–	–	–	–	–
– kontekstuāli	1	1,1%	–	–	–	–
– nozīmes precizitāte, apzīmējuma lietojuma konsekvence	12	12,9%	12	11,1%	1	1%
– plašas izpratnes robežas, apzīmējuma lietojuma nekonekvence	–	–	1	0,9%	–	–
MORFOLOĢIJAS līmenim piederīgi (kopā)	8	8,6%	17	15,7%	5	5%
– relevanti	–	–	–	–	–	–
– definēti (kopā)	–	–	–	–	–	–
– tieši	–	–	–	–	–	–
– kontekstuāli	–	–	–	–	–	–
– nozīmes precizitāte, apzīmējuma lietojuma konsekvence	8	8,6%	15	13,9%	5	5%
– plašas izpratnes robežas, apzīmējuma lietojuma nekonekvence	–	–	2	1,9%	–	–
FONĒTIKAS līmenim piederīgi (kopā)	4	4,3%	22	20,4%	7	7%
– relevanti	–	–	2	1,9%	–	–
– definēti (kopā)	–	–	2	1,9%	–	–
– tieši	–	–	2	1,9%	–	–

– kontekstuāli	–	–	–	–	–	–
– nozīmes precizitāte, apzīmējuma lietojuma konsekvence	4	4,3%	22	20,4%	7	7%
– plašas izpratnes robežas, apzīmējuma lietojuma nekonekvence	–	–	–	–	–	–
VISPĀRFILOLOĢISKI²⁰⁰ (kopā)	7	7,5%	14	13%	3 (t. sk. λόγος)	3%
– relevanti	1	1,1%	2	1,9%	–	–
– definēti (kopā)	–	–	–	–	–	–
– tieši	–	–	–	–	–	–
– kontekstuāli	–	–	–	–	–	–
– nozīmes precizitāte, apzīmējuma lietojuma konsekvence	4	4,3%	–	–	1	1%
– plašas izpratnes robežas, apzīmējuma lietojuma nekonekvence	3	3,2%	14	13%	2	2%
KOPĀ	93	100%	108	100%	100	100%
– relevanti	6	6,5%	9	8,3%	2	2%
– definēti (kopā)	3	3,2%	3	2,8%	–	–
– tieši	2	2,2%	3	2,8%	–	–
– kontekstuāli	1	1,1%	–	–	–	–
– nozīmes precizitāte, apzīmējuma lietojuma konsekvence	86	92,5%	64	59,3%	88	88%
– plašas izpratnes robežas, apzīmējuma lietojuma nekonekvence	5	5,4%	44	40,7%	12	12%
– filoloģisko jēdzienu apzīmējumi, kas vērojami arī abos pārējos traktātos	17	18,3%	21	19,4%	12	12%

²⁰⁰ Nav tiešas sasaistes ar kādu no valodas izpētes līmeņiem.

3. NODAĻA. AUTORA VIEDOKLIS TEKSTĀ

3.1. *Autora viedokļa klātbūtne tekstā*

Mūsdienās zinātnisks teksts visbiežāk ir atsvešināts no autora. Tajā prevalē ciešamā kārtā un teikumi, kuros konkrēts darbības veicējs nav nosaukts. Verba vienskaitļa pirmās personas formu lietojums zinātniskos tekstos vērojams salīdzinoši reti, to vietā autori mēdz izmantot daudzskaitļa pirmās personas formas, tādējādi aplūkotā jautājuma iztirzājumā iesaistot arī lasītāju.

Šādas tendences saistāmas ar vienu no galvenajām zinātnes valodas iezīmēm – objektivitāti. G. J. Solgaņiks raksta: *Zinātnes valodas objektivitāti nosaka mūsdienu zinātnisko pētījumu kolektīvais raksturs. Zinātnes izteiksmē runājošā autora „es” loma atšķirībā, piemēram, no daiļliteratūras valodas, publicistikas, sarunvalodas stila, ir ļoti maznozīmīga. Galvenais ir ziņojums, tā priekšmets, pētījuma vai eksperimenta rezultāti, parādīti skaidri, precīzi, objektīvi, neietekmējoties no tām jūtām, kuras pētnieks izjuta eksperimenta laikā, zinātniskā darba rakstīšanas procesā* (Солганик 1997, 92).

Teksta autora attieksme pret spriedumu saturu tiek pētīta semantiskas kategorijas – modalitātes – ietvaros. Lai arī pastāv uzskats, ka mūsdienu zinātniskos tekstos subjektīvā modalitāte ir vāji izteikta (Васильева 1981, 67), tomēr, kā norāda grāmatas *Основы научной речи* (*Zinātnes valodas pamati*) autori N. A. Bure, M. V. Bistrihs, S. A. Višņakova, tā kā jebkuram tekstam, t. sk. arī zinātniskam, ir autors, pilnīga autora atsvešinātība no paša sarakstītā nav iespējama (Химик, Волкова 2003, 34).

Modalitātes izpausmes līdzekļi tekstā var būt leksiski, piemēram, vērtējumu izsakošu vārdu un izteicienu lietojums (piemēram, *neapšaubāmi, raksturīgi, pārliecinoši* u. c.) un gramatiski, piemēram, verba daudzskaitļa pirmās personas formu lietojums vienkāršajā nākotnē (piemēram, *analizēsīm, izskatīsīm, izdalīsīm*) un personas vietniekvārdu (piemēram, *es, mēs*) lietojums subjekta funkcijā (Palmer 2001, 19; VPSV 2007).

Pastāv uzskats, ka humanitāro zinātņu tekstos modalitātes ekspresija ir augstāka nekā tehnisko zinātņu, tāpat kā populārzinātniskos tekstos, salīdzinot ar modalitātes ekspresiju akadēmiskos tekstos (Химик, Волкова 2003, 34).

Promocijas darba autores rīcībā nav liecību, ka antīkās pasaules valodas jautājumu pētnieki būtu īpaši teoretizējuši par autora viedokļa klātbūtni filoloģiskajos tekstos. No pētījumā analizēto tekstu autoriem par autora viedokļa klātesamību tekstā tieši izteicies tikai Aristotelis. *Retorikas* trešajā grāmatā oratorrunas izteiksmes veida izcilības iztirzājuma kontekstā kā vienu no prasmes runāt dabiski pamatprincipiem, viņš pauž prasību, ka *sacerētājiem jāpaliek nepamanītiem* (δεῖ λαυθάνειν ποιοῦντας²⁰¹). Minētā prasība netiek analizēta plašāk, turklāt Aristotelis to attiecina uz oratorrunu, nevis filoloģisku vai ar cita zinātniska satura jautājumu izzināšanu saistītu tekstu.

Aristoteļa *Retorikas* pirmā un otrā grāmata minēta kā avots, kur meklējami teorijas par sevis prezentēšanu rakstveidā diskursa pirmsākumi. Retorikas studiju kontekstā Rodžers D. Čerijs (*Roger D., Cherry*) sevis prezentēšanas jēdziena pirmsākumus saista ar vienu no trim²⁰² Aristoteļa proponētajiem pārliecināšanas līdzekļiem – ‘ῆθος’ (raksturs)²⁰³. ῆθος’ (raksturs) tiek identificēts ar rētora nepieciešamību savās oratorrunās attēlot pašam sevi kā tādu, kam piemīt tikumība, *praktiskā gudrība*, kā arī ar to, kas nepieciešams, lai iemantotu klausītāju uzticēšanos un tādējādi tos pārliecinātu (*Cherry* 1994, 86). R. D. Čerija uzmanības centrā ir šī aspekta filozofiskā, nevis filoloģiskā puse.

Promocijas darba autorei nav izdevies iegūt informāciju par pētījumiem vai publikācijām, kur tiktu analizēti sengrieķu filoloģiskajos tekstos vērojамie leksiskie, gramatiskie vai sintaktiskie līdzekļi, kas varētu norādīt uz autora

²⁰¹ *Rhet.*1404b.18.

²⁰² ‘Πάθος’ (pārdzīvojums), ‘λόγος’ (runa) un ‘ῆθος’ (raksturs). *Pathos* ietver atbilstošas emocionālās reakcijas izraisīšanu klausītājos, *logos* – izpildījumu, *ethos* – runātāja rakstura portretējumu jeb attēlošanu oratorrunā (*Cherry* 1994, 86).

²⁰³ *Raksturs ir pārliecināšanas līdzeklis, kad runātājs parāda sevi uzticamības vērtu, jo krietnajiem mēs vienkārši uzticamies vairāk un ātrāk visos jautājumos, bet tajos, kas ir neskaidri un šaubīgi, – pilnībā* (*Rhet.*1356a.4–8).

viedokļa klātbūtni. Tāpēc, lai raksturotu analizēto sengrieķu filoloģisko tekstu valodu minētajā aspektā, nākamajās trīs sadaļās pētīts visu to valodas elementu lietojums, kas norāda uz autora viedokļa klātbūtni tekstā.

3.1.1. Aristotelis

Aristoteļa *Retorika*, pirmkārt, ir runas mākslas mācību grāmata (τέχνη τῶν λόγων), tāpēc likumsakarīgi, ka skolotāja balss aizvien ir dzirdama.

Autora viedokļa klātbūtni analizētajā tekstā nepārprotami atklāj gan verba vienskaitļa, gan arī daudzskaitļa pirmās personas formu lietojums.

Vienskaitļa pirmās personas formu lietojums raksturīgs teksta fragmentiem (4), kur Aristotelis izteikumā ietverto saturu ierobežo, norādot, ka tas ir **viņa viedoklis**, piemēram:

(..) *es runāju* (λέγω) [*par tādiem, kas ir*] *gan vārdi pamatnozīmē, gan sinonīmi* (..) ²⁰⁴; (..) [*ar to*] *es domāju* (λέγω), *piemēram* (..) ²⁰⁵; (..) *es saku* (λέγω), *piemēram, ja vārdi ir skarbi, nepielāgo tiem arī balsi un seju* (..) ²⁰⁶.

Līdzīgs verba formu lietojums vērojams arī gadījumos (3), kad autors **definē filoloģisku jēdzienu vai formulē kādu no tā būtības aspektiem**, piemēram:

(..) *par periodu es saucu* (λέγω) *izteikumu, kurā pašā ir sākums un beigas* (..) ²⁰⁷; (..) *par vienkāršu es saucu* (λέγω) [*periodu*], *kas sastāv no viena kola* ²⁰⁸; *Par plūstošu izteiksmes veidu es saucu* (λέγω) *tādu, kurā pašā nav beigu, kamēr tas, kas jāsaka, nav pateikts* ²⁰⁹.

²⁰⁴ *Rhet.*1404b.39–40: (..) λέγω δὲ κύρια τε καὶ συνώνυμα (..).

²⁰⁵ *Rhet.*1405a. 16: (..) λέγω δ' οἷον (..).

²⁰⁶ *Rhet.*1408b.6–7: (..) λέγω δὲ οἷον ἐὰν τὰ ὀνόματα σκληρὰ ἦ, μὴ καὶ τῆ φωνῆ καὶ τῷ προσώπῳ [καὶ] τοῖς ἀρμόπτουσιν (..).

²⁰⁷ *Rhet.*1409a.35–36: (..) λέγω δὲ περίοδον λέξιν ἔχουσαν ἀρχὴν καὶ τελευτὴν (..).

²⁰⁸ *Rhet.*1409b.16–17: (..) ἀφελῆ δὲ λέγω τὴν μονόκωλον.

²⁰⁹ *Rhet.*1409a.29–31: (..) λέγω δὲ εἰρομένην ἢ οὐδὲν ἔχει τέλος καθ' αὐτήν, ἂν μὴ τὸ προᾶγμα <τὸ> λεγόμενον τελειωθῆ.

Savukārt **verba daudzskaitļa formas** raksturīgas izteikumiem, kur autors norāda, ka par kādu no teikumā minētajiem jēdzieniem tiks runāts vēlāk, proti, **saistībā ar iztīrājuma izklāsta strukturējumu (2)**:

(..) [to] mēs izskatīsim (ἐροῦμεν) vēlāk (..) ²¹⁰; Tad nu runāsim (εἴπωμεν) un uzskatīsim (διαριθμησώμεθα) [kas ir izteiksmes veida izkoptības cēloņi]: lai sekojošais mums ir (ἔστω ἡμῖν) pirmais princips ²¹¹; kā arī izsaka **vispārinātus apgalvojumus (1)**: (..) piemēram, mēs sakām (φαμὲν) „Vairogs ir Areja kauss” (..) ²¹².

Par autora viedokļa klātbūtni analizētajā tekstā liecina ne tikai iepriekš raksturotie, mūsdienu izpratnē, subjektīvās modalitātes gramatiskie izpausmes līdzekļi (verba pirmās personas formu lietojums), bet arī **valodas elementi** (noteikta veida izteikumi, blakus paskaidrojumi), kur verba pirmās personas formas nav vērojamas, bet **kas iezīmē traktāta iztīrājuma izklāsta individuālo strukturējumu**, tādējādi atklājot autora viedokļa klātbūtni tekstā:

1) nozīmīgāko analizētajā tekstā aplūkoto valodas jautājumu (diskusiju par izteiksmes veidu, izteiksmes veida izvērsumu, kā arī izkoptu un izteiksmīgu izteiksmes veidu) **iztīrājumus ievadoši izteikumi (3)**:

(..) tālāk ir jārunā par izteiksmes veidu (..) ²¹³; Izteiksmes veida izvērsumu veicina šādi [līdzekļi] (..) ²¹⁴; Tā kā par iepriekšējiem ir izrunāts, ir jāpasaka, kā runāt izkopti un izteiksmīgi ²¹⁵;

2) valodas jautājumu **iztīrājumus noslēdzoši izteikumi (8)**, piemēram:

²¹⁰ *Rhet.*1404b.30: (..) ὕστερον ἐροῦμεν (..).

²¹¹ *Rhet.*1410b.9–10: εἴπωμεν οὖν καὶ διαριθμησώμεθα· ἀρχὴ δ' ἔστω ἡμῖν αὕτη.

²¹² *Rhet.*1412b.36–37: (..) οἷον "ἡ ἀσπίς", φαμέν, "ἔστι φιάλη Ἄρεως" (..).

²¹³ *Rhet.*1403b.14–15: (..) περὶ δὲ τῆς λέξεως ἐχόμενόν ἐστιν εἰπεῖν (..).

²¹⁴ *Rhet.*1407b.26: Εἰς ὄγκον δὲ τῆς λέξεως συμβάλλεται τάδε (..).

²¹⁵ *Rhet.*1410b.6–7: Ἐπεὶ δὲ διώρισται περὶ τούτων, πόθεν λέγεται τὰ ἀστεῖα καὶ τὰ εὐδοκμοῦντα λεκτέον.

(..) *tādējādi ir skaidrs, ka mums nav jāiztīrā viss, kas attiecas uz izteiksmes veidu* (..) ²¹⁶; *Runa, tātad, tiek sastādīta no iepriekš minētajiem* (..) ²¹⁷; *Tas, ka izteiksmes veida izkoptība tiek panākta ar metaforām, kas veidotas uz līdzības pamata, un atainošanu, ir izrunāts* (..) ²¹⁸;

3) **izteikumi** (3), ar kuru palīdzību autors **izsaka blakus paskaidrojumus**, par kādu teikumā minētu jēdzienu vai valodas parādību, piemēram:

(..) *izteiksmes veida izcilība ir būt skaidram (runa ir kaut kāda pazīme, ja tā nav skaidra, tā neveic savu uzdevumu)* (..) ²¹⁹; (..) *sofistam homonīmi ir noderīgi (ar tiem viņš ļaundarbojas)* (..) ²²⁰; *Izteiksmes formai nav jābūt nedz pantmērā, nedz arī neritmiskai – pirmais gadījums ir nepārliciecināms (šķiet, ka tas ir mākslīgi veidots)* (..) ²²¹;

4) kā arī **blakus paskaidrojumi** (3), kas norāda, ka par kādu no teikumā minētajiem jēdzieniem tiks runāts vēlāk vai arī jau ir diskutēts iepriekš, proti, ir **saistīti ar iztīrājuma izklāsta strukturējumu**, piemēram:

(..), *kur, to mēs izskatīsim vēlāk* ²²²; *Salīdzinājums ir, kā jau iepriekš tika teikts,* (..) ²²³; *Metaforas jāveido, kā tas iepriekš tika teikts* (..) ²²⁴.

Analizētajā tekstā par autora viedokļa klātbūtni liecina arī **vārdi**, mūsdienu izpratnē, iespaidumi, **kas norāda** uz autora individuāli determinēto traktātā iztīrāto jautājumu **izklāsta secīgumu**, proti, 'έν' (viens) vai 'πρῶτον' (pirmais),

²¹⁶ *Rhet.1404a.37–38: (..) ὥστε φανερόν ὅτι οὐχ ἅπαντα ὅσα περὶ λέξεως ἔστιν εἰπεῖν ἀκριβολογητέον ἡμῖν (..).*

²¹⁷ *Rhet.1407a.19: Ὁ μὲν οὖν λόγος συντίθεται ἐκ τούτων (..).*

²¹⁸ *Rhet.1411b.22–23: Ὅτι μὲν οὖν τὰ ἀστεῖα ἐκ μεταφορᾶς τε τῆς ἀνάλογον λέγεται καὶ τῷ πρὸ ὀμμάτων ποιεῖν, εἴρηται (..).*

²¹⁹ *Rhet.1404b.1–3 (..) λέξεως ἀρετὴ σαφὴ εἶναι (σημεῖον γὰρ τι ὁ λόγος ὦν, ἐὰν μὴ δηλοῖ οὐ ποιήσει τὸ ἑαυτοῦ ἔργον) (..).*

²²⁰ *Rhet.1404b.38–39: (..) σοφιστῆ ὁμωνυμῖαι χρήσιμοι (παρὰ ταύτας γὰρ κακουργεῖ) (..).*

²²¹ *Rhet.1408b.21–22: Τὸ δὲ σχῆμα τῆς λέξεως δεῖ μῆτε ἔμμετρον εἶναι μῆτε ἄρρυθμον· τὸ μὲν γὰρ ἀπίθανον (πεπλάσθαι γὰρ δοκεῖ) (..).*

²²² *Rhet.1404b.30: (..) (ὅπου δέ, ὕστερον ἐροῦμεν (..)) (..).*

²²³ *Rhet.1410b.17–18: ἔστιν γὰρ ἡ εἰκῶν, καθάπερ εἴρηται πρότερον (..).*

²²⁴ *Rhet.1412a.11: δεῖ δὲ μεταφέρειν, καθάπερ εἴρηται πρότερον (..).*

‘δεύτερον’ (otrais), ‘τρία’ (trīs) vai ‘τρίτον’ (trešais), ‘τέταρτον’ (ceturtais) un ‘πέμπτον’ (piektais)²²⁵.

Analizētajā tekstā vērojami četri (4) šāda veida fragmenti: pirmais no tiem lasāms pašā traktāta sākumā, kur autors atgādina auditorijai par trīs visa traktāta pamattēmām – vienlaikus arī oratorrunas stūrakmeņiem:

*Tā kā ir trīs (τρία) [tēmas], kuras nepieciešams aplūkot saistībā ar runu, tad viena (ἓν) no tām ir pārliecināšanas līdzekļi, otrā / otrkārt (δεύτερον), – tas, kas attiecas uz izteiksmes veidu, trešā / treškārt (τρίτον), – kā jāsakārto runas daļas (...)*²²⁶.

Turpat ievaddaļā vērojams arī otrs. Fragmentā autors, it kā rezumējot, atgriežas pie sākumā proponētā, taču šoreiz kā trešo pamattēmu nosauc runas izpildījumu:

*Pirmais / pirmkārt (πρῶτον), tika pētīts tas, kas no dabas bija pirmais (πρῶτον) [pārliecināšanas līdzekļi], (...), otrs / otrkārt (δεύτερον), – to [pārliecināšanas līdzekļu] sakārtošana izklāstā, trešais / treškārt (τρίτον), – tas, kam no šiem [trim] piemīt vislielākais spēks, gan vēl neaptoverts, – kas attiecas uz izpildījumu*²²⁷.

Trešais lasāms analizētā teksta vidusdaļā (*Rhet.*1407a.20–1407b.9), kur Aristotelis atklāj savu skatījumu par gramatiski pareizu grieķu valodu:

Izteiksmes veida pamatā ir pareiza grieķu valoda. Tā ir [ietverta] piecos (πέντε) [nosacījumos]²²⁸ – pirmais / pirmkārt (πρῶτον): savienotājvārdos [to pareizā lietošanā]; vai [runātājs] [savienotājvārdus] izvietos tā, kā pirmie un pēc tam tiem sekojošie ir radušies no dabas, (...). Tātad, no vienas puses, viens (ἓν) ir savienotājvārdos, otrs / otrkārt (δεύτερον), – [prasmē] izteikties ar vienkāršiem vārdiem un nevis ar aprakstošiem izteikumiem, trešais / treškārt (τρίτον), – neizteikties ar divdomīgiem izteikumiem. (...).

²²⁵ Atkarībā no konteksta un lasītāja individuālās izpratnes šos vārdus iespējams uztvert (un atbilstoši arī atveidot latviešu valodā) gan kā skaitļa vārdus, gan arī kā apstākļa vārdus.

²²⁶ *Rhet.*1403b.7: Ἐπειδὴ τρία ἔστιν ἃ δεῖ πραγματευθῆναι περὶ τὸν λόγον, ἓν μὲν ἐκ τίνων αἱ πίστεις ἔσονται, δεύτερον δὲ περὶ τὴν λέξιν, τρίτον δὲ πῶς χρὴ τάξαι τὰ μέρη τοῦ λόγου (...).

²²⁷ *Rhet.*1403b.18–22: τὸ μὲν οὖν πρῶτον ἐζητήθη κατὰ φύσιν ὅπερ πέφυκε πρῶτον, (...), δεύτερον δὲ τὸ ταῦτα τῇ λέξει διαθέσθαι, τρίτον δὲ τούτων ὁ δύναμιν μὲν ἔχει μεγίστην, οὕτω δ’ ἐπικεχειρήται, τὰ περὶ τὴν ὑπόκρισιν.

²²⁸ Dž. A. Kenedijs norāda, ka vēl citi pareizas grieķu valodas nosacījumi varētu tikt pievienoti, tāpēc šī nodaļa uzskatāma par vienu no vismazāk apmierinošākajām traktātā (*Kennedy* 2007, 207).

Ceturtais / ceturtkārt (τέταρτον), [tajā], kā Protagora vārdu dzimtes izšķir – sieviešu dzimtes, vīriešu dzimtes un lietu dzimtes vārdi: nepieciešams arī tās noteikt pareizi (...).
Piektais / piektkārt (πέμπτον) [tajā], vai daudzi vai daži, vai viens tiek nosaukti pareizi²²⁹.

Ceturtajā šāda veida fragmentā analizēti izteiksmes veida drēgnuma cēloņi (Rhet.1405b.35–1406b.19) – Aristotelis apraksta, viņaprāt, četrus tā iemeslus²³⁰.

Par autora viedokļa klātbūtni tekstā liecina arī divi (2) **retoriskie jautājumi** un autora sniegtās atbildes uz tiem.

Abus retoriskos jautājumus Aristotelis uzdod pašā izteiksmes veida iztīrījuma noslēgumā, it kā vaicādams pats sev un lasītājam vai klausītājiem, kas vēl palicis nepateikts vai varbūt līdz galam neizprasts:

Papildu izteiksmes veida iztīrīšana ir lieka, [piemēram], ka tam ir jābūt patīkamam un greznam vai drīzāk atturīgam vai brīvam, vai arī ar kādu citu rakstura tikumu [apveltītam]? Ir skaidrs, ka iepriekš runātais to padarīs patīkamu, ja izteiksmes veida izcilība ir pareizi definēta: citādi – kādēļ gan [tam] jābūt skaidram un nevīs zemīgam, bet piemērotam? Ja kāds runātu tukšu, tas būtu nesaprotams, tāpat arī – ja [pārāk] kodolīgs; ir skaidrs, ka der vidusceļš. Iepriekš runātais radīs patīkamu [izteiksmes veidu], ja tie būs labi sajaukti – ierastais un svešais, un pantmērs, kā arī pārlicinošais no piemērotā²³¹.

²²⁹ Rhet.1407a.19–1407b.10: (..) ἔστι δ' ἀρχὴ τῆς λέξεως τὸ ἐλληνίζειν· τοῦτο δ' ἐστὶν ἐν πέντε, πρῶτον μὲν ἐν τοῖς συνδέσμοις, ἂν ἀποδιῶ τις ὡς πεφύκασι πρότεροι καὶ ὕστεροι γίνεσθαι ἀλλήλων (...). ἔν μὲν δὴ τὸ εὖ ἐν τοῖς συνδέσμοις, δεύτερον δὲ τὸ τοῖς ἰδίοις ὀνόμασι λέγειν καὶ μὴ τοῖς περιέχουσιν. τρίτον μὴ ἀμφιβόλοις. (...) τέταρτον, ὡς Πρωταγόρας τὰ γένη τῶν ὀνομάτων διήρει, ἄρρενα καὶ θήλεα καὶ σκεύη· δεῖ γὰρ ἀποδιδόναι καὶ ταῦτα ὀρθῶς (...). πέμπτον ἐν τῷ τὰ πολλὰ καὶ ὀλίγα καὶ ἐν ὀρθῶς ὀνομάζειν (...).

²³⁰ Jāpiebilst, ka vārda 'τρίτον' (trešais, treškārt) kā norādes uz izsakāmā satura secīgumu lietojums vērojams arī diskusijā par to, kādām jābūt metaforām un kur smelties idejas to veidošanai (Rhet.1405b.8). Lai arī Aristotelis ir pieminējis trešo [avotu], trūkst atbilstošu norāžu uz pirmo un otro.

²³¹ Rhet.1414a.19–28: τὸ δὲ προσδιαφρεῖσθαι τὴν λέξιν, ὅτι ἡδεῖαν δεῖ εἶναι καὶ μεγαλοπρεπῆ, περίεργον· τί γὰρ μᾶλλον ἢ σώφρονα καὶ ἐλευθέριον καὶ εἴ τις ἄλλη ἡθους ἀρετή; τὸ δὲ ἡδεῖαν εἶναι ποιήσει δηλονότι τὰ εἰρημένα, εἴπερ ὀρθῶς ὠρισται ἡ ἀρετὴ τῆς λέξεως· τίνος γὰρ ἔνεκα δεῖ σαφῆ καὶ μὴ ταπεινὴν εἶναι ἀλλὰ πρέπουσαν; ἂν τε γὰρ ἀδολεσχῆ, οὐ σαφῆς, οὐδὲ ἂν σύντομος, ἀλλὰ δῆλον ὅτι τὸ μέσον ἀρμόττει. καὶ τὸ ἡδεῖαν τὰ εἰρημένα ποιήσει, ἂν εὖ μιχθῆ, τὸ εἰωθὸς καὶ <τὸ> ξενικόν, καὶ ὁ ὄρυθμός, καὶ τὸ πιθανὸν ἐκ τοῦ πρέποντος.

Retorikas autora Aristoteļa kā retorikas skolotāja viedokļa klātbūtne tekstā neapšaubāmi jūtama arī gadījumos (2), kad viņš tieši **vēršas pie sava skolnieka – to uzrunājot:**

(..) un ja tu vēlies (βούλη) izdaiļot, pārnes metaforu no vislabākajiem šajā ģintī, ja nopelt – no visliktākajiem (..) ²³²; (..) ja tu nesavieno (ἐπιζευγνύης) to, kas abiem der, (..) neskaidrs ir, ja tu runā (εἴπης), pirms tam nepateicis, par ko (..) ²³³.

Autora viedokļa klātbūtne tekstā jūtama arī **ieteikumā** (1), kas izskan pēc diskusijas par epitetu un deminutīvu lietojuma aspektiem:

Tomēr vajag uzmanīties un saglabāt mēru abos [epitetu un deminutīvu lietojumā] ²³⁴; **atgādinājumā** (1), kas ievada diskusiju par izteiksmes veida piemērotību dažāda veida oratorrunām: *Nedrīkst aizmirst, ka katram [runas veidam] ir piemērots atšķirīgs izteiksmes veids* ²³⁵; kā arī **izsakot kritisku viedokli** (1): *Samērība ir, ja nedz par nozīmīgo tiek runāts šā tā, nedz arī par mazsvarīgo – nopietni, nedz arī rotājums ir pievienots mazsvarīgam vārdam, bet, ja ne, [teiktais] šķiet komēdija, kā dara Kleofonts* ²³⁶, *dažus izteicienus viņš ir teicis tā, it kā būtu sacījis „varenā vīģe”* ²³⁷.

3.1.2. Dionīsijs

Līdzīgi kā Aristoteļa *Retorika*, arī Dionīsija traktāts *Par vārdu savienošanu* būtībā ir retorikas mācību grāmata. Tāpēc arī tajā autora viedokļa klātbūtne tekstā jūtama pastāvīgi. Vēl jo vairāk to pastiprina epistolārā žanra iezīmes, kas raksturo

²³² *Rhet.*1405a.14–16: (..) καὶ ἐάν τε κοσμεῖν βούλη, ἀπὸ τῶν βελτίστων τῶν ἐν ταύτῳ γένει φέρειν τὴν μεταφοράν, ἐάν τε ψέγειν, ἀπὸ τῶν χειρόνων (..).

²³³ *Rhet.*1407b.19–21: (..) ἐὰν μὴ ἐπιζευγνύης ὁ ἀμφοῖν ἀρμόττει, (..) ἀσαφῆ δὲ ἂν μὴ προθεῖς εἴπης (..).

²³⁴ *Rhet.*1405b.33–34: εὐλαβεῖσθαι δὲ δεῖ καὶ παρατηρεῖν ἐν ἀμφοῖν τὸ μέτρον.

²³⁵ *Rhet.*1413b.3: Δεῖ δὲ μὴ λεληθέναι ὅτι ἄλλη ἐκάστῳ γένει ἀρμόττει λέξις.

²³⁶ **Kleofonts (Κλεοφῶν)** – (5. gs. p. m. ē.) Atēnu valsts vīrs.

²³⁷ *Rhet.*1408a.11–16: τὸ δ' ἀνάλογόν ἐστιν ἐὰν μήτε περὶ εὐόγκων αὐτοκαβδάλως λέγεται μήτε περὶ εὐτελῶν σεμνῶς, μηδ' ἐπὶ τῷ εὐτελεῖ ὀνόματι ἐπὶ κόσμος· εἰ δὲ μὴ, κωμωδία φαίνεται, οἷον ποιεῖ Κλεοφῶν· ὁμοίως γὰρ ἔνια ἔλεγε καὶ εἰ εἶπειεν [ἂν] "πότνια συκῆ".

traktātu. Pirmkārt, tam ir adresāts²³⁸ – Dionīsija skolnieks Milētījs Rufs, otrkārt, traktāts ir sarakstīts pirmajā personā (dominē verba vienskaitļa un daudzskaitļa pirmās personas formas).

Traktāta adresātu Milētiju Rufu autors galvenokārt uzrunā ārpus valodas jautājumu iztīrījuma, piemēram, traktāta priekšvārdā (*De comp.*1.1–1.54), darot zināmu, ka traktāts ir veltīts viņam, kā arī pārejot no vienas tēmas uz otru, piemēram, traktāta otrajā daļā norādot, kas vēl nav izrunāts, kā arī ievadot diskusijas par izteiksmes salāgojuma veidiem (*De comp.*20.132–146)²³⁹ un izteiksmes bez pantmēra, mūsdienu izpratnē, prozas līdzību ar dzeju (*De comp.*25.1–25.8). Autors vēršas pie sava traktāta adresāta arī tā noslēgumā (*De comp.*26.146–26.154), sniedzot vēl pēdējos ar traktāta tēmu saistītos padomus.

Analizētajā tekstā sastopami tikai divi (2) fragmenti, kur Dionīsijš **uzrunā savu skolnieku**, iztīrējot valodas jautājumus:

Tāpat kā nav nekāda labuma no lietderīgas domas, ja tu tai nepiešķir (μή ἀποδώσει) izdevušos vārdos nosaukšanas sakārtojumu (..) ²⁴⁰; (..) pārējo, kā ir daudz, tu pats (..) atradīsi (εὐρήσεις) ²⁴¹.

Uzrunāt traktāta adresātu – tas ir tikai viens no veidiem, kā analizētajā tekstā, iztīrējot valodas jautājumus, atklājas autora viedokļa klātbūtne.

Līdzīgi kā analizētajā Aristoteļa *Retorikas* tekstā, arī Dionīsija traktātā uz autora viedokļa klātbūtni minētajā kontekstā galvenokārt norāda, kā jau iepriekš tika minēts, biežais verba vienskaitļa un daudzskaitļa pirmās personas formu lietojums. Atšķirībā no Aristoteļa *Retorikas*, Dionīsija tekstā bieži figurē arī

²³⁸ Reāla adresāta esamība, kurš turklāt traktāta gaitā vairākkārt uzrunāts, ir antīkajā pasaulē sarakstītu dažāda satura teorētisko tekstu unikāla iezīme.

²³⁹ Tulkojuma krievu valodā (1978) autors M. Gasparovs (*Михаил Л. Гаспаров*) rindkopai, kurā Dionīsijš uzrunā savu skolnieku un atklāj, kas vēl palicis neizrunāts (trīs dažādie savienojuma veidi un to iezīmes), dod virsrakstu *Pāreja uz jaunu tēmu (Переход к новой теме)*.

²⁴⁰ *De comp.*3.15–17: ὥσπερ γὰρ οὐδὲν ὄφελος διανοίας ἐστὶ χρηστῆς, εἰ μὴ τις αὐτῇ κόσμον ἀποδώσει καλῆς ὀνομασίας (..).

²⁴¹ *De comp.*16.41–42: (..) τὰ γὰρ ἄλλα πολλὰ ὄντα (..) εὐρήσεις.

vietniekvārda 'ἐγώ' (es) datīva forma 'ἐμοί' / 'μοί' (man), piemēram, vārdu savienojums 'μοι δοκεῖ' (man šķiet) sastopams vismaz septiņas (7) reizes²⁴².

Valodas jautājumu iztīrījuma kontekstā sastopamos fragmentus, kur izmantotas **verba vienskaitļa pirmās personas formas** un vietniekvārds 'ἐμοί' / 'μοί' (man), kas norāda uz autora viedokļa klātbūtni tekstā, iespējams iedalīt tādos fragmentos, ar kuru palīdzību autors:

a) **izsaka savu viedokli (30)**, piemēram:

Esmu pārliecināts (οἶδ'), ka visi apstiprinās, ka šīs [rindas] pievelk un apbur dzirdi, nemaz neatpaliekot no vissaldākās dzejas²⁴³; Es uzskatīju (ᾤμην), ka vēl arī tas ir rūpīgi jāievēro, lai laika ziņā pirmie arī izkārtojumā tiek uzverti pirmie²⁴⁴;

b) **ievada valodas jautājumu iztīrījumus (28)**, piemēram:

Lai kāds daudz labāk saprastu, cik liels spēks ir savienošanas iespējām dzejā un metriski nesaistītā tekstā, es paņēmu (λήψομαι) teksta daļas, kas šķiet esam labas, un gan dzejoļiem, gan metriski nesaistītiem tekstiem, izmainot to salāgojumu, likšu (ποιήσω) izskatīties atšķirīgiem²⁴⁵; Kas šī (savienošana) bija par mākslu, es mēģināšu (πειράσομαι) iemācīt, (...), cik man bijis spēka (μοι δύναμις ἐγένετο) izpētīt, ne visu izstāstot, bet pašu nepieciešamāko²⁴⁶; Es sāksu (ἄρξομαι) vispirms ar pantmērā nesaistītu tekstu, izvēloties

²⁴² Jāpiebilst, ka verba vienskaitļa pirmās personas formas, kā arī vietniekvārda 'ἐμοί' / 'μοί' (man) lietojums vērojams arī ārpus valodas jautājumu iztīrījuma konteksta – gan iepriekš norādītajās traktāta vietās (kur autors vēršas pie sava traktāta adresāta), gan arī citviet, piem., atkāpē, kas vērojama pirms diskusijas par vārdu savienošanu, kur autors atklāj, ar kādām grūtībām saskāries, sarakstot šo darbu (*De comp.* 4.129–157), vai teksta fragmentā, kur autors atzīst, ka ir attālinājies no pamattēmas un ka ir laiks pie tās atgriezties (piem., *De comp.* 5.78) u. c. Šie gadījumi neapšaubāmi liecina par autora viedokļa klātbūtni tekstā, tomēr, tā kā šī pētījuma uzmanības centrā ir valodas jautājumu iztīrījuma konteksts, atšķirīga satura teksta fragmentos sastopamie šajā nodaļā iztīrītie funkcionāli līdzīgie valodas elementi netiek analizēti.

²⁴³ *De comp.* 3.51–53: Ταῦθ' ὅτι μὲν ἐπάγεται καὶ κηλεῖ τὰς ἀκοὰς ποιημάτων τε τῶν πάνυ ἠδίστων οὐδενὸς ἦττω μοῖραν ἔχει, πάντες ἂν εὖ οἶδ' ὅτι μαρτυρήσειαν.

²⁴⁴ *De comp.* 5.41–44: ἔτι καὶ τότε ᾤμην δεῖν μὴ παρέργως φυλάττειν, ὅπως τὰ πρότερα τοῖς χρόνοις καὶ τῇ τάξει πρότερα λαμβάνηται (...).

²⁴⁵ *De comp.* 4.1–4.5: Ἴνα δὲ πολὺ μᾶλλον αἰσθηταὶ τις, ὅσῃν ἔχει ῥώμην ἢ συνθετικὴ δύναμις ἐν τε ποιήμασι καὶ λόγοις, λήψομαι τινὰς εὖ ἔχειν δοκούσας λέξεις, ἧν τὰς ἀρμονίας μεταθεῖς ἄλλοια φαίνεσθαι ποιήσω καὶ τὰ μέτρα καὶ τοὺς λόγους.

²⁴⁶ *De comp.* 5.85–88: τίνα δ' ἦν τὰ θεωρήματα ταῦτα, ἐγὼ πειράσομαι διδάσκειν, (...), ὅσα μοι δύναμις ἐγένετο συνεξευρεῖν, οὐχ ἅπαντα λέγων ἀλλ' αὐτὰ τὰ ἀναγκαιότατα.

no autoriem vienu, kurš, es domāju (οἶμαι), visvairāk ir palicis atmiņā ar poētisku izteiksmes veidu (..) ²⁴⁷.

Jāpiebilst, ka, lai ievadītu valodas jautājuma iztīrījumu, vienā (1) fragmentā autors ir izmantojis arī verba daudzskaitļa pirmās personas formas:

Tad nu tagad pāriesim (μεταβῶμεν) pie metriski nesaistītas izteiksmes un paskatīsimies (σκοπῶμεν), vai arī tajā nav noticis tas pats (..) ²⁴⁸;

c) **noslēdz** valodas jautājumu **iztīrījumu** (11), piemēram:

(..) bet man, pieminot atgādināšanas dēļ, pietiek (ἐμοὶ ἀρκεῖ) pateikt šo vienu ²⁴⁹, Dionīsijs atzīst pēc tam, kad, iztīrējot vārdu savienošanas un izvēles ietekmīgumu, kā piemēru citējis Homēra rindas;

To visu, man šķiet (μοι δοκῶ), es tagad palaidīšu garām ²⁵⁰, autors piebilst, iepriekš uzskaitījis, cik daudz dažādus jautājumus saistībā ar vārdu izvēli un savienojumu vēl varētu aplūkot;

Domāju (οἶομαι), stāstot tādām, kurš zina, nav nepieciešams vēl vairāk piemēru ²⁵¹, norāda Dionīsijs, uzskatot, ka ir sniedzis pietiekami daudz piemēru par burtu un zilbju savienošanu;

d) **izsaka blakus paskaidrojumus** (6) par kādu iepriekšminētu jēdzienu, valodas parādību vai arī individuālo pieeju tā / tās aplūkošanai, piemēram:

Katrs nosaucējvārds un teicējvārds, un cita izteiksmes daļa, kas nav vienzilbīga, tiek izteikta kādā metriskajā pēdā – vienu un to pašu es saucu (καλῶ) par pēdu un par metrisku pēdu ²⁵²; Trešais aplūkojamais priekšmets no tiem, kas izteiksmes salāgojumu padara skaistu, man ir pārmaiņa. Es runāju (λέγω) nevis par [pārmaiņu] no labākā uz sliktāko ([tas būtu] pavisam neveikli), nedz arī par [pārmaiņu] no sliktākā uz labāko, bet

²⁴⁷ *De comp.*25.4–6: ἄρξομαι δὲ πρῶτον ἀπὸ τῆς ψιλῆς λέξεως, ἕνα τῶν ἀνδρῶν προχειρισάμενος ὃν ἐν τοῖς μάλιστα οἶμαι τὴν ποιητικὴν ἐκμεμάχθαι φράσιν (..).

²⁴⁸ *De comp.*3.70–72: Φέρε δὴ μεταβῶμεν ἤδη καὶ ἐπὶ τὴν πεζὴν διάλεκτον καὶ σκοπῶμεν, εἰ κακείνη τοῦτο συμβέβηκε τὸ πάθος (..).

²⁴⁹ *De comp.*3.68–69: (..) ἐμοὶ δ' ὑπομνήσεως ἕνεκα λέγοντι ἀρκεῖ ταῦτα μόνον εἰρησθαι.

²⁵⁰ *De comp.*4.51: ταῦτα μὲν οὖν ἔασιν μοι δοκῶ κατὰ τὸ παρόν.

²⁵¹ *De comp.*16.121–122: ἐν εἰδόσι λέγων οὐκ οἶομαι πλειόνων δεῖν παραδειγμάτων.

²⁵² *De comp.*17.7–9: Πᾶν ὄνομα καὶ ῥῆμα καὶ ἄλλο μόνιον λέξεως, ὃ τι μὴ μονοσύλλαβόν ἐστιν, ἐν ῥυθμῶ τινι λέγεται· τὸ δ' αὐτὸ καλῶ πόδα καὶ ῥυθμόν.

gan par daudzveidību vienā veidā²⁵³. Minētajā piemērā vērojams ne tikai autora sniegts blakus paskaidrojums par jēdzienu 'μεταβολή' (pārmaiņa), bet arī, mūsdienu izpratnē, iestarpinājums 'πάνυ γὰρ εὐηθες' ([tas būtu] pavisam neveikli), kas savukārt atklāj autora viedokli vienu no aplūkotā pārmaiņas jēdziena izpratnes aspektiem.

Trešajam un vidējam no aplūkotajiem izteiksmes salāgojuma veidiem, kuru spēcīgāka un labāka vārda trūkuma dēļ es saucu (καλῶ) par samērīgu, īpašas formas nav (..)254;

e) **izsaka blakus paskaidrojumus** (5), kas norāda, ka par kādu no teikumā minētajiem jēdzieniem tiks runāts vēlāk vai arī jau ir diskutēts iepriekš, proti, **saistībā ar iztīrājuma izklāsta strukturējumu**, piemēram:

(..) būs cits piemērotāks brīdis, kad rakstīšu (ὑπογράφω) par izteiksmes salāgojuma veidu iezīmēm. Taču tagad par tām pietiek pateikt šo²⁵⁵; (..) kādā veidā šie savstarpēji atšķiras, par to es runāšu (ἐρῶ) piemērotākā brīdī²⁵⁶; (..) tā kā burtiem ir daudz atšķirību ne tikai garuma un īsuma ziņā, bet arī skanējuma (par ko es esmu runājis (εἶρηκα) mazliet iepriekš), tad (..)257.

Verba daudzskaitļa pirmās personas formas Dionīsija traktātā valodas jautājumu iztīrājuma kontekstā vērojamas **vispārinātos apgalvojumos** (9), piemēram:

Katra vārdiskā izteiksme, ar kuru mēs izsakām (σημαίνομεν) domas, ir vai nu ar pantmēru, vai arī bez pantmēra (..)258; Nav viena visu domu izteikšanas veida, bet gan mēs

²⁵³ *De comp.*19.1–19.6: ἦν δέ μοι τρίτον θεώρημα τῶν ποιούντων καλὴν ἀρμονίαν ἢ μεταβολή. λέγω δὲ οὐ τὴν ἐκ τῶν κρείττωνων ἐπὶ τὰ χεῖρω (πάνυ γὰρ εὐηθες) οὐδέ γε τὴν ἐκ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ κρείττω, ἀλλὰ τὴν ἐν τοῖς ὁμοειδέσι ποικιλίαν.

²⁵⁴ *De comp.*24.1–3: Ἡ δὲ τρίτη καὶ μέση τῶν εἰρημένων δυεῖν ἀρμονιῶν, ἦν εὐκρατον καλῶ σπάνει κυρίου τε καὶ κρείττονος ὀνόματος, σχῆμα μὲν ἴδιον οὐδὲν ἔχει (..).

²⁵⁵ *De comp.*11.7–21: (..) ἕτερος αὐτοῖς ἔσται καιρὸς ἐπιτηδειότερος, ὅταν τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἀρμονιῶν ὑπογράφω. νῦν δὲ ταῦτ' εἰρησθαι περὶ αὐτῶν ἀπόχρη.

²⁵⁶ *De comp.*11.126–127: (..) πῆ δὲ διαφέρει ταῦτα ἀλλήλων, κατὰ τὸν οἰκειὸν καιρὸν ἐρῶ.

²⁵⁷ *De comp.*15.48–51: (..) τῶν γραμμάτων πολλὰς ἐχόντων διαφορὰς οὐ μόνον περὶ τὰ μήκη καὶ τὰς βραχύτητας ἀλλὰ καὶ περὶ τοὺς ἤχους, ὑπὲρ ὧν ὀλίγω πρότερον εἶρηκα, (..).

²⁵⁸ *De comp.* 3.1–2: Ἔστι τοίνυν πᾶσα λέξις ἢ σημαίνομεν τὰς νοήσεις ἢ μὲν ἔμμετρος, ἢ δὲ ἄμμετρος (..).

tās izsakām (λέγομεν) te apgalvojot, te jautājot, te lūdzot (..) ²⁵⁹; (..) mēs neizmantojam (οὐχ χρώμεθα) vienādu savienojumu sadusmoti vai priecādamies, nedz skumstot vai baidoties (..) ²⁶⁰.

Par autora viedokļa klātbūtni analizētajā Dionīsija traktāta, tāpat kā Aristoteļa *Retorikas*, tekstā liecina ne tikai iepriekš raksturotie izpausmes līdzekļi (verba pirmās personas formu lietojums), bet arī valodas elementi, kur verba pirmās personas formas nav vērojamas, bet **kas iezīmē traktāta iztirzājuma izklāsta individuālo strukturējumu**, tādējādi atklājot autora viedokļa klātbūtni tekstā:

a) valodas jautājumu **iztirzājumus ievadoši izteikumi** (3), piemēram:

(..) *bet pusskaneņu [daba] ir tāda (..) ²⁶¹*, raksta autors, aizsākot pusskaneņu raksturojumu; *Ir šādi (..) ²⁶²* – Dionīsijš ievada diskusiju par metrisko pēdu; *Sekojoši jāuzskaita tie, kuri šajā [salāgojumā] veidā bijuši pirmie ²⁶³*;

b) **izteikumi** (2), ar kuru palīdzību autors **izsaka blakus paskaidrojumus**, par kādu teikumā minētu jēdzienu vai valodas parādību, piemēram:

(..) *tāds ir priapeja pantmērs ([pie dažiem par itifallija] šis tiek saukts) (..) ²⁶⁴*; (..) *kas attiecas uz teicējvārdiem, [izlemt], kuras [kārtas vārdus] būtu labāk izvēlēties, – darāmās kārtas vai ciešamās kārtas – un ar kādām formām (kurus daži sauc par teicējvārdu vārdu formām) tiks ieņemta vislabākā vieta (..) ²⁶⁵*.

Dionīsija traktātā par autora viedokļa klātbūtni liecina arī **vārdi, kas**, tāpat kā bija vērojams analizētajā Aristoteļa *Retorikas* tekstā, **norāda** uz autora individuāli determinēto traktātā iztirzāto jautājumu **izklāsta secīgumu** – ‘ἐν’

²⁵⁹ *De comp.*8.2–5: οὐκ ἔστιν εἷς τρόπος τῆς ἐκφορᾶς ἀπάντων τῶν νοημάτων, ἀλλὰ τὰ μὲν ὡς ἀποφαινόμενοι λέγομεν, τὰ δ' ὡς πυνθανόμενοι, τὰ δ' ὡς εὐχόμενοι (..).

²⁶⁰ *De comp.*20.17–18: (..) οὐχ ὁμοία συνθέσει χρώμεθα ὀργιζόμενοι καὶ χαίροντες, οὐδὲ ὀλοφυρόμενοι καὶ φοβούμενοι (..).

²⁶¹ *De comp.*14.72: (..) ἡμιφώνων δὲ τοιάδε (..).

²⁶² *De comp.*17.6: ἔχει δ' οὕτως (..).

²⁶³ *De comp.*23.42–43: ἀκόλουθον δ' ἂν εἶη καὶ τοὺς ἐν ταύτῃ πρωτεύσαντας καταριθμήσασθαι.

²⁶⁴ *De comp.*4.18: τοιαῦτά ἐστι τὰ πριάπεια[, ὑπό τινων δ' ἰθυφάλλια] λεγόμενα ταυτί (..).

²⁶⁵ *De comp.*6.36–6.39: (..) ἐπὶ δὲ τῶν ῥημάτων, [διακρίνειν] πότερα κρείττω λαμβανόμενα ἔσται, τὰ ὀρθὰ ἢ τὰ ὑπτια, καὶ κατὰ ποίας ἐγκλίσεις ἐκφερόμενα, ἄς δή τινες πτώσεις ῥηματικὰς καλοῦσι, κρατίστην ἔδραν λήψεται (..).

(viens) vai 'πρῶτον' (pirmais), 'δεύτερον' (otrais) un 'τρίτον' (trešais). Interesanti, ka Dionīsija traktātā atsevišķas tēmas ietvaros iztirzāto jautājumu skaits nepārsniedz trīs. Pavisam analizētajā tekstā vērojami četri šāda satura (4) fragmenti, piemēram:

(..) *pirmais (ἐν) – noteikt, kam ar ko savienojoties rodas skaists un patīkams sajūgums, otrs (ἔτερον) – izzināt, kā izvietot to, kam jābūt savstarpēji pielāgotam, lai salāgojums izrādītos vislabākais, trešais (τρίτον) – noteikt, vai izvēlētais materiāls nav kaut kādā veidā jāpārstrādā, es domāju, samazinot, palielinot vai izmainot, turklāt mācēt to attiecībā uz šādu pielietojumu pienācīgi apstrādāt*²⁶⁶;

*Es teicu, ka pirmās (πρώτοις) dzirdi iepriecina labas skaņas, pēc tam (ἔπειτα) metriskās pēdas, treškārt (τρίτον), pārmaiņas, un visos gadījumos – piemērotība*²⁶⁷;

Ne visām pamatvienībām un burtiem ir viena daba, to pirmā (πρώτη) atšķirība, (..) ka vieni rada skaņas, bet citi trokšņus; skaņas rada tā sauktie skaneņi, bet trokšņus – visi pārējie. Otrā (δευτέρα) [atšķirība] attiecas uz neskanējiem, kas [iedalās tādos], kas paši dabiski rada kaut kādas skaņas (..) ²⁶⁸;

*Par savienojumu labskanīgā un ritmizētā [tekstā], kam ir liela līdzība ar pantmērā nesaistītu izteiksmi, man ir kas tāds sakāms – tāpat kā neritmizētā poētiskas izteiksmes veidā, arī te pirmais (πρώτη) cēlonis ir vārdu izvietojums, otrs (δευτέρα) – kolu savienojums, bet trešais (τρίτη) – periodu samērība*²⁶⁹.

²⁶⁶ *De comp.*6.2–6.9: (..) ἐν μὲν ἰδεῖν, τί μετὰ τίνος ἀρμοζόμενον πέφυκε καλὴν καὶ ἡδεῖαν λήψεσθαι συζυγίαν· ἔτερον δὲ γινῶναι τῶν ἀρμόττεσθαι μελλόντων πρὸς ἄλληλα πῶς ἂν ἕκαστον σχηματισθὲν κρείττονα ποιήσῃ φαίνεσθαι τὴν ἀρμονίαν· τρίτον δ' εἶ τι δεῖται μετασκευῆς τῶν λαμβανομένων, ἀφαιρέσεως λέγω καὶ προσθήκης καὶ ἀλλοιώσεως, γινῶναι τε καὶ πρὸς τὴν μέλλουσαν χρεῖαν οἰκείως ἐξεργάσασθαι.

²⁶⁷ *De comp.*11.25–26: Ἐφην δὴ τὴν ἀκοὴν ἡδεσθαι πρώτοις μὲν τοῖς μέλεσιν, ἔπειτα τοῖς ῥυθμοῖς, τρίτον ταῖς μεταβολαῖς, ἐν δὲ τούτοις ἅπασι τῷ πρόποντι.

²⁶⁸ *De comp.*14.6–13: τῶν δὴ στοιχείων τε καὶ γραμμάτων οὐ μία πάντων φύσις, διαφορὰ δὲ αὐτῶν πρώτη μὲν, (..) καθ' ἣν τὰ μὲν φωνὰς ἀποτελεῖ, τὰ δὲ ψόφους· φωνὰς μὲν τὰ λεγόμενα φωνήεντα, ψόφους δὲ τὰ λοιπὰ πάντα. δευτέρα δὲ καθ' ἣν τῶν μὴ φωνηέντων ἃ μὲν καθ' ἑαυτὰ ψόφους ὁποίους δὴ τινὰς ἀποτελεῖν πέφυκε (..).

²⁶⁹ *De comp.*26.1–7: περὶ δὲ τῆς ἐμμελοῦς τε καὶ ἐμμέτρου συνθέσεως τῆς ἐχούσης πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν πεζὴν λέξιν τοιαυτὰ τινὰ λέγειν ἔχω, ὡς πρώτη μὲν ἐστὶν αἰτία κἀνταῦθα τὸν αὐτὸν τρόπον ὄνπερ ἐπὶ τῆς ἀμέτρου ποιητικῆς ἢ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ἀρμογή, δευτέρα δὲ ἢ τῶν κώλων σύνθεσις, τρίτη δὲ ἢ τῶν περιόδων συμμετρία.

Vēl bez visa iepriekš minētā par autora viedokļa klātbūtni Dionīsija traktāta tekstā liecina arī 28 **retoriskie jautājumi** un autora sniegtās atbildes uz tiem. Saskaņā ar to funkcijām tekstā atlasītos retoriskos jautājumus iespējams iedalīt tādos:

a) kas **ievada** valodas jautājumu **iztīrājumu** (2), piemēram:

*Kur slēpjas to [citēto rindu] pārliccināšanas spēks un ar kā palīdzību tas ir tāds – vai ar vārdu izvēles, vai arī ar savienošanas?*²⁷⁰ (Autors uzdod retorisku jautājumu pēc tam, kad citējis Homēra *Odisejas* fragmentu, tādējādi uzsākot vārdu savienošanas aspektu un nozīmīguma iztīrājumu.);

*Šāda ir mācība par kolu izvietojumu, bet kāda tā ir par [to] formu?*²⁷¹ (Autors izmanto retorisku jautājumu, lai ievadītu diskusiju par kolu apstrādi.);

b) kas **iekļauti** valodas jautājumu **iztīrājumā** (21), lai netieši aicinātu lasītāju domāt līdzīgi un piekrist autora atziņām, piemēram:

*Vai tad dzejas rindas, kurās teicējvārdi seko apstākļa vārdiem, kaut kādā ziņā ir kļuvušas sliktākas?*²⁷² (Iepriekš autors sniedzis citātus – piemērus, kuros vērojama atšķirīga vārdu kārtība.);

*Vai, koliem esot izvietotiem šādā veidā, vēl paliek iepriekšējais skaistums vai iepriekšējās izjūtas?*²⁷³ (Iepriekš autors demonstrējis viena un tā paša izteikuma kolus, kas izkārtoti prasmīgi, kā arī – ne tik veikli.);

*(..) vai [šajā gadījumā Dēmostena izteikums] būs līdzvērtīgi tieslietām raksturīgs un noapaļots?*²⁷⁴ (Autors uzdod retorisku jautājumu pēc tam, kad citējis nemainītu un kolu izvietojuma ziņā mainītu Dēmostena izteikumu.).

²⁷⁰ *De comp.*3.53–55: ποῦ δὲ αὐτῶν ἐστὶν ἡ πειθὴ καὶ διὰ τί τοιαῦτά ἐστι, πότερον διὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν ὀνομάτων ἢ διὰ τὴν σύνθεσιν;

²⁷¹ *De comp.*8.1–8.2: ἢ μὲν δὴ περὶ τὴν ἀρμογὴν τῶν κώλων θεωρία τοιαύτη, ἢ δὲ περὶ τὸν σχηματισμὸν ποδαπή;

²⁷² *De comp.*5.40–5.41: ἄρ' οὖν τι χεῖρω γέγονε τὰ ποιήματα ὑποταχθέντων τοῖς ἐπιρρήμασι τῶν ῥημάτων;

²⁷³ *De comp.*7.22–7.23: ἄρ' ἔτι μένει τοῦτον τὸν τρόπον ἡρμοσμένων τῶν κώλων ἢ αὐτὴ χάρις ἢ τὸ αὐτὸ πάθος;

²⁷⁴ *De comp.*7.30: (..) ἄρ' ὁμοίως ἔσται δικανικὴ καὶ στρογγύλη;

Jāpiebilst, ka uz tiem valodas jautājumu iztīrījumā iekļautajiem retoriskajiem jautājumiem, kas netieši pieprasa noliedzošu atbildi, autors parasti pats arī atbild, piemēram: ‘οὐδείς ἄν εἴποι’ (neviens neuzdrošinātos teikt), ‘ἐγὼ μὲν οὐκ οἶομαι’ (kas attiecas uz mani, es tā nedomāju), ‘ἐγὼ μὲν οὐκ ἄξιῶ’ (es tā neuzskatu);

c) kas **noslēdz** valodas jautājumu **iztīrījumus** (4), piemēram:

*Kas tad atliek, kā vien vainot savienošanu par vārdiskās izteiksmes skaistumu?*²⁷⁵ (Iepriekš autors ir pierādījis vārdu savienošanas izšķirošo nozīmi.);

*Kas tad ir galvenais manis iepriekš runātajā?*²⁷⁶ (Uzdevis retorisku jautājumu, autors rezumē pirms tam iztīrītos valodas jautājumus: (..) [galvenais ir tas], ka, pateicoties burtu savijumam, rodas daudzveidīgas zilbju iespējas, bet – zilbju savienošanai – dažādu veidu vārdu daba, savukārt no vārdu salāgojuma – daudzveidīga izteiksme (..).²⁷⁷);

*Kas bija šo dzejas rindu dižciltīguma un šo tukšvārdīgo rindu zemīguma iemesls?*²⁷⁸ (Dionīsijs uzdod retorisko jautājumu pēc tam, kad iztīrījis dažāda satura dzejai piemērotākos pantmērus un to salikumus. Autors pats arī sniedz atbildi uz savu retorisko jautājumu, – cēlonis meklējams atšķirīgajos pantmēros.);

d) ar kura palīdzību autors **izsaka** savu **kritisko viedokli** (1):

*Bet vai jābrīnās par šiem, ja pat tie, kas sevi sauc par filozofiem un sacer dialektikas mācību grāmatas, ir tik nožēlojami vārdu savienošanā, ka pat kauns teikt?*²⁷⁹ Citēto retorisko jautājumu Dionīsijs uzdod pēc tam, kad kritizējis vairākus 4. – 2. gs. p. m. ē. rakstniekus, kuri, viņaprāt, savos sacerējumos nav pievērsuši pienācīgu

²⁷⁵ *De comp.*3.65–66: τί οὖν λείπεται μὴ οὐχὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ κάλλους τῆς ἐρμηνείας αἰτιᾶσθαι;

²⁷⁶ *De comp.*16.25: Τί δὴ τὸ κεφάλαιόν ἐστὶ μοι τούτου τοῦ λόγου;

²⁷⁷ *De comp.*16.26–16.30: (..) ὅτι παρὰ μὲν τὰς τῶν γραμμάτων συμπλοκὰς ἢ τῶν συλλαβῶν γίνεται δύναμις ποικίλη, παρὰ δὲ τὴν τῶν συλλαβῶν σύνθεσιν ἢ τῶν ὀνομάτων φύσις παντοδαπή, παρὰ δὲ τὰς τῶν ὀνομάτων ἀρμονίας πολύμορφος ὁ λόγος (..).

²⁷⁸ *De comp.*18.203–18.205: τί οὖν αἴτιον ἦν ἐκείνων μὲν τῶν ποιημάτων τῆς εὐγενείας, τούτων δὲ τῶν φλυαρημάτων τῆς ταπεινότητος;

²⁷⁹ *De comp.*4.114–118: καὶ τί δεῖ τούτους θαυμάζειν, ὅπου γε καὶ οἱ φιλοσοφίαν ἐπαγγελλόμενοι καὶ τὰς διαλεκτικὰς ἐκφέροντες τέχνας οὕτως εἰσὶν ἄθλιοι περὶ τὴν σύνθεσιν τῶν ὀνομάτων ὥστε αἰδεῖσθαι καὶ λέγειν;

uzmanību vārdu savienojumam jeb, mūsdienu izpratnē, valodas stilam. Citētā retoriskā jautājuma ietvaros Dionīsija kritiku saņem arī viņa laikabiedri – dialektikas²⁸⁰ mācību grāmatu autori.

3.1.3. Hermogens

Analizētajā Hermogena traktāta *Par izteiksmes veida paveidiem* tekstā valodas jautājumu iztīrījuma kontekstā uz autora viedokļa klātbūtni norāda visi tie paši valodas elementi, kas analizētajos Aristoteļa un Dionīsija tekstos, t. sk. arī personas vietniekvārda 'έγω' (es) formas.

Autors bieži izmanto verba pirmās personas formas, turklāt vienlīdz izplatītas ir gan vienskaitļa, gan arī daudzskaitļa.

Verba vienskaitļa formu lietojums vērojams fragmentos, kur autors:

a) izteikumā ietvertu saturu ierobežo, norādot, ka tas ir **viņa viedoklis**, vērojams (67)²⁸¹, piemēram:

*Tātd, es uzskatu (Φημι), ka Dēmostena izteiksmes veidu, ja kāds vēlas visu dzirdēt pie viena, veido sekojošie: skaidrība, majestātiskums, skaistums, sparīgums, raksturīgums, patiesīgums, meistarīgums. Es saku (λέγω), ka šie visi ir it kā kopā saauisti un cits caur citu pastāv (...)*²⁸²;

*Vārdiskās izteiksmes, kas pati par sevi būtu sava apjomīgumam, līdzīgi kā dažas citas bija savas pārējiem [izteiksmes veida] paveidiem, pēc manām domām (κατά γε έμέ), nav (...)*²⁸³;

²⁸⁰ **Dialektika** ('διαλεκτική' no v. 'διαλέγεσθαι' – *sarunāties, diskutēt*) – antīkajā senatnē jēdziens apzīmēja filozofiskas izziņas metodi, kuras pamatā bija jautājumi un atbildes.

²⁸¹ Salīdzinoši daudz (12) šāda veida gadījumu vērojami pirmajā traktāta nodaļā – ievaddaļā, kur autors atklāj traktāta mērķi un iztīrījuma objektu, kā arī pamato savu viedokli par atsevišķiem ar valodas izpēti saistītiem jautājumiem.

²⁸² *Περί ιδεών λόγος* 1.1.105–109: Φημι τοίνυν, ότι τον Δημοσθενικόν λόγον τὰ ποιούντά έστιν, ει μέλλοι τις ως έν άπαντα ακούσεσθαι, τάδε: σαφήνεια, μέγεθος, κάλλος, γοργότης, ήθος, αλήθεια, δεινότης: λέγω δέ ως έν ταυτα πάντα οιονει συμπεπλεγμένα και δι' άλλήλων ήκοντα (...).

²⁸³ *Περί ιδεών λόγος* 1.11.174–176: Λέξις δέ καθ' έαυτήν ιδία περιβολής, ώσπερ ήσαν άλλαι τινές ιδια τών άλλων ιδεών, ούκ έστι κατά γε έμέ (...).

Šo [paņēmienu] es ar lielu piesardzību būtu attiecinājis (ἐγὼ εἶχον θεῖναι) uz kaut kāda izmanīguma piemēriem (...)²⁸⁴;

b) **paskaidro filoloģisku jēdzienu** (1), piemēram:

Par nominālu (nosaucošu) vārdu es saucu (λέγω) tādu, kas no teicējvārdiem ir pārveidots par nosaucējvārdiem, arī divdabjiem, vietniekvārdiem un tamlīdzīgiem²⁸⁵;

c) **izsaka blakus paskaidrojumu** (17) par kādu teikumā minētu jēdzienu vai valodas parādību, piemēram:

Tātad pati pirmā un it visur spēcīgākā ir doma, pēc tās – vārdiskā izteiksme, bet figūra – trešā, es runāju par runas [figūrām], pēc tam – domu, kas bija iztīrājuma risinājums, es saku, [ka tas ir] ceturtais, bet ne pēc tā nozīmes meistarības jomā (...)²⁸⁶;

Un vajadzētu zināt (es gribētu uzstāt), ka skaidrs izteiksmes veids neradīsies bez minētā vai kaut kā no tā (...)²⁸⁷;

Tātad, vispirms ir jāzina, ka šāda veida skaistums attiecas tikai uz vārdisko izteiksmi un to, kas seko vārdiskajai izteiksmei, es runāju (λέγω) par runas figūrām, kolliem, saistījumiem un pārrāvumiem un metriskajām pēdām, kas no tiem rodas (...)²⁸⁸.

Valodas jautājumu iztīrājuma kontekstā **gan verba vienskaitļa, gan arī daudzskaitļa formu lietojums** vērojams **fragmentos**, kur autors norāda, ka par kādu no teikumā minētajiem jēdzieniem tiks runāts vēlāk vai arī jau ir diskutēts iepriekš (75), proti, **kas saistīti ar iztīrājuma izklāsta strukturējumu**, piemēram:

²⁸⁴ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 2.5.68–70: τοῦτο ἐγὼ μὲν σφόδρα εὐλαβῶς εἶχον θεῖναι ὡς παράδειγμα τινος δομιότητος (...).

²⁸⁵ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 1.6.164–165: ὀνοματικὴν δὲ λέγω τὴν τε ἀπὸ τῶν ῥημάτων εἰς ὀνόματα πεποιημένην καὶ τὴν διὰ μετοχῶν τε καὶ ἀντωνυμιῶν καὶ τῶν τοιούτων.

²⁸⁶ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 1.1.224–228: Ἔστιν οὖν πρῶτον μὲν καὶ ἰσχυρότατον ἀπανταχοῦ ἡ ἔννοια, μετὰ δὲ ταύτην ἡ λέξις, τὸ σχῆμα δὲ τρίτον, λέγω τὸ τῆς λέξεως, ἐπεὶ τό γε τῆς ἔννοιας, ὅπερ ἦν μέθοδος, τέταρτον λέγω-οὐ κατὰ δύναμιν τῶν ἐν δεινότητι (...).

²⁸⁷ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 1.4.135–137: καὶ γινώσκεις γε χρῆ, διῖσχυρισαίμην γὰρ ἄν, ὅτι λόγος σαφὴς μὴ ταῦτα ἢ τούτων τι ἔχων οὐκ ἂν γένοιτο (...).

²⁸⁸ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 1.12.57–61: Εἰδέναι οὖν χρῆ πρῶτον, ὅτι τὸ τοιοῦτον κάλλος περὶ τὴν λέξιν μόνην ἐστὶ καὶ τὰ ἐπόμενα τῇ λέξει, σχήματα λέγω καὶ κῶλα συνθήκας τε καὶ ἀναπαύσεις καὶ τὸ ἐκ τούτων γινόμενον τοὺς ῥυθμούς (...).

Šie, kā jau es teicu (ὅπερ ἔφη), patiešām izrotā kolus²⁸⁹. Jāpiebilst, ka citētajā piemērā vērojams iestarpinājums 'ὅπερ ἔφη' (kā jau es teicu) valodas jautājumu iztirzājuma kontekstā analizētajā tekstā sastopams vēl 25 gadījumos;

Gandrīz visi izteiksmes veida paveidi atklājas un kļūst redzami cits caur citu vai arī atņemšanas atdalīšanas ceļā, kā, piemēram, mēs šeit darījām (πεποιήκαμεν), kad teicām (ἐλέγομεν), ka tīras ir tās runas figūras, kas nav saistītas ar apjomīgumu, vai arī pielikšanas ceļā, kā kad mēs teicām (ἔφαμεν), ka skaidrība rodas no pārskatāmības un tīrības (...)²⁹⁰;

Par spožumam pretējo paveidu mēs runājām (εἰρήκαμεν) [nodaļā] par dedzīgumu, ka tas ir virknējums un gan sarunu, gan debašu izteiksmes veida paveids un kopumā – sparīgums²⁹¹.

Tikai vienā gadījumā šāda veida **blakus paskaidrojumu autors izsaka, neizmantojot verba pirmās personas formas:** (...) arī par tiem tiks runāts vēlāk, tagad [runa] nav par tiem (...).²⁹² (Traktāta ievaddaļā autors norāda, ka, tā kā jāiztirzā daiļrunas īpašības veidojošo izteiksmes paveidu pamatelementi, pagaidām viņš vēl nerunās par Platona, Dēmostena vai kāda cita izteiksmes veida paveidiem kā vienotu veselumu.)

Līdzīgi kā Aristoteļa *Retorikas* un Dionīsija *Par vārdu savienošanu*, arī analizētajā Hermogena traktāta daļā par autora viedokļa klātbūtni tekstā liecina ne tikai iepriekš raksturotie izpausmes līdzekļi (verba pirmās personas formu lietojums), bet arī **valodas elementi**, kur verba pirmās personas formas nav

²⁸⁹ *Περὶ ἰδεῶν λόγου* 1.12.273–274: ταυτὶ μὲν οὖν ὅπερ ἔφη ὄντως καλλωπίζει τὰ κῶλα.

²⁹⁰ *Περὶ ἰδεῶν λόγου* 1.3.116–123: σχεδὸν γὰρ ἅπασαι αἱ ἰδέαι τῶν λόγων δι' ἀλλήλων εὐρίσκονται τε καὶ γίνονται καταφανεῖς ἤτοι κατὰ ἀφαίρεσιν καὶ χωρισμόν, ὥσπερ ἐνταῦθα πεποιήκαμεν, οἷον ὅτε ἐλέγομεν, ὅτι σχήματ' ἐστὶ καθαρὰ ὅσα τῶν τῆς περιβολῆς ἐστὶν ἀπηλλαγμένα, ἢ κατὰ πρόσθεσιν, ὥσπερ ὅτε ἔφαμεν σαφήνειαν ὑπ' εὐκρινείας γίνεσθαι καὶ καθαρότητος (...).

²⁹¹ *Περὶ ἰδεῶν λόγου* 1.9.15–18: περὶ γὰρ τοῦ ἐναντίου εἶδους τῆ λαμπρότητι κὰν τῷ περὶ σφοδρότητος εἰρήκαμεν, ὅτι ἐστὶ τὸ κομματικὸν καὶ διαλεκτικὸν καὶ ὄντως ἀγωνιστικὸν εἶδος τοῦ λόγου καὶ ὅλως τὸ γοργόν.

²⁹² *Περὶ ἰδεῶν λόγου* 1.1.38–39: (...) λελέξεται μὲν γὰρ ἐν ὑστέρῳ καὶ περὶ τούτων, τὸ δὲ νῦν οὐ περὶ τούτων (...).

vērojamas, bet **kas iezīmē traktāta iztīrājuma izklāsta individuālo strukturējumu**, tādējādi atklājot autora viedokļa klātbūtni tekstā:

a) **nodaļas ievadoši izteikumi** (25), piemēram:

(..) tad nu lai pēc svinīguma nodaļas nāk saruna par raupjumu²⁹³; Tagad pēc [nodaļas] par skaistumu būtu jārunā par sparīgumu²⁹⁴; Tālāk būtu jārunā par samērīgumu²⁹⁵;

b) atsevišķu valodas jautājumu **iztīrājumus**, kā arī **nodaļas noslēdzoši izteikumi** (32), piemēram:

(..) Tātad tāda ir svinīga vārdiskā izteiksme²⁹⁶; Tāda ir vienmērīgumam piederīgā vārdiskā izteiksme²⁹⁷; Bet tik daudz par vienmērīgumu un saldumu (..) ²⁹⁸.

Vēl bez iepriekš minētā par autora viedokļa klātbūtni analizētajā tekstā liecina **retoriskie jautājumi** un autora sniegtās atbildes uz tiem. Lai arī Hermogena traktātā to ir salīdzinoši daudz²⁹⁹, tomēr tikai četri (4) no tiem ir saistīti ar valodas jautājumu iztīrājumu:

Tāpēc kāds varētu uzskatīt: kāpēc jāsaprot, ka te [citētajos piemēros] ir sajaukts spožums un asums, ja no dabas šiem vienmēr ir jābūt sajauktiem, kad izteiksmes veids ir ass?³⁰⁰;

(..) ja pietiekami paskatās, tā kā šeit uzreiz seko „un izcietā sodu”, tad, kas [te] vēl ir no tīrā, izņemot kolu?³⁰¹ (Hermogens iztīrā iepriekš citētu teikumu.);

²⁹³ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 1.7.2–3: (..) μετ' οὖν τὸν περὶ σεμνότητος λόγον ἔποιτ' ἂν λέγειν περὶ τραχύτητος.

²⁹⁴ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 1.12.392–393: νυνὶ δὲ ἤδη μετὰ τὸν περὶ κάλλους περὶ γοργότητος ἂν εἶη λέγειν.

²⁹⁵ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 2.5.139: ἐξῆς δ' ἂν εἶη λέγειν περὶ ἐπιεικειᾶς.

²⁹⁶ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 1.6.179–180: Λέξεις μὲν οὖν αὐταὶ σεμναί.

²⁹⁷ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 2.3.168–169: λέξεις μὲν γὰρ ἢ τοιαύτη ἰδία ἀφελείας.

²⁹⁸ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 2.5.138: Ἀλλὰ περὶ μὲν ἀφελείας καὶ γλυκύτητος τοσαῦτα (..).

²⁹⁹ Lielākā daļa Hermogena traktātā vērojamo retorisko jautājumu ietilpst autora citētajos piemēros vai arī attiecas uz kontekstu, kas nav saistīts ar valodas jautājumu izpēti, piem., runas saturisko pusī jeb domām (ἐννοιαί).

³⁰⁰ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 1.10.103–106: ὥστε καὶ φαίη τις ἂν· τί χρὴ λέγειν, ὅτι μέμικται λαμπρότης ἐνταῦθα καὶ ἀκμή, φύσει δέον αἰετὰ ταῦτα μεμίχθαι, ὅτε ἀκμαῖος ὁ λόγος εἶη;

³⁰¹ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 1.11.283–285: (..) ἀλλὰ τὸ διαρκὲς εἰ θεωροῖη· ἐπεὶ εὐθὺς ἐνταῦθα τὸ «κέχρηται συμφορᾷ» ποῦ ἔτι καθαρόν πλὴν τοῦ κώλου; καὶ ὅλως τά γε ἐφεξῆς ἅπαντα πῶς οὐ περιβεβλημένα;

(..) redzi, kādā veidā izteiksmes veids top kustīgs un sparīgs?³⁰² (Autors iepriekš citējis dažādu runas figūru piemērus.);

(..) vārds „satvēra” (‘ἔμαρπτε’) tika izrunāts ne tikai raupji, bet arī cieti, bet vai tu redzi, kā vārds „apskāvienos” (‘ἀγκάς’) gan izrunā, gan skanējumā ir drīzāk piederīgs majestātiskumam, nevis baudījumam?³⁰³ Pēdējos divos piemēros vērojami arī **traktāta adresāta uzrunāšanas gadījumi**, analizētajā tekstā sastopami arī citi adresāta uzrunāšanas gadījumi (16).

3.2. Secinājumi: kopīgās un atšķirīgās īpatnības, to attīstība

Analizētajos sengrieķu filoloģiskajos tekstos par autora viedokļa klātbūtni galvenokārt liecina izpausmes līdzekļi, kas, mūsdienu izpratnē, attiecināmi uz modalitātes kategoriju – verba vienskaitļa un daudzskaitļa pirmās personas formu, kā arī personas vietniekvārda ‘ἐγώ’ (es) formu lietojumu. Jāpiebilst, ka, lai gan verba daudzskaitļa pirmās personas formām ir salīdzinoši vispārīgāks raksturs, arī tās norāda uz autoru (Химик, Волкова 2003, 41).

Statistikas analīze liecina (skat. 3. tabulu), ka analizētajā Aristoteļa *Retorikas* tekstā verba vienskaitļa pirmās personas formas (18,4% no visiem darbā vērojamajiem autora viedokļa klātbūtnes tekstā gadījumiem) sastopamas tikai tajos gadījumos (teksta fragmentos), kad autors izsaka savu viedokli (10,5%), kā arī *definē* filoloģisku jēdzienu vai formulē kādu no tā būtības aspektiem (7,9%). Savukārt verba daudzskaitļa pirmās personas formas (7,9% no visiem darbā vērojamajiem autora viedokļa klātbūtnes tekstā gadījumiem) raksturīgas izteikumiem, kur autors norāda, ka par kādu no teikumā minētajiem jēdzieniem tiks runāts vēlāk (ir saistīti ar iztirzājuma izklāsta strukturējumu) (5,3%) vai arī izsaka vispārinātus apgalvojumus (2,6%).

³⁰² *Περὶ ἰδεῶν λόγῳ* 1.11.431–432: (..) ὁρᾶς, πῶς εὐκίνητος καὶ γοργὸς ὁ λόγος ἐστίν;

³⁰³ *Περὶ ἰδεῶν λόγῳ* 2.4.62–64: (..) οὐ γὰρ τραχέως μόνον, ἀλλὰ καὶ σκληρῶς εἴρηται τὸ ‘ἔμαρπτε’ καὶ τὸ ‘ἀγκάς’ δὲ αὐτῇ τῇ προφορᾷ καὶ τῷ φθόγγῳ, (..) ὁρᾶς, ὡς μεγέθους μᾶλλον ἐστίν, οὐχ ἡδονῆς;

Traktāta *Par vārdu savienošanu* autors Dionīsijs verba vienskaitļa pirmās personas formas izmanto daudz biežāk (62,5% no visiem darbā vērojamajiem autora viedokļa klātbūtnes tekstā gadījumiem) nekā Aristotelis. Atšķirībā no Aristoteļa, Dionīsija tekstā līdzās verba pirmās personas formu lietojumam vērojams arī personas vietniekvārda 'ἐγώ' (es) formu lietojums. Analizētajā *Retorikas* tekstā valodas jautājumu iztīrījuma kontekstā minētā personas vietniekvārda formu tikpat kā nav.

Dionīsijs izmanto verba vienskaitļa pirmās personas formas galvenokārt tāpēc, lai izteiktu savu viedokli (23,4% no visiem darbā vērojamajiem verba vienskaitļa pirmās personas formas lietojuma gadījumiem) vai ievadītu valodas jautājumu iztīrījumus (21,9% no visiem darbā vērojamajiem verba vienskaitļa pirmās personas formas lietojuma gadījumiem). Verba vienskaitļa pirmās personas formas vērojamas arī gadījumos, kad autors noslēdz valodas jautājumu iztīrījumus (8,6% no visiem darbā vērojamajiem verba vienskaitļa pirmās personas formas lietojuma gadījumiem), izsaka blakus paskaidrojumus par kādu jēdzienu vai valodas parādību (4,7% no visiem darbā vērojamajiem verba vienskaitļa pirmās personas formas lietojuma gadījumiem) vai arī sniedz norādes, kas saistītas ar iztīrījuma strukturējumu (3,9% no visiem darbā vērojamajiem verba vienskaitļa pirmās personas formas lietojuma gadījumiem). Dionīsija traktātā verba daudzskaitļa pirmās personas formu lietojums (7% no visiem darbā vērojamajiem autora viedokļa klātbūtnes tekstā gadījumiem) vērojams tikai tajos gadījumos, kad autors izsaka vispārinātus apgalvojumus.

Analizētajā Hermogena traktāta tekstā verba vienskaitļa pirmās personas formas (51,5% no visiem darbā vērojamajiem autora viedokļa klātbūtnes tekstā gadījumiem), līdzīgi kā Aristoteļa un Dionīsija darbos, vērojamas galvenokārt izteikumos, kur autors pauž savu viedokli (28,5% no visiem darbā vērojamajiem verba vienskaitļa pirmās personas formas lietojuma gadījumiem), paskaidro filoloģisku jēdzienu (0,4% no visiem darbā vērojamajiem verba vienskaitļa pirmās personas formas lietojuma gadījumiem) (līdzīgi kā Aristotelis *Retorikā*) vai izsaka

blakus paskaidrojumus par kādu jēdzienu vai valodas parādību (7,1% no visiem darbā vērojamajiem verba vienskaitļa pirmās personas formas lietojuma gadījumiem) (līdzīgi kā Dionīsijs *Par vārdu savienošanu*). Sniedzot norādes, kas saistītas ar iztīrījuma strukturējumu, autors vienlīdz bieži izmanto gan verba vienskaitļa (15,8% no visiem darbā vērojamajiem verba vienskaitļa pirmās personas formas lietojuma gadījumiem), gan arī daudzskaitļa formas (15,8% no visiem darbā vērojamajiem verba daudzskaitļa pirmās personas formas lietojuma gadījumiem).

Visu trīs analizēto traktātu tekstos prevalē verba vienskaitļa pirmās personas formas un to lietojums galvenokārt saistīts ar autora subjektīvā viedokļa izteikšanu. Atšķirībā no vairuma mūsdienu zinātnisko tekstu, analizētie sengrieķu filoloģiskie teksti nav atsvešināti no autora.

Ja salīdzina verba pirmās personas formu lietojuma skaitliskās proporcijas visos trīs analizētajos tekstos, atklājas, ka Aristotelis tās izmantojis vismazāk (*Retorikas* tekstā – 26,3%, *Par vārdu savienošanu* – 69,5%, *Par izteiksmes veida paveidiem* – 67,3% no visiem darbā vērojamajiem autora viedokļa klātbūtnes tekstā gadījumiem). Iespējams, tas saistīts ar šī traktāta *tehniko* raksturu³⁰⁴, kas šajā ziņā to padara tuvāku mūsdienu zinātnes valodai nekā Dionīsijs un Hermogēna traktātus.

Visu trīs traktātu analizētajos tekstos autora viedokļa klātbūtne vērojama arī izteikumos, kur verba pirmās personas formas nav lietotas, bet kas iezīmē traktāta iztīrījuma izklāsta individuālo strukturējumu, piemēram, ievada valodas jautājumu iztīrījumus (*Retorikas* tekstā – 44,7%, *Par vārdu savienošanu* tikai 3,9%, bet *Par izteiksmes veida paveidiem* – 24,4% no visiem autora viedokļa klātbūtnes tekstā gadījumiem). *Par vārdu savienošanu* autoram Dionīzijam vairāk nekā pārējiem – Aristotelim un Hermogēnam – raksturīga pirmās personas formu izmantošana, tāpēc arī tādu gadījumu, kas norāda uz autora viedokļa klātbūtni

³⁰⁴ Pastāv uzskats, ka Aristoteļa *Retorika* ir lekciju pieraksti, redakcionāli neizstrādāts, ezoterisks darbs (Kennedy 2007, 3).

tekstā, bet kur nav vērojama verba pirmās personas formu lietošana, analizētajā tekstā ir salīdzinoši nedaudz (3,9% no visiem autora viedokļa klātbūtnes tekstā gadījumiem). Savukārt Hermogena traktāta analizētajā tekstā vērojama pretēja tendence – autors, ievadot vai noslēdzot nodaļas, kas uzskatāmas par atsevišķu valodas jautājumu paša autora īpaši norobežotiem iztīrājumiem, verba pirmās personas formas neizmanto vispār.

Vēl starp tāda veida izteikumiem, kas iezīmē traktāta iztīrājuma izklāsta individuālo strukturējumu, bet kur pirmās personas formas nav vērojamas, jāmin blakus paskaidrojumi par kādu teikumā minētu jēdzienu vai valodas parādību, kā arī paskaidrojumi / izteikumi, kur autors norāda, ka par kādu no teikumā minētajiem jēdzieniem tiks runāts vēlāk (saistīti ar iztīrājuma izklāsta strukturējumu). Šāda veida izteikumi vērojami galvenokārt Aristoteļa tekstā (15,8% no visiem izteikumiem, kas iezīmē traktāta iztīrājuma izklāsta individuālo strukturējumu, bet kur pirmās personas formas nav vērojamas), savukārt Dionīsija un Hermogena – tikai daži gadījumi (skat. 2. tabulu).

Jāpiebilst, ka ikviens no autoru sniegtajiem blakus paskaidrojumiem (un tādi vērojami visu traktātu analizētajos tekstos) neatkarīgi no tā, vai tajos ir lietotas verba pirmās personas formas vai nav, ir uzskatāms par savdabīgiem iztīrājuma strukturējuma ķēdes posmiem. Šādi ķēdes posmi raksturo ikviena mūsdienu zinātniskā teksta iztīrājuma strukturējumu (*Солганик* 1997, 77). Zinātniska publikācija tiek uzskatīta par labi strukturētu, ja katrs nākamais attīstības ķēdes posms ir saākēts ar iepriekšējo, izaug no tā (*Rozenvalde, Jansone* 2003, 46).

Analizētajos Aristoteļa un Dionīsija tekstos par autora viedokļa klātbūtni liecina arī vārdi, mūsdienu izpratnē, iespraudumi, kas norāda uz autora individuāli determinēto traktātā iztīrāto valodas jautājumu izklāsta secīgumu ('ἓν' (viens) vai 'πρῶτον' (pirmais), 'δεύτερον' (otrais), 'τρία' (trīs) vai 'τρίτον' (trešais) utt.). Kā viena, tā arī otra traktāta analizētajā tekstā šāda veida izklāsta secīguma risinājums saistīts ar traktātā aplūkoto pamatjautājumu iztīrājumu. Minētajiem vārdiem neatkarīgi no tā, vai tie ir lietoti skaitļa vārda vai arī apstākļa

vārda nozīmē, teikumā ir noteikts uzdevums – tāpat kā mūsdienās, tie norāda uz aplūkotā jautājuma iztīrījuma izklāsta secīgumu no autora skata punkta. Izsakāmā satura secīga strukturēšana, izmantojot vārdus, kas norāda secību, kādā aplūkotās parādības pēc nozīmīguma vai saskaņā ar kādu citu kritēriju seko cita citai, mūsdienās tiek uzskatīta par tipisku zinātnes valodas iezīmi.

Hermogena tekstā šāda veida iztīrīto valodas jautājumu izklāsta secīgums nav vērojams. Tas saistīts gan ar to, ka traktātā *Par izteiksmes veida paveidiem* tiek aplūkots salīdzinoši liels skaits daiļrunas īpašībām pakārtotu izteiksmes veida pamatpaveidu un apakšpaveidu. Tāpat daudzskaitlīgas ir arī vārdisko izteiksmi veidojošās sastāvdaļas. Tomēr Hermogena traktāts ir vienīgais no analizētajiem, kura struktūru (līdzīgi kā mūsdienu zinātnisko tekstu) veido paša autora noteiktas daļas – nodaļas.

Analizēto sengrieķu filoloģisko tekstu, līdzīgi kā mūsdienu humanitāro zinātņu tekstu, izklāsta strukturējums nav stingri determinēts (piemēram, salīdzinot ar eksakto zinātņu tekstiem), tādējādi vēl jo vairāk ļaujot izpausties autora izvēlei.

Visu trīs traktātu analizētajos tekstos valodas jautājumu iztīrījuma kontekstā uz autora viedokļa klātbūtni tekstā norāda arī retoriski jautājumi un autoru sniegtās atbildes uz tiem. Jāpiebilst, ka tikai Dionīsija traktātā tiem atvēlēta būtiska loma (21,9% no visiem autora viedokļa klātbūtnes tekstā gadījumiem). Atšķirībā no Aristoteļa, kurš divus (5,3% no visiem autora viedokļa klātbūtnes tekstā gadījumiem) analizētajā *Retorikas* tekstā sastopamos retoriskos jautājumus uzdod pašā valodas jautājumu iztīrījuma noslēgumā, it kā vaicādams, vai kaut kas nav palicis nepateikts, un Hermogena, kurš tos ievijis valodas jautājuma iztīrījumā galvenokārt tāpēc, lai to padarītu dinamiskāku (pievērstu un koncentrētu lasītāja uzmanību) (1,7% no visiem autora viedokļa klātbūtnes tekstā gadījumiem), Dionīsijš retoriskos jautājumus izmanto, gan lai ievadītu teorētisko atziņu iztīrījumu, gan arī iekļaujot iztīrījumā, lai diskusijā netieši iesaistītu

lasītāju, gan arī iztīrījuma noslēgumā, lai, pats sniedzot uz tiem atbildi, rezumētu iepriekš iztīrīto.

Arī mūsdienu zinātniskajos tekstos vērojami retoriski jautājumi, ar to palīdzību – līdzīgi kā to darīja Aristotelis un Hermogens – autori galvenokārt piesaista un koncentrē klausītāja uzmanību.

Vēl bez iepriekš minētā visu trīs traktātu analizētajos tekstos uz autora viedokļa klātbūtni valodas jautājumu iztīrījuma kontekstā norāda arī autoru tieša vēršanās pie saviem skolniekiem – uzrunā izmantojot verba vienskaitļa otrās personas formas, Aristoteļa tekstā – arī ieteikuma, atgādinājuma un kritiska sava viedokļa izteikšana. No minētajām īpatnībām mūsdienu zinātniskajos tekstos visbiežāk vērojama kritiska viedokļa izteikšana (galvenokārt recenzijās, tomēr nereti arī zinātniskos rakstos oponentējot).

3. tabula

Pārskats par autora viedokļa klātbūtni tekstā (statistiskā tabula)

	Aristotelis <i>Retorika</i>		Dionīsijs <i>Par vārdu savienošanu</i>		Hermogens <i>Par izteiksmes veida paveidiem</i>	
	SKAITS	PROCENTI (attiecībā pret visiem darbā vērojamiem autora viedokļa klātbūtnes tekstā gadījumiem)	SKAITS	PROCENTI (attiecībā pret visiem darbā vērojamiem autora viedokļa klātbūtnes tekstā gadījumiem)	SKAITS	PROCENTI (attiecībā pret visiem darbā vērojamiem autora viedokļa klātbūtnes tekstā gadījumiem)
Autora viedokļa klātbūtnes tekstā gadījumi valodas jautājumu iztīrījuma kontekstā (kopā)	38	100%	128	100%	238	100%
– verba vienskaitļa pirmās personas formu lietojums (kopā)	7	18,4%	80	62,5%	122,5	51,5%
– izsakot savu viedokli	4	10,5%	30	23,4%	67	28,2%
– <i>definējot</i> jēdzienu / formulējot kādu no tā aspektiem	3	7,9%	–	–	1	0,4%
– iztīrījumus ievadoši izteikumi	–	–	28	21,9%	–	–
– iztīrījumus noslēdzoši izteikumi	–	–	11	8,6%	–	–
– izteikumi, kas izsaka blakus paskaidrojumus par kādu jēdzienu vai valodas parādību	–	–	6	4,7%	17	7,1%
– izteikumi, kas izsaka ar iztīrījuma strukturējumu saistītus blakus paskaidrojumus	–	–	5	3,9%	37,5	15,8%

– verba daudzskaitļa pirmās personas formu lietojums (kopā)	3	7,9%	9	7%	37,5	15,8%
– saistībā ar iztirzājuma strukturējumu	2	5,3%	–	–	37,5	15,8%
– izsakot vispārinātus apgalvojumus	1	2,6%	9	7%	–	–
– izteikumi, kas iezīmē traktāta iztirzājuma izklāsta individuālo strukturējumu (pirmās personas formas nav vērojamas) (kopā)	17	44,7%	5	3,9%	58	24,4%
– iztirzājumus ievadoši izteikumi	3	7,9%	3	2,3%	25	10,5%
– iztirzājumus noslēdzoši izteikumi	8	21,1%	–	–	32	13,4%
– izteikumi, kas izsaka blakus paskaidrojumus par kādu jēdzienu vai valodas parādību	3	7,9%	2	1,6%	–	–
– izteikumi, kas izsaka ar iztirzājuma strukturējumu saistītus blakus paskaidrojumus	3	7,9%	–	–	1	0,4%
– vārdu, kas norāda uz autora individuāli determinēto traktātā iztirzāto jautājumu izklāsta secīgumu (piem., ‘πρῶτον’ (pirmais), ‘δεύτερον’ (otrais), ‘τρίτον’ (trešais) utt.), lietojuma gadījumi	4	10,5%	4	3,1%	–	–
– retoriski jautājumi	2	5,3%	28	21,9%	4	1,7%
– teksta adresāta – skolnieka – uzrunāšanas gadījumi valodas jautājumu iztirzājuma kontekstā	2	5,3%	2	1,6%	16	6,7%
– cita veida autora viedokļa klātbūtni tekstā apliecinājoši gadījumi (autora ieteikumi, kritiska viedokļa izteikšana u. tml.)	3	7,9%	–	–	–	–

4. NODAĻA. TĒLAINĪBA

4.1. Tēlainās izteiksmes līdzekļu lietojums

Mūsdienās tēlaina valoda tiek definēta kā tāda, kurā bieži sastopamas stilistiskas figūras³⁰⁵, piemēram, metaforas un salīdzinājumi (COCEL 1998, VPSV 2007). Tēlainība un līdz ar to apzināts figūru lietojums ir viens no galvenajiem papildinformācijas izteikšanas līdzekļiem daiļliteratūras valodā.

Valodas tēlainība parasti netiek saistīta ar lietišķo rakstu valodu, kur dominējošā ir precīza pamatinformācija. Pastāv uzskats, ka arī zinātniskajos tekstos nevajadzētu būt tāda veida papildinformācijai, kas tiktu izteikta ar tēlainās izteiksmes līdzekļu palīdzību, tomēr, tā kā tēlainās izteiksmes līdzekļi, konkretizējot abstrakto, palīdz izziņā, daži no tiem ieņem stabilu vietu arī zinātnes valodā.

Valodas tēlainība mūsdienu zinātniskajos tekstos pētīta ļoti plaši. Stīvens G. Deriens (*Steven G. Darian*) tēlainas valodas lomai zinātnes valodā grāmatā *Understanding the Language of Science (Izprotot zinātnes valodu)* atvēlējis atsevišķu nodaļu (89–112), kurā pierāda tēlainības nozīmi zinātnes valodā un nosauc dažāda veida zinātniskos tekstos visbiežāk sastopamos tēlainību veidojošos līdzekļus – ne tikai stilistikas (piemēram, salīdzinājumu, metaforu un personifikāciju), bet arī filozofijas (piemēram, animāciju³⁰⁶ un reifikāciju³⁰⁷).

Ludmila Krapivņika (Людмила Крапивник) rakstā *Язык образов в научном познании (методологические аспекты стилистики научной речи (Tēlu valoda zinātniskajā izziņā (zinātnes valodas stilistikas metodoloģiskie aspekti))* norāda, ka

³⁰⁵ Skat. 132. piezīmi.

³⁰⁶ S. G. Deriens **animāciju (animation)** definē kopā ar **personifikāciju**: *Personifikācija notiek, kad nedzīvam objektam vai abstraktam jēdzienam tiek piedēvētas dzīvai būtnei (galvenokārt – cilvēkam) raksturīgas īpašības. Personifikācijai un animācijai ir kopīga būtība. Tāpat kā personifikācija, arī animācija nedzīvām lietām piešķir dzīvu būtņu iezīmes (Darian 2003, 91).*

³⁰⁷ **Reifikācija (reification)** ir ķermenisku jeb fizisku iezīmju attiecināšana uz neķermeniskām būtnēm (Darian 2003, 92) .

tēlainība zinātnē ir tikpat ierasta kā dabiskas valodas izmantošana, izskaidrojot „augstas” zinātniskas patiesības (Кранивник 2005, 261).

Mūsdienu zinātnes valodas pētnieku uzmanību visbiežāk saistījusi metafora un tās funkcijas zinātniskā runā (t. sk. tekstā). Metaforas nozīme tiek īpaši uzsvērtā zinātnes skaidrošanas, izpratnes atvieglošanas, jaunu zināšanu apguves, t. sk. jēdzienu nosaukšanas, un atcerēšanās kontekstā³⁰⁸.

Trūkst avotu, kas apliecinātu, ka antīkās pasaules valodas jautājumu pētnieki būtu diskutējuši par valodas tēlainību tekstos, kas saistīti ar valodas jautājumu izzināšanu. Savukārt par tēlainās izteiksmes līdzekļiem un to lietojuma aspektiem dažādu veidu literāros darbos, t. sk. oratorrunās, sakārtojuma jeb izdaiļošanas (κόσμος / ornatus) – būtiskas izteiksmes veida jeb, mūsdienu izpratnē, stila kvalitātes – kontekstā rakstījuši gan slavenākie sengrieķu (Aristotelis, Dēmetrijs, Dionīsijs Halikarnāsietis, Longīns), gan arī romiešu (Cicerons, Kvintiliāns) retorikas teorētiķi.

Antīkajā pasaulē sarakstītu zinātnisku tekstu (t. sk. filoloģisku) valodas tēlainība līdz šim pētīta salīdzinoši šaurā aspektā – galvenokārt terminoloģijas, piemēram, metaforiskā terminoloģija sengrieķu retorikas un literatūrkritikas (t. sk. arī šajā promocijas darbā analizētajos filoloģiskajos) tekstos (Hook 1905).

Šajā promocijas darba nodaļā tiek analizēts tēlainās izteiksmes līdzekļu lietojums katrā no pētījumam atlasītajiem tekstiem, iztīrājot, kādus tēlainās izteiksmes līdzekļus izmanto to autori, kuri no tiem vērojami visbiežāk un kāds ir to lietojuma konteksts.

³⁰⁸ Par metaforas lomu zinātnes valodā skat., piem., Reeves C. *The language of science*. London : TJ International Ltd, Padstow, Cornwall 2005, pp. 21-36; Halliday, M. A. K. *The Language of Science*, 2nd edition. London : MPG Books Ltd, Bodmin, Cornwall 2006, pp. 7-134; MacCormac, Earl R. *Metaphor and myth in science and religion*. Durham, N.C. : Duke University Press, 1976.

4.1.1. Aristotelis

Analizētajā Aristoteļa *Retorikas* tekstā tēlainību rada metaforiski veidoti filoloģisko jēdzienu apzīmējumi un dažādu valodas parādību skaidrošanai izmantoti salīdzinājumi vai metaforas.

Apmēram 1/3 no analizētajā tekstā sastopamajiem **filoloģisko jēdzienu apzīmējumiem** saistīti ar nozīmes pārnese un tādējādi uzskatāmi par **metaforiskiem** vai tēlainiem.

Kā jau šīs nodaļas ievaddaļā tika minēts, sengrieķu retorikas un literatūrkritikas metaforisko terminoloģiju ir iztīrījis L. van Huks. Tomēr viņa promocijas darbā *The Metaphorical terminology of Greek Rhetoric and Literary Criticism* pieminēti tikai daži no analizētajā tekstā sastopamajiem tēlainajiem filoloģisko jēdzienu apzīmējumiem vai terminiem³⁰⁹. L. van Huks galvenokārt uzrādījis tos formējošās nozīmes pārnese ietverošās daļas:

‘ἀστειός’ – pamatnozīmē *pilsētas-, pilsētai piederīgs, pilsētniecisks* – Aristoteļa *Retorikā* attiecināts uz daiļrunīgu, izsmalcinātu izteikumu (Hook 21905, 27) (tekstā sastopamie jēdzienu apzīmējumi: ἀστειῶ pl., (n) – *izteiksmes veida izkoptība*, ‘ἀστειῶ λέγειν’ – *izkopti runāt*)³¹⁰;

‘ὄγκος’ – pamatnozīmē *kaudze, grēda, blāķis* – Aristoteļa *Retorikā* – *izvērsums* (Hook 21905, 16) (tekstā sastopams apzīmējums ‘ὄγκος τῆς λέξεως’ – *izteiksmes veida izvērsums*);

‘ψιλός’ – pamatnozīmē *plīks, kails* – Aristoteļa *Retorikā* ‘ψιλός λόγος’ – *metriski nesaistīts teksts kā pretstatījums dzejai, kas ietērpta pantmērā* (Hook 1905, 21) (tekstā sastopams arī ‘λέξις ψιλῶν λόγων’ – *izteiksmes veids metriski nesaistītā tekstā*);

³⁰⁹ Savā pētījumā analizētos literatūrkritikas jēdzienu apzīmējumus L. van Huks sauc par terminiem.

³¹⁰ Metaforiski veidoto filoloģisko jēdzienu apzīmējumu atrašanās vietu oriģināltekstā skat. 1.1. pielikumā GLOSĀRIJS. *Filoloģiskie jēdzieni „Retorikas” trešajā grāmatā.*

‘ψυχρός’ – pamatnozīmē *drēgns, vēss* – Aristoteļa *Retorikā* – *izteiksmes veida drēgnums* (Hook 1905, 14) (tekstā sastopams apzīmējums ‘ψυχρὸν [κατὰ τὴν λέξιν]’ – *izteiksmes veida drēgnums*).

L. van Huka uzmanības centrā ir, viņaprāt, izteikti metaforiski termini. Pētījuma autors gan atzīst, ka novilkta stingru robežu, kas nodalītu neapšaubāmi metaforisku terminoloģiju, ir grūti. Tikpat neiespējami ir atbildēt uz jautājumu, cik liela daļa no literatūrkritikas (t. sk. filoloģijas jomai piederīgās) terminoloģijas uzskatāma par ne-metaforisku. L. van Huka norāda, ka literatūrkritika nevar sākties, pirms valoda nav attīstījusies. Šī iemesla dēļ sengrieķu literatūrkritikas leksika galvenokārt ir veidota no vārdiem, kas aizgūti no citām jomām, paplašinot to nozīmes un lietojumu, mazāk – ieviešot pilnīgi jaunus terminus.

L. van Huka uzsver, ka centies izpētīt acīmredzami metaforiskus sengrieķu retorikas un literatūrkritikas terminus, vienlaikus apzinoties, ka nepieminēto (ne tik izteikti metaforisko) terminu dēļ viņa atlasīto terminu krājums var tikt kritizēts. Pētījuma autors neatklāj, pēc kādiem kritērijiem izvērtējis analizētajos tekstos sastopamo literatūrkritikas terminu metaforiskuma izteiktību³¹¹ (Hook 1905, 7–11).

Vēl bez L. van Huka pieminētajiem par metaforiskiem no analizētajā tekstā sastopamajiem (ņemot vērā, ka to nosaukuma veidošanā ir izmantots nozīmes pārnesums) uzskatāmi šādi filoloģisko jēdzienu apzīmējumi:

‘ἀμφίβολα’ pl., (f) – *divdomīgs izteikums, pamatnozīmē metiens uz abām pusēm*;

³¹¹ Promocijas darba autore uzskata, ka kāda termina vai jēdziena apzīmējuma metaforiskuma izteiktību varētu mērīt, iespēju robežās izvērtējot, cik nesens ir konkrētais metaforiskais jēdziena apzīmējums – vai ar līdzīgu pārnesto nozīmi tas parādās jau iepriekš sarakstītos darbos, vai arī to ir ieviesis analizētā darba autors: jo nesenāks, jo vairāk uzskatāms par acīmredzami metaforisku un tādējādi tēlainu, ņemot vērā, ka tāds tas varēja šķist arī tā laika lasītājiem. Tomēr šāda analīze ir, iespējams, atsevišķa promocijas darba vērts pētījums un nav ietilpināma šajā darbā. Šajā promocijas darbā ir apzināti visi analizētajā tekstā sastopamie par metaforiskiem uzskatāmie filoloģisko jēdzienu apzīmējumi, necenšoties izvērtēt to metaforiskuma izteiktības līmeni.

‘ἀρετή λέξεως’ (f) – izteiksmes veida izcilība, pamatnozīmē ‘ἀρετή’ – tikums, drosme, krietnums, līdzīgi veidots arī ‘ἀρετή ῥητορικοῦ λόγού’ (f) – oratorrunas izcilība;

‘δίπλωσις’ (f) – salikteņa veidošana, pamatnozīmē dubultošana, salikšana;

‘γένη ὀνομάτων’ pl., (n) – vārdu dzimtes, pamatnozīmē ‘γένος’ – izcelšanās, dzimšana;

‘γλῶττα’ (f) – glosa, pamatnozīmē mēle;

‘γραμμά’ (n) – burts, pamatnozīmē līnija, zīmējums;

‘κῶλον’ (n) – kols, pamatnozīmē ķermeņa daļa, loceklis;

‘ἐλληνίζειν, τό’ – pareiza grieķu valoda, pamatnozīmē runāšana grieķiski;

‘ἔσχατα’ pl., (n) – kolu izskaņas, pamatnozīmē tālākās robežas, nomales;

‘κύρια’ pl., (n) – (nosaucēj-, teicēj-) vārdi pamatnozīmē, vispārzināmi vārdi, pamatnozīmē ‘κύριος’ – valdošais, likumīgs, galvenais;

‘οἰκεῖον [ὄνομα]’ (n) – dzimtās valodas vārds, pamatnozīmē ‘οἰκεῖος’ – mājas-, radniecīgs, tuvs;

‘περίοδος’ (f) – periods, pamatnozīmē apkārtceļš;

‘πτῶσις’ (f) – locījums, pamatnozīmē kritiens, forma;

‘σκεύη [γένη ὀνομάτων]’ pl., (n) – lietu dzimtes vārdi, pamatnozīmē ‘σκεῦος’ – priekšmets, lieta;

‘συλλαβαί’ pl., (f) – zilbes, pamatnozīmē saite, aukla;

‘ὑπερβολή’ (f) – pārspilējums, hiperbola, pamatnozīmē pārmešana pāri no ‘ὑπερβάλλω’ – pārmest pāri³¹².

Jāatzīst, arī neveicot padziļinātu analīzi, iespējams apgalvot, ka vairākus no minētajiem filoloģisko jēdzienu apzīmējumiem (piemēram, ‘γένη’ – vārdu dzimtes, ‘γλῶττα’ – glosa, ‘γραμμά’ – burts, ‘συλλαβαί’ – zilbe) tā laika Retorikas lasītāji

³¹² Minēto filoloģisko jēdzienu apzīmējumu daļas, kur vērojams nozīmes pārnēsums, sastopamas arī citu Retorikas filoloģisko jēdzienu apzīmējumos, kas nozīmes ziņā ir saistīti ar iepriekš nosauktajiem, piem., ‘λέξις οἰκεία’ (n) – tuvs izteiksmes veids, ‘[περίοδοι] βραχύκωλοι’ pl. (f) – īskolu [periodi] u. tml. (skat. 1.1. pielikumu. GLOSĀRIJS. Filoloģiskie jēdzieni „Retorikas” trešajā grāmatā).

visdrīzāk vairs neuztvēra kā metaforiskus vai tēlainus, jo to filoloģiskais jēdzieniskais saturs jau bija nostiprinājies viņu uztverē, klausoties un lasot Aristoteļa priekšgājēju un laikabiedru – sofistu, filozofu un oratoru – filoloģiska satura darbus.

Aristoteļa *Retorikas* valodas tēlainību rada arī citi tēlainās izteiksmes līdzekļi, ne tikai metaforiski veidotie filoloģisko jēdzienu apzīmējumi, piemēram, salīdzinājumi. **Salīdzinājumi**, kas palīdz labāk izprast iztīrītās valodas parādības, v vērojami septiņos (7) analizētā teksta fragmentos:

1) *Nepieciešams teikt piemērotus gan epitetus, gan arī metaforas, tas nāks no analogijas: ja ne – [teiktais] šķitīs nepiemērots, jo pretstati, blakus novietoti, ir vislabāk pamanāmi. Jāskatās, kas der sirmgalvīm tādā pat mērā, kā jauneklīm purpura apmetnis (jo viens un tas pats apģērbs neder) (...) ³¹³. Citētajā fragmentā epitetu un metaforu piemērotības konstatēšanu Aristotelis salīdzina ar apģērba atbilstības noteikšanu dažāda vecuma cilvēkiem;*

2) *(..) neikdienišķums liek [izteiksmes veidam] izskatīties svinīgākam: līdzīgi kā pret svešiniekiem vai pret līdzpilsoņiem cilvēki attiecas arī pret izteiksmes veidu, tāpēc valodu vajag padarīt neikdienišķu, jo [cilvēki] ir tālā apbrīnotāji, bet apbrīnas vērtais ir patīkams (pamatnozīmē ‘ήδύς’ – salds) ³¹⁴. Citātā autors salīdzina izteiksmes veida ietekmi uz klausītāju atkarībā no tā, vai tas ir ikdienišķs vai ne, ar atšķirīgajām izjūtām, ko cilvēks izjūt saskarē ar pazīstamu cilvēku vai svešinieku. Citētajā fragmentā vērojams analizētajā *Retorikas* tekstā bieži sastopamais vārds ‘salds’ (ήδύς), kas uzskatāms par relatīvi stabilu Aristoteļa veidoto **metaforu** komponentu. Parasti autors to saista ar izteiksmes veidu (λέξις), tādējādi apzīmējot izdevušos jeb patīkamu valodas stilu (skat. turpmākos piemērus);*

³¹³ *Rhet.*1405a.10–14: δεῖ δὲ καὶ τὰ ἐπίθετα καὶ τὰς μεταφορὰς ἀρμοστούσας λέγειν. τοῦτο δ' ἔσται ἐκ τοῦ ἀνάλογον· εἰ δὲ μὴ, ἀπρεπὲς φανεῖται διὰ τὸ παρ' ἄλληλα τὰ ἐναντία μάλιστα φαίνεσθαι. ἀλλὰ δεῖ σκοπεῖν, ὡς νέω φοινικίς, οὕτω γέροντι τί (οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ πρόκειται ἐσθῆς) (..).

³¹⁴ *Rhet.*1404b.8–12: (..) τὸ γὰρ ἐξαλλάξει ποιεῖ φαίνεσθαι σεμνοτέρων ὥσπερ γὰρ πρὸς τοὺς ξένους οἱ ἄνθρωποι καὶ πρὸς τοὺς πολίτας, τὸ αὐτὸ πάσχουσιν καὶ πρὸς τὴν λέξιν· διὸ δεῖ ποιεῖν ξένην τὴν διάλεκτον· θαυμάσται γὰρ τῶν ἀπόντων εἰσὶν, ἡδὺ δὲ τὸ θαυμαστόν ἐστιν.

3) (...) tāpēc sacerētājiem jāpaliek nepamanītiem un jāšķiet, ka runā nevis māksloti, bet gan dabiski (šis [dabiskums] ir pārlicinošs, bet iepriekšējais [samākslotība] – pretējs: jo [cilvēki] atgrūž tos, kas vērpj intrigas, līdzīgi kā tos, kas samaisa vīnus) (...). Tā [samākslotība] ir labi noslēpta (pamatnozīmē 'κλέπτω' – zagt, slēpt), ja kāds sacer, izvēlēdamies [vārdus] no sarunvalodas (...) ³¹⁵. Citētajās rindās Aristotelis izmanto salīdzinājumu, lai uzsvērtu, cik liela loma ir dabiskai izteiksmei. Runātājam svarīgākais ir neizraisīt klausītājos aizdomas, ka viņi, iespējams, tiek mānīti. Arī šajā fragmentā papildus salīdzinājumam vērojama spilgta autora veidota **metafora samākslotība ir noslēpta** (pamatnozīmē *nozagta*). Metaforiski lietoto nozagšanas vai paslēpšanas jēdzienu Aristotelis izmanto arī, iztīrējot metaforu piemērotību tēmai: *Tas, kā Eiripīda Tēlefs saka – „valdīdams airi viņš nonāca Mīsijā”* ³¹⁶ – ir nepiemēroti, jo valdīšana ir par nozīmīgu šim apstāklim; tā [samākslotība] nav noslēpta (pamatnozīmē 'κλέπτω' – zagt, slēpt) ³¹⁷;

4) Tāpēc Alkidamanta ³¹⁸ teiktais šķiet drēgns (ψυχρά), jo viņš epitetus izmanto nevis kā garšvielu (ήδυσματι), bet gan kā ēdienu (έδέσματι), tik bieži, tik pārspīlēti svinīgi un tik pamanāmi tie ir ³¹⁹. Fragmentā izmantotajā salīdzinājumā autors atklāj savu negatīvo nostāju pret Alkidamanta runās izmantoto epitetu pārdaudzumu un vienlaikus netieši norāda, ka epitetu lietošanai jābūt samērīgai – līdzīgai garšvielu piebēršanai ēdienam. Šajās analizētā teksta rindās vērojama gan **metafora** – *teiktais šķiet drēgns*, gan arī vienīgais oriģinālteksta lasītājam vai klausītājam uztveramais **vārdu spēles gadījums** – 'ήδυσμα' – *garšvielu* un 'έδέσμα' *ēdiens*;

³¹⁵ *Rhet.*1404b.18–25: (...) διὸ δεῖ λανθάνειν ποιούντας, καὶ μὴ δοκεῖν λέγειν πεπλασμένως ἀλλὰ πεφυκώτως (τοῦτο γὰρ πιθανόν, ἐκεῖνο δὲ τούναντίον· ὡς γὰρ πρὸς ἐπιβουλεύοντα διαβάλλονται, καθάπερ πρὸς τοὺς οἴνους τοὺς μεμιγμένους) (...). κλέπεται δ' εὖ, ἐάν τις ἐκ τῆς εἰωθυίας διαλέκτου ἐκλέγων συντιθῆι: (...).

³¹⁶ Citāta autors nezināms (*Fragmenta* 705.1); Mīsija (Μυσία) – Mazāzijas ziemeļrietumu apgabals.

³¹⁷ *Rhet.*1405a.28–31: τὸ δὲ ὡς ὁ Τήλεφος Εὐριπίδου φησίν, κώπης ἀνάσσων κάποβας εἰς Μυσίαν, ἀπρεπές, ὅτι μείζον τὸ ἀνάσσειν ἢ κατ' ἀξίαν· οὐ κέκλεπται οὖν.

³¹⁸ **Alkidamants** (Ἀλκιδάμας) – (5. gs. p. m. ē. otrā pusē) rētors un sofists, Gorgija skolnieks.

³¹⁹ *Rhet.*1406a.18–20: διὸ τὰ Ἀλκιδάμαντος ψυχρὰ φαίνεται· οὐ γὰρ ὡς ήδύσματι χρῆται ἀλλ' ὡς έδέσματι τοῖς ἐπιθέτοις <τοῖς> οὕτω πυκνοῖς καὶ μείζοσι καὶ ἐπιδήλοισ (...).

5) (...) ἴσς [kols] bieži liek klausītājam atdurties (προσπταίειν) (jo neizbēgami, kad [klausītājs], vēl steigdamies pie sekojošā un tā izmēra, kam viņš nezina robežu, tiktu atsviests atpakaļ, [runu] pārtraucot, gluži kā rodas atduršanās pretsitiena dēļ). Savukārt garie [koli] izraisa palaišanu garām, gluži kā tie, kas met plašus likumus ap robežstabu – viņi pamet tos, kas ar viņiem kopā pastaigājas (...)³²⁰. Citātā vērojami divi salīdzinājumi – vispirms, autors salīdzina īsa kola pēkšņu noslēgšanos ar negaidītu atsišanos vai atduršanos, kas klausītāju it kā atsviež atpakaļ. Pēc tam seko gara kola grūtās uztveramības salīdzināšana ar garām pastaigām, kuru laikā kaut kas var tikt palaists garām vai pazaudēts – garu kolu gadījumā fakti, bet pastaigu – ceļabiedri. Citētajās rindās vērojama arī **metafora**: ἴσς [kols] liek atdurties, turklāt šis ir vienīgais gadījums, kad autors (vai kāds no vēlāko laiku *Retorikas* teksta pārrakstītājiem) to ir skaidrojis – minētās metaforas skaidrojums ir pirmais šajā fragmentā ietvertais salīdzinājums;

6) *Izteiksmes veids politiskajā runā kopumā līdzinās skicējumam (pamatnozīmē 'σκια-γραφία' – ēnas zīmējums) – jo lielāks ir pūlis, jo skatīšanās no lielāka attāluma (...)*³²¹. Citētajā fragmentā, salīdzinot izteiksmes veidu ar zīmējuma uzmetumu jeb skici, autors uzsver politiskās runas izteiksmes veida vispārīgo raksturu –, veidojot politisko runu, nav nepieciešams iedziļināties detaļās, jo klausītāji gluži kā skatītāji amfiteātrī uz skatuves notiekošo vēro no tālienes. Svarīgākais ir koptēls, nevis detaļas;

7) *Izteiksmes veids parādes runā [līdzinās] rakstīšanai, jo uz to attiecināmā darbība ir lasīšana*³²².

³²⁰ *Rhet.*1409b.18–24: (...) τὸ μὲν γὰρ μικρὸν προσπταίειν πολλάκις ποιεῖ τὸν ἀκροατὴν (ἀνάγκη γὰρ ὅταν, ἔτι ὁρμῶν ἐπὶ τὸ πόρρω καὶ τὸ μέτρον οὐ ἔχει ἐν ἑαυτῷ ὄρον, ἀντισπασθῆ παυσάμενον, οἷον πρόσπταισιν γίγνεσθαι διὰ τὴν ἀντίκρουσιν)· τὰ δὲ μακρὰ ἀπολείπεσθαι ποιεῖ, ὡσπερ οἱ ἐξωτέρω ἀποκάμπτοντες τοῦ τέρατος· ἀπολείπουσι γὰρ καὶ οὗτοι τοὺς συμπεριπατοῦντας (...).

³²¹ *Rhet.*1414a.8–10: ἡ μὲν οὖν δημηγορικὴ λέξις καὶ παντελῶς ἕοικεν τῇ σκιαγραφίᾳ· ὅσω γὰρ ἂν πλείων ἢ ὁ ὄχλος, πορρώτερον ἢ θέα (...).

³²² *Rhet.*1414a.18–19: ἡ μὲν οὖν ἐπιδεικτικὴ λέξις γραφικωτάτη· τὸ γὰρ ἔργον αὐτῆς ἀνάγνωσις (...).

Iepriekš citētie fragmenti jau parādīja, ka Aristoteļa valodas tēlainību rada arī **metaforu lietojums** (5). Vēl bez minētajiem gadījumiem metaforas sastopamas arī šādās teksta vietās (6):

1) iztīrējot metaforas kā viena no runas resursu veidiem būtību: (...) *jo īpaši metaforai piemīt skaidrība un saldums (τὸ ἡδὺν), un neikdienišķums* (...) ³²³;

2) iztīrējot metaforas veidošanas avotus: (...) *vārdu skaistums (κάλλος δὲ ὀνόματος), kā saka Likimns, ir skaņās un saturā, tāpat arī [vārdu] neglītums (pamatnozīmē αἴσχος – apkaunojums)* ³²⁴. Citētajā fragmentā autors vispirms ir izmantojis Likimna ³²⁵ veidotu metaforu, pēc tam – pats savu;

3) izsakot kritisku viedokli: *Tādējādi, nevietā runājot poētiski, viņi [sofisti] rada smieklīgumu un drēgnumu, bet ar liekvārdību – neskaidrību; jo, kad to, kurš jau zina, apmētā [ar vārdiem] (ἐπεμβάλλη), skaidrība tiek iznīcināta ar aptumšošanu* ³²⁶;

4) salīdzinājuma jēdziena *definīcijā*: (...) *salīdzinājumi ir metaforas, kurām nepieciešams [paskaidrojošs] vārds (μεταφοραὶ λόγου δεόμεναι)* ³²⁷. Jāprecizē, ka citētajā *definīcijā* metaforas **jēdziens ir personificēts**: metaforai, līdzīgi kā dzīvai būtnei, autors piešķīris vajadzības jeb nepieciešamības iezīmi;

5) iztīrējot samērību izteiksmes veidā: *Samērība ir, ja nedz par nozīmīgo tiek runāts šā tā, nedz arī par mazsvarīgo – nopietni, nedz arī rotājums ir pievienots mazsvarīgam (pamatnozīmē ‘εὐτελής’ – lēts, nedārgs) vārdam, bet, ja ne, [teiktais] šķiet komēdija* (...) ³²⁸;

³²³ *Rhet.*1405a.8–9: (...) καὶ τὸ σαφές καὶ τὸ ἡδὺν καὶ τὸ ξενικὸν ἔχει μάλιστα ἢ μεταφορὰ (...).

³²⁴ *Rhet.*1405b.6–8: (...) κάλλος δὲ ὀνόματος τὸ μὲν ὥσπερ Λικύμνιος λέγει, ἐν τοῖς ψόφοις ἢ τῷ σημαιομένῳ, καὶ αἴσχος δὲ ὡσαύτως.

³²⁵ **Likimns (Λικύμνιος)** – retorikas skolotājs, kas kā traktāta par skaistiem vārdiem autors pieminēts Platona dialogā *Faidrs (Phaedr.*267.c.2).

³²⁶ *Rhet.*1406a.32–35: διὸ ποιητικῶς λέγοντες τῇ ἀπρεπείᾳ τὸ γελοῖον καὶ τὸ ψυχρὸν ἐμποιοῦσι, καὶ τὸ ἀσαφές διὰ τὴν ἀδολεσχίαν· ὅταν γὰρ γινώσκοντι ἐπεμβάλλη, διαλύει τὸ σαφές τῷ ἐπισκοτεῖν.

³²⁷ *Rhet.*1407a.14–15: (...) καὶ αἱ εἰκόνες μεταφοραὶ λόγου δεόμεναι.

³²⁸ *Rhet.*1408a.11–14: τὸ δ’ ἀνάλογόν ἐστιν ἐὰν μῆτε περὶ εὐόγκων αὐτοκαβδάλως λέγηται μῆτε περὶ εὐτελῶν σεμνῶς, μηδ’ ἐπὶ τῷ εὐτελεῖ ὀνόματι ἐπὶ κόσμος· εἰ δὲ μὴ, κωμωδία φαίνεται (...).

6) diskutējot par piemērotību: (...) *es saku, piemēram, ja vārdi ir skarbi (pamatnozīmē 'σκληρός – sauss, ciets), nepielāgo tiem arī balsi un seju (...)*³²⁹.

4.1.2. Dionīsijš

Līdzīgi kā Aristoteļa *Retorikas* analizētajā tekstā, arī Dionīsija traktātā *Par vārdu savienošanu* vērojami dažādi tēlainās izteiksmes līdzekļi: metaforiski veidoti filoloģisko jēdzienu apzīmējumi, kā arī salīdzinājumi un metaforas, kas izmantotas dažādu valodas parādību skaidrošanai. Dionīsija traktātā sastopami arī vairāki apzināti pārspīlēti apgalvojumi, kurus iespējams klasificēt kā hiperbolas.

Mazliet vairāk nekā 1/3 no traktātā *Par vārdu savienošanu* vērojamajiem **filoloģisko jēdzienu apzīmējumiem** ir uzskatāmi par **metaforiskiem**, vairums no tiem (t. sk. to apzīmējumu daļas) ar identisku jēdzienisko saturu ir sastopami jau Aristoteļa *Retorikā* (piemēram, 'ἀρετή ἐρμηνεύει' (f) – *vārdiskās izteiksmes izcilība*, pamatnozīmē 'ἀρετή' – *tikums, drosme, krietnums*³³⁰, 'γλῶττα' (f) – *glosa*, pamatnozīmē *mēle*, 'κῶλον' (n) – *kols*, pamatnozīmē *ķermeņa daļa, loceklis*, 'πτῶσις' (f) – *locījums*, pamatnozīmē *kriens, forma*).

Dažas no Dionīsija traktātā *Par vārdu savienošanu* sastopamo metaforisko filoloģisko jēdzienu apzīmējumu daļām (kas nav vērojamas Aristoteļa *Retorikā*) sengrieķu retorikas un literatūrkritikas terminu iztīrījuma kontekstā pieminējis arī L. van Huks:

'αὐστηρός' – pamatnozīmē *rūgts, ass, raupjš* – Dionīsija sacerējumos apzīmē atturīgu, cienīgu valodas stilu (*Hook* 1905, 28) (tekstā sastopams jēdziena apzīmējums 'ἀρμονία αὐστηρά' – *raupjais [izteiksmes] salāgojuma veids*);

'γλαφυρός' – pamatnozīmē *gluds, nopulēts* – Dionīsija sacerējumos attiecināts uz gludu, nopulētu stilu (*Hook* 1905, 38) (tekstā sastopami jēdzienu

³²⁹ *Rhet.*1408b.6–7: (...) λέγω δὲ οἷον ἐὰν τὰ ὀνόματα σκληρὰ ἦ, μὴ καὶ τῆ φωνῆ καὶ τῷ προσώπῳ [καὶ] τοῖς ἀρμόττουσιν (...).

³³⁰ Metaforiski veidoto filoloģisko jēdzienu apzīmējumu atrašanās vietu oriģināltekstā skat. 1.2. pielikumā GLOSĀRIJS. *Filoloģiskie jēdzieni „Par vārdu savienošanu”*.

apzīmējumi: 'ἄρμονία γλαφυρά' – *gludais [izteiksmes] salāgojuma veids* un 'σύνθεσις γλαφυρά' – *gludais savienojuma vieds*);

'πέζος' – pamatnozīmē *kājnieku-* – Dionīsija *Par vārdu savienošanu* – *prozā, prozas-* (Hook 1905, 25) (tekstā sastopami jēdzienu apzīmējumi: 'λέξις πεζή' – *metriski nesaistīts teksts jeb proza, tā sinonīms 'λόγος πεζός' – metriski nesaistīts teksts jeb proza* un 'διάλεκτος πεζή' – *metriski nesaistīta izteiksme*);

'κατασκευάζειν' – pamatnozīmē *būvēt, veidot* – sengrieķu retorikas un literatūrkritikas darbos – *sakārtot, sacerēt* (Hook 1905, 41) (tekstā sastopami 'κατασκευή [τῶν γραμμάτων]' – *burtu sakārtojums* un 'κατασκευή συλλαβῶν' – *zīlbu sakārtojums*).

Vēl bez L. van Huka minētajiem Dionīsija traktātā vērojami šādi nozīmes pārnesumu ietveroši filoloģisko jēdzienu apzīmējumi:

'βαρεία' (f) un sinonīms 'βαρύ' (n) – *gravis*, pamatnozīmē 'βαρύς' – *smags*;

'ἔγκλισεις' pl., (f) – *teicējvārdu formas*, pamatnozīmē 'ἔγκλισις' *noliekums, slīpums*;

'κόμματα' pl., (n) – *izteikuma daļas* un 'κομμάτιον' (n) – *īsa izteikuma daļa*, pamatnozīmē 'κόμμα' no 'κόπτω' (sist) – *kalšana, kalums*;

'ὄξεια' (f) un sinonīms 'ὄξύ' (n) – *akūts*, pamatnozīmē 'ὄξύς' – *ass*;

'πλοκή' vai 'συμπλοκή' (f) – [burtu, zīlbu, vārdu, vai runas daļu] savijums, saaudums, pamatnozīmē no 'πλέκω' (vīt, aust) – *pinums, audums*.

Dionīsija traktāta valodas tēlainību rada ne tikai metaforiski filoloģisko jēdzienu apzīmējumi. Iztirzājot valodas jautājumus, autors kā piemērus bieži izmanto **salīdzinājumus**. Traktātā sastopami 11 dažādus salīdzinājumus ietveroši fragmenti:

1) paskaidrojot, ka savienošana (σύνθεσις), lai arī secīguma ziņā atrodas pēc vārdu izvēles jeb atlases (ἐκλογή ὀνομάτων), tomēr ir par to daudzkārt nozīmīgāka: (...) *arī citās mākslās, kuras rada to, kas tām vajadzīgs, no iepriekš atlasītiem dažādiem materiāliem (tādās kā celtniecība, namdara amats, izšūšana un citas tām*

līdzīgas), savienošanas iespējas, ja skatāmies secīgi, ir otrās aiz atlasīšanas iespējām, taču pēc ietekmīguma (nozīmes) – pirmās. Tāpat notiek arī runā (..) ³³¹;

Es domāju, ka pietiekami esmu parādījis to, ko plānoju, ka savienošanai piemīt lielāks spēks nekā vārdu izvēlei. Un man šķiet, nekļūdītos tas, kurš salīdzinātu to [savienošanu] ar Homēra Atēnu: jo viņa lika Odisejam, paliekot tam pašam, brīžiem šķist tādām, brīžiem – citādām, te sīkam, krunkainam un neglītam „nabadzīgam ubagam līdzīgam vai sirmgalvim” ³³², te atkal ar to pašu zizli pieskārusies, „padarīja lielāku un varenāku izskata ziņā, un uz galvas parādījās biezi mati līdzīgi hiacintes ziedam” ³³³. Tāpat arī tā [savienošana], paņemot vienus un tos pašus vārdus, liek, lai domas reizēm parādās neglītas, zemīgas un nožēlojamas, bet reizēm – cildenas, bagātīgas, ietekmīgas un skaistas ³³⁴;

2) uzsverot, ka arī vārdu izvēles nozīmi nedrīkst novērtēt par zemu: Savienošanas sakars attiecībā uz vārdu izvēli ir kaut kādā ziņā līdzīgs vārdu sakaram ar domām ³³⁵;

3) paskaidrojot trīs būtiskākos vārda mākslinieka uzdevumus (..) pirmais – noteikt, kam ar ko savienojoties rodas skaists un patīkams sajūgums, otrais – izzināt, kā izvietot to, kam jābūt savstarpēji pielāgotam, lai salāgojums izrādītos vislabākais, trešais –

³³¹ *De compositione*: 2.38–44: (..) καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν, ὅσαι διαφόρους ὕλας λαμβάνουσαι συμφορητὸν ἐκ τούτων ποιοῦσι τὸ τέλος, ὡς οἰκοδομικὴ τε καὶ τεκτονικὴ καὶ ποικιλικὴ καὶ ὅσαι ταύταις εἰσὶν ὁμοιογενεῖς, αἱ συνθετικαὶ δυνάμεις τῇ μὲν τάξει δευτεραὶ τῶν ἐκλεκτικῶν εἰσι, τῇ δὲ δυνάμει πρότεραι· ὥστ' εἰ καὶ τῷ λόγῳ τὸ αὐτὸ συμβέβηκεν (..).

³³² *Od.* 16, 273.

³³³ *Od.* 6, 230.

³³⁴ *De compositione*: 4.85–99: ἱκανῶς γὰρ οἶομαι πεποικέναι φανερόν ὃ προὔκειτό μοι, ὅτι μείζονα ἰσχὺν ἔχει τῆς ἐκλογῆς ἢ σύνθεσις. καὶ μοι δοκεῖ τις οὐκ ἂν ἀμαρτεῖν εἰκάσας αὐτὴν τῇ Ὀμηρικῇ Αθηνᾷ· ἐκείνη τε γὰρ τὸν Ὀδυσσεῖα τὸν αὐτὸν ὄντα ἄλλοτε ἄλλοιον ἐποίει φαίνεσθαι, τοτὲ μὲν μικρὸν καὶ ὀυσὸν καὶ αἰσχροὺν

πτωχῶ λευγαλέῳ ἐναλίγκιον ἠδὲ γέροντι,

τοτὲ δὲ τῇ αὐτῇ ῥάβδῳ πάλιν ἐφαψαμένη

μείζονά τ' εἰσιδέειν καὶ πάσσονα θῆκεν ιδέσθαι,

καὶ δὲ κάρητος

οὔλας ἦκε κόμας ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας.

αὕτη τε τὰ αὐτὰ λαμβάνουσα ὀνόματα τοτὲ μὲν ἄμορφα καὶ ταπεινὰ καὶ πτωχὰ ποιεῖ φαίνεσθαι τὰ νοήματα, τοτὲ δ' ὑψηλὰ καὶ πλούσια [καὶ ἀδρᾶ] καὶ καλά.

³³⁵ *De compositione*: 3.13–15: καὶ σχεδὸν ἀνάλογόν τι πεπονθέναι δόξειεν ἂν ἢ σύνθεσις πρὸς τὴν ἐκλογὴν, ὃ πάσχει τὰ ὀνόματα πρὸς τὰ νοήματα.

noteikt, vai izvēlētais materiāls nav kaut kādā veidā jāpārstrādā, es domāju, samazinot, palielinot vai izmainot, turklāt mācēt to attiecībā uz sekojošo pielietojumu pienācīgi apstrādāt. Ko katrs no tiem nozīmē, es paskaidrošu skaidrāk, izmantojot salīdzinājumus no visiem zināmajām arodu mākslām – es domāju – būvniecības, kuģu būvniecības un tamlīdzīgām. Celtnieks, kad tam piegādā materiālu, no kura viņam būs jābūvē māja, – akmeņus, balķus, mālu un visu pārējo –, lai izpildītu savu uzdevumu, rūpējas par trim lietām – kādu akmeni, balķi vai ķieģeli sastiprināt ar kādu [citu] akmeni, balķi un ķieģeli, pēc tam – kādā veidā un uz kuras virsmas katru no šiem sastiprinājumiem novietot, un trešais – ja kaut kas ir draudīgs, tad to nolauzt, aptēst un padarīt ērtu lietošanai. Arī kuģu būvētājs rūpējas par to pašu. Es saku, ka līdzīgi jārikojas tiem, kas gatavojas labi savienot runas daļas (...)³³⁶;

4) paskaidrojot, ka skaņām jeb vārdisko izteiksmi veidojošajiem pamatelementiem ir atšķirīga ietekme uz klausītāja dzirdi: *Ne visas vārdiskās izteiksmes daļas dzirdi ietekmē vienādi, tāpat kā ne visi redzami priekšmeti – redzes sajūtu vai ēdieni – garšas izjūtu, vai arī citi ierosinātāji – citas sajūtas. Skaņas to saldina (γλυκαίνουνσιν) un rūgtina (πικραίνουνσι), kairina (τραχύνουσι) un glāsta (λεαίνουνσι), kā arī izraisa tai [dzirdei] daudzas citas izjūtas.* Citētajā fragmentā vērojams ne tikai salīdzinājums, bet arī metaforas paveids – **abstrakta jēdziena**

³³⁶ *De comp.* 6.2–23: (...) ἐν μὲν ἰδεῖν, τί μετὰ τίνος ἀρμοζόμενον πέφυκε καλὴν καὶ ἡδεῖαν λήψεσθαι συζυγίαν· ἕτερον δὲ γινῶναι τῶν ἀρμόττεσθαι μελλόντων πρὸς ἄλληλα πῶς ἂν ἕκαστον σχηματισθὲν κρείττονα ποιήσῃ φαίνεσθαι τὴν ἀρμονίαν· τρίτον δ' εἴ τι δεῖται μετασκευῆς τῶν λαμβανομένων, ἀφαιρέσεως λέγω καὶ προσθήκης καὶ ἀλλοιώσεως, γινῶναι τε καὶ πρὸς τὴν μέλλουσαν χρεῖαν οἰκείως ἐξεργάσασθαι. ὃ τι δὲ τούτων ἕκαστον δύναται, σαφέστερον ἐρῶ χρῆσάμενος εἰκόσι τῶν δημιουργικῶν τεχνῶν τισιν ἄς ἅπαντες ἴσασι, οἰκοδομικῆ λέγω καὶ ναυπηγικῆ καὶ ταῖς παραπλησίαις· ὃ τε γὰρ οἰκοδόμος ὅταν πορίσῃ τὴν ὕλην ἐξ ἧς μέλλει κατασκευάζειν τὴν οἰκίαν, λίθους καὶ ξύλα καὶ κέραμον καὶ τᾶλλα πάντα, συντίθῃσιν ἐκ τούτων ἢδη τὸ ἔργον τρία ταῦτα πραγματευόμενος, ποίω δὲ λίθω τε καὶ ξύλῳ καὶ πλίνθῳ ποῖον ἀρμόσαι λίθον ἢ ξύλον ἢ πλίνθον, ἔπειτα πῶς τῶν ἀρμοζομένων ἕκαστον καὶ ἐπὶ ποίας πλευρᾶς ἐδράσαι, καὶ τρίτον, εἴ τι δύσεδρὸν ἐστίν, ἀποκροῦσαι καὶ περικόψαι καὶ αὐτὸ τοῦτο εὐεδρον ποιῆσαι· ὃ τε ναυπηγὸς τὰ αὐτὰ ταῦτα πραγματεύεται. τὰ δὴ παραπλήσιά φημι δεῖν καὶ τοὺς μέλλοντας εὖ συνθήσειν τὰ τοῦ λόγου μόρια (...).

personifikācija: *skaņas saldina un rūgtina, kairina un glāsta [dzirdi]³³⁷;*

5) tēlaini pierādot patīkama savienojuma veidošanas pamatnoteikumu, proti, ka *vai nu jāsavieno kopā labskanīgie, ar labu metrisko pēdu apveltītie un skanīgie vārdi, tādi, kas pilnīgi dabiski saldina (γλυκαίνεται) un lutina (ἐκμαλάττεται) dzirdi, vai arī starp tiem, kuri ir spējīgi apburt (δυναμένοις γοητεύειν), jāievij (ἐγκαταπλέκειν) un jāieauž (συνυφαίνειν) tādi vārdi, kuriem nepiemīt šādas īpašības – tādejādi pirmo skaistums notušētu otro raupjumu. Apmēram tāpat dara arī gudri karavadoņi, izvietojot karaspēka ierindas – arī viņi ar stiprajām piesedz vājās, un neviena no tām nav nelietderīga³³⁸. Šajā fragmentā papildu salīdzinājumam vērojama gan **abstrakta jēdziena personifikācija** vārdi, kas saldina un lutina dzirdi, ir spējīgi apburt, gan arī **metaforas:** jāievij un jāieauž vārdi;*

6) tēlaini attēlojot, kādu ietekmi uz klausītāju dzirdi atstāj burtu ‘m’ un ‘t’ skaņa: (..) *kaut kā viduvēji [dzirdi] ietekmē caur degunu skanošie – ‘m’ un ‘t’, kas izdod raga skanēšanai līdzīgas skaņas³³⁹, kā arī ‘s’ skaņa: Neglīta un nepatīkama (pamatnozīmē ‘ἀηδής’ – negaršīgs) ir „s” [skaņa], ļoti bieži lietota, tā kaitina – svēlpšana, šķiet, drīzāk ir nesaprātīga zvēra, nevis saprātīgas būtnes skaņa³⁴⁰. Metaforas: negaršīgs „s”, [skaņa] kaitina;*

7) tēlaini skaidrojot, ka katram no mums ir raksturīgs savs izteiksmes veids, kaut arī izmantojam vienus un tos pašus vārdus: (..) *līdzīgi kā tajā [glezniecībā] visi mākslinieki, paņemot vienas un tās pašas krāsas, nerada krāsu*

³³⁷ *De comp.*12.1–7: Οὐχ ἅπαντα πέφυκε τὰ μέρη τῆς λέξεως ὁμοίως διατιθέναι τὴν ἀκοήν, ὥσπερ οὐδὲ τὴν ὁρατικὴν αἴσθησιν τὰ ὁρατὰ πάντα οὐδὲ τὴν γευστικὴν τὰ γευστὰ οὐδὲ τὰς ἄλλας αἰσθήσεις τὰ κινουντα ἐκάστην· ἀλλὰ καὶ γλυκαίνουσιν αὐτὴν τινες ἤχοι καὶ πικραίνουσι, καὶ τραχύνουσι καὶ λεαίνουσι, καὶ πολλὰ ἄλλα πάθη ποιῶσι περὶ αὐτῆν;

³³⁸ *De comp.*12.49–59: (..) ἢ τὰ εὐμελῆ καὶ εὐρυθμα καὶ εὐφωνα ὀνόματα, ὑφ’ ὧν γλυκαίνεται τε καὶ ἐκμαλάττεται καὶ τὸ ὅλον οἰκείως διατίθεται ἢ αἴσθησις, ταῦτα ἀλλήλοις συναρμόττειν, ἢ τὰ μὴ τοιαύτην ἔχοντα φύσιν ἐγκαταπλέκειν τε καὶ συνυφαίνειν τοῖς δυναμένοις αὐτὴν γοητεύειν, ὥστε ὑπὸ τῆς ἐκείνων χάριτος ἐπισκοτεῖσθαι τὴν τούτων ἀηδίαν· οἷόν τι ποιῶσιν οἱ φρόνιμοι στρατηλάται κατὰ τὰς συντάξεις τῶν στρατευμάτων· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἐπικρύπτουσι τοῖς ἰσχυροῖς τὰ ἀσθενῆ, καὶ γίνεται αὐτοῖς οὐδὲν τῆς δυνάμεως ἄχρηστον.

³³⁹ *De comp.*14.104–106: (..) μέσως δὲ πως διατίθησι τὰ διὰ τῶν ῥωθῶνων συνηγούμενα τό τε μ καὶ τὸ ν κερατοειδεῖς ἀποτελοῦντα τοὺς ἦχους.

³⁴⁰ *De comp.*14.106–108: ἄχαρι δὲ καὶ ἀηδὲς τὸ ς καὶ πλεονάσαν σφόδρα λυπεῖ· θηριώδους γὰρ καὶ ἀλόγου μᾶλλον ἢ λογικῆς ἐφάπτεσθαι δοκεῖ φωνῆς ὁ συριγμός (..).

sajaukumu, kas būtu līdzīgs citu [veikumam], tādā pašā veidā arī dzejā, vienkāršā runā un visur citur, mēs visi, izmantodami vienus un tos pašus vārdus, nesavienojam tos vienādi³⁴¹;

8) parādot, ka, lai veidotu raupjo izteiksmes salāgojuma veidu, nav jāvairās no vārdiem, kas rada dzirdei nepatīkamas skaņas: (...) bieži [raupjais salāgojuma veids grib] izmantot raupjus un griezīgus savienojumus, jo tam ir vienalga; tādi rodas arī būvniecībā, kur, rūpīgi atlasot, pamatos tiek salikti kopā tādi akmeņi, kas nav četrkantaini un apstrādāti, neaptēsti un nesagatavoti (...) ³⁴². Arī te **abstrakta jēdziena personifikācija**: [raupjais salāgojuma veids grib] izmantot (...);

9) tēlaini raksturojot gludajam salāgojuma veidam piemītošo rūpīgi izstrādāto uzbūvi: (...) šajā ziņā tas līdzinās labi noaustam audumam vai zīmējumam, kur gaismas vājinātas ar ēnām³⁴³;

10) pamatojot atziņu, ka vārdu savienošanas māksla ir apgūstama līdzīgi kā ābece un rezultātā pārvaldāma tikpat viegli kā lasītprasme: Kad mēs apgūstam burtus, vispirms mēs iemācāmies to nosaukumus, pēc tam – ārējo apveidu un iespējas, tad – zilbes un tajās esošo mainīgumu un pēc tam – vārdus un no tiem izrietošo, es runāju par pagarināšanu un saīsināšanu, uzsvariem un tamlīdzīgo: kad mēs uzķeram (pamatnozīmē 'λάβάνω' – ķert, tvert) to [burtu] prasmi, tad mēs sākam rakstīt un lasīt, vispirms pēc zilbēm un lēnām. Bet kad vērā ņemams laika plūdums mūsu dvēselēs ir stingri ierakstījies to ārējos apveidus, tad mēs to darām ļoti viegli un, kad vien mums iedod kādu grāmatu, nepaklūpot izejam (διερχόμεθα) tai cauri, turklāt ar netīcamu vieglumu un ātrumu. Jāpieņem, ka tas pats notiek arī ar šī priekšmeta pratējiem (pamatnozīmē 'ἀθλητλής' – sacensību dalībnieks, atlēts) attiecībā uz vārdu savienošanu un kolu labskanīgumu

³⁴¹ De comp.21.7–11: (...) ὡσπερ γὰρ ἐν ἐκείνῃ τὰ αὐτὰ φάρμακα λαμβάνοντες ἅπαντες οἱ τὰ ζῶα γράφοντες οὐδὲν εὐκότα ποιοῦσιν ἀλλήλοις τὰ μίγματα, τὸν αὐτὸν τρόπον ἐν ποιητικῇ τε διαλέκτῳ καὶ τῇ ἄλλῃ πάσῃ τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασι χρώμενοι πάντες οὐχ ὁμοίως αὐτὰ συντίθεμεν.

³⁴² De comp.22.6–10: (...) τραχείαις [βούλεται] τε χρῆσθαι πολλαχῆ καὶ ἀντιτύποις ταῖς συμβολαῖς οὐδὲν αὐτῇ διαφέρει, οἷαι γίνονται τῶν λογάδην συντιθεμένων ἐν οἰκοδομίαις λίθων αἱ μὴ εὐγώνιοι καὶ μὴ συνεξεσμέναι βάσεις, ἀργαὶ δέ τινες καὶ αὐτοσχέδιοι (...).

³⁴³ De comp.23.14–16: (...) εὐκὲ τε κατὰ μέρος εὐητρίοις ὕφεισιν ἢ γραφαῖς συνεφθαρμένα τὰ φωτεινὰ τοῖς σκιεροῖς ἐχούσαις.

(εὐέπεια)³⁴⁴. **Metaforas:** *uzķeram [burtu] prasmi, nepaklūpot izejam cauri grāmatai, šī priekšmeta atlēti, kolu labskanīgums.*

Iepriekš citētie salīdzinājumu fragmenti apliecina, ka Dionīsija traktāta valoda ir bagāta arī ar **metaforām**. Turklāt starp tām ļoti bieži sastopamas **abstraktu jēdzienu personifikācijas** (faktiski ikviena valodas jautājuma iztīrījumā). Spilgtākie piemēri saistāmi ar jau pieminētajām valodas jautājumu iztīrējuma daļām – burtu īpašību aprakstu un teoriju izteiksmes salāgojuma (ἀρμονία λέξεως) veidiem:

1) (..) 'l' *saldina* (ἡδύνει) *to* [dzirdi] *un no pusskanējiem ir vissaldākais* (γλυκύτατον), *bet 'r' kaitina* (τραχύνει) *un no tamlīdzīgiem [burtiem] ir visstiprākais* (..) ³⁴⁵;

2) (..) [raupjais salāgojuma veids] *vēlas* (βούλεται) (..), *mīl* (φιλεῖ) (..), *dzen* (πειράται) (..), *slīd uz* (γλίχεται) (..), *rīkojas* (ἐπιτηδεύει)(..), *nevēlas* (οὔτε βούλεται) (..), *vairāk vēlas* (μᾶλλον βούλεται) (..). (..) *nevēlas* (βούλεται) (..), *nejauši tiek aiznesti* (αὐτομάτως κατενεχθείη) (..), *grib* (θέλει) (..) u. tml. (*De comp.*: 22.2–22.37);

3) (..) [gludais savienojuma veids] *nemeklē* (οὐ ζητεῖ) (..), *vēlas* (βούλεται) (..), *dara / ranāk* (ποιοῦσιν) (..), *vēlas* (βούλεται) (..), *ar nepatiku izturas pret* (ἀπέχθεταί) (..). (..) *vēlas* (βούλεται) (..). *Tas izmanto* (χρηῖται) (..), *vēlas* (βούλεται) (..). (..) *mīl* (φιλεῖ) (..) (*De comp.*: 23.2–38).

³⁴⁴ *De comp.* 25.249–264: τὰ γράμματα ὅταν παιδευόμεθα, πρῶτον μὲν τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐκμανθάνομεν, ἔπειτα τοὺς τύπους καὶ τὰς δυνάμεις, εἴθ' οὕτω τὰς συλλαβὰς καὶ τὰ ἐν ταύταις πάθη, καὶ μετὰ τοῦτο ἤδη τὰς λέξεις καὶ τὰ συμβεβηκότα αὐταῖς, ἐκτάσεις τε λέγω καὶ συστολὰς καὶ προσωδίας καὶ τὰ παραπλήσια τούτοις· ὅταν δὲ τὴν τούτων ἐπιστήμην λάβωμεν, τότε ἀρχόμεθα γράφειν τε καὶ ἀναγινώσκειν, κατὰ συλλαβὴν <μὲν> καὶ βραδέως τὸ πρῶτον· ἐπειδὴν δὲ ὁ χρόνος ἀξιόλογος προσελθὼν τύπους ἰσχυροὺς αὐτῶν ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐμποίησιν, τότε ἀπὸ τοῦ ῥάστου δρῶμεν αὐτὰ καὶ πᾶν ὅ τι ἂν ἐπιδῶ τις βυβλίον ἀπταίστω διερχόμεθα ἕξει τε καὶ τάχει [ἀπίστω]. τοιοῦτο δὴ καὶ περὶ τὴν σύνθεσιν τῶν ὀνομάτων καὶ περὶ τὴν εὐέπειαν τῶν κώλων ὑποληπτέον γίνεσθαι παρὰ τοῖς ἀθληταῖς τοῦ ἔργου.

³⁴⁵ *De comp.* 14.101–104: (..) ἡδύνει μὲν γὰρ αὐτὴν τὸ λ καὶ ἔστι τῶν ἡμιφώνων γλυκύτατον, τραχύνει δὲ τὸ ρ καὶ ἔστι τῶν ὁμογενῶν γενναιότατον (..).

Dionīsija traktāta valodas tēlainību rada arī astoņas (8) **hiperbatas**, pirmās divas saturiski ir saistītas ar retoriskiem jautājumiem un kritiska viedokļa paušanu:

1) *Tāpēc viņi ir atstājuši tādus sacerējumus, kurus neviens nespēj izlasīt līdz beigām. es runāju par Filarhu, Duridu, Polibiju, Psaonu, Dēmetriju no Kalatīnas, Ieronīmu, Antigonusu, Hēraklīdu, Hegēsianaktu un desmitiem tūkstoš citu: ja es vēlētos nosaukt viņu visu vārdus, man nepietiktu ar dienu*³⁴⁶. Citētajā fragmentā vērojamas divas hiperbatas: *es runāju par Filarhu, Duridu (..) un desmitiem tūkstoš citu un ja es vēlētos nosaukt viņu visu vārdus, man nepietiktu ar dienu.*

Traktāta tekstā sastopami vēl trīs fragmenti, kur apzīmētājs ‘μυρίος’ (desmiti tūkstoši, neskaitāmi) lietots kā apzināts pārspīlējums, piemēram: *(..) šādu [piemēru] šim dzejniekam (Homēram) ir desmitiem tūkstoši (..)*³⁴⁷, *(..) pie viņa (Homēra) iespējams atrast desmitiem tūkstošus tādu piemēru (..)*³⁴⁸ un *Pie Platona iespējams atrast desmitiem tūkstošus tādu piemēru*³⁴⁹;

2) *(..) neviens rūpīgāk par viņu [Hrīsipu] nav sacerējis dialektikas mācību grāmatas, nedz arī laidis klajā grāmatas ar sliktāku [vārdu] salāgojumu (..)*³⁵⁰. Citātā ietvertas divas hiperbatas: *neviens rūpīgāk par viņu [Hrīsipu] nav sacerējis un [neviens nav] laidis klajā grāmatas ar sliktāku [vārdu] salāgojumu* – abi Dionīsija apgalvojumi ir pārspīlēti;

3) *(..) bet liela daļa no viņiem ir novirzījušies no patiesības un pat sapnī nav redzējuši, kas vispār ir tas, kas savienojumu padara patīkamu (pamatnozīmē ἡδύς – salds)*

³⁴⁶ *De comp.*4.107–114: (..) τοιγάροτι τοιαύτας συντάξεις κατέλιπον οἷας οὐδεὶς ὑπομένει μέχρι κορωνίδος διελθεῖν, Φύλαρχον λέγω καὶ Δουῖρον καὶ Πολύβιον καὶ Ψάωνα καὶ τὸν Καλλατιανὸν Δημήτριον Ἰερώνυμόν τε καὶ Ἀντίγονον καὶ Ἡρακλείδην καὶ Ἠγησιάνακτα καὶ ἄλλους μυρίους ὧν ἀπάντων εἰ τὰ ὀνόματα βουλοίμην λέγειν, ἐπιλείψει με' ὁ τῆς ἡμέρας χρόνος.

³⁴⁷ *De comp.*3.67: (..) τοιαῦτα δ' ἐστὶ παρὰ τῷ ποιητῇ μυρία (..).

³⁴⁸ *De comp.*15.78: (..) μυρία ἔστιν εὐρεῖν παρ' αὐτῷ τοιαῦτα (..).

³⁴⁹ *De comp.*18.74: μυρία τοιαῦτ' ἔστιν εὐρεῖν καὶ παρὰ Πλάτωνι.

³⁵⁰ *De comp.*4.120–122: (..) τούτου γὰρ οὐτ' ἄμεινον οὐδεὶς τὰς διαλεκτικὰς τέχνας ἠκριβώσεν οὔτε ἀρμονία χεῖρονι συνταχθέντας ἐξήνεγκε λόγους (..).

un skaistu³⁵¹. Citētajā fragmentā vērojama viena hiperbola: *pat sapnī nav redzējuši un viena metafora: kas savienojumu padara saldu.*

4.1.3. Hermogens

Analizētajā Hermogena traktāta *Par izteiksmes veida paveidiem* tekstā valodas tēlainību rada tie paši tēlainās izteiksmes līdzekļi, kas figurē iztīrztajos Aristoteļa un Dionīsija traktātos – metaforiski veidotie filoloģisko jēdzienu apzīmējumi, salīdzinājumi, hiperbolas, abstrakta jēdziena personifikācija.

Līdzīgi kā iepriekš analizētajos Aristoteļa un Dionīsija tekstos, arī iztīrztajā Hermogena traktāta tekstā apmēram 1/3 **filoloģisko jēdzienu apzīmējumu** ir **metaforiski**. Liela daļa no tiem ir vērojami arī iztīrztajos Aristoteļa un Dionīsija darbos, piemēram: ‘κόμμα’ (n) – *izteikuma daļa, pamatnozīmē kalšana, kalums*³⁵², ‘λέξις πεζή’ – *metriski nesaistīta izteiksme jeb proza*, ‘συμπλοκή’ (f) – *[vārdu] saistījums* u. c.

Analizētajos Aristoteļa un Dionīsija tekstos nav sastopami Hermogena izdalīto izteiksmes veida paveidu jēdzienu apzīmējumi, kas uzskatāmi par metaforiskiem (20), piemēram, ‘λόγος ακριβής’ (precīzs izteiksmes veids), ‘λόγος ἀληθινός’ (patiesīgs izteiksmes veids), ‘ἀξιωματικός λόγος’ (cieņpilns izteiksmes veids), ‘λόγος ἀφελής’ (vienmērīgs izteiksmes veids), ‘βαρὺς λόγος’ (smagnējs izteiksmes veids), ‘γοργὸς λόγος’ (sparīgs izteiksmes veids), ‘λόγος ἔμψυχος’ (dzīvīgs izteiksmes veids), ‘λόγος ἐνδιάθετος’ (labvēlīgs izteiksmes veids) u. c.³⁵³ Hermogens ir pirmais, kurš izdala tik daudz dažādu izteiksmes veida jeb valodas stila paveidu.

³⁵¹ *De comp.*4.126–129: (..) ἀλλὰ πολὺ τι πάντες ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἀπεπλάγχθησαν καὶ οὐδ' ὄναρ εἶδον, τί ποτ' ἐστὶ τὸ ποιοῦν ἡδεῖαν καὶ καλὴν τὴν σύνθεσιν.

³⁵² Metaforiski veidoto filoloģisko jēdzienu apzīmējumu atrašanās vietu oriģināltekstā skat. 1.3. pielikumā GLOSĀRIJS. *Filoloģiskie jēdzieni „Par izteiksmes veida paveidiem”*.

³⁵³ Pilnu Hermogena izdalīto izteiksmes veida paveidu jēdzienu apzīmējumu sarakstu skat. 1.3. pielikumā GLOSĀRIJS. *Filoloģiskie jēdzieni „Par izteiksmes veida paveidiem”*.

Līdzīgi kā Dionīsija traktātā *Par vārdu savienošanu* vērojamo salāgojuma veidu – raupjā (αύστηρά άρμονία) un gludā (γλαφυρά άρμονία) –, arī Hermogena veidoto izteiksmes veida paveidu jēdzienu apzīmējumu tēlainību rada izteiksmes veida jēdziena apzīmējumam ‘λόγος’ pievienotie apzīmētāji, kas no to lietojuma dažādajām pamatjomām pārnesti uz citu, mūsdienu izpratnē, valodas stila jautājumu izzināšanas sfēru.

Vairāku iepriekš minēto, kā arī promocijas darba 1.3. pielikumā GLOSĀRIJS. *Filoloģiskie jēdzieni „Par izteiksmes veida paveidiem”* uzskaitīto Hermogena izdalīto izteiksmes veida paveidu jēdzienu apzīmējumu sastāvā ietilpstošo metaforisko apzīmētāju, kas turklāt vērojami ne tikai Hermogena traktātā, bet arī citu antīkās pasaules literatūrkritikas (t. sk. filoloģisku) autoru darbos, avotus jeb lietojuma pamatjomas savā pētījumā mēģinājis apzināt L. van Huks. Viņš norāda, ka, piemēram, apzīmētāji ‘άκριβής’ (precīzs) un ‘τραχύς’ (raupjš) galvenokārt tiek lietoti, runājot par arodiem un mākslām, bet attiecībā uz valodu –, lai apzīmētu tiešu un precīzu vai raupju stilu (*Hook* 1905, 38).

L. van Huka pētījumā līdzīgi iztirzāti arī citi Hermogena izdalīto izteiksmes veida paveidu jēdzienu apzīmējumos ietilpstošo apzīmētāju avoti, piemēram: apzīmējumus ‘λόγος βαρύς’ (smagnējs izteiksmes veids) un ‘λόγος άφελής’ (vienmērīgs izteiksmes veids) veidojošo apzīmētāju ‘βαρύς’ (smags) un ‘άφελής’ (vienmērīgs, līdzens) lietojuma pamatjomas L. van Huks saista ar mērvienībām (*Hook* 1905, 16, 17); jēdzienu apzīmējumus ‘λόγος γοργός’ (sparīgs izteiksmes veids), ‘λόγος σεμνός’ (svinīgs izteiksmes veids) un ‘λόγος σφοδρός’ (dedzīgs izteiksmes veids) veidojošo apzīmētāju ‘γοργός’ (straujš), ‘σεμνός’ (svinīgs) un ‘σφοδρός’ (dedzīgs) lietojuma pamatjomas – ar cilvēka rīcību un raksturu (*Hook* 1905, 31, 32); apzīmējumā ‘λόγος έμψυχος’ (dzīvīgs izteiksmes veids) ietilpstošā ‘έμψυχος’ (dzīvīgs) lietojuma pamatjomu – ar cilvēka ķermeņa stāvokli (*Hook* 1905, 19); apzīmējumus ‘λόγος κάλλος’ (ar skaistumu apveltīts izteiksmes veids) un ‘λόγος κεκαλλωπισμένος’ (izrotāts izteiksmes veids) (brīnumskaists

izteiksmes veids) veidojošo apzīmētāju ‘κάλλος’³⁵⁴ (skaistums) un ‘κεκαλλωπισμένος’ (izrotāts) lietojuma pamatjomas – ar cilvēka ārieni, it īpaši sievietes (*Hook* 1905, 20, 22); apzīmējumā ‘λόγος καθαρός’ (tīrs izteiksmes veids) ietilpstošā ‘καθαρός’ (tīrs) – ar ūdens tīrību (*Hook* 1905, 20, 12); apzīmējumā ‘λόγος λαμπρός’ (spožs izteiksmes veids) ietilpstošā ‘λαμπρός’ (spožs) – ar gaismu (*Hook* 1905, 15). L. van Huka piedāvātie minēto izteiksmes veida paveidu jēdzienu apzīmējumos ietilpstošo apzīmētāju avoti atbilst to pamatnozīmēm un ir uzskatāmi par objektīvi pieņemamiem.

Līdzīgi lietojuma pamatjomas jeb avotus iespējams saskatīt arī atlikušajiem L. van Huka nepieminētajiem, bet Hermogena traktātā vērojamajiem apzīmētajiem, kas ietilpst izteiksmes veida paveidu jēdzienu apzīmējumā (‘λόγος ἀληθινός’ (patiesīgs izteiksmes veids), ‘λόγος ἀξιωματικός’ (cieņpilns izteiksmes veids), ‘λόγος ἐνδιάθετος’ (labvēlīgs izteiksmes veids), ‘λόγος εὐκρινής’ (pārskatāms izteiksmes veids), ‘λόγος ἐπιεικής’ (samērīgs izteiksmes veids), ‘λόγος ἠθικόν’ (raksturu atainojošs izteiksmes veids), ‘λόγος κεκοσμημένος’ (izdaiļots izteiksmes veids), ‘λόγος σαφής’ (skaidrs izteiksmes veids)) sastāvā: apzīmētāju ‘ἀληθινός’ (patiesīgs), ‘ἀξιωματικός’ (cieņpilns), ‘ἐνδιάθετος’ (labvēlīgs), ‘ἐπιεικής’ (samērīgs), ‘ἠθικόν’ (raksturu atainojošs) un ‘σαφής’ (saprotams, skaidrs) pamatnozīmes saistītas ar cilvēka raksturu un rīcību, ‘εὐκρινής’ (atdalīts, labi pārskatāms) – ar arodiem un mākslām, bet ‘κεκοσμημένος’ (izdaiļots) – ar cilvēka ārieni.

Apzīmējumus, kas veido Hermogena izdalīto izteiksmes veida paveidu jēdzienu apzīmējumus, autors dažkārt attiecina arī uz attiecīgā izteiksmes veida paveida kontekstā iztirzātajām valodas parādībām – vārdisko izteiksmi, figūrām un koliem, tādējādi izveidojot vēl virkni citu metaforisku jēdzienu apzīmējumu³⁵⁵,

³⁵⁴ Apzīmējumā ‘λόγος κάλλος’ (ar skaistumu apveltīts izteiksmes veids) lietvārds ‘κάλλος’ (skaistums) ir apzīmētāja funkcijā.

³⁵⁵ Sekojošie jēdzienu apzīmējumi nav mononīmiski, arī to lietojums analizētajā tekstā ir salīdzinoši rets – vienu vai divas reizes. Šo iemeslu dēļ tie nav iekļauti glosārijā un metaforisko filoloģisko jēdzienu statistikas analizē.

piemēram: 'λέξις γλυκεῖα' (salda vārdiskā izteiksme), 'λέξις καθαρὰ' (tīra vārdiskā izteiksme), 'λέξις εὐκρινές' (pārskatāma vārdiskā izteiksme), 'λέξις σεμνή' (svinīga vārdiskā izteiksme), 'λέξις τραχεῖα' (raupja vārdiskā izteiksme), 'λέξις σφοδρά' (dedzīga vārdiskā izteiksme), 'λέξις λαμπρά' (spoža vārdiskā izteiksme), 'λέξις ἀφελής' (vienmērīga vārdiskā izteiksme) vai 'σχήματα σεμνά' (svinīgas figūras), 'σχήματα τραχέα' (raupjas figūras), 'σχῆμα σφοδρόν' (dedzīgas figūras), 'σχήματα λαμπρά' (spožas figūras), 'σχήματα ἀφελή' (vienmērīgas figūras), vai 'κῶλα σεμνά' (svinīgi koli), 'κῶλα τραχέα' (raupji koli), 'κῶλα λαμπρά' (spoži koli), 'κῶλα κεκαλλωπισμένα' (izrotāti koli).

Dažkārt šāda veida jēdzienu apzīmējumi sastopami ne tikai traktāta nodaļā, kurā iztirzāts attiecīgais izteiksmes veida paveids, bet arī citās, piemēram, jēdziena apzīmējums 'λέξις γλυκεῖα' (salda vārdiskā izteiksme) vērojams ne tikai nodaļā par saldumu (Περὶ γλυκύτητος, *Περὶ ἰδεῶν λόγου* 2.4.0–230), bet arī nodaļā par vienmērīgumu (Περὶ ἀφελείας, *Περὶ ἰδεῶν λόγου* 2.3.0–188), jo, kā norāda Hermogens, vienmērīgajam izteiksmes veidam (λόγος ἀφελής) ir raksturīga tāda pati vārdiskā izteiksme kā tam, kas raksturīgs saldaļrunas īpašībai un aplūkots nodaļā par saldumu.

Minētie jēdzienu apzīmējumi nav konstanti, vairumā gadījumu tie lietoti tikai vienu reizi un raksturo tikai vienu no paņēmiem, kā Hermogens nosauc noteiktas daiļrunas īpašības formējošās valodas parādības. Sastopami arī aprakstoši formulējumi, kuru centrā attiecīgās daiļrunas īpašības nosaukums, piemēram, 'λέξις λαμπρότητος' (spožuma vārdiskā izteiksme), 'σχήματα γλυκύτητος' (salduma figūras), vai arī izteiksmes veida paveida apzīmējums, piemēram, 'κῶλα λόγου γοργοῦ' (sparīgā izteiksmes veida koli).

Analizētā Hermogena teksta valodas tēlainību rada ne tikai metaforiski veidotie filoloģisko jēdzienu apzīmējumi, bet arī 8 tēlaini **salīdzinājumi**. Hermogens tos izmanto kā piemērus:

1) paskaidrojot, ka izteiksmes veida paveidi ir izteiksmes veida kā vienota monolīta veseluma sastāvdaļas: (...) *proti, kuras izteiksmes veida paveidus izmantodams*

gluži kā kādus burtus, viņš [Dēmostens] izstrādāja savu [izteiksmes veidu] (...) ³⁵⁶; līdzīgs salīdzinājums: *Ja patiesi mēs varētu precīzi parādīt Dēmostena izteiksmes veida sastāvdaļas tieši tāpat kā burtus un pirmavotus – katru no tiem, cik to ir un kādas, un kā veidojas, kāda ir to savstarpējā sajaukšanās un kādu ietekmi rada viena vai cita veida to sajaukumi, mēs, jādomā, būtu runājuši par visiem izteiksmes veidiem* ³⁵⁷;

2) tēlaini raksturojot pantmēra būtību: *Pantmērs kā kāda forma pavada noteiktu saistījumu un pārrāvumu, būdams kaut kas cits, nevis minētie, gluži kā mājai vai kuģim, vai kam tamlīdzīgam, kas vienā vai citā veidā salikti no akmeņiem un balķiem un saīsināti kādā noteiktā vietā, rodas viens vai cits [salikuma] veids, būdams kaut kas cits, nevis saistījums vai pārrāvums* ³⁵⁸;

3) uzsverot, ka svarīgi apzināt izteiksmes veidu veidojošās sastāvdaļas: (...) *sajaukumu, vai tas būtu teksta vai jebkā cita, nevar nedz labi iepazīt, nedz arī izveidot, vispirms neizzinot visu, no kā sajaukšanās ir veidojusies vai varētu veidoties, piemēram, [neizzinot] baltā un melnā dabu, nevar spriest par pelēko, kurš radies no to sajaukšanās* (...) ³⁵⁹;

4) norādot, ka dažādus izteiksmes veida paveidus var raksturot līdzīgas iezīmes: (...) *noskaidrots, ka nav pretrunu, ja atšķirīgas būtības paveidiem kādas daļas ir tādas pašas, līdzīgi cilvēks kopumā atšķiras no pārējām dzīvajām būtnēm, taču mirstīgums*

³⁵⁶ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 1.1.73–74: (...) οἷς μέντοι καθαπερεὶ στοιχεῖοις τισὶ χρησάμενος εἶδεσι λόγου τοιοῦτον εἰργασται τὸν ἑαυτοῦ (...).

³⁵⁷ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 1.1.96–101: τὰ γάρτοι τοῦ Δημοσθενικοῦ λόγου καθαπερεὶ στοιχεῖα καὶ ἀρχὰς εἰ δυνηθεῖμεν ἀκριβῶς αὐτὰ ἕκαστα ἐφ' ἑαυτῶν πόσα τέ ἐστι δεῖξαι καὶ ὅποια καὶ ὅπως γίνεται τίς τε ἢ πρὸς ἄλληλα μίξις αὐτῶν καὶ τί δύνανται τόνδε ἢ τόνδε μίγνύμενα τὸν τρόπον, τάχα ἂν περὶ ἀπάντων τῶν λόγων εἰρηκότες εἴημεν.

³⁵⁸ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 1.1.156–162: ὁ δὲ ῥυθμὸς ὥσπερ εἶδος τι ἐπακολουθεῖ τῇ τε συνθήκῃ τῇ ποιᾷ καὶ τῇ ἀναπαύσει ἄλλο τι ὃν παρὰ ταῦτα, καθάπερ οἰκίας ἢ πλοίου τῶν τοιῶνδε λίθων ἢ ξύλων τόνδε πως ἢ τόνδε τὸν τρόπον συντεθέντων καὶ μέχρι τοῦδε παυσάμενων τοιῶνδε τὸ εἶδος ἢ τοιῶνδε γίνεται, ἄλλο τι παρὰ τὴν συνθήκην καὶ τὴν ἀνάπαυσιν ὄν.

³⁵⁹ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 1.1.268–272: (...) μίξιν δὲ οὔτε λόγου οὔτε ἄλλου τινὸς τῶν πάντων οἷόν τέ ἐστι γνῶναι καλῶς ἤτοι ποιήσασθαι μὴ πρότερον αὐτὰ ἕκαστα, ἐξ ὧν ἢ κρᾶσις γέγονεν ἢ γένοιτο ἂν, ἐπιγνόντα - οἷον λευκοῦ καὶ μέλανος φύσιν, ἐξ ὧν τὸ φαιόν, εἰ κραθεῖη, γίνεσθαι πέφυκεν - (...).

to vieno ar daudzām [no tām], savukārt prāta atšķirība, domājams, vieno ar dieviem³⁶⁰;

5) skaidrojot, ka vienas oratorrunas veidošanai var tikt izmantoti dažādi, pat pilnīgi pretēji izteiksmes veida paveidi: (...) *ne tāda ir izteiksmes veida paveidu pretējība, ka [tie] nevarētu pastāvēt līdzās kā kādos citos [gadījumos], piemēram, kā karstums ar aukstumu vai nāve ar dzīvi, vai nakts ar dienu, vai kas cits tamlīdzīgs. Gluži pretēji, tādas pretējības var līdzās pastāvēt pēc savas dabas. Runa kļūst vēl jo vairāk apbrīnas vērtā tad, kad tā veidojusies, labi sajaucoties pretējiem paveidiem*³⁶¹;

6) raksturojot, kā izteiksmes veida paveida iezīmēm – skaistumam un raksturam – jāizpaužas runā: *Skaistums runā galvenokārt ir tas, kas sastāv no visām visus paveidus veidojošajām [sastāvdaļām], piemēram, domām, iztīrājuma risinājumiem, vārdiskās izteiksmes un pārējiem, [tas ir] saskaņotība un samērība, tai skaitā kāda noteikta īpašība, kas parādās visā runas garumā, vienīgā piemērotā šim paveidam, kā ķermenim krāsa*³⁶²; līdzīgs salīdzinājums: *Es saku, ka raksturs tomēr nav tikai tas, kas pēc nepieciešamības parādās visā runas garumā gluži kā ķermeņa krāsa, bet tas, kas dabiski iemaisās visur – gan dedzīgumā, gan raupjumā, gan visos pārējos*³⁶³.

Vēl starp tēlainās izteiksmes līdzekļiem, kas rada analizētā Hermogena teksta valodas tēlainību, vērojama:

1) **abstrakta jēdziena personifikācija:** *Un tas ir skaistums, par kuru, man šķiet, arī Platons sacīja apgalvodams, ka vajag, lai runai (λόγος) ir gan galva, gan locekļi,*

³⁶⁰ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 1.1.300–305: (...) εὐρίσκειται, μέρη δέ τινα οἷον διαφορὰς οὐσίας τινὰς ἔχειν ἑτέραις τὰ αὐτὰ ἰδέαν ἠντιναοῦν οὐ κεκώλυται, ὥσπερ ὁ ἄνθρωπος τῷ μὲν ὄλῳ ἕτερόν ἐστι τῶν ἄλλων ζώων, τῷ δ' εἶναι θνητὸν πολλοῖς κοινωνεῖ, καὶ τῇ τοῦ λογικοῦ δὲ διαφορᾷ κοινωνεῖ δῆπου τοῖς θεοῖς.

³⁶¹ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 1.11.44–50: (...) οὐ γὰρ οὕτως ἐστὶν ἐναντία τὰ τῶν λόγων εἶδη, καθάπερ ἄλλα τινά, ὡς μὴ δύνασθαι συνπάρχειν, οἷον ὥσπερ τὸ θερμὸν τῷ ψυχρῷ ἢ ὁ θάνατος τῇ ζωῇ ἢ ἡ νύξ τῇ ἡμέρᾳ ἢ ὅσα τοιαῦτα, ἀλλὰ τοῦναντίον πέφυκε δύνασθαι συνπάρχειν τὰ ἐναντία ταῦτα καὶ τότε μᾶλλον θαυμαστός ὁ λόγος γίνεται, ὅταν διὰ τῶν ἐναντίων ἰδεῶν εὖ κεκραμένος περαίνηται.

³⁶² *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 1.12.11–16: Κάλλος τοίνυν τὸ ἐν λόγῳ κυρίως μὲν εἶη ἂν τὸ ἐκ πάντων τῶν ποιοῦντων τὰς ἰδέας αὐτοῦ πάσας, οἷον ἐννοιῶν, μεθόδων, λέξεων καὶ τῶν λοιπῶν, εὐάρμοστον καὶ σύμμετρον μετὰ τινος ἐμφαινομένης δι' ὅλου τοῦ λόγου ποιότητος ἡθους μιᾶς πρεπούσης τῇ ιδέᾳ, καθάπερ ἐν σώματι χρῶμα.

³⁶³ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 2.2.9–14: λέγω γὰρ ἦθος νῦν οὐχ ἀπλῶς τοῦτο μόνον τὸ δι' ὅλου τοῦ λόγου ἀναγκαίως ἔχον ἐμφαίνεσθαι καθαπερεὶ σώματος χρῶμα, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐγκαταμίγνυσθαι πεφυκὸς πανταχοῦ, καὶ ἐν σφοδρότητι καὶ ἐν τραχύτητι καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν.

gan vidusdaļa, kas ir piemēroti savstarpēji un visam ķermenim, nevis kā pagadās izmētāti, lai arī katrs pats par sevi būtu skaisti, jo tā nekad nevar rasties skaista runa³⁶⁴. Citētajā teikumā Hermogens personificējis runas jēdzienu, piedēvējot tam cilvēka ķermenim raksturīgās daļas;

2) **hiperbolās** (16). Viena no tām, līdzīgi kā Dionīsijam, saistīta ar kritiku: (...) *pie šiem no koka tēstajiem (ὑποξύλοις) sofistiem milzīgu skaitu [tāda veida piemēru] tu atrastu (...)*³⁶⁵. Citētajā fragmentā vēl bez hiperbolās *milzīgu skaitu tu atrastu* autors izmantojis arī **epitetu** ar nozīmes pārnēsumu *no koka tēstajiem*. Lai arī traktāta valoda ir bagāta ar apzīmētājiem, tikai leksēmai 'ὑποξύλοις' (no koka tēstajiem) raksturīga neierasta ekspresija un emocionālitate.

Pārējie hiperbolu lietojuma gadījumi ir saturiski līdzīgi, jo saistīti ar autora vēlmi norādīt, ka vēl bez kāda valodas jautājuma iztīrījumā jau citētajiem piemēriem tajā pašā avotā sastopami neskaitāmi jeb desmitiem tūkstoši līdzīgu³⁶⁶, piemēram: (...) *desmitiem tūkstoši šāda veida piemēru ir gan tiesu runās, gan padomu runās*³⁶⁷; (...) *un desmitiem tūkstoši citu [piemēru]*³⁶⁸; (...) *un vispār desmitiem tūkstoši šāda veida piemēru ir mūsu rētoram (Dēmostenam)*³⁶⁹. Citētajos fragmentos hiperbolu veido īpašības vārds 'μυρία' (neskaitāmi, desmiti tūkstoši).

³⁶⁴ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 1.12.30–35: καὶ τοῦτό ἐστι τὸ κάλλος, ὃ μοι δοκεῖ καὶ ὁ Πλάτων εἰπεῖν φάσκων δεῖν ἔχειν τὸν λόγον κεφαλὴν τε καὶ ἄκρα καὶ μέσα πρέποντα ἀλλήλοις τε καὶ τῷ ὅλῳ σώματι, ἀλλὰ μὴ χύδην ἕκαστα βεβλήσθαι, εἰ καὶ καλὰ εἶη καθ' ἑαυτὰ· οὐ γὰρ δύνασθαι ποτε οὕτω γενέσθαι καλὸν λόγον.

³⁶⁵ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 1.6.151–153: (...) *παρὰ δὲ τοῖς ὑποξύλοις* (kokveidotajiem) *τουτοισὶ σοφισταῖς πάμπολλα εὗροις ἄν* (...).

³⁶⁶ Visbiežāk Hermogens atsaucas uz Dēmostena tekstiem.

³⁶⁷ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 1.8.25–26: (...) *μυρία* τούτου καὶ ἐν δικανικοῖς καὶ ἐν συμβουλευτικοῖς ἔστι παραδείγματα.

³⁶⁸ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 1.10.72: (...) καὶ *μυρία* ἄλλα.

³⁶⁹ *Περὶ ἰδεῶν λόγος* 1.11.183–184: (...) καὶ ὅλως *μυρία* ἐστὶ τούτου γε παρὰ τῷ ῥήτορι τὰ παραδείγματα (...).

4.2. Secinājumi: kopīgās un atšķirīgās īpatnības, to attīstība

Promocijas darba ceturtās nodaļas *Tēlainība* iepriekšējā apakšnodaļā 4.1. *Tēlainās izteiksmes līdzekļu lietojums* veiktā teksta valodas analīze pierāda, ka analizēto sengrieķu filoloģisko tekstu valodas – Aristoteļa *Retorikas*, Dionīsija *Par vārdu savienošanu* un Hermogena *Par izteiksmes veida paveidiem* – būtiska iezīme ir arī tēlainība, ko tekstam piešķir dažādu valodas tēlainās izteiksmes līdzekļi.

Visu trīs analizēto sengrieķu filoloģisko tekstu valodas tēlainību rada metaforiski veidoti filoloģisko jēdzienu apzīmējumi (*Retorikas* tekstā – 62,7%, *Par vārdu savienošanu* – 25,2% un *Par izteiksmes veida paveidiem* – 35% no visiem darbā vērojamajiem tēlainās izteiksmes līdzekļiem), valodas jautājumu iztirzājuma kontekstā ievīti salīdzinājumi (*Retorikas* tekstā – 13,7%, *Par vārdu savienošanu* – 7,3% un *Par izteiksmes veida paveidiem* – 8% no visiem darbā vērojamajiem tēlainās izteiksmes līdzekļiem), dažādas metaforas (*Retorikas* tekstā – 21,6%, *Par vārdu savienošanu* – 62,3% un *Par izteiksmes veida paveidiem* – 1% no visiem darbā vērojamajiem tēlainās izteiksmes līdzekļiem), t. sk. abstraktu jēdzienu personifikācijas. Dionīsija un Hermogena traktātos sastopamas arī hiperbolas (*Par vārdu savienošanu* – 5,3% un *Par izteiksmes veida paveidiem* – 16% no visiem darbā vērojamajiem tēlainās izteiksmes līdzekļiem).

Statistikas analīze liecina, ka vairums metaforiski veidoto filoloģisko jēdzienu apzīmējumu (skat. 4. tabulu), kas vērojami analizētajā Aristoteļa *Retorikas* tekstā, ir sastopami arī Dionīsija un Hermogena traktātos. Šis fakts ne tikai norāda uz jau iepriekš pierādīto (skat. 2. nodaļu *Filoloģiskie jēdzieni*) daudzu filoloģisko jēdzienu apzīmējumu lietojuma konsekvenci gandrīz sešu antīkās senatnes gadsimtu garumā, bet arī – metaforiski veidoto jēdzienu apzīmējumu tēlainības, kas bija uztverama Aristoteļa filoloģiskā teksta lasītājam vai klausītājam, mazināšanos laika ziņā vēlāk sarakstītajos Dionīsija un Hermogena tekstos un to īpašību iegūšanu, kas raksturīgas tādām mūsdienu terminam, kura pamatā bijusi metafora.

Vēl bez metaforiski veidotajiem filoloģisko jēdzienu apzīmējumiem katrā no analizētajiem tekstiem sastopamas arī cita veida metaforas. Visvairāk metaforu, t. sk. abstraktu jēdzienu personifikāciju, vērojamas Dionīsija traktātā (62,3% no visiem darbā vērojamajiem tēlainās izteiksmes līdzekļiem), tādējādi norādot uz autora vēlmi atvieglot izziņas procesu ar tēlu palīdzību. Interesanti, ka visu trīs traktātu tekstā valodas parādību iztīrījuma kontekstā ir vērojamas metaforas, kuru pamatā izmantots ar garšas sajūtu saistītais salduma jēdziens ('ήδύς' – *salds*, 'ήδύ' – *saldums*, 'γλυκαίνουσιν', 'ήδύνει' – *saldina*, 'γλυκεῖα' – *salda* u.tml.). Visi trīs autori šo īpašību attiecina uz labskanīgu, izdevušos izteiksmes veidu, kā arī tāda veida skaņām vai vārdiem.

Lai arī metaforiski veidotie filoloģisko jēdzienu apzīmējumi un metaforas ir visu trīs analizēto traktātu tekstu prevalējošie tēlainās izteiksmes līdzekļi, būtiska loma valodas tēlainības radīšanā ir arī salīdzinājumiem: *Retorikas* tekstā salīdzinājumi veido 13,7%, *Par vārdu savienošānu* – 7,3% un *Par izteiksmes veida paveidiem* – 8% no visiem darbā vērojamajiem tēlainās izteiksmes līdzekļiem. Kaut arī minētās procentuālās attiecības ir līdzīgas, analizēto traktātu tekstu apjomu un tajos izmantoto salīdzinājumu skaitliskās proporcijas nav vienlīdzīgas (skat. 4.1. tabulu). Pretstatot salīdzinājumu skaitu tekstā, kurā tie vērojami, vārdu skaitam, atklājas, ka visvairāk salīdzinājumu izmantojis Aristotelis, savukārt vismazāk – Hermogens.

Salīdzinājumu lietojuma iztīrījums liecina, ka visi trīs autori tos galvenokārt izmantojuši kā piemērus, lai raksturotu kādu valodas parādību vai procesu. Hermogena traktātā salīdzinājumu ir ievērojami mazāk, jo lomu, kas Aristoteļa un Dionīsija traktātos tika atvēlēta salīdzinājumiem, Hermogena traktātā galvenokārt pilda citāti jeb piemēri no citu autoru darbiem³⁷⁰. Šajā ziņā Hermogena traktātu iespējams uzskatīt par tuvāku mūsdienu zinātnes valodai,

³⁷⁰ Šis apgalvojums tiek pierādīts nākamajā promocijas darba nodaļā (5. nodaļa. *Avoti*).

kur tēlaini salīdzinājumi, kas būtu lietoti kāda jautājuma iztīrāšanas kontekstā, ir salīdzinoši reta parādība.

Traktātos izmantotie salīdzinājumi ir atšķirīgi. Dažādas ir gan salīdzinājumos ietvertās valodas parādības, gan arī reālijas, ar ko tās tiek salīdzinātas.

Aristotelis, izmantojot salīdzinājumus, skaidro, cik svarīga ir epitetu un metaforu piemērotība, kāda ietekme ir izteiksmes veida neikdienišķumam, izteiksmes dabiskumam vai samākslotībai, pārāk īsiem un gariem kolliem, ka epitetu lietojumam jābūt samērīgam, kā arī vispārīgi raksturo politisko un parādes runu izteiksmes veidus.

Dionīsija uzmanības centrā ir trīs filoloģisko jēdzienu – izteikuma daļu savienošanas / savienojuma (t. sk. raupjā un gludā salāgojuma veida), vārdu izvēles un vārdisko izteiksmi veidojošo pamatelementu jeb skaņu – izpratne. Šo jēdzienu iztīrājumā autors izmantojis vairākus salīdzinājumus: ar izteikuma daļu savienošanas / savienojuma jēdziena analīzi saistīti septiņi salīdzinājumi, ar vārdu izvēles jēdziena analīzi – trīs, bet skaņu – četri. Zīmīgi, ka trīs salīdzinājumos reālija, kas palīdz Dionīsija traktāta būtiskāko filoloģisko jēdzienu (savienošanas, vārdu izvēles un skaņu) izpratnei ir arodu mākslām piederīgā būvniecība, jo tajā tāpat kā vārdu savienošanā, pirmkārt, jānosaka, *kam ar ko savienojoties rodas skaists un patīkams sajūgums*, otrkārt, jāizzina, *kā izvietot to, kam jābūt savstarpēji pielāgotam, lai salāgojums izrādītos vislabākais* un, treškārt, jānosaka, *vai izvēlētais materiāls nav kaut kādā veidā jāpārstrādā* (*De comp.* 6.2–9).

Hermogena traktātā figurējošajos ar valodas jautājumu iztīrājumu saistītajos salīdzinājumos dominē izteiksmes veida un izteiksmes veida paveida jēdziens. Vēl bez izteiksmes veida (paveida) jēdziena ar viena salīdzinājuma palīdzību autors skaidro arī pantmēra būtību. Interesanti, ka šajā salīdzinājumā Hermogens, līdzīgi kā Dionīsijš, iztīrājot vārdu savienošanas jēdzienu, kā reāliju, ar kuru salīdzināt pantmēra būtību, izmantojis būvniecības procesu – būvēšanu no dažādu izmēru izejmateriāliem. Arī Hermogens salīdzinājumos ietvertās reālijas

izmanto atkārtoti – divos salīdzinājumos reālija, ar kuras palīdzību tiek skaidrota izteiksmes veida būtība, ir burti, savukārt trīs salīdzinājumos – krāsa. Krāsu kā reāliju, ar ko salīdzināt vārdu savienošanas procesu, izmantojis arī Dionīsijs.

Valodas parādību skaidrošanai izmantotajos salīdzinājumos ietvertās reālijas atklāj, kādi tēli veidojušies autora uztverē, iztīrējot vienu vai otru valodas parādību. Savukārt vairāku salīdzinājumu izmantošana viena filoloģiskā jēdziena skaidrošanai norāda ne tikai uz iztīrātā jēdziena sarežģītību vai abstrakciju, bet arī uz autora vēlmi jēdziena būtību izskaidrot mērķauditorijai pēc iespējas uzskatāmāk.

Īpaša traktātu valodas tēlainības iezīme ir abstraktu jēdzienu personifikācija. Aristoteļa un Hermogena filoloģiskajos tekstos vērojams viens šāda veida tēlainās izteiksmes līdzeklis – Aristotelis personificē metaforu, savukārt Hermogens – runu. Dionīsija traktātā abstraktu jēdzienu personifikācijas vērojamas pastāvīgi, radot iespaidu, ka iztīrātās valodas parādības ir dzīvas, jo tās *vēlas, dzen, tiecas, panāk, mīl* u. tml. Vispilgtākie Dionīsija veidoto abstraktu jēdzienu personifikāciju piemēri atrodami skaņu jēdzienu, mūsdienu izpratnē, fonētikas jomas, kā arī raupjā un gludā izteiksmes salāgojuma veida jēdzienu būtības iztīrājumos.

Ja iepriekš minēto tēlainās izteiksmes līdzekļu galvenā funkcija bija palīdzēt izziņā, ar lasītāja uztverē radīto tēlu palīdzību konkretizējot abstrakto un tādējādi atvieglojot teorētisko atziņu izpratni, tad vēl nepieminētajam, tomēr analizētajos Dionīsija un Hermogena tekstos sastopamajam tēlainās izteiksmes līdzeklim – hiperbolai – šādas funkcijas nav. Abos traktātos hiperbolas lietotas vienlīdz bieži: lai arī hiperbolu lietojuma gadījumu skaita procentuālās attiecības abu traktātu tekstos ir atšķirīgas (*Par vārdu savienošanu* – 5,3%, bet analizētajā Hermogena tekstā – 16% no visiem darbā vērojamajiem tēlainās izteiksmes līdzekļiem), hiperbolu sastopamības koeficienti ir gandrīz vienādi (skat. 4.2. tabulu).

Arī saturiski Dionīsija un Hermogena hiperbolas ir līdzīgas – dažas no tām saistītas ar kritiku, savukārt vairums – ar, autoruprāt, neskaitāmo piemēru skaitu,

kurus vēl varētu citēt, raksturojot iztīrīto valodas parādību. Analizētajos tekstos hiperbolām ir vairāk dekoratīva nekā ar izziņas procesu saistīta nozīme. Visdrīzāk tieši šī iemesla dēļ mūsdienu zinātnes valodā tam vairs nav vietas.

Funkcionāli nozīmīgākie ir metaforiski veidotie filoloģisko jēdzienu apzīmējumi, mūsdienu izpratnē, termini. Sengrieķu filoloģisko tekstu autori, dodot nosaukumus abstraktiem, valodas izpētes jomai piederīgiem terminiem, piemēram, nosaucot perioda jeb izteikuma daļu par kolu ('κῶλον' – *ķermeņa daļa, loceklis*) vai burtu savienojumu – par zilbi ('συλλαβή' – *saite, aukla*), pirmkārt, iniciēja vēl šodien spēcīgā esošu terminu veidošanas principu (vārda nozīmes maiņa) un, otrkārt, deva apzīmējumus daudziem mūsdienās starptautiski zināmiem un joprojām lietotiem filoloģiskiem, t. sk. valodnieciskiem, terminiem. Pārējiem analizētajos sengrieķu filoloģiskajos tekstos sastopamajiem tēlainās izteiksmes līdzekļiem ir salīdzinoši mazāka nozīme, to galvenā funkcija ir sekmēt iztīrītā satura pilnīgāku izpratni.

4. tabula

Pārskats par tēlainās izteiksmes līdzekļu lietojumu (statistiskā tabula)

	Aristotelis <i>Retorika</i>		Dionīsijs <i>Par vārdu savienošanu</i>		Hermogens <i>Par izteiksmes veida paveidiem</i>	
	SKAITS	PROCENTI (attiecībā pret visiem darbā vērojamiem tēlainās izteiksmes līdzekļiem)	SKAITS	PROCENTI (attiecībā pret visiem darbā vērojamiem tēlainās izteiksmes līdzekļiem)	SKAITS	PROCENTI (attiecībā pret visiem darbā vērojamiem tēlainās izteiksmes līdzekļiem)
Tēlainās izteiksmes līdzekļi (vienības kopā)	51	100%	151	100%	100	100%
– metaforiski veidoti filoloģisko jēdzienu apzīmējumi³⁷¹	32	62,7%	38	25,2%	35	35%
– no tiem abos pārējos traktātos vērojami	25	49%	30	19,9%	15	15%
– salīdzinājumi	7	13,7%	11	7,3%	8	8%
– metaforas	11	21,6%	94	62,3%	1	1%
– no tām abstraktu jēdzienu personifikācijas	1	2%	65	43%	1	1%
– hiperbolas	–	–	8	5,3%	16	16%
– cits (vārdu spēle, epitets)	1	2%	–	–	1	1%

³⁷¹ Filoloģisko jēdzienu apzīmējumi, kas neietver nozīmes pārnesumu: analizētajā *Retorikas* tekstā – 61, *Par vārdu savienošanu* – 70, *Par izteiksmes veida paveidiem* – 100.

4.1. tabula

Pārskats par salīdzinājumu sastopamību analizētajos tekstos (statistiskā tabula)

	Salīdzinājumu skaits	Analizētā teksta apjoms (vārdu skaits)	Sastopamības koeficients
<i>Retorika</i>	7	7184	10
<i>Par vārdu savienošanu</i>	11	21484	5
<i>Par izteiksmes veida paveidiem</i>	8	31886	2

4.2. tabula

Pārskats par hiperbolu sastopamību analizētajos tekstos (statistiskā tabula)

	Hiperbolu skaits	Analizētā teksta apjoms (vārdu skaits)	Sastopamības koeficients
<i>Par vārdu savienošanu</i>	8	21484	4
<i>Par izteiksmes veida paveidiem</i>	16	31886	5

5. NODAĻA. AVOTI

5.1. *Atsaukšanās un citēšana*

Ikviena mūsdienu zinātniska rakstu darba (zinātniska raksta, diplomdarba, promocijas darba u. tml.) obligāta sastāvdaļa ir dažāda veida bibliogrāfiskas atsauces, citāti, zemsvītras piezīmes, zinātniskās literatūras saraksts, pielikumi u. tml (*Хумик, Волкова* 2003, 242–251). Minētie komponenti veido t. s. zinātnisko aparātu, kas savukārt, kā norāda A. Veisbergs, nodrošina zinātnes valodas vissvarīgāko īpatnību – precizitāti (*Veisbergs* 2003, 25).

Lai arī antīkajā pasaulē sarakstītu tekstu nepapildina mūsdienu zinātniskajiem tekstiem raksturīgais zinātniskais aparāts, tajos tāpat kā mūsdienu zinātniskajos tekstos vērojamas gan autora sniegtas norādes uz citiem avotiem – viņa laikabiedriem vai priekštečiem –, gan arī dažādu sacerējumu citāti.

Promocijas darba autorei nav informācijas par pētījumiem vai publikācijām, kur tiktu analizētas sengrieķu filoloģiskajos tekstos vērojamas norādes jeb, mūsdienu izpratnē, atsauces uz citiem avotiem un citātu lietojums. Šķiet, šis jautājums nav bijis arī antīkās pasaules valodas jautājumu pētnieku uzmanības centrā. Tāpēc, lai raksturotu analizēto sengrieķu filoloģisko tekstu valodu minētajā aspektā, trīs nākamajās sadaļās iztirzāti analizētajos tekstos vērojamo norāžu uz autoru uzmanības centrā esošo valodas jautājumu teorētiskās bāzes avotiem, kā arī citātu, kas izmantoti, diskutējot par dažādiem valodas jautājumiem, lietojuma gadījumi, to kopīgās un atšķirīgās iezīmes.

5.1.1. Aristotelis

Analizētais Aristoteļa *Retorikas* teksts nav pieblīvēts ar norādēm uz paša vai citu autoru teorētiskajām atziņām vai veikumu valodas jautājumu izpētes jomā, tomēr tajā ir sastopami salīdzinoši daudz citu autoru teiktā vai rakstītā tiešu vai netiešu (pārstāstītu) īsāka un garāka apjoma citējumu, kas Aristoteļa traktātā paralēli paša autora piedāvātajiem kalpo kā piemēri aplūkoto valodas jautājumu labākai izpratnei.

Iztirzājot valodas jautājumus, Aristotelis ir atsaucies uz paša sarakstītajiem darbiem – *Poētikū* (3) un *Teodekteju*³⁷² (1), norādot, ka, piemēram, *Poētikā* ir plašāk runāts par izteiksmes veidu dzejā (*Rhet.1404a.39*), par dažādu veidu vārdu ietekmi uz izteiksmes veidu (*Rhet.1404b.7*), par metaforu veidiem (*Rhet.1405a.6*) un ka par periodu sākumdaļām jau runājis *Teodektejā* (*Rhet.1410b.3*).

Papildus minētajām vērojamas arī norādes (4) uz Aristoteļa laikabiedru, valodas jautājumu izzinātāju – Likimnija (*Rhet.1405b.6*), sofista un matemātiķa Brisona (4. gs. p. m. ē.) (*Rhet.1405b.9*), Protagora (*Rhet.1407b.6*) un sofista Teodora Bizantieša (5.gs. p. m. ē.) (*Rhet.1412a.26*) teorētiskajām atziņām. Par līdzīgu, lai arī vispārīgāku, jo konkrētas personas nav pieminētas, uzskatāma autora atsaukšanās uz dzejnieku veikumu izteiksmes veida izpētes jomā: *Vispirms (..) tātad dzejnieki (ποιηται) aizsāka virzīt uz priekšu (..) [mācību par izteiksmi]*³⁷³.

Atsaucoties Aristotelis gan piekrīt (Likimnijam un Protagoram), gan oponē (Brizonam), gan arī piemin tikai tāpēc, lai parādītu, ka par iztirzājamo priekšmetu jau iepriekš ir diskutēts, – citējot Teodora Bizantieša apzīmējumu runāšanai metaforās – ‘τὸ καινὰ λέγειν’ (runāt jaunu, runāšana pa jaunam).

Retorikas oriģinālteksta izdevumu, kā arī tulkojumu teksta piezīmēs sastopama viena teksta komentētāju norāde, kur tiek vērsta uzmanība uz tekstā

³⁷² Dž. A. Kenedijs norāda, ka M. Patillons (*Michel Patillon 1997*) *Teodekteju* identificē ar traktāta *Retorika Aleksandram* 1 – 28. nodaļu; tādā gadījumā Aristotelis atsauca uz apgalvojumiem, kas lasāmi šī darba 24. nodaļā. Tomēr darba autorība joprojām ir diskutabla (*Kennedy 2007, 217*).

³⁷³ *Rhet.1404a.20–21*: ἤρξαντο μὲν οὖν κινῆσαι τὸ πρῶτον (..) οἱ ποιηταί (..).

sniegtās Aristoteļa atziņas par vārdiem individuāli piemītošo skaistumu vai nepievilcīgumu sasaisti ar līdzīgu apgalvojumu, kuru paudis Platons savā dialogā *Kratils* (Kennedy 2007, 201). Pats Aristotelis neatsaucas uz Platonu.

Kā jau iepriekš minēts, analizētais teksts ir bagāts ar citātiem. Gan tiešie, gan arī netiešie citāti galvenokārt tiek izmantoti kā piemēri, iztirzājot dažādus valodas jautājumus vai parādības, piemēram, neveiksmīgi veidotu metaforu (*Rhet.*1405a.29, 1405a.33) vai tādu, kas ir izdevusies (*Rhet.*1405b.1, 1405b.19), epitētu veidošanu (*Rhet.*1405b.22–23, 1405b.27), deminutīvu lietošanu (*Rhet.*1405b.31–33), drēgna izteiksmes veida iemesliem – salikteņu (*Rhet.*1405b.36–1406a.6), glosu (*Rhet.*1406a.7–10), epitētu (1406a.18–32) un nepiemērotu metaforu (*Rhet.*1406b.9–10, 1406b.11–14, 1406b.17) izmantošanu, skaidrojot atšķirību starp salīdzinājumu un metaforu (*Rhet.*1406b.21–22).

Tomēr vienā gadījumā, skaidrojot garu periodu neveiklumu, Aristotelis izmanto Hijas salas Dēmokrīta (5./4. gs. p. m. ē.) rindas, nevis lai demonstrētu aplūkoto valodas parādību, bet gan lai ar citēto rindu palīdzību tēlaini paskaidrotu, kāda ir gara perioda ietekme uz pašu runātāju un klausītājiem:

„Vīrs, citam darīdams ļaunu, pats sev ļaunu nodara, Bet garš ievads sacerētājam visļauņākais;” teiktais attiecas arī uz tiem, kas runā garus periodus. (..) [Tāds] steigšus vedina klausītāju³⁷⁴.

Skaidrojot iepriekš minētos valodas jautājumus, Aristotelis kā piemērus ir citējis rindas vai atsevišķus vārdus no visdažādāko žanru un satura tekstiem – oratorrunām (sofistu – Gorgija, Alkidamanta (5. gs. p. m. ē.), Likofrona (4./5. gs. p. m. ē.) u. c., Atēnu oratoru – Dēmostena, Isokrāta, Līsija u. c.), dialogiem (Platona), traģēdijām (Eiripīda (5. gs. p. m. ē.), Hairēmona (4. gs. p. m. ē.)), komēdijām (Epiharma (4./5. gs. p. m. ē.), Aristofāna), Homēra eposiem, dažādu veidu dzejas (Simonīda no Kejas (6./5. gs. p. m. ē.), Vara Dionīsija (5. gs. p. m. ē.)) u. c.

³⁷⁴ *Rhet.*1409b.28–30:

οἱ τ' αὐτῶ κακὰ τεύχει ἀνήρ ἄλλω κακὰ τεύχων,
ἢ δὲ μακρὰ ἀναβολὴ τῶ ποιήσαντι κακίστη·
ἀρμόττει γὰρ τὸ τοιοῦτον καὶ εἰς τὰς μακροκόλους λέγειν. (..) προπετὴ οὖν ἄγει τὸν ἀκροατήν.

Citējot rindas, vairumā gadījumu (34) autors vienlaikus ir pieminējis arī to avotus, 16 gadījumos šāda veida atsaukšanās nenotiek; no tiem 13 citāti, kā lasāms teksta komentētāju piezīmēs, pieder oratoram Dēmostenam, Eiripīdam, Homēram, Isokrātam, Līzijam un Simonīdam no Kejas. Zināms, ka visi minētie autori un viņu darbi Aristoteļa laikā bija plaši pazīstami, iespējams, tieši tāpēc dažkārt, citējot šo autoru darbus, Aristotelis nenorāda viņu vārdus. Atlikušo 3 citātu autori līdz šim nav noskaidroti (*Hubbard* 2003, *Kennedy* 2007, *Roberts* 1924, *Taxo-Γοδου* 1978, *Νικολούδης* 1995).

Līdzīgi kā norāžu uz aplūkoto valodas jautājumu teorētisko bāzi, arī citātu loma ir dažāda – tie kalpo gan par paraugu (41), gan arī par vāji veidotu valodas parādību piemēriem (9).

Kā jau iepriekš tika minēts, vērojami arī tādi gadījumi (5), kad Aristotelis, skaidrojot kādu valodas jautājumu, piemēram, salīdzinājumu veidošanu, ir nevis tieši citējis, bet gan pārstāstījis kādu noteikta satura vietu, piemēram, no Isokrāta (*Rhet.*1410a.2–20), lai demonstrētu, kādi ir sadalīti koli, vai Perikla (*Rhet.*1407a.3–6) un Platona (*Rhet.*1406b.33–1407a.2) salīdzinājumus. Šāda citēšana ir salīdzinoši reta un rada nejauša gadījuma iespaidu.

Aristoteļa piedāvātie citāti nav apjomīgi – to garums svārstās no 1 vārda līdz 3 rindām.

5.1.2. Dionīsijs

Līdzīgi kā Aristoteļa *Retorikā* arī Dionīsija traktātā *Par vārdu savienošānu* vērojamas gan autora norādes (23) uz citu valodas jautājumu izzinātāju teorētiskajām atziņām, gan arī salīdzinoši bieža citu autoru darbu citēšana (87). Citējot Dionīsijs visbiežāk ir pieminējis (72) arī citēto rindu autorus, norāžu trūkst salīdzinoši nedaudz gadījumos – 15 (t. sk. 12 citāti, kuru autori joprojām nav noskaidroti (*Roberts* 1987, *Russell* 2003, *Taxo-Γοδου* 1978, *Φιλολογική Ομάδα Κάκτου* 2003)).

Runājot par konkrētiem atsevišķu pieminēto teorētisko nostādņu avotiem, autors piemin Aristoteli (*De comp.*2.4, 24.8, 25.68) un viņa skolniekus – Teofrastu (*De comp.*16.91) un Aristoksenu (*De comp.*14.8). Sastopama arī norāde uz Gorgiju Leontīnieti (*De comp.*12.39), oratoru Teodektu (*De comp.*2.4) un stoīķi Hrīsipu (*De comp.*4.137) – pēdējais, kā arī Gorgijs, atšķirībā no pārējiem, tiek kritizēti kā izvirzīto teorētisko nostādņu, tā arī sarakstīto darbu valodas stila ziņā.

Lai arī norāžu uz retorikas teorijas un tās ietvaros iztīrāto valodas jautājumu vēsturisko fonu netrūkst, tomēr tikai pāris traktāta vietās Dionīsijs paša teikto pamato, pieminot konkrētus avotus. Tā, piemēram, runājot par dzejniekiem piemītošo prasmi izvēlēties vārdus ar piemērotāko skaņu, lai radītu saturam atbilstošu skanējumu, Dionīsijs nosauc līdz mūsdienām nenonākušo Teofrasta sacerējumu *Par izteiksmes veidu* (*Περὶ λέξεως*), kur šis jautājums jau esot vispārīgi aplūkots (*De comp.*16.92). Savukārt traktāta noslēgumā, iztīrājot jautājumu par to, kādas oratora runai raksturīgas iezīmes ir saskatāmas dzejā un otrādi, Dionīsijs atsaucas uz Aristoteļa darbu *Retorika*:

Par to, ka tas ir pareizi un ka to neizgudroju es, katrs var pārliccināties pats arī pēc Aristoteļa liecības. „Retorikas” trešajā grāmatā viņš runā par izglītotu cilvēku un visu pārējo, kas saistās ar publiskās runas izteiksmi, viņš izseko, kāda tā ir; [runā] arī par ritmu, kas to padara par tādu (proti, publisku runu); te viņš nosauc pašus piemērotākos pantmērus, kā arī to, kur (kādām situācijām) katrs no tiem piedien vislabāk, un liek priekšā dažus izteicienus, tādējādi mēģinot apstiprināt [paša] teikto³⁷⁵.

Jāpiebilst, ka Dionīsijs nav sniedzis nevienu norādi uz romiešu autoriem – retorikas un valodas jautājumu pētniekiem, piemēram, Ciceronu, kurš savas dzīves laikā (tikai dažus gadu desmitus pirms Dionīsija ierašanās Romā) aktīvi darbojās kā izcils orators un sarakstīja arī vairākus darbus par retoriku (piemēram,

³⁷⁵ *De comp.*25.66–75: καὶ ὅτι ἀληθῆ ταῦτ' ἐστὶ καὶ οὐδὲν ἐγὼ καινοτομῶ, λάβοι μὲν ἄν τις καὶ ἐκ τῆς Ἀριστοτέλους μαρτυρίας τὴν πίστιν· εἰρηται γὰρ τῷ φιλοσόφῳ τὰ τε ἄλλα περὶ τῆς λέξεως τῆς πολιτικῆς ἐν τῇ τρίτῃ βύβλῳ τῶν ῥητορικῶν τεχνῶν οἷαν αὐτὴν εἶναι προσηκεν, καὶ δὴ καὶ περὶ τῆς εὐθυμίας ἐξ ὧν τις τοιαύτη γένοιτο· ἐν ἧ τοὺς ἐπιτηδειοτάτους ὀνομάζει ῥυθμοὺς καὶ πῆ χρησίμος ἕκαστος αὐτῶν καταφαίνεται, καὶ λέξεις παρατίθησιν τινὰς αἷς πειροῦνται βεβαιοῦν τὸν λόγον.

Par oratoru (Dē Oratore), Bruts (Brutus)), radot iespaidu, ka traktāta autora zināšanu un līdz ar to arī veikuma pamatā ir tikai Senās Grieķijas vārda mākslas teorētiku pamatnostādnes. Tomēr, iespējams, tas ir mānīgi – traktāta tulkojuma krievu valodā komentētāja A. A. Taho-Godi vērš uzmanību vismaz uz vienu ļoti līdzīga satura Cicerona atziņu par valodas ritmu (*Taxo-Γοδου* 1978, 326).

Rakstot par vārdu savienošanas mākslu, Dionīsijs kombinē oriģinālas atziņas ar viņa priekšgājēju secinājumiem, vismaz 15 gadījumos nenosaucot tos vārdā, tā vietā izmantojot dažādus aprakstošus apzīmējumus – ‘ἀρχαίοι’ (senie) (3), ‘μεταγενέστεροι’ (pēcteči) (2), ‘ποιηταί’ (dzejnieki) (4), ‘συγγραφεῖς [φιλόσοφοί τε καὶ ῥήτορες]’ (rakstnieki – [filozofi un oratori]) (4), ‘οἱ πρὸ ἡμῶν’ (tie, kuri pirms mums, priekšteči) (2). A. A. Taho-Godi norāda, ka daļa no secinājumiem, kurus Dionīsijs piedēvē vārdā nenosauktajiem priekštečiem, dzejniekiem, rakstniekiem un filozofiem, varētu piederēt stoīķim Hrīsipam (3. gs. p. m. ē.), gramatiķim un Homēra tekstu komentētājam Aristarham no Samotrāķijas (2. gs. p. m. ē.), stoīķim Antipatram no Tarsas (2. gs. p. m. ē.) un Dionīsijam Trāķietim (*Taxo-Γοδου* 1978, 323).

V. R. Roberts Dionīsija traktāta tulkojuma priekšvārdā atzīst, ka Dionīsija sacerējumā izklāstītās retorikas teorijas saistība ar viņa priekšgājēju tāpat arī laikabiedru devumu ir tik liela, ka būtu pelnījusi atsevišķu izpēti (*Roberts* 1987, 47). Promocijas darba autores rīcībā nav informācijas par to, vai šāds pētījums ir veikts.

Dionīsija darbā figurē precīzi citāti. Tikai vienā citēšanas gadījumā autors norāda, ka atmetis joniskā dialekta īpatnības, lai tādējādi padarītu doto Hērodota darba fragmentu vieglāk uztveramu (*De comp.* 3.89–114). Dionīsija tekstā nav netiešu jeb pārstāstītu citātu, kā tas bija vērojams Aristoteļa *Retorikā*.

Tāpat kā Aristotelis, arī Dionīsijs citātus galvenokārt izmanto kā piemērus (84), raksturojot iztīrāto valodas parādību vai jautājumu. Pārsvarā tie kalpo par paraugu (82), tikai divos gadījumos citētās rindas demonstrē neizdevušos vārdu savienojumu un nepiemērota ritma izvēli, – šim nolūkam Dionīsijs izmantojis

vēsturnieka un rētora Hegēsijs no Magnēsijas (3. gs. p. m. ē.) rindas (*De comp.*4.81–84, 18.149–176). Trīs gadījumos citāti padara tēlaināku paša autora izteiksmi.

Visuzskatāmākā citātu paraugu funkcija vērojama izteiksmes salāgojuma veidu – raupjā (αὐστηρὰ ἄρμονία) un gludā (γλαφυρὰ ἄρμονία) – aprakstos.

Aprakstot raupjo izteiksmes salāgojuma veidu, Dionīsijš vispirms sniedz izvērstu tā pazīmju raksturojumu, tad piemin vairākus dažādu žanru sacerējumu autorus, kuru daiļradi raksturo iztīrātais salāgojuma veids, pēc tam citē vienu no pieminētajiem – Pindara – sarakstītā ditiramba fragmentu kā izteiktu raupjā izteiksmes salāgojuma veida piemēru un paraugu. Citātam seko detalizēts tajā sastopamo raupjā salāgojuma veida iezīmju iztīrājums. To pabeidzis, Dionīsijš citē Tukidīda sacerējuma fragmentu – vēl vienu raupjā izteiksmes salāgojuma veida piemēru un paraugu – tikai šoreiz prozā, pēc kura seko, gluži tāpat kā pēc Pindara dzejas fragmenta, izvērsts tajā sastopamo raupjā salāgojuma veida iezīmju iztīrājums (*De comp.*22.1–32).

Ievērojot līdzīgu izklāsta struktūru, Dionīsijš apraksta arī gludā izteiksmes salāgojuma veida specifiku, par tā piemēru un paraugu dzejā tiek izmantots dzejnieces Sapfo dzejolis Afrodītei, savukārt prozā – oratora Isokrāta runas fragments (*De comp.*23.1–173).

Izsakoties par vidējo izteiksmes salāgojuma formu (μέσος χαρακτήρ), Dionīsijš atturas no citātu kā piemēru lietošanas. Sniedzis īsu tā pazīmju raksturojumu, autors uzsver, ka šis izteiksmes salāgojuma veids ir lietojams visbiežāk, jo atrodas vidū starp abiem pārējiem – raupjo un gludo. Paraugu vietā Dionīsijš nosauc virkni sengrieķu autoru, uz kuru dažādo žanru daiļradi attiecināms vidējais salāgojuma veids: Homērs (eposs), Stēsihors un Alkajs (lirika), Sofokls (tragēdija), Hērodots (sacerējumi par vēsturi), Dēmostens (oratormāksla), Dēmokrīts, Platons un Aristotelis (filozofiski sacerējumi) (*De comp.*24.1–42). Jāpiebilst, ka tā ir tipiska Dionīsija traktāta iezīme – atsaukšanās uz kāda tobrīd plaši pazīstama sengrieķu sacerējumu autora izteiksmes veidu, to necitējot. Šādi

tiek pieminēti gan to literāro darbu autori, kuru darbi citviet traktātā ir citēti, gan arī tādi (21), kuru rindas nav citētas ne reizi.

Apjomīgākos citātus, kā arī skaita ziņā visvairāk citātu autors lietojis, iztīrējot valodas materiāla apstrādes iespējas (*De comp.*3.1 – 4.157), kā arī burtu, zilbju un pantmēru īpatnības (*De comp.*15.60 – 17.93). Arī raupjā un gludā izteiksmes salāgojuma veida iztīrējumos vērojami vairāki apjomīgi citāti – autora uzmanības centrā esošā salāgojuma veida piemēri vispirms dzejā, pēc tam prozā (*De comp.*22.1 – 23.173).

Dionīsija traktātā vērojamo citātu apjoms krasi atšķiras no Aristoteļa, piemēram, Sapfo dzejoli *Afrodītei*, Dionīsijš citējis pilnā apjomā (*De comp.*25.53–80, 27 rindas), apjomīgi ir arī Hērodota, Tukidīda un Homēra sacerējumu citāti. Apjomīgākie citāti vērojami vārdu savienojuma vai savienošanas, kā arī izteiksmes salāgojuma veidu jēdzienu iztīrējuma izklāstā. Gan ‘σύνθεσις’ (izteikuma daļu savienošana / savienojums), gan ‘ἄρμονία’ (izteiksmes salāgojums) iespējams novērtēt tikai apjomīgu teksta fragmentu ietvaros.

Traktāta ceturtajā nodaļā (*De comp.*4.1–157), kas vēstī par to, ka, izmainot vārdu savienojumu, vārdu labskanīgums un iedarbīgums zūd, vērojama vēl kāda Dionīsija traktātam raksturīga iezīme: lai labāk parādītu, kāda ietekme gan dzejā, gan metriski nesaistītā tekstā piemīt vārdu savienojumam, autors kā piemērus izmanto vairākus citātus un, izmainot to saistījuma veidu³⁷⁶, piešķir kā dzejas, tā arī prozas fragmentiem pavisam citu raksturu.

Vispirms Dionīsijš citē Homēra rindas neizmainītā veida, pēc tam tās pašas rindas, bet nu jau ar izmainītu saistījumu un pantmēru, tiek citētas vēlreiz. Tad autors piedāvā novērtēt kāda nezināma autora rindas, kurām ir tāds pats pantmērs kā izmainītajām Homēra rindām. Pēc tam seko vēl viens izmainītu Homēra rindu citāts, pēc tā – Sapfo dzejas oriģināla fragments, kuram piemīt tāds pats pantmērs kā pēdējam izmainīto Homēra rindu fragmentam. Šādā veidā,

³⁷⁶ Izmainītie citējumi netika iekļauti citātu statistikā.

izmantojot dzejas fragmentus kā piemērus, Dionīsijs uzskatāmi pierāda, ka par spīti iepriekš lietoto vārdu izvēlei izmainītās vārdu kārtības dēļ *pārveidojas pantmērs, vienlaikus sabrūkot figūrām, krāsām, raksturam, pārdzīvojumiem un visai dzejas rindu vērtībai* (...) ³⁷⁷.

Līdzīgā veidā tiek iztīrāta vārdu savienojuma nozīme prozas sacerējumos. Dionīsijs izmanto fragmentu no Hērodota sacerējuma *Vēsture* un to citē, *izmainīdams vien dialekta īpatnības* ³⁷⁸, pēc šī faktiski neizmainītā piemēra seko tās pašas Hērodota rindas tikai ar izmainītu vārdu izkārtojumu, tām savukārt seko valodas stila ziņā tuvs fragments no Tukidīda sacerējuma, tad vēl cits izmainīts Hērodota sacerējuma fragments un visbeidzot – neizmainītas Hegēsija rindas. Citātu virknes noslēgumā Dionīsijs atzīst, ka ir pietiekami skaidri parādījis to, ko vajadzēja, – *ka vārdu savienošanai ir daudz lielāka ietekme nekā vārdu izvēlei* ³⁷⁹.

Runājot par burtu un zilbju skaņu īpašībām (*De comp.*16.1 – 16.126), Dionīsijs citē vairākus Homēra eposu *Iliādas* un *Odisejas* fragmentus, tādējādi uzskatāmi parādīdams, kā to autors, izvēloties vārdus, kurus veido harmoniskas vai gluži pretēji – dzirdei ne īpaši tīkamas skaņas, attēlo situācijas – saturiski labvēlīgas vai draudīgas. Pavisam traktātā sastopami 36 citāti no Homēra eposiem *Iliāda* un *Odiseja*. Neviens cits no piemēru avotiem tik bieži netiek citēts.

Kā jau iepriekš minēts, Dionīsijs citātus izmanto ne tikai kā piemērus. Trīs traktāta vietās autors, citējot dažādus avotus, padara daiļrunīgāku un tēlaināku paša izteiksmi.

Spilgtākais piemērs atrodams pašā traktāta sākumā: Dionīsijs sāk savu sacerējumu, citējot rindu no Homēra eposa *Odiseja* – Helēnes teikto, kad tā uzņēma pie sevis Tēlemahu: „*Dāvanu šo arī es tevīm dodu, ak, mīļotais dēls*”. ³⁸⁰ Ar prasmīgi izveidotas metaforas palīdzību, turklāt pārfrāzējot Homēra Helēnes tālāk

³⁷⁷ *De comp.*4.40–43 (..): τὰ τε μέτρα μεταρροθμίζεσθαι καὶ συμμεταπίπτειν αὐτοῖς τὰ σχήματα, τὰ χρώματα, τὰ ἦθη, τὰ πάθη, τὴν ὅλην τῶν ποιημάτων ἀξίωσιν (..).

³⁷⁸ *De comp.*4.56–57: (..) μεταθεῖς τὸν χαρακτήρα τῆς διαλέκτου μόνον.

³⁷⁹ *De comp.*4.86–87: (..) ὅτι μείζονα ἰσχὺν ἔχει τῆς ἐκλογῆς ἢ σύνθεσις.

³⁸⁰ *De comp.*1.1: ‘Δῶρόν τοι καὶ ἐγώ, τέκνον φίλε, τοῦτο δίδωμι’ (..).

teikto, autors tuvāk paskaidro traktāta tēlaino pirmo rindu: *Ne gluži paša roku darinājumu es tev sūtu, kā teica tā (Helēne), sniegdama jauneklīm apmetni, nedz arī tikai līdz kāzām aplūkojamu un derīgu sievai*³⁸¹. *[Es tev sūtu] savu zināšanu un dvēseles garabērnu, mantu un lietu, kas noderīga visos dzīves gadījumos, kur vien tiek lietota valoda, pašu nepieciešamāko no visām lietām, ja vien es pareizi domāju, visiem, kuri vingrinās politiskās runās, vienādi, lai kāds arī būtu to vecums un materiālais stāvoklis* (..) ³⁸².

Citviet, lai vieglāk pārietu uz nākamo aplūkojamo jautājumu, kaut arī vēl varētu papildināt iepriekš teikto, Dionīsijs citē Eiripīda rindas: *„Dvēsele, neaiztiec sīkas lietas: kāpēc velti prāto? Ja vien nevēlies dižoties sev līdzīgu priekšā”*³⁸³ un uzreiz piebilst: *šķiet, ka tās [sīkās lietas] šobrīd es tomēr nepieminišu*³⁸⁴.

Gadījumā, kad autoru māt acīmredzama neziņa par kādu jautājumu, viņš savu neveiklību paslēpj aiz dzejnieka rindām: meklēdams īstos vārdus, lai aprakstītu, kā tiek veidots vidējais izteiksmes salāgojuma veids, autors kļūst lirisks un paša teiktajā ievij dzejnieka Pindara dzejas rindas: *esmu neziņā un „prāts grib man divējādu patiesību teikt”: vai nu [tas tiek veidots], atmetot pirmā un otrā savienojuma veida galējības, vai arī – tos abus sajaucot kopā*³⁸⁵.

Līdzīgi kā Aristoteļa, arī Dionīsija par piemēriem, kā arī valodas tēlainības nolūkos izmantotie citāti pārstāv visdažādāko žanru – epikas (Homērs), jambu (Arhilohs), lirikas (Sapfo, Simonīds no Kejas, Pindars u. c.), traģēdijas (Aishils, Sofokls, Eiripīds), komēdijas (Aristofans), vēstures (Hērodots, Tukidīts),

³⁸¹ Pārfrāzētās Homēra eposa Odiseja rindas.

³⁸² *De comp.*1.5–15: (..) πλήν οὔτε χειρῶν δημιουργημα πέμπω σοι τῶν ἐμῶν, ὡς ἐκείνη φησὶ διδοῦσα τῷ μειρακίῳ τὸν πέπλον, οὔτ' ἐς γάμου μόνον ὥραν, καὶ γαμετῆ χάριν εὐθετον, ἀλλὰ ποίημα μὲν καὶ γέννημα παιδείας καὶ ψυχῆς τῆς ἐμῆς, κτήμα δὲ [σοῖ] τὸ αὐτὸ καὶ χρῆμα πρὸς ἀπάσας τὰς ἐν τῷ βίῳ χρείας ὅποσαι γίνονται διὰ λόγων ὠφέλιμον, ἀναγκαιότατον ἀπάντων χρημάτων, εἴ τι κάγῳ τυγχάνω τῶν δεόντων φρονῶν, ἅπασιν μὲν ὁμοίως τοῖς ἀσκοῦσι τοὺς πολιτικοὺς λόγους, ἐν ἧ ποτ' ἂν ἡλικία τε καὶ ἔξει τυγχάνωσιν ὄντες (..)

³⁸³ *De comp.*4.47–50: μή μοι λεπτῶν θίγγανε μύθων, ψυχῆ τί περισσὰ φρονεῖς; εἰ μὴ μέλλεις σεμνύνεσθαι παρ' ὁμοίοις.

³⁸⁴ *De comp.*4.51: ταῦτα μὲν οὖν ἔάσειν μοι δοκῶ κατὰ τὸ παρὸν.

³⁸⁵ *De comp.*21.19–21: (..) ἔγωγε ἀπορῶ καὶ ἴδιχα μοι νόος ἀτρέκειαν εἰπεῖν', εἴτε κατὰ στέρησιν τῶν ἄκρων ἐκατέρως εἴτε κατὰ μίξιν (..).

oratorrunas (Isokrāts, Dēmostens), filozofijas (Dēmokrīts, Platons, Epikūrs) – tekstus.

Traktātā izmantoto citātu skaits, avotu dažādība, arī apjoms ļauj apgalvot, ka Dionīsijs līdzās savā sacerējumā iztīrītajām teorētiskajām nostādnēm saviem lasītājiem ir atstājis arī nelielu sengrieķu prozas un dzejas fragmentu antoloģiju (Roberts 1987, 51).

5.1.3. Hermogens

Hermogena traktātā *Par izteiksmes veida paveidiem* tiek iztīrīts oratora Dēmostena valodas stils. Izcilā sengrieķu oratora izteiksmes veids jau ilgi pirms Hermogena bija saistījies Senās Grieķijas un Romas retorikas teorētiķu prātus (jo īpaši Dionīsija Halikarnāsieša, kurš šim fenomenam uzmanību veltījis vairākos sacerējumos – *Par vārdu savienošanu, Vēstule Pompejam* (ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΓΝΑΙΩΙ ΠΟΜΠΗΙΩΙ) un *Par Dēmostena stilu* (ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΤΕΝΟΥΣ ΛΕΞΕΩΣ).

Tomēr, pretēji gaidītajam, analizētajā tekstā tikpat kā nav norāžu uz Hermogena priekšgājēju atziņām, secinājumiem vai veikumu nedz saistībā ar Dēmostena izteiksmes veida analīzi, nedz arī ar citiem aplūkotajiem valodas izpētes jautājumiem.

Par vienīgo šāda veida norādi var uzskatīt gadījumu, kad Hermogens, iztīrējot jautājumu, kas padara pantmēru saraustītu, kā arī nebūdamas pārliecināts par atbildi, piemin Dionīsiju, atzīstot, ka nevēlas kārtējo reizi viņam iebilst, jo, *kā šķiet, viņš kaut cik ir iztīrījis vārdisko izteiksmi* (..) ³⁸⁶. Uzdotais šķitums tā arī paliek neatbildēts.

Nojaušams, ka savu priekšteču veikumu Hermogens nevērtēja augstu. Apliecinājums tam ir viņa atziņa pašā traktāta sākumā: (..) *jo šķiet, ka pirms manis, cik man zināms, nav neviens, kurš uz šo brīdi kaut cik precīzi būtu izanalizējis to, ko es*

³⁸⁶ *Περί ιδεῶν λόγος* 1.12.376–377: (..) ὅς δοκεῖ περὶ λέξεώς τι πεπραγματεῦσθαι (..).

esmu izpētījis. Tie, kuri ir pievērsušies šim jautājumam, par to ir izteikušies saraustīti, paši ne pārāk ticēdami tam, ko saka, - tādā veidā tiem viss ir sajaucies³⁸⁷.

Vēl bez minētās traktātā sastopama arī viena vispārīga norāde uz dažiem³⁸⁸, kuri šo izteiksmes veidu sauc par izmanīgumu³⁸⁹, kā arī fragments (*Περὶ ἰδεῶν λόγου* 2.1.125–127), kur, kā norāda angļu valodas tulkojuma autors S. V. Vūtenis, Hermogens, diskutējot par to, kādas figūras lietojot var panākt sparīgu (γοργός) izteiksmes veidu, izmanto tādu pašu terminoloģiju kā Dēmetrijs traktātā *Par stilu* (Wooten 1987, 146).

Lai arī traktāta teorētiskās bāzes aprises nav skaidri nosakāmas, gluži pretēji ir ar tā praktisko daļu. Hermogena traktāta teksts ir pieblīvēts ar tiešiem citātiem – piemēriem (321), kurus autors bagātīgi izmanto, lai uzskatāmi raksturotu iztīrītās valodas parādības. Nereti, lai raksturotu kādu valodas parādību, piemēram, runas figūru, Hermogens sniedz 2 vai pat vairākus atbilstošus piemērus – citātus.

Autora piedāvātie citāti nav apjomīgi – to garums svārstās no 1 vārda līdz 5 rindām, visbiežāk tie ir 3 rindas gari. Lielākās daļas citātu (256) avots ir Dēmostena runas un vēstules. Hermogens citējis arī Homēra, Hērodota, Platona, bukoliku dzejnieka Teokrīta (3. gs. p. m. ē.), Gorgija, Tukidīda, Isokrāta, oratora Aishīna (4. gs. p. m. ē.), vēsturnieka Ksenofonta (5./4. gs. p. m. ē.), Sapfo, Eiripīda, Sofokla un rētora Aēlija Aristīda (2. gs.) rakstīto (kopā 14 zināmu autoru dažādu žanru darbus). 2 citātu avoti un līdz ar to arī autori joprojām nav noskaidroti (Wooten 1987, Βασιλλεβα 1984, 1987). Rindu citējumi ir tieši, analizētajā tekstā nav netiešu jeb pārstāstītu citātu.

³⁸⁷ *Περὶ ἰδεῶν λόγου* 1.1.78–83: (..) οὐδὲ γὰρ ἔστιν, ὅστις πρὸ ἡμῶν ὅσα ἐμὲ γινώσκειν εἰς τήνδε τὴν ἡμέραν ἀκριβὲς τι περὶ τούτων πραγματευσάμενος φαίνεται, ὅσοι δὲ καὶ ἤψαντο, τεταραγμένως καὶ λίαν ἀπιστοῦντες σφίσιν αὐτοῖς περὶ ὧν εἶπον εἰρήκασιν, ὥστε αὐτοῖς συγκεχύσθαι τὰ πάντα. Sal. ar Aristoteļa rakstīto *Retorikas* pirmās grāmatas ievaddaļā:

*Rhet.*1354a.11–14: Līdz šim runas mākslas mācību grāmatu sastādītāji ir apskatījuši tikai, teiksim, nelielu tās daļu – vienīgi pārliecināšanas līdzekļi attiecas uz retoriku, bet viss pārējais ir tikai pielikumi.

³⁸⁸ Angļu valodas tulkojuma autors atzīst, ka nav spējis identificēt, kuri tie ir (Wooten 1987, 146).

³⁸⁹ *Περὶ ἰδεῶν λόγου* 2.3.146–147: (..) ὅπερ τινὲς εἶδος δριμύτητος ὠνομάκασιν (..).

Citējot Dēmostena un Homēra rakstīto, Hermogens mēdz nenosaukt vārdā citēto rindu autorus. Piemēram, lai arī Dēmostena runu citāti figurē visā analizētā teksta materiālā, paša oratora vārds tajā pieminēts tikai 20 reizes. Rakstot par Dēmostenu vai citējot to, Hermogenam raksturīgi lietot apzīmējumu 'ὄρητωρ' (orators) (55), piemēram, *orators ir lietojis* (ὁ ὄρητωρ κέχρηται), *kā orators [oratorrunā] „Par vainagu”* (ὡς ὁ ὄρητωρ ἐν τῷ Περὶ τοῦ στεφάνου), *oratora runu* (τῶν τοῦ ὄρητορος λόγων).

Līdzīgi ir arī ar Homēra eposu citēšanu –, lai gan Iliāda citēta 16, bet Odiseja 5 reizes, analizētajā tekstā tikai 4 gadījumos Hermogens ir norādījis citēto rindu autora vārdu. Iespējams, traktāta autors uzskatīja, ka abu eposu teksti lasītājiem ir tik labi zināmi, ka īpašas norādes nav nepieciešamas.

Ziņas par šādi citētajām rindām (nepieminot autoru) atrodamas teksta komentētāju un tulkotāju komentāros.

Citējot pārējo iepriekš minēto autoru sacerējumus, Hermogens vairumā gadījumu (30 no 44) ir norādījis autora vārdu.

Pārsvārā visi citētie piemēri uzskatāmi par atzinīgiem iztirzāto valodas parādību paraugiem. Kā negatīvus piemērus Hermogens izmantojis Gorgija³⁹⁰ teikto (1), dažkārt arī Hērodota (2), Isokrāta (1), Platona (1) un Aishīna (1) rakstīto.

Hermogenam raksturīgi sniegt norādes arī uz tādu autoru (11) izteiksmes veida iezīmēm, kuru sacerējumi analizētajā tekstā nav citēti ne reizi.

5.2. Secinājumi: kopīgās un atšķirīgās īpatnības, to attīstība

Pārskats par atsaukšanos un citēšanu (skat. 5. tabulu) uzskatāmi parāda, ka visu trīs traktātu analizētajos tekstos ir vērojamas gan norādes (atsauces) uz traktātos iztirzāto jautājumu *teorētisko bāzi* (priekšgājēju atziņām), gan arī citāti.

³⁹⁰ Hermogens nesauca Gorgiju vārdā, citēto vārdu viņš piedēvē sofistiem, šiem *no koka tēstajiem* (ὕποξύλοις) (Περὶ ἰδεῶν λόγων 1.6.152).

Atšķirībā no Dionīsija un Hermogena, Aristoteļa traktātā, līdzīgi kā mūsdienu zinātniskajos tekstos, vērojama atsaukšanās arī uz paša darbiem – *Poētiku* un *Teodekteju* (17,4% no visiem gadījumiem tekstā, kur vērojama atsaukšanās uz izklāstītās teorijas teorētisko bāzi), savukārt Dionīsija un Hermogena tekstos šādu norāžu nav. Tas ir likumsakarīgi, jo nedz Dionīsija, nedz arī Hermogena darbu bibliogrāfija neuzrāda analizētajiem jautājumiem saturiski tuvu traktātu esību.

Visu trīs traktātu analizētajos tekstos ir sastopamas atsauces arī uz citu autoru atziņām vai veikumu saistībā ar traktātu autoru uzmanības centrā esošajiem valodas jautājumiem: *Retorikas* tekstā – 21,7%, *Par vārdu savienošanu* – 52,3%, *Par izteiksmes veida paveidiem* – 13,3% no visiem gadījumiem tekstā, kur vērojama atsaukšanās uz izklāstītās teorijas teorētisko bāzi, kas ir arī mūsdienu zinātnisko tekstu tipiska iezīme. Tomēr mūsdienu zinātnes valodā nebūtu pieņemami atsaucoties nenorādīt autora vārdu, kas savukārt (lielākā vai mazākā mērā) raksturīgi visu trīs analizēto sengrieķu filoloģisko tekstu autoriem. Šķiet, ka tobrīd pausto atziņu saturs ir būtiskāks nekā to paudēju vārdi.

Par Dionīsija un Hermogena tekstu īpatnību uzskatāma citu autoru un tiem raksturīgā izteiksmes veida pieminēšana, nesniedzot piemēru, kuru būtu iespējams novērtēt. Mūsdienās arī šāda veida atsaukšanās tiktu uzskatīta par zinātniska teksta trūkumu.

Visu trīs traktātu analizētos tekstus raksturo ļoti biežs citātu lietojums. Aristotelis un Hermogens pārsvarā izmantojuši īsus citātus, savukārt Dionīsija tekstam raksturīgi apjomīgi citāti. Tas saistīts ar traktātu saturu – Aristoteļa un Hermogena traktāti veltīti izteiksmes veida aspektu izpētei, savukārt Dionīsija – vārdu / izteikuma daļu savienojuma vai savienošanas izpētei, kas novērtējama vien apjomīgu teksta fragmentu ietvaros. Skaita ziņā (attiecībā pret analizētā teksta apjomu) visvairāk citātu izmantojis Hermogens, nedaudz Aristotelis, bet vismazāk – Dionīsijš (skat. 5.1. tabulu).

Gan Aristoteļa, gan arī Dionīsija darbos vērojami citāti pārstāv visdažādāko žanru darbus, tādējādi ļaujot lasītājam gūt plašāku ieskatu par iztīrztajiem valodas jautājumiem nekā tad, ja autori kā piemērus būtu izmantojuši tikai oratorrunu citātus. Savukārt Hermogena traktātā prevalē oratorrunu citāti, tādējādi sašaurinot iztīrztā jautājumu kontekstu, tomēr, ja ņem vērā, ka sacerējuma mērķauditorija ir retorikas skolnieki, šādu citātu – piemēru izvēle ir atbilstoša.

Analizētajos tekstos citāti galvenokārt kalpo kā iztīrztā valodas jautājumu piemēri: *Retorikas* tekstā – 88%, *Par vārdu savienošanu* – 96,6%, *Par izteiksmes veida paveidiem* – 100% no visiem gadījumiem tekstā, kur vērojama cita autora rindu precīza citēšana. Visi trīs autori tos galvenokārt izmantojuši labā nozīmē – kā paraugus, negatīvi – tikai dažkārt.

Dionīsijs un Aristotelis citātus izmantojuši arī tāpēc, lai padarītu izteiksmīgāku savu izteiksmes veidu. Analizētajā *Retorikas* tekstā, atšķirībā no Dionīsija un Hermogena, sastopami arī netieši jeb pārstāstīti citāti, kas vēl jo vairāk norāda, ka *Retorikas* teksts patiešām varētu būt bijis lekciju pieraksti (skat. 305. piez.)

Sniedzot norādes uz citātu autoriem, Dionīsijs bijis visrūpīgākais (82,8% no visiem darbā vērojamajiem citēšanas gadījumiem citāta autors ir pieminēts), savukārt Hermogens – vismazāk (pieminēti tikai 27,7% citātu autori). Analizētajā Hermogena traktāta tekstā norāžu galvenokārt trūkst pie divu retorikas skolniekiem labi pazīstamu autoru – Dēmostena un Homēra – darbu citātiem. Arī *Retorikas* autoram raksturīgi nesniegt norādes, citējot labi zināmu autoru darbu rindas (32% citātu autori nav pieminēti). Šāda iezīme nav raksturīga Dionīsijam, viņa traktātā norāžu trūkst galvenokārt pie salīdzinoši mazpazīstamu dzejnieku rindu citātiem, kā arī vienā gadījumā, kad autors valodas tēlainības nolūkā citē Pindara rindas. Domājams, ka citētās slavenā ditirambu dzejnieka rindas tā laika lasītājiem bija labi zināmas.

Biežais citātu lietojums analizētajos tekstos ir likumsakarīgs – zināms, ka retorikas teorija antīkajā pasaulē galvenokārt tika mācīta, analizējot un iztīrējot slavenu dzejnieku un rakstnieku darbus. Šādas studijas pastāvīgi bagātināja gan skolotāju, gan arī skolnieku zināšanas, ļaujot retorikas teorētiķiem – gan topošajiem, gan arī profesionāļiem – brīvi tās izmantot arī savos sacerējumos.

Īpaša iezīme vērojama Dionīsija traktātā, kur citātu kā piemēru lietošanu raksturo arī to žanru hronoloģisks secīgums, proti, tā kā ikvienu no valodas teorētiskajiem jautājumiem Dionīsijš aplūko gan prozas, gan dzejas kontekstā, parasti vispirms tiek citēti dzejas, pēc tam – prozas fragmenti. Parasti tiek citēti autora skatījumā labākie fragmenti no attiecīgā žanra daiļdarbiem, neizdevušos vārdu savienojumu vai rindu piemēri tiek citēti salīdzinoši retos gadījumos – lai uzskatāmi parādītu, cik neveiksmīgs var izrādīties valodas materiāla apstrādes rezultāts, ja netiek ievēroti visi priekšnosacījumi. Nereti piemērā citētie daiļdarba fragmenta oriģināli iztīrējuma gaitā tiek pārveidoti, lai uzskatāmāk paskaidrotu un pamatotu izvirzītās teorētiskās nostādnes. Gadījumā, kad dzejas vai prozas fragments ir citā dialektā, Dionīsijš nevilcinās atšķirīgās formas pārveidot atiskajā dialektā³⁹¹. Autors atzīmē, ka veicis dialekta izmaiņas.

Analizētajos tekstos citātu kā piemēru loma nav tik aktuāla, definējot, formulējot vai nosaucot atsevišķas retorikas teorijas un līdz ar to arī valodas parādību kategorijas, kā aplūkojot un iztīrējot katru no tām. Līdzīgas iezīmes vērojamas arī mūsdienu zinātnes valodā – bibliogrāfiskas atsauces uz sniegto teorētisko atziņu avotiem vairāk raksturīgas darbu teorētiskajai daļai, savukārt praktiskajai – iztīrētajiem jautājumiem pakārtoti piemēri un citāti.

³⁹¹ Dionīsija dzīves laiks sakrīt ar periodu, kad grieķu valodā prevalē atiskais dialekts.

5. tabula

Pārskats par atsaukšanos un citēšanu (statistiskā tabula)

	Aristotelis <i>Retorika</i>		Dionīsijs <i>Par vārdu savienošānu</i>		Hermogens <i>Par izteiksmes veida paveidiem</i>	
	SKAITS	PROCENTI (attiecībā pret visiem atsaukšanās / citēšanas gadījumiem)	SKAITS	PROCENTI (attiecībā pret visiem atsaukšanās / citēšanas gadījumiem)	SKAITS	PROCENTI (attiecībā pret visiem atsaukšanās / citēšanas gadījumiem)
Atsaukšanās gadījumi (kopā)	23	100%	44	100%	15	100%
– atsaukšanās uz izklāstītās teorijas teorētisko bāzi (gadījumi)	9	39,1%	23	52,3%	2	13,3%
– uz paša traktātiem	4	17,4%	–	–	–	–
– citu autoru – atziņām / veikumu	5	21,7%	23	52,3%	2	13,3%
– konkretizējot autoru	4	17,4%	8	18,2%	1	6,7%
– nekonkretizējot autoru	1	4,3%	15	34,1%	1	6,7%
– atsaukšanās uz konkrētu autoru izteiksmes veidu, to necitējot (gadījumi)	–	–	21	47,7%	11	73,3%
Citēšanas gadījumi (kopā)	50	100%	87	100%	321	100%
– citēto autoru skaits	32	64%	20	23%	14	4,4%
– tieši ³⁹² citāti	45	90%	87	100%	321	100%
– kā piemēri	44	88%	84	96,6%	321	100%

³⁹² Cita autora rindu precīza citēšana.

– valodas tēlainības nolūkā	1	2%	3	3,4%	–	–
– netieši ³⁹³ citāti – piemēri	5	10%	–		–	–
– citāti kā paraugs	41	82%	82	94,3%	313	97,5%
– citāti kā negatīvi piemēri	9	18%	2	2,3%	6	1,9%
– citāti, kuru autori ir pieminēti	34	68%	72	82,8%	89 ³⁹⁴	27,7%
– citāti, kuru autori nav pieminēti	16	32%	15	17,2%	218	67,9%
– autora vietā atsauci uz autoru sniedz teksta komentētāji	13	26%	3	3,4%	230	71,7%
– citēto rindu autors joprojām nezināms	3	6%	12	13,8%	2	0,6%

5.1. tabula

Pārskats par citātu sastopamību analizētajos tekstos (statistiskā tabula)

	Citātu skaits	Analizētā teksta apjoms (vārdu skaits)	Sastopamības koeficients
<i>Retorika</i>	50	7184	0,007
<i>Par vārdu savienojumu</i>	87	21484	0,004
<i>Par izteiksmes veida paveidiem</i>	321	31886	0,01

³⁹³ Cita autora rindu pārstāstīšana.

³⁹⁴ T. sk. atsauces uz Dēmostenu, dēvējot viņu par oratoru (ὁρῆτωρ).

NOBEIGUMS

Sengrieķu filozofu diskusijas par valodas un esamības attiecībām piektā gadsimta pirms mūsu ēras otrajā pusē iniciēja gramatikas rašanos, savukārt sengrieķu retorikas teorētiku teoretizēšana par salīdzinoši daudz šaurākiem valodas jautājumiem rakstveida izteiksmē kļuva par mūsdienu humanitāro zinātņu vidē funkcionējošās valodas avotu.

No trīs dažādos laika posmos sarakstītajiem traktātiem pētījumam atlasītā filoloģiski teorētiska satura teksta materiāla analīze atklāja, ka par galvenajām sengrieķu filoloģisko tekstu valodas īpatnībām uzskatāmas dažādiem valodas līmeņiem piederīgu filoloģisko jēdzienu apzīmējumu lietojums (1), autora viedokļa klātbūtne tekstā (2), tēlainās izteiksmes līdzekļu lietojums (3), kā arī atsaukšanās un citēšana (4). Analizējot minētās īpatnības katrā no pētījumam atlasītajiem tekstiem – kopīgo, atšķirīgo, kā arī attīstības tendences, bija iespējams novērtēt šo īpatnību saikni ar mūsdienu humanitāro zinātņu vidē funkcionējošās valodas tipiskākajām iezīmēm: terminu lietojumu (1), tendenci uz objektivitāti (2), emocionāli neitrālu izteiksmes līdzekļu lietojumu (3), darba zinātnisko aparātu (4).

Analizētajos tekstos prevalējošie stilistikas līmeņi piederīgie, kā arī liela daļa citu filoloģisko jēdzienu apzīmējumu savu jēdzienisko saturu iegūst un nostiprina tā teksta ietvaros, kurā tie vērojama kā visbiežāk lietotie, savukārt abos pārējos tekstos jau izsaka citu jēdzienisko saturu. Salīdzinoši neliela daļa (16,6%) no pētījumā apzinātajiem filoloģisko jēdzienu apzīmējumiem ar identisku jēdzienisko saturu un apzīmējumu ir vērojami visu trīs analizēto traktātu tekstos. Pirmie apliecina savu vietu tā sengrieķu filoloģiskā teksta jēdzienu apzīmējumu sistēmā, kurā tie vērojami kā visbiežāk lietotie, savukārt otrie – sengrieķu filoloģiskajam diskursam piederīgo jēdzienu apzīmējumu sistēmā sešu antīkās senatnes gadsimtu garumā. Gan vieni, gan otri iezīmē nepieciešamības pēc

terminu lietojuma kā vienas no mūsdienu zinātnes valodas tipiskākajām iezīmēm pirmsākumus.

Dažādiem valodas līmeņiem piederīgu filoloģisko jēdzienu apzīmējumu lietojuma kā vienas no būtiskākajām sengrieķu filoloģisko tekstu īpatnībām saikne ar mūsdienu humanitāro zinātņu vidē funkcionējošo valodu uzskatāmi pamanāma arī ar relatīvu stabilitāti apveltītu jēdzienu apzīmējumu lietojuma aspektu kontekstā – mūsdienu zinātnes valodai raksturīgi gan stabili termini, gan arī tādi, kas atrodas stabilizēšanās posmā, kas līdzīgi, kā tas notika pirmo filoloģiski teorētisko tekstu sarakstīšanas laikā, galvenokārt saistāms ar jauna termina rašanos un nostiprināšanos, bet dažkārt arī ar jauna zinātnes virziena veidošanos.

Stilistikas jēdzienu pārsvars (74%), kā arī fakts, ka viens no diviem relevantajiem filoloģiskajiem jēdzieniem traktāta *Par izteiksmes veida paveidiem* tekstā ir izteiksmes veidu apzīmējošais 'λόγος' (otrs –, mūsdienu izpratnē, leksikoloģijas jēdziens 'λέξις' (vārdiskā izteiksme)), liecina, ka Hermogena traktāts ir par salīdzinoši šaurāku tēmu nekā abu pārējo autoru sacerējumi un tādējādi tuvāks mūsdienu zinātniskajiem tekstiem. Tendence viena darba ietvaros iztirzāt vienu noteiktu tēmu iezīmējas jau Dionīsija traktātā, kura objekts – izteikuma daļu savienošanas aspekti – ir daudz šaurāks nekā laika ziņā agrāk sarakstītās Aristoteļa *Retorikas* objekts.

Sengrieķu filoloģiskajos tekstos jēdzienu definēšana (gan nepieciešamība definēt, gan arī tās aspekti) visu trīs traktātu analizētajos tekstos ir pakārtota teksta autora priekšstatam par vajadzību pēc uzmanības centrā esošā jēdziena *definīcijas* attiecīgajā kontekstā: filoloģisko jēdzienu *definīcijas* vērojamas *Retorikas* un *Par izteiksmes veida paveidiem* tekstos. Hermogena traktātā nav *definēts* neviens jēdziens. Iespējams, laika ziņā vēlāk sarakstītā traktāta autors uzskatīja, ka viņa lasītājam tekstā vērojamie jēdzieni ir labi zināmi un nav nepieciešams tos atkārtoti skaidrot. Atšķirībā no sengrieķu filoloģiskajiem tekstiem, mūsdienu zinātnes valodā pētījumam relevantu terminu definīcijas tiek uzskatītas par obligātu tās

sastāvdaļu. Savukārt tiešo definīciju prevalēšana pār kontekstuālajām Dionīsija traktātā liecina par tendences – sniegt būtiskāko traktātā aplūkoto jēdzienu formulējumus, kas ir tipiska mūsdienu zinātnisko tekstu iezīme, – attīstību gan kvantitatīvā, gan kvalitatīvā virzienā.

Sengrieķu filoloģiskajos tekstos autora viedokļa klātbūtne pamanāma salīdzinoši spilgtāk nekā mūsdienu zinātniskajos tekstos. Par to galvenokārt liecina verba vienskaitļa un daudzskaitļa pirmās personas formu, personas vietniekvārda 'ἐγώ' (es) formu lietojums, kā arī izteikumi, kas iezīmē traktāta iztīrājuma izklāsta individuālo strukturējumu, piemēram, ievada valodas jautājumu iztīrājumus.

Prevalējošais par autora viedokļa klātbūtni tekstā liecinošais faktors ir verba vienskaitļa pirmās personas formu lietojums, kas galvenokārt saistīts ar autora viedokļa izteikšanu. Autora viedokļa izteikšana, izmantojot verba vienskaitļa pirmās personas formas, sekmē valodas subjektivitāti – būtiskākā mūsdienu zinātnes valodas ārpuslingvistiskā faktora – objektivitātes – pretmetu, kas šajā aspektā liedz identificēt sengrieķu filoloģisko tekstu valodas saikni ar mūsdienu zinātnes valodu. Tomēr subjektivitāte, kas vērojama analizētajos sengrieķu filoloģiskajos tekstos, rada priekšrocības to lasītājiem: sengrieķu filoloģiskie teksti, atšķirībā no vairuma mūsdienu zinātnisko tekstu, nav atsvešināti no to autoriem, līdz ar to arī autoru atbildība par uzrakstīto ir pamanāmāka.

Mūsdienu zinātnes un sengrieķu filoloģisko tekstu valodas saikne vērojama arī analizēto tekstu autoru sniegto blakus paskaidrojumu (sastopami visu traktātu analizētajos tekstos) kontekstā: tāpat kā mūsdienās, tie iezīmē autora individuāli determinētus zinātniska teksta iztīrājuma strukturējuma ķēdes posmus.

Aristoteļa un Dionīsija tekstos par autora viedokļa klātbūtni liecina iespraudumi, kas norāda uz autora individuāli determinēto traktātā iztīrāto valodas jautājumu izklāsta secīgumu (piemēram, 'πρῶτον' (pirmais), 'δεύτερον' (otrais), 'τρίτον' (trešais) utt.). Šāda veida iespraudumi analizētajos, tāpat kā

mūsdienu zinātniskajos tekstos, norāda uz aplūkotā jautājuma iztīrījuma izklāsta secīgumu no autora skata punkta un sekmē valodas objektivitāti. Lai arī Hermogena tekstā šādi iespraudumi nav sastopami, tas ir vienīgais no analizētajiem tekstiem, kura struktūru (līdzīgi kā mūsdienu zinātnisko tekstu) veido paša autora noteiktas daļas – nodaļas.

Sengrieķu filoloģiskajiem tekstiem raksturīga tēlainība, kas ir mūsdienu zinātnes valodas iezīmes – emocionāli neitrālu izteiksmes līdzekļu lietojuma – pretmets. Trīs analizēto sengrieķu filoloģisko tekstu valodas tēlainību rada metaforiski veidoti filoloģisko jēdzienu apzīmējumi, valodas jautājumu iztīrījuma kontekstā ievīti salīdzinājumi, dažādas metaforas, t. sk. abstraktu jēdzienu personifikācijas, Dionīsija un Hermogena traktātos – arī hiperbolas. No minētajiem funkcionāli nozīmīgākie ir metaforiski veidotie filoloģisko jēdzienu apzīmējumi. Gan metaforiski veidotie filoloģisko jēdzienu apzīmējumi, gan arī pārējie analizētajos tekstos vērojami tēlainās izteiksmes līdzekļi, līdzīgi kā mūsdienu zinātniskajos tekstos, palīdz iztīrītā satura pilnīgākai izpratnei.

Vairums metaforiski veidoto filoloģisko jēdzienu apzīmējumu ir sastopami visu trīs traktātu analizētajos tekstos. No vienas puses, tas apliecina daudzu filoloģisko jēdzienu apzīmējumu konsekvenci gandrīz sešu antīkās senatnes gadsimtu garumā, no otras, – metaforiski veidoto jēdzienu apzīmējumu tēlainības (raksturīga Aristotelim) mazināšanos Dionīsija un Hermogena tekstos (kas laika ziņā sarakstīti vēlāk) un to īpašību iegūšanu, kas raksturīgas uz nozīmes pārnesuma pamata veidotam mūsdienu terminam.

Analizētajos tekstos salīdzinājumi galvenokārt tiek izmantoti kā piemēri, raksturojot kādu valodas parādību. Laika ziņā vēlāk sarakstītajā Hermogena traktātā salīdzinājumu ir ievērojami mazāk. To vietā vērojami citāti jeb piemēri no citu autoru darbiem, tādējādi iezīmējot tuvināšanos mūsdienu zinātnes valodai, kur tēlaini salīdzinājumi kāda jautājuma iztīrīšanas kontekstā ir reti sastopami.

Visu trīs traktātu analizētajos tekstos ir vērojamas gan norādes (atsauces) uz traktātos iztīrīto jautājumu teorētisko bāzi, gan arī citāti, kurus, mūsdienu

izpratnē, var uzskatīt par šo darbu zinātniskā aparāta komponentiem. Analizētajos tekstos ir sastopamas arī atsauces uz citu autoru atziņām vai veikumu saistībā ar traktātu autoru uzmanības centrā esošajiem valodas jautājumiem, kas ir arī mūsdienu zinātnisko tekstu tipiska iezīme. Tomēr mūsdienu zinātnes valodā nebūtu pieņemami atsaucoties nenorādīt autora vārdu, kas savukārt (lielākā vai mazākā mērā) raksturīgi visu trīs analizēto sengrieķu filoloģisko tekstu autoriem. Gadījumos, kad traktātu autori atsaucas un savu priekšteču vai laikabiedru atziņām, to saturs ir būtiskāks nekā atziņu paudēju vārdi.

Analizētos tekstus raksturo ļoti biežs citātu lietojums. Citāti tiek izmantoti gan kā piemēri (visu trīs autoru darbos), gan arī valodas tēlainības nolūkos (Aristotelis, Dionīsijs). Visu trīs analizēto tekstu autoriem raksturīgi sniegt norādes uz citātu autoriem. Aristoteļa un Dionīsija darbos vērojami citāti pārstāv visdažādāko žanru darbus, savukārt Hermogena traktātā prevalē oratorrunu citāti, sašaurinot iztīrāto jautājumu kontekstu. Tomēr, ja ņem vērā, ka sacerējuma mērķauditorija ir retorikas apguvēji, šādu citātu – piemēru izvēle ir atbilstoša.

Analizētajos tekstos citāti kā piemēri visbiežāk tiek izmantoti, aplūkojot un iztīrājot valodas parādību kategorijas nekā tās formulējot. Līdzīgas iezīmes vērojamas arī mūsdienu zinātnes valodā – bibliogrāfiskas atsauces uz sniegto teorētisko atziņu avotiem vairāk raksturīgas darbu teorētiskajai daļai, savukārt praktiskajai – iztīrātajiem jautājumiem pakārtoti piemēri un citāti.

Lai arī vairākas sengrieķu filoloģisko tekstu valodu raksturojošās īpatnības (autora viedokļa klātbūtne tekstā, tēlainās izteiksmes līdzekļu lietojums) ir salīdzinoši grūti identificējamas ar mūsdienu zinātnes valodas tipiskākajām iezīmēm (tendenci uz objektivitāti, emocionāli neitrālu izteiksmes līdzekļu lietojums), analizēto sengrieķu filoloģisko tekstu valoda ir mūsdienu humanitāro zinātņu vidē funkcionējošās valodas un tajā vērojamā zinātniskās valodas stila agrīnākais tekstuāli pieejamais pamats. Tādējādi pētījuma hipotēze ir pierādīta.

TĒZES

1. Par sengrieķu filoloģisko tekstu valodas raksturīgākajām īpatnībām uzskatāmas dažādiem valodas līmeņiem piederīgu filoloģisko jēdzienu apzīmējumu lietojums, autora viedokļa klātbūtne tekstā, tēlainās izteiksmes līdzekļu lietojums, kā arī atsaukšanās un citēšana. Salīdzinot minētās īpatnības ar mūsdienu humanitāro zinātņu vidē funkcionējošās valodas tipiskākajām iezīmēm – terminu lietojumu, tendenci uz objektivitāti, emocionāli neitrālu izteiksmes līdzekļu lietojumu un darba zinātnisko aparātu –, atklājas gan to saikne, gan arī to atšķirības.

2. Filoloģisko jēdzienu apzīmējumu lietojuma **saikne** ar mūsdienu humanitāro zinātņu vidē funkcionējošo valodu visuzskatāmāk pamanāma to apzīmējumu lietojuma kontekstā, kas ar identisku jēdzienisko saturu un apzīmējumu ir vērojami visu trīs dažādos laika posmos sarakstīto traktātu analizētajos tekstos. Tomēr arī ar relatīvu jēdzieniskā satura stabilitāti un apzīmējuma konsekveni apveltītu jēdzienu lietojums apliecina **saikni** ar mūsdienu zinātnes valodu, kur vērojami gan stabili termini, gan arī tādi, kas atrodas stabilizēšanās posmā, kas līdzīgi, kā tas notika pirmo filoloģiski teorētisko tekstu sarakstīšanas laikā, galvenokārt saistāms ar jauna termina rašanos un nostiprināšanos, bet dažkārt arī ar jauna zinātnes virziena veidošanos.

3. Sengrieķu filoloģiskajos tekstos autora viedokļa klātbūtne pamanāma spilgtāk nekā mūsdienu zinātniskajos tekstos. Par to liecina verba vienskaitļa un daudzskaitļa pirmās personas formu (prevalējošais faktors), personas vietniekvārda 'ἐγώ' (es) formu lietojums, kā arī izteikumi, kas iezīmē traktāta iztīrājuma izklāsta individuālo strukturējumu, piemēram, ievada valodas jautājumu iztīrājumus. Autora viedokļa izteikšana, izmantojot verba vienskaitļa pirmās personas formas, sekmē valodas subjektivitāti – būtiskākā mūsdienu zinātnes valodas ārpuslingvistiskā faktora – objektivitātes – **pretmetu**, liedzot

identificēt sengrieķu filoloģisko tekstu valodas saikni ar mūsdienu zinātnes valodu. Šajā aspektā sengrieķu filoloģisko tekstu valodas un mūsdienu zinātnes valodas **saikne** vērojama analizēto tekstu autoru sniegto blakus paskaidrojumu (sastopami visu traktātu analizētajos tekstos) kontekstā: tāpat kā mūsdienās, tie iezīmē autora individuāli determinētus zinātniska teksta iztirzājuma strukturējuma ķēdes posmus.

4. Sengrieķu filoloģiskajiem tekstiem raksturīga tēlainība, kas ir **pretmets** vienai no būtiskākajām mūsdienu zinātnes valodas iezīmēm – emocionāli neitrālu izteiksmes līdzekļu lietojumam. Sengrieķu filoloģisko tekstu valodas tēlainību rada metaforiski veidoti filoloģisko jēdzienu apzīmējumi, valodas jautājumu iztirzājuma kontekstā ievīti salīdzinājumi, dažādas metaforas, t. sk. abstraktu jēdzienu personifikācijas, Dionīsija un Hermogena traktātos – arī hiperbolas. Par **saikni** ar mūsdienu humanitāro zinātņu vidē funkcionējošo valodu šajā aspektā liecina divi faktori: pirmkārt, visi analizētajos tekstos vērojamie tēlainās izteiksmes līdzekļi tāpat kā tie, kas nelielā apjomā sastopami arī mūsdienu zinātniskajos tekstos, palīdz iztirzātā satura pilnīgākai izpratnei. Otrkārt, daudzu metaforiski veidoto filoloģisko jēdzienu apzīmējumu lietojums visos trīs analizētajos tekstos norāda ne tikai uz pašu apzīmējumu lietojuma konsekvenci gandrīz sešu antīkās senatnes gadsimtu garumā, bet arī uz metaforiski veidoto jēdzienu apzīmējumu tēlainības (raksturīga Aristotelim) mazināšanos Dionīsija un Hermogena tekstos (kas laika ziņā sarakstīti vēlāk) un to īpašību iegūšanu, kas raksturīgas uz nozīmes pārnēsuma pamata veidotam mūsdienu terminam.

5. Visos trīs analizētajos tekstos ir vērojamas gan norādes uz traktātos iztirzāto jautājumu teorētisko bāzi, gan arī citāti, kas, mūsdienu izpratnē, uzskatāmi par šo darbu zinātniskā aparāta komponentiem un norāda uz **saikni** ar mūsdienu humanitāro zinātņu vidē funkcionējošās valodas vienu no tipiskākajām iezīmēm – darba zinātnisko aparātu. **Atšķirībā** no mūsdienu zinātnes valodas, kur viena no prasībām ir informācijas avota identificēšana,

analizēto sengrieķu filoloģisko tekstu autori atsaucoties salīdzinoši bieži nenorāda autora vārdu. Iespējams, tobrīd atziņas saturs bija daudz būtiskāks par tās paudēju. **Saikne** ar mūsdienu zinātnes valodu vērojama arī citātu lietojuma kontekstā: analizētajos tekstos citāti kā piemēri visbiežāk tiek izmantoti, aplūkojot un iztīrājot valodas parādību kategorijas nekā tās formulējot. Līdzīgas iezīmes vērojamas arī mūsdienu zinātnes valodā – bibliogrāfiskas atsauces uz sniegto teorētisko atziņu avotiem vairāk raksturīgas darbu teorētiskajai daļai, savukārt praktiskajai – iztīrātajiem jautājumiem pakārtoti piemēri un citāti.

6. Mūsdienu humanitāro zinātņu vidē funkcionējošās valodas veidošanos ir ietekmējušas un tās tipiskāko iezīmju pamatā ir visas atklātās sengrieķu filoloģisko tekstu valodas īpatnības, arī tās, kuru **saikne** ar mūsdienu humanitāro zinātņu vidē funkcionējošās valodas tipiskākajām iezīmēm ir grūtāk vai pat nav identificējama. **Atšķirības** liecina ne tikai par to, ka sengrieķu filoloģisko tekstu valoda ir mūsdienu humanitāro zinātņu vidē funkcionējošās valodas un tajā vērojamā zinātniskās valodas stila agrīnākais tekstuāli pieejamais posms, bet arī norāda uz attīstību, kas to skārusi gan antīkajā pasaulē, gan arī vēlākajos gadsimtos.

Sāsinājumu saraksts

COCEL – Concise Oxford Companion to the English Language

De comp. – De compositione verborum

Gorg. – Gorgius

OCCL – The Oxford Companion to Classical Literature.

Od. – Odyssea

ODCW – The Oxford Dictionary of the Classical World

Phaedr. – Phaedrus

Poet. – Poetica

Rhet. – Rhetorica

Avotu un literatūras saraksts

Avoti

1. **Rabe, H.**, ed. Περὶ ἰδεῶν λόγου, in: *Hermogenis opera*. Leipzig : Teubner, 1913, pp. xxviii + 467.
2. **Reiske, J.** ed. Διονύσιος Ἀλικαρνασσεύς „Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων”. In: *Dionysii Halicarnassensis „Opera Omnia”*, 1775–1777, Lipsiae : Typis B. G. Teubneri.
3. **Ross, W. D.**, ed. *Aristotelis ars rhetorica*. Oxford : Clarendon Press, 1959.
4. *Thesaurus Linguae Graecae. A Digital Library of Greek Literature*. Irvine, CA : University of California [online], 2001– [cited August 1, 2010]. Available: <http://www.tlg.uci.edu/about/>.
5. **Νικολούδης, Ν.Π.**, Φιλολογική Ομάδα Κάκτου. *Αριστοτέλης „Ρητορική 3”*, ar tulkojumu jaungrieķu valodā 3. sēj. Αθήνα : Κάκτος, 1995.
6. **Φιλολογική Ομάδα Κάκτου**. *Διονύσιος Ἀλικαρνασσεύς „Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων”*, ar tulkojumu jaungrieķu valodā. Αθήνα: Κάκτος, 2003.

Tulkojumi

7. **Hubbard, M. E.**, trans. Aristotle on Rhetoric. In: Russell D. A., Winterbottom, M. (eds.). *Ancient Literary Criticism: The Principal Texts in New Translations*. Oxford : Oxford University Press, 2003, pp. 134–170.
8. **Kennedy, G. A.**, trans. *Aristotle “On Rhetoric”: A Theory of Civic Discourse*. New York, Oxford : Oxford University Press, 2007.
9. **Roberts, W. R.**, trans. *Dionysius of Halicarnassus „On Literary Composition”*, 2nd ed. New York : Garland Publishing, INC., 1987.
10. **Roberts, W. R.**, trans. *Rhetoric by Aristotle*. Clarendon Press [online], 1924. [cited August 1, 2010]. Available: <http://ebooks.adelaide.edu.au/a/aristotle/a8rh/>.
11. **Russell, D. A.**, trans. Dionysius of Halicarnassus “On the Arrangement of Words”. In: Russell D. A., Winterbottom, M. (eds.). *Ancient Literary Criticism:*

- The Principal Texts in New Translations*. Oxford : Oxford University Press, 2003, pp. 321–343.
12. **Russell, D. A.**, trans. Hermogenes “On Types”. In: Russell D. A., Winterbottom, M. (eds.). *Ancient Literary Criticism: The Principal Texts in New Translations*. Oxford : Oxford University Press, 2003, pp. 561–579.
 13. **Wooten, C. W.**, trans. *Hermogenes’ “On Types of Style”*. Chapel Hill. London : The University of North Carolina Press, 1987.
 14. **Васильева, Т. В.**, перевод. Гермоген “Об идеях, или О видах слога”, I 1 – 12. В кн.: Тахо-Годи, А. А., (ред.). *Вопросы классической филологии*. (Вып. VIII, Живое Наследие Античности). Москва : Издательство Московского университета, 1984, стр. 88–160.
 15. **Васильева, Т. В.**, перевод. Гермоген “Об идеях, или О видах слога”, II 1 – 12. В кн.: Тахо-Годи, А. А., (ред.). *Вопросы классической филологии*. (Вып. IX, Живое Наследие Античности). Москва : Издательство Московского университета, 1987, стр. 102–176.
 16. **Гаспаров, М. Л.**, перевод. О соединении слов. В кн.: Тахо-Годи, А. А. (ред.). *Античные риторика*. Москва: Издательство Московского университета, 1978, стр. 167–221.
 17. **Платонова, Н.**, перевод. Аристотель “Риторика”. В кн.: Тахо-Годи, А. А. (ред.). *Античные риторика*. Москва : Издательство Московского университета, 1978, стр. 15–164.

Uzziņu literatūra

18. **Howatson, M. C.**, ed. *The Oxford Companion to Classical Literature*. Oxford : Oxford University Press, 2006.
19. **Kursīte, J.** *Dzejas vārdnīca*. Rīga : Zinātne, 2002.
20. **McArthur, T.**, ed. *Concise Oxford Companion to the English Language*. Oxford University Press [online], 1998 [cited August 1, 2010]. Available: <http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t29.e464>.

21. **Roberts, J.**, ed. *The Oxford Dictionary of the Classical World*. Oxford : Oxford University Press. 2005.
22. **Skujiņa, V.**, red. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Latviešu valodas institūts [online], 2007 [citēta 2010. g. 1. aug.]. Pieejama: <http://termini.lza.lv/term.php>
23. **Wales, K. A.** *Dictionary of Stylistics*. England : Pearson Education Limited, 2001.

Cita literatūra

24. **Adrados, F. R.** *A history of the Greek language : from its origin to present*. Leiden and Boston : Brill, 2005, pp. 161–171.
25. **Baltiņš, M.** Zinātniska raksta struktūrelementi. *No: Valsts prezidentes dibinātā valsts valodas komisija. Konferences "Zinātnes valoda" materiāli*. Rīga : Rasa ABC, 2003, 5.–11. lpp.
26. **Beitiņa, M.** *Latviešu valodas stila mācība : materiāli latviešu valodas skolotājiem*. Rīga : Latviešu valodas institūts, 1961.
27. **Cherry, R. D.** Ethos versus Persona: Self-representation in written discourse, in: *Landmark Essays on Voice and Writing*. United States of America : Hermagoras Press, Imprint of Lawrence Erlbaum Associates, 1994, pp. 85–106.
28. **Darian, S. G.** *Understanding the language of science*. Austin : University of Texas Press, 2003, pp. 89–112.
29. *De ratione dicendi ad C. Herennium. Rhetorica ad Herennium*, liber IV, 26, 27. I : IntraText Edition CT, Èulogos [online], 2007 [cited 29 November 2009]. Available: <http://www.intratext.com/X/LAT0377.HTM>
30. **Desmet C.** Theophrastus. In: Ballif, M. and Moran, M. G. (eds.). *Classical Rhetorics and Rhetoricians*. Westport : Greenwood Publishing Group, 2005, pp. 363–367.

31. **Dik, H.** *Word Order in Ancient Greek: A Pragmatic Account of Word Order Variation in Herodotus*. Amsterdam : Brill Academic Publishers, 1995.
32. **Eijk van der, P. J.** Towards a rhetoric of ancient scientific discourse : some formal characteristic of Greek Medical and philosophical texts (Hippocratic corpus, Aristotle). In: Bakker, E. J. (ed.), *Grammar as interpretation : Greek literature in its linguistic contexts*. Leiden : Brill, 1997, pp. 77–129.
33. **Enos, R. L.** *Greek Rhetoric Before Aristotle*. Illinois : Waveland Press, 1993.
34. **Flaceliere, R.** *Daily Life in Greece at the Time of Pericles*, 2nd edition. London : Phoenix Press, 2002.
35. **Freimane, I.** *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā* [tiešsaiste], 1993 [skatīts 2010. g. 1. Aug.]. Fragmenti pieejami: <http://www.vvk.lv/?sadala=154>.
36. **Gross, A. G.** *Communicating Science: The Scientific Article from the 17th Century to the Present*. New York, Oxford : Oxford University Press, 2002.
37. **Gross, A. G., Walzer, A. E., eds.** *Rereading Aristotle's Rhetoric*. Carbondale, IL : Southern Illinois University Press, 2000.
38. **Halliday, M. A. K.** *The Language of Science*, 2nd ed. London : MPG Books Ltd, Bodmin, Cornwall, 2006, pp. 7–134.
39. **Hook van, Larue.** *The Metaphorical terminology of Greek Rhetoric and Literary Criticism* [online]. Chicago: University of Chicago, 1950 [cited August 1, 2010]. Available: http://www.archive.org/stream/metaphoricalterm00vanh/metaphoricalterm00vanh_djvu.txt.
40. **Hough, G. G.** *Style and Stylistics*. London : Routledge & Kegan Paul, 1969.
41. **Jonge de, C. C., Ophuijsen van, J. M.** Greek Philosophers on Language. In: Bakker, E. J. (ed.). *A Companion to Ancient Greek Language*. Oxford, Malden : Blackwell Publishing Ltd., 2010, pp. 485–299.
42. **Kalnača, A., Lokmane I., doc.** *Lekciju kurss „Stilistika un tekstveide”* LU HZF 2009–.

43. **Kennedy, G. A.** Rhetoric before Aristotle. *In: Kennedy, G. A. Aristotle. On Rhetoric : a theory of civic discourse.* Oxford : Oxford University Press, 2007, pp. 7–15.
44. **Kennedy, G. A.** The Earliest Rhetorical Handbooks. *In: Kennedy, G. A. Aristotle. On Rhetoric : a theory of civic discourse.* Oxford : Oxford University Press, 2007, pp. 293–306.
45. **Kennedy, G. A.** trans. Aristotle "Rhetoric III". Chapter-by-chapter analysis of Book 3 [online], 2007– [cited August 1, 2010]. Available: <http://archelogos.com/xml/toc/toc-rhetoriciii.htm>
46. **Kennedy, G. A.** The evolution of a theory of artistic prose : Theophrastus. *In: Kennedy, G. A. (ed.) The Cambridge history of literary criticism: Classical criticism.* Cambridge : Cambridge University Press, 1989, pp. 194–196.
47. **Kennedy, G. A.** Theophrastus and Stylistic Distinctions. *Harvard Studies in Classical Philology*, vol. 62, 1957, pp. 93–104.
48. **Lāms, O.** Par Longīnu. *No: Longīnas "Par cildeno". Klasiskās filoloģijas gadugrāmata "Itaka" II.* Rīga : Zinātne, 2003, 55.–81. lpp.
49. **Law, V.** *The History of Linguistics in Europe from Plato to 1600.* Cambridge : Cambridge University Press, 2003.
50. **Lokmane, I.** Politikas valodas semantiskais aspekts. *No: Latvijas Universitātes raksti*, 728. sēj. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 81.–91. lpp.
51. **Lokmane, I.** Publicistikas valodas vieta funkcionālo paveidu un stilu sistēmā. *No: Valoda: nozīme un forma. Plašsaziņas līdzekļu valoda.* Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2009, 5–13. lpp.
52. **MacCormac, E. R.** *Metaphor and myth in science and religion.* Durham, N. C.: Duke University Press, 1976.
53. **Mūze, B.,** atb. par izd. *Bibliogrāfiskās norādes un atsauces : metod. līdz.* Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2005.

54. **Nienkamp**, J. Introduction. In: Nienkamp, J. (ed.) *Plato on rhetoric and language*. New York : Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers, 1999, pp. 1–22.
55. **Nubakken**, O. E. *Greek and Latin in scientific terminology*. Ames : Blackwell Publishing Professional, 1985.
56. **Palmer**, F. R. *Mood and modality*, 2nd ed. United Kingdom : Cambridge University Press, 2001.
57. **Reed**, S. G. "Demetrius" On Style. In: Ballif, M., Moran, M. G. (eds.). *Classical Rhetorics and Rhetoricians*. Westport : Greenwood Publishing Group, 2005, pp. 124–127.
58. **Reeves**, C. *The language of science*. London : TJ International Ltd, Padstow, Cornwall 2005, pp. 21–36.
59. **Reid**, R. S. Dionysius of Halicarnassus's Theory of Compositional Style and the Theory of Literate Consciousness. *Rhetoric Review* 1, 1996, pp. 46–64.
60. **Robert**, R. W. The Literary Circle of Dionysius of Halicarnassus. *The Classical Review*, 14, 1900, pp. 439–442.
61. **Roberts**, R. W. *Dionysius of Halicarnassus. The Three Literary Letters*, vol 2. New York, London : Garland Publishing, 1987.
62. **Roberts**, W. R. Introduction. In: Roberts, W. R. *Demetrius on Style, The Greek text of Demetrius De elocutione. Edited after the Paris Manuscript*. Cambridge : Cambridge University Press, 2010, pp. 1–64.
63. **Rozenbergs**, J. *Latviešu valodas stilistika*. Rīga : Zvaigzne, 1995.
64. **Rozenvalde**, I, **Jansone**, I. Gatavojam publikāciju. Par ko jādomā? No: Valsts prezidentes dibinātā valsts valodas komisija. *Konferences "Zinātnes valoda" materiāli*. Rīga : Rasa ABC, 2003, 44.–51. lpp.
65. **Rūmniece**, I. Antīkās pasaules vārda mākslas vērtības klasiskās filoloģijas gadugrāmatās. No: *Longīnas "Par cildeno"*. *Klasiskās filoloģijas gadugrāmata "Itaka" II*. Rīga : Zinātne, 2003, 7.–12. lpp.

66. **Rutherford**, I. *Canons of Style in the Antoniane Age. Idea-Theory in its Literary Context*. Oxford : Clarendon Press, 1998.
67. **Schiappa**, E. *The Beginnings of Rhetorical Theory in Classical Greece*. Yale : Yale University Press, 1999.
68. **Skujiņa**, V. *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi. Otrais, labotais un papildinātais izdevums*. Rīga : Latviešu valodas institūts, 2002, 9.–13. lpp.
69. **Skujiņa**, V. Kas ir termins? *No: Terminoloģijas komisija, LZA. Terminoloģijas jaunumi*, Nr. 11. [tiešsaiste], 2005 [skatīts 2009. g. 3. dec.]. Pieejams: <http://termini.lza.lv/pdf/Terminologijas%20Jaunumi%2011.pdf>
70. **Skujiņa**, V. *Latviešu valoda lietišķajos rakstos*, 2. lab. izd. Rīga : Zvaigzne ABC, 2003.
71. **Skujiņa**, V. Termins zinātnes valodā. *No: Valsts prezidentes dibinātā valsts valodas komisija. Konferences „Zinātnes valoda” materiāli*. Rīga : Rasa ABC, 2003, 35.–43. lpp.
72. **Skujiņa**, V., **Ķirīte**, M. *Termins vārdnīcā kā terminzinātnes attīstības un valodas bagātināšanas avots* [tiešsaiste], 2005 [skatīts 2009. g. 27. dec.]. Pieejams: <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=216&id=734>
73. **Terminoloģijas komisija**, LZA. *Definīciju veidošanas pamatprincipi : sēdes* [tiešsaiste], 2005 [skatīts 2009. g. 30. nov.]. Pieejams: <http://termini.lza.lv/article.php?id=163>
74. **Spalding**, G. L., expl. *M. Fabii Quintiliani De institutione oratoria*, Vol. III, cont. libros VII – IX. Lipsiae: 1808.
75. **Veisbergs**, A. Zinātniskais stils dažādās kultūrās, to ietekme uz latviešu stilu. *No: Valsts prezidentes dibinātā valsts valodas komisija. Konferences „Zinātnes valoda” materiāli*. Rīga : Rasa ABC, 2003, 22.–27. lpp.
76. **Wooten**, C. W. Dionysius of Halicarnassus and Hermogenes on the Style of Demosthenes. *The American Journal of Philology* 4, 1989, pp. 576–588.
77. **Васильева**, А. Н. *Практическая стилистика русского языка*. Москва, 1981.

78. **Доватур, А.** *Повествовательный и научный стиль Геродота*. Ленинград : Издательство Ленинградского Университета, 1957.
79. **Крапивник, Л. Ф.** Язык образов в научном познании (методологические аспекты стилистики научной речи). *Вестник ТОГУ* 1, 2005, стр. 261–274.
80. **Лосев, А. Ф.** Античные теории стиля в их историко-эстетической значимости. В кн: Тахо-Годи, А. А. (ред.). *Античные риторики*. Москва: Издательство Московского университета, 1978. стр. 5–12.
81. **Меликова-Толстая, С.** Античные теории художественной речи. В кн: Фрейденберга, О. М. (ред.). *Античные теории языка и стиля*. Ленинград, Москва : ОГИЗ, 1936, стр. 147–148.
82. **Орлов, Г. А.** *Современная английская речь*. Москва : Высшая школа, 1991, стр. 50–53.
83. **Скребнев, Ю. М.** *Основы стилистики английского языка*. Москва : Астрель, АСТ, 2000.
84. **Солганик, Г. Я.** *Стилистика текста*. Москва : Флинта, Наука, 1997 [citēta tiešsaistē pieejamā versija (125 lpp.), lejupielādējama no <http://files.zipsites.ru/human/scanbook/0599.1.rar>; skatīts 2010. g. 16. apr.].
85. **Тахо-Годи, А. А.** Дионисий Галикарнасский (ок. 55 – ок. 8 гг. до н. э.). В кн: Тахо-Годи, А. А. (ред.), *Античные риторики*. Москва: Издательство Московского университета, 1978, стр. 319–322.
86. **Тахо-Годи, А. А.** Комментарий. В кн.: Тахо-Годи, А. А., (ред.). *Вопросы классической филологии*. (Вып. VIII, Живое Наследие Античности). Москва : Издательство Московского университета, 1984, стр. 152–154.
87. **Химик, В. В., Волкова, Л. Б.** (ред.) *Основы научной речи* С.-Петербург: Академия, 2003, стр. 271.

PIELIKUMI

1.1. pielikums

GLOSĀRIJS. Filoloģiskie jēdzieni *Retorikas* trešajā grāmatā

ἀδολεσχία (f): *tukšvārdība* (1406a.34)

ἀντίθεσις (f): *pretnostatījums, antitēze* (1410a.24; 1410b.1; 1410b.36; 1411b.1; 1412b.33)

ἀντιθέσεις ψευδεῖς pl., (f): *viltus pretnostatījumi, viltus antitēzes* (1410b.4)

ἀμφίβολα pl., (f): *divdomīgi izteikumi*³⁹⁵ (1407a.32; 1407a.38)

ἀποφθέγματα pl., (n): *trāpīgi izteicieni* (1412a.22)

ἀρετή λέξεως (f): *izteiksmes veida izcilība* (1404b.1; 1414a.23)

ἀρετή ῥητορικῶν λόγων (f): *oratorrunas izcilība* (1404b.37)

ἀρμονία λεκτικὴ (f): *sarunvalodai raksturīgs izteiksmes salāgojuma veids* (1408b.33)

ἀσύνδετα pl., (n): *izteikumu virknes bez savienotājvārdiem* (1413b.19; 1413b.29; 1413b.32)

ἀστεῖα pl., (n): *izteiksmes veida izkoptība* (1411b.22; 1412a.19; 1412a.23; 1412b.4; 1413a.20)

ἀστεῖα λέγειν: *izkopti runāt* (1410b.7)

αὔξεις (f): *amplifikācija, nozīmīguma palielināšana* (1413b.34)

γένη ὀνομάτων pl., (n): *vārdu dzimtes* (1407b.7)

[γένη ὀνομάτων] ἄρρενα pl., (n): *vīriešu dzimtes vārdi* (1407b.7)

[γένη ὀνομάτων] θήλεα pl., (n): *sieviešu dzimtes vārdi* (1407b.7)

[γένη ὀνομάτων] σκεύη pl., (n): *lietu dzimtes vārdi, mūsdienās – nekatrās dzimtes vārdi* (1407b.8)

γλῶτται pl., (f): *glosas* (1404b.28; 1406b.3; 1410b.12)

γράμμα (n): *burts* (1412a.29; 1412a.33)

διάλεκτός (f): *valoda / valodas paveids / izteiksmes veids* (1404b.11)

διάλεκτός [εἰωθυία] (f): *sarunvaloda, vienkāršas valodas paveids* (1404a.34; 1404b.24)

διαστίξαι (v): *salikt pieturzīmes* (1407b.13; 1407b.14)

δίπλωσις (f): *salikteņa veidošana* (1406a.6)

εἰκάζω (v): *salīdzināt, veidot salīdzinājumu* (1413a.3; 1413a.6; 1413a.8)

³⁹⁵ Divdomīgs izteikums (ἀμφίβολον) – divējādi saprotams vārds vai frāze.

εἰκῶν (f): *salīdzinājums* (1406b.20; 1406b.22; 1406b.24; 1406b.27; 1407a.12; 1407a.14; 1410b.16; 1410b.17; 1412a.8; 1412b.34; 1413a.15)

εἰπεῖν πολλάκις τὸ αὐτό, τό: *iteratīvs atkārtojums* (1413b.19)

ἑλληνίζειν, τό: *pareiza grieķu valoda* (1407a.20; 1413b.6)

ἐπίθετον (n): *epitets* (1405a.10; 1405b.20; 1406a.10; 1406a.19; 1406a.30; 1407b.31; 1408b.11)

εὐδοκιμοῦντα λέγειν: *izteiksmīgi runāt* (1410b.7)

ἔσχατα pl., (n): *kolu izskaņas* (1410a.25)

κῶλον (n): *kols* (1409b.13; 1409b.16; 1409b.17; 1409b.36; 1410a.25; 1410a.26)

κύρια (ὀνόματα, ῥήματα) pl., (n): *(nosaucēj-, teicēj-) vārdi pamatnozīmē, vispārzināmi vārdi* (1404b.6; 1404b.31; 1404b.35; 1404b.39; 1410b.13)

λέξις (f): *vārdiskās izteiksmes veids jeb izteiksmes veids, valodas daļu izkārtojuma veids, valodas stils* (1403b.8; 1403b.15; 1403b.36; 1404a.8; 1404a.16; 1404a.19; 1404a.25; 1404a.37; 1404b.10; 1406a.15; 1407a.20; 1408a.10; 1408a.16; 408a.26; 1408b.34; 1409a.22; 1409a.24; 1409b.21; 1409b.33; 1409b.36; 1410b.20; 1410b.28; 1412b.22; 1413a.25; 1413b.4; 1414a.20; 1414a.29)

[λέξις] ἀγωνιστική (f): *izteiksmes veids debašu runā* (1413b.4; 1413b.9; 1413b.21)

[λέξις] ἠθικὴ [ἀγωνιστική] (f): *tikumiski pārliecinošais izteiksmes veids debašu runā* (1413b.10)

[λέξις] δημηγορικὴ (f): *izteiksmes veids politiskajā runā* (1413b.4; 1414a.8)

[λέξις] διηρημένη (f): *izdaloši izklāstošs izteiksmes veids* (1409b.34)

[λέξις] δικανικὴ (f): *izteiksmes veids tiesu runā* (1413b.5; 1414a.11; 1414a.19)

λέξις διπλῆ (f): *izteiksmes veids, kurā lietoti salikti vārdi* (1406b.2)

[λέξις] εἰρομένη (f): *plūstošs izteiksmes veids* (1409a.27; 1409a.34)

λέξις ἐπιδεικτικὴ (f): *izteiksmes veids parādes runā* (1414a.18)

[λέξις] κατεστραμμένη (f): *blīvi izklāstošs izteiksmes veids* (1409a.35)

[λέξις] <ἐν> ἐνὶ κριτῇ (f): *izteiksmes veids tiesu runā, kas adresēta vienam tiesnesim* (1414a.11)

[λέξις] λόγου (f): *izteiksmes veids metriski nesaistītā tekstā, mūsdienās – prozā* (1404a.28)

λέξις οἰκεία (f): *tuvs izteiksmes veids* (1408a.20)

[λέξις] παθητική [ἀγωνιστική] (f): *saviļņojošais izteiksmes veids debašu runā*
1413b.10)

λέξις ποιήσεως (f): *izteiksmes veids dzejā* (1404a.29)

[λέξις] ποιητική (f): *dzejisks izteiksmes veids* (1404a.26; 1404b.4)

λέξις ψιλῶν λόγων (f): *izteiksmes veids metriski nesaistītā tekstā* (1404b.33)

λέξις (f): *izteiksme (izteikums, izklāsts, valoda, teksts)* (1403b.7 1403b.20; 1409a.36; 1409b.6;
1409b.14)

[λέξις] γραφική (f): *rakstveida izteiksme* (1413b.4; 1413b.8; 1413b.20)

λόγος (m): *izteiksme vārdos (vārds, teiktais, formulējums, aprakstošs izteikums, (sa)runa, oratora runa)* (1403b.6; 1403b.18; 1404b.2; 1404b.5; 1404b.14; 1404b.26;
1405a.7; 1405b.8; 1406a.4; 1406a.36; 1406b.24; 1407a.15; 1407a.19; 1407b.26; 1407b.29;
1407b.30; 1407b.31; 1414a.7; 1408b.30; 1409b.25)

λόγος, λόγοι [ψιλοί] pl., (m): metriski nesaistīta izteiksme / teksts (1404a.32; 1404b.14;
1405a.5; 1406a.12)

μεταφέρειν (v): *pārnest nozīmi, veidot metaforu* (1405a.36; 1412a.11)

μεταφορά (f): *metafora* (1404b.32; 1404b.34; 1405a.4; 1405a.9; 1405a.10; 1405a.16; 1405a.24;
1405a.34; 1405b.4; 1405b.4; 1405b.17; 1406b.3; 1406b.5; 1406b.6; 1406b.7; 1406b.20;
1406b.22; 1406b.25; 1406b.25; 1407a.12; 1407a.13; 1407a.14; 1407a.15; 1407b.31;
1408a.8; 1410b.13; 1410b.18; 1410b.32; 1410b.35; 1411a.1; 1411a.26; 1411a.27; 1411a.35;
1411b.6; 1411b.8; 1411b.26; 1411b.31; 1411b.33; 1412a.19; 1412a.26; 1412b.12; 1412b.32;
1412b.35; 1413a.5; 1413a.16; 1413a.22)

μεταφορὰ ἀνάλογον / [μεταφοραὶ] κατ' ἀναλογίαν / pl. μεταφοραὶ

[κατ'] ἀνάλογον pl., (f): uz līdzības pamata veidota metafora (1412b.36; 1411a.2; 1411b.3;
1412a.5; 1408a.9; 1411b.22; 1412b.36)

μεταφοραὶ ἀπ' εἶδους ἐπ' εἶδος pl., (f): metaforas, kas veidotas kā vārda nozīmes
pārnesums no pasugas uz pasugu (1413a.17)

ὄγκον τῆς λέξεως (f): *izteiksmes veida izvērsums* (1407b.26)

ὁμοιοτέλευτον (n): *saskaņojums* (1410b.2)

ὁμωνυμία (f): *homonīms* (1404b.38; 1412b.12; 1412b.13)

ὀνόματα pl., (n): nosaucējvārdi, mūsdienās – lietvārdi, īpašības vārdi (1404b.5; 1404b.7;
1404b.26; 1404b.27; 1404b.37)

[ὄνομα] διπλόον (n): *saliktenis* (1404b.29; 1405b.36; 1406a.30; 1406a.35; 1408b.11)

οἰκεῖον [ὄνομα] (n): *dzimtās valodas vārds* (1404b.32; 1404b.34)

[ὄνομα] περιέχον (n): *aprakstošs izteikums* (1407a.32)

[ὀνόματα] ξένα pl., (n) *svešvārdi* (1408b.11)

παραγραφή (f): *periodu ierobežotājzīme* (1409a.21)

πάρισον (n): *pielāgojums* (1410b.2)

παρίσωσις (f): *pielāgošana* (1410a.24; 1412b.33)

παρομοίωσις (f): *saskaņošana* (1410a.25)

πεπονημένοι pl., (m): *jaundarinājumi* (1404b.29)

περίοδος (f): *periods* (1404b.35; 1409b.6; 1409b.8; 1409b.13; 1409b.15; 1409b.17; 1409b.25; 1409b.31; 1410b.3)

[περίοδος] ἀφελής (f): *vienkāršs periods* (1409b.16)

[περίοδοι] βραχύκωλοι pl., (f): *īskolu periodi* (1409b.31)

[περίοδος] ἐν κώλοις (f): *periods, kas sastāv no vairākiem koliem* (1409b.14; 1409b.33)

[περίοδος] μονόκωλος (f): *vienkola periods* (1409b.17)

[περίοδοι] μακρόκωλοι pl., (f): *garkolu periodi* (1409b.30)

πτῶσις (f): *locījums* (1410a.28; 1410a.34)

ῥήματα pl., (n): *teicējvārdi, mūsdienās – darbības vārdi* (1404b.6; 1404b.26)

σολοικίζειν, τό: *valodas kļūda* (1407b.18)

συλλαβαί pl., (f): *zilbes* (1405a.31; 1410a.28; 1410a.37)

[συλλαβή] βραχεῖα (f): *īsa zilbe* (1409a.14; 1409a.16; 1409a.18)

[συλλαβή] μακρά (f): *gara zilbe* (1409a.14; 1409a.16; 1409a.19)

σύνδεσμος (m): *savienotājvārds, saiklis* (1407a.21; 1407a.25; 1407a.29; 1407a.31; 1407b.12; 1407b.38; 1407b.39; 1409a.25; 1413b.33)

συντομία [τῆς λέξεως] (f): *izteiksmes veida kodolīgums* (1407b.28)

συνωνυμῖαι pl., (f): *sinonīmi* (1404b.39)

σχῆμα τῆς λέξεως (n): *izteiksmes forma* (1408b.21; 1408b.28)

[σχῆμα τῆς λέξεως] ἄρρηθμον (n): *izteiksmes forma bez metriskās pēdas* (1408b.26)

ὑπερβολή (f): *pārspilējums, hiperbola* (1413a.21; 1413a.24; 1413a.3)

ὑποκορίζεσθαι, τό: *patazināmo vārdu / deminutīvu lietojums* (1405b.29)

ὑποκορισμός (m): *patazināmais vārds, deminutīvs* (1405b.29)

ψυχρὸν [κατὰ τὴν λέξιν] (n): *izteiksmes veida drēgnums* (1405b.35; 1406b.5)

χρη̄σθαι γλώτταις, τό: *glosu lietojums* (1406a.7)

1.2. pielikums

GLOSĀRIJS. Filoloģiskie jēdzieni *Par vārdu savienošānu*

ἀντωνυμία / ἀντονομασίαι pl., (f): *vietniekvārdi* (2.12; 5.63; 6.49)

ἄρθρα pl., (n): *artikuli* (2.10)

ἀρετή ἐρμηνείας (f): *vārdiskās izteiksmes izcilība* (3.32)

ἀρμογή (f): *izvietojums* (22.95)

ἀρμογή ὀνομάτων (f): *vārdu izvietojums* (23.32; 26.5)

ἀρμογή τῶν κώλων (f): *kolu izvietojums* (8.1)

ἀρμονία [λέξεως] (f): [izteiksmes] *salāgojums* (3.3; 3.8; 3.19; 4.3; 4.62; 6.6; 9.5; 9.9; 9.31; 9.36; 11.20; 12.63; 13.1; 13.12; 18.108; 19.2; 20.108; 20.111; 22.32; 22.38; 22.93; 22.112; 22.129; 22.131; 22.148; 22.175; 22.227; 22.239; 22.245; 22.253; 22.261; 22.270; 22.290; 23.12; 23.50; 23.82; 23.116; 23.156)

ἀρμονία αὐστηρὰ (f): *raupjais [izteiksmes] salāgojuma veids* (22.1; 22.57; 22.302; 24.21)

ἀρμονία γλαφυρὰ (f): *gludais [izteiksmes] salāgojuma veids* (24.21)

ἀρμονιῶν τρίτη (f): *trešais [izteiksmes] salāgojuma veids* (24.1)

ἀρμονία τῶν γραμμάτων (f): *burtu salāgojums* (16.49)

ἀρμονία [κώλων] (f): *kolu salāgojums* (2.21; 2.25)

ἀρμονία [ὀνομάτων] (f): *vārdu salāgojums* (16.29; 20.65; 23.100; 3.124; 4.121)

βαρεία (f), βαρὺ (n): *gravis* (11.76; 11.79; 11.87; 11.82; 11.102)

διάλεκτος (f): *valoda, izteiksmes veids* (16.32)

διάλεκτος (f): *vienkārša valoda* (17.5)

διάλεκτος πεζή (f): *metriski nesaistīta valoda* (3.70)

διάλεκτος πανηγυρική (f): *svētku runas valoda* (23.170)

διάλεκτος ποιητική (f): *poētiska valoda* (21.9)

διάλεκτος τροπική (f): *tēlaina valoda* (3.63)

διάλεκτος (f): *izloksne, dialekts* (3.85; 4.57)

γλῶτται pl., (f): *glosas* (3.64)

γλῶττα Ἀτθίδα (f): *atiskā izloksne* (3.87)

- γράμμα / στοιχεῖα** pl., (n): *burts / pamatvienības* (6.50; 6.56; 12.7; 13.13; 14.3; 14.7; 14.72; 14.80; 14.114; 15.1; 15.6; 15.15; 15.21; 15.28; 15.33; 15.36; 15.37; 15.48; 15.62; 15.91; 16.26; 16.32; 16.34; 16.74; 16.80; 20.76; 22.104; 22.128; 22.138; 22.187; 22.190; 22.257; 23.84; 25.249)
- [γράμμα] φωνῆεν** (n): *skanenis, mūsdienās – patskanis* (14.10; 4.11; 4.18; 14.21; 14.35; 14.72; 16.45; 16.58; 19.71; 20.66; 20.106; 22.113; 22.114; 22.126; 22.161; 22.162; 22.172; 22.185; 22.187; 22.259; 22.273; 22.283; 22.284; 22.291; 23.85; 23.89; 23.96; 23.159)
- [γράμμα] ἄφωνον** (n): *nebalsīgs burts* (14.16; 14.22; 14.98; 14.120; 14.130; 14.139; 15.7; 15.18; 16.47; 16.59; 20.67; 20.107; 22.98; 22.125; 22.150; 22.154; 22.155; 22.166; 22.171; 22.187; 22.192; 22.285; 22.293; 23.85; 23.89; 23.94; 23.162)
- [γράμμα] βραχύ [φωνῆεν]** (n): *īsais skanenis, mūsdienās – īsais patskanis* (14.36; 14.46; 14.52; 14.68; 15.8; 15.14)
- [γράμματα] δίχρονα [φωνήεντα]** (n): *divējādie skaneņi, mūsdienās – divējādie patskaņi* (14.38; 14.39; 14.44; 14.50; 15.4)
- [γράμμα / στοιχεῖον] ἡμίφωνον** (n): *pusskanēņi* (14.17; 14.20; 14.72; 14.97; 14.98; 14.100; 14.102; 14.119; 15.7; 15.15; 16.46; 20.106; 20.67; 22.97; 22.126; 22.151; 22.153; 22.155; 22.166; 22.177; 22.185; 22.188; 22.284; 22.293; 23.85; 23.88; 23.89; 23.93; 23.162)
- [γράμμα] μακρόν [φωνῆεν]** (n): *garš skanenis, mūsdienās – garš patskanis* (14.37; 14.44; 14.49; 14.54; 15.4; 20.66; 22.185)
- ἐγκλίσεις** pl., (f): *teicējvārdu formas, mūsdienās – darbības vārdu formas* (6.38; 25.190)
- ἐκλογή [ὀνομάτων]** (f): *vārdu izvēle* (1.38; 1.48; 2.29; 2.33.; 3.14; 3.23; 3.55; 3.56; 4.39; 4.87; 18.80; 18.88; 20.13; 20.33; 25.33)
- ἐμπερίοδον** (n): *periodos sadalītas izteiksmes veids* (9.58)
- ἐπιρρήματα** (n): *apstākļa vārdi* (2.14; 5.25; 5.28; 5.34; 5.41)
- ἐρμηνεία** (f): *vārdiskā izteiksme* (3.13; 3.66; 3.126; 4.146; 17.57)
- κατασκευὴ [τῶν γραμμάτων]** (f): *burtu sakārtojums* (16.38; 16.81)
- κατασκευὴ συλλαβῶν** (f): *zilbju sakārtojums* (15.81)
- καταχρήσεις** pl., (f): *katahrēzes* (3.63)
- κῶσις** (f): *sapludināšana* (12.13; 15.54; 22.127)
- κῶλον** (n): *kols* (2.21; 2.25; 5.82); 7.4; 7.10; 7.11; 7.20; 7.23; 7.27; 8.13; 8.22; 9.1; 9.13; 9.22; 9.27; 9.33; 9.40; 9.47; 9.53; 17.89; 18.28; 18.29; 18.32; 18.37; 18.39; 18.57; 18.60; 18.69; 18.90; 18.93;

18.97; 18.103; 19.24; 19.28; 19.30; 19.33; 19.49; 19.50; 22.15; 22.18; 22.90; 22.104; 22.105;
22.109; 22.119; 22.120; 22.156; 22.260; 22.267; 22.275; 22.288; 22.291; 22.298; 23.23;
23.24; 23.27; 23.97; 23.99; 23.165; 25.95; 25.97; 25.104; 25.106; 25.128; 25.134; 25.142;
25.160; 25.167; 25.188; 25.263; 26.9; 26.13; 26.23; 26.28; 26.64; 26.69; 26.83; 26.87; 26.95;
26.114)

κόμματα pl., (n): *izteikuma daļas* (26.12; 26.83)

κομμάτιον (n): *īsas izteikuma daļas* (26.69; 26.87)

λέξις (f): *izteiksme (vārds, teksts, teksta daļa, izteikums, runa, sacerējums)* (1.31;3.1; 3.7;
3.18; 3.58; 3.86; 4.3; 4.55; 4.73; 6.61; 7.16; 7.24; 8.8; 8.15; 9.7; 9.17; 9.30; 9.41; 10.3; 10.14;
10.17; 11.1; 11.67; 11.77; 11.93; 11.94; 11.101; 13.7; 16.30; 16.66; 16.88; 18.11; 18.22;
18.49; 18.86; 18.133; 19.45; 19.60; 20.109; 20.144; 22.198; 22.226; 22.295; 23.81; 23.100;
23.113; 23.117; 23.164; 25.31; 25.58; 25.74; 25.253)

λέξις ἄμετρος (f): *izteiksme bez pantmēra* (17.89; 18.18; 25.2; 25.37; 25.64)

[λέξις] ἔμμελής (f): *labskanīga izteiksme* (25.44)

[λέξις] ἔμμετρος (f): *izteiksme pantmērā* (4.53; 17.88; 18.18; 25.44)

λέξις πεζή (f): *metriski nesaistīta izteiksme / teksts* (1.62; 4.52; 26.2; 11.12; 11.112; 19.43;
20.140; 23.115; 25.3; 25.77; 26.1)

λέξις πολιτική (f): *sabiedriskas runas izteiksme* (11.128; 25.69)

[λέξις] ψιλή (f): *metriski nesaistīta izteiksme / teksts* (11.122; 25.5; 25.43)

[λέξις] δισύλλαβος (f): *divzīlbīgs vārds* (11.84; 17.9; 17.32; 20.62; 20.71; 20.98)

[λέξεις] μονοσύλλαβοί pl., (f) / **μονοσύλλαβα** pl., (n): *vienzīlbīgi vārdi* (20.62;
20.71; 20.97)

λόγος (m): *izteiksme (teksts, teksta daļa, izteikums, runa, sacerējums)* (1.19; 1.23; 1.29; 1.64;
2.23; 2.26; 2.30; 2.44; 3.13; 4.107; 4.122; 9.32; 9.57; 12.68; 16.30; 18.74; 21.26; 22.85;
22.108; 24.15; 24.16; 24.30; 25.26; 25.206)

λόγος (m): *metriski nesaistīta izteiksme / teksts* (3.4; 4.2; 4.5; 4.104; 10.6; 16.96; 19.58; 20.141;
26.15; 26.32; 26.36; 26.41; 26.50; 26.53; 26.54; 26.118; 26.143)

λόγος ἀμέτρος (m): *izteiksme bez pantmēra* (20.126)

λόγος ἔμμετρος (m): *izteiksme pantmērā* (3.24)

λόγος πεζὸς (m): *metriski nesaistīta izteiksme / teksts* (3.24; 6.47; 9.44; 20.142; 26.114)

λόγος ψιλός (m): *metriski nesaistīta izteiksme / teksts* (15.44)

λογοείδεια (f): *prozveidība* (26.38)

μέρος / μόριον [τῆς λέξεως] / μέρη [πρῶτα] pl., (n): *izteiksmes [pamat-] daļa(-as)*
(2.7; 2.18; 7.2; 12.1; 12.11; 16.98; 17.7; 20.61; 22.90; 22.255; 23.11; 23.27; 23.93; 26.8)

[λόγου] μέρος / μόριον (n): *izteiksmes daļa* (2.3; 2.20; 4.126; 5.2; 6.23; 6.24; 6.42; 6.55; 11.77;
12.25; 12.67; 25.191)

μεταφοραί pl., (f): *metaforas* (3.62)

μετοχαί pl., (f): *divdabji* (2.16)

ὀλιγοσύλλαβα (n): *dažzilbju vārdi* (12.17)

ὄνομα (n): *nosaukums, apzīmējums* (2.1; 16.105; 16.112; 17.85; 18.14; 21.13; 21.15; 24.3; 25.58;
26.52; 26.89)

ὄνομα (n): *nosaucējvārds* (2.6; 2.13; 5.3; 5.13; 5.23; 6.23; 6.28; 6.30; 6.44; 11.112; 12.24; 12.64; 17.7;
23.92; 25.190)

[ὀνόματα] γλωττηματικά pl., (n): *reti vārdi* (25.35; 26.34; 26.35)

ὀνόματα μεταφορικά pl., (n): *pārnestas nozīmes nosaukumi* (21.16)

ὀνόματα πεποημένα pl., (n): *jaunvārdi* (3.65; 25.36)

ὀνόματα ποιητικά pl., (n): *poētiski vārdi* (26.34)

ὀνόματα ξένα pl., (n): *svešvārdi* (3.65; 25.35; 26.34)

ὀνόματα τροπικά pl., (n): *tēlaini izteikumi* (25.35; 26.33)

ὀνοματικά pl., (n): *sugas vārdi* (2.11; 5.61; 5.63)

ὄξεια (f), ὄξύ (n): *akūts* (11.75; 11.79; 11.81; 11.86; 11.102; 11.104; 11.109)

παράθεσις (f): [*burtu, zilbju, vārdu vai runas daļu*] *līdzās novietošana / novietojums*
(2.20; 12.13; 15.55; 16.101; 20.77; 22.189; 22.259)

περίοδος (f): *periods* (2.22; 2.26; 5.82; 9.16; 9.55; 9.60; 18.57; 18.90; 18.208; 19.24; 19.33; 19.47;
19.48; 19.70; 22.22; 22.108; 22.266; 22.275; 22.280; 22.286; 22.292; 22.298; 23.23; 23.25;
23.27; 23.30; 23.165; 25.53; 25.56; 26.6; 26.13; 26.22; 26.25)

περισπώμενα (n): *zilbe ar cirkumfleksu* (11.82)

πολυσύλλαβα (n): *daudzzilbīgi vārdi* (11.86; 12.19)

πλοκή / συμπλοκή (f): [*burtu, zilbju, vārdu vai runas daļu*] *savijums, saaudums* (2.20;
12.9; 16.26; 16.101; 19.71; 23.94)

ποιητική ἀμέτρον (f): *poētisks izteiksmes veids bez pantmēra* (26.4)

- πρόθεσις** (f): *prievārds* (2.15; 6.52; 22.121)
- προσηγορικών** (n): *apzīmētājvārds* (2.10; 2.16; 5.62; 5.63; 22.91; 22.94; 22.97; 22.121; 22.132; 22.168; 22.243)
- προσηγορίαί** pl., (f): *nosaukumi* (26.49)
- πτώσεις** pl., (f): *nosaucējvārdu locījumi* (6.33; 12.21; 22.33; 25.190)
- πτώσεις ῥηματικάί** pl., (f): *teicējvārdu, mūsdienās – darbības vārdu, formas* (6.38)
- ῥῆμα** (n): *teicējvārds, mūsdienās – darbības vārds* (2.6; 2.15; 5.4; 5.13; 5.22; 5.25; 5.34; 5.41; 5.64; 6.24; 6.28; 6.36; 6.40; 6.44; 11.112; 12.25; 12.64; 17.7; 20.61; 22.91; 22.92; 22.244; 23.93; 25.190)
- συζυγία [τῶν ὀνομάτων]** (f): *vārdu sajūgums* (3.127; 6.3; 6.31)
- συζυγία [τῶν κώλων]** (f): *kolu sajūgums* (7.13; 7.19)
- συζυγία [[τριῶν] γραμμάτων [ἀφώνων]]** (f): *[trīs neskanīgu] burtu sajūgums* (14.130; 14.138; 22.166; 22.178; 23.84)
- συλλαβή** (f): *zilbe* (11.81; 11.103; 11.107; 11.109; 11.110; 11.114; 11.118; 11.119; 12.9; 13.14; 14.80; 15.3; 15.10; 15.13; 15.16; 15.20; 15.21; 15.27; 15.47; 15.52; 15.63; 15.66; 15.91; 16.27; 16.31; 16.34; 16.47; 16.61; 16.67; 16.73; 17.92; 18.36; 20.100; 20.104; 22.100; 22.101; 22.116; 22.124; 22.129; 22.149; 22.171; 22.181; 2.189; 22.246; 23.18; 23.88; 25.132; 25.167; 25.169; 25.251; 25.256)
- [συλλαβή] ἄλογος** (f): *iracionāla zilbe* (17.63; 17.65)
- [συλλαβαί] βραχεῖαι** pl., (f): *īsās zilbes* (15.7; 15.11; 15.25; 15.36; 15.39; 15.42; 15.45; 17.11; 17.13; 17.14; 17.24; 17.25; 17.35; 17.45; 17.50; 17.56; 17.64; 17.71; 17.73; 17.78; 17.81; 20.63; 20.101; 22.12; 22.125)
- [συλλαβαί] μακροί** pl., (f): *garās zilbes* (15.3; 15.11; 15.27; 15.35; 15.39; 15.43; 15.46; 17.11; 17.12; 17.14; 17.19; 17.24; 17.26; 17.45; 17.46; 17.55; 17.61; 17.73; 17.77; 17.82; 19; 13; 20.63; 20.73; 20.102; 22.169; 22.183)
- σύνδεσμος** (n): *savienotājvārds* (2.6; 2.9; 22.91; 22.92; 22.94; 22.96; 25.131)
- σύνθεσις [ὀνομάτων]** (f): *vārdu / izteikuma daļu savienojums vai savienošana* (1.40; 1.43; 1.56; 1.62; 2.1; 2.23; 2.34; 3.14; 3.23; 3.55; 3.66; 4.12; 4.23; 4.40; 4.54; 4.79; 4.87; 4.117; 4.129; 4.146; 5.69; 6.50; 10.25; 11.23; 11.129; 12.69; 12.75; 17.2; 18.6; 18.16; 18.27; 18.83; 18.88; 19.44; 20.15; 20.17; 20.28; 20.34; 20.48; 20.54; 20.86; 20.94; 20.126; 20.135; 21.1; 21.4; 22.105; 22.119; 22.123; 23.102; 23.173; 25.33; 25.40; 25.262; 26.1)

σύνθεσις γλαφυρὰ [καὶ ἀνθηρὰ] (f): *izkopts [un ziedošs] savienojums* (23.1)
σύνθεσις κώλων (f): *kolu savienojums* (26.6)
σύνθεσις συλλαβῶν (f): *zilbju savienojums* (16.28)
σύνταξις (f): [*vārdu / teikuma daļu*] *izkārtojums* (4.126; 4.141; 5.23)
συντιθέναι τὰ ὀνόματα, τὸ: *vārdu savienošana* (4.101; 20.29)
στοιχεῖα [πρῶτα] τῆς λέξεως pl., (n): *vārdiskās izteiksmes [pamat-] vienības* (2.3; 7.2)
σχηματισμοὶ τῆς λέξεώς (m): *runas figūras* (8.9)
σχηματισμοὶ τῆς διανοίας (m): *domu figūras* (8.9)
τόπος λεκτικὸς (m): *vārdiskā izteiksme* (3.1; 1.49; 2.27; 4.133)
τρίκωλον (n): *trikols* (9.26)
τρισύλλαβα (n): *trīszilbīgi vārdi* (17.33; 17.70)
ὑπαλλαγαί pl., (f): *hipallagas* (3.63)
χαρακτήρ μέσος (m): *vidējā [salāgojuma] forma* (21.26)
φράσις ποιητικὴ (f): *poētisks izteiksmes veids* (20.142; 25.6)

1.3. pielikums

GLOSĀRIJS. Filoloģiskie jēdzieni *Par izteiksmes veida paveidiem*

άντωνυμίας pl., (f): *vietniekoārdi* (1.6.166)

δίφθογγον (n): *divskanis* (1.6.130; 1.6.131)

ἐπίθετον / ἐπίθετα ὀνόματα pl., (n): *epitets* (1.1.142; 1.12.388; 2.4.212; 2.4.215; 2.4.218; 2.5.129)

κακία λόγου (f): *izteiksmes veida nepilnība* (1.4.141; 1.4.142; 1.4.146; 2.10.71)

κόμμα (n): *izteikuma daļa* (1.3.129; 1.7.118; 1.8.66; 1.8.68; 1.12.173; 1.12.192; 1.12.210; 1.12.262)

κομμάτιον (n): *īsa izteikuma daļa* (1.12.143)

κομματικόν (n): *īsu izteikuma daļu (kolu) virknējums* (1.1.146; 1.8.80; 1.9.11; 1.9.17; 1.10.200; 2.1.94)

κῶλα pl., (n): *koli* (1.1.125; 1.1.145; 1.1.165; 1.3.128; 1.3.131; 1.3.140; 1.3.181; 1.4.133; 1.6.215; 1.6.220; 1.7.11; 1.7.12; 1.7.47; 1.7.117; 1.7.136; 1.8.65; 1.8.66; 1.9.52; 1.9.82; 1.9.85; 1.9.115; 1.9.123; 1.10.77; 1.10.89; 1.10.102; 1.10.111; 1.10.133; 1.10.165; 1.10.199; 1.11.223; 1.11.284; 1.11.355; 1.11.441; 1.11.442; 1.12.59; 1.12.96; 1.12.97; 1.12.104; 1.12.110; 1.12.138; 1.12.142; 1.12.156; 1.12.161; 1.12.179; 1.12.197; 1.12.198; 1.12.203; 1.12.258; 1.12.267; 1.12.271; 1.12.274; 1.12.275; 1.12.291; 2.1.15; 2.1.180; 2.3.169; 2.5.130; 2.6.180; 2.7.281)

λέξις (f): *vārdiskā izteiksme* (1.1.126; 1.1.127; 1.1.141; 1.1.148; 1.1.164; 1.1.184; 1.1.225; 1.1.226; 1.1.290; 1.2.3; 1.3.34; 1.3.58; 1.3.68; 1.3.110; 1.3.180; 1.4.86; 1.6.114; 1.6.132; 1.7.8; 1.7.81; 1.8.41; 1.8.64; 1.10.90; 1.10.111; 1.11.174; 1.11.179; 1.11.190; 1.11.224; 1.11.439; 1.12.13; 1.12.38; 1.12.39; 1.12.58; 1.12.59; 1.12.67; 1.12.163; 1.12.179; 1.12.348; 1.12.377; 2.1.7; 2.1.11; 2.1.177; 2.3.156; 2.3.167; 2.4.59; 2.4.91; 2.4.94; 2.4.147; 2.4.151; 2.4.211; 2.4.212; 2.4.218; 2.5.13; 2.5.14; 2.5.15; 2.5.19; 2.5.22; 2.5.24; 2.5.30; 2.5.41; 2.5.50; 2.6.179; 2.7.3; 2.7.180; 2.8.116)

[λέξις] **ὀνοματική** (f) / **ὀνοματικά** pl., (n): *nomināls vārds, mūsdienās – lietvārdam līdzīgs atvasinājums no citas vārdšķiras vārda* (1.6.163; 1.6.164; 1.6.171; 1.6.263)

λέξις πεζή (f): *metriski nesaistīta izteiksme / teksts* (1.1.247)

[λέξεις] **τροπικάί** pl., (f): *pārnestas nozīmes vārdi* (1.6.134; 1.12.68; 1.12.74)

λόγος (m): *izteiksme (dažāda veida teksti, izteikums, oratorruna, arī daiļruna, valoda)*

(1.1.1; 1.1.7; 1.1.26; 1.1.42; 1.1.46; 1.1.51; 1.1.55; 1.1.57; 1.1.70; 1.1.75; 1.1.121; 1.1.131; 1.1.132; 1.1.147; 1.3.161; 1.1.276; 1.1.178; 1.1.183; 1.1.201; 1.1.205; 1.1.209; 1.1.223; 1.1.233; 1.1.239; 1.1.242; 1.1.254; 1.1.258; 1.1.268; 1.3.72; 1.3.75; 1.3.111; 1.3.142; 1.3.145; 1.3.151; 1.3.161; 1.3.177; 1.4.6; 1.4.38; 1.4.60; 1.4.67; 1.4.127; 1.5.7; 1.6.32; 1.6.40; 1.6.44; 1.6.49; 1.6.77; 1.6.158; 1.6.161; 1.6.259; 1.6.275; 1.6.280; 1.6.281; 1.6.285; 1.8.15; 1.8.19; 1.8.34; 1.8.69; 1.9.65; 1.9.87; 1.10.48; 1.10.176; 1.11.2; 1.11.64; 1.11.74; 1.11.141; 1.11.185; 1.11.294; 1.11.315; 1.12.15; 1.12.22; 1.12.31; 1.12.35; 1.12.41; 1.12.47; 1.12.49; 1.12.90; 1.12.95; 1.12.134; 1.12.159; 1.12.162; 1.12.265; 1.12.272; 1.12.302; 1.12.305; 1.12.310; 1.12.331; 1.12.346; 1.12.352; 1.12.358; 1.12.381; 1.12.384)

λόγος (m): *izteiksmes veids jeb valodas stils, tā paveids* (1.1.31; 1.1.38; 1.1.61; 1.1.74; 1.1.90;

1.1.101; 1.1.120; 1.1.125; 1.1.163; 1.1.181; 1.1.211; 1.1.221; 1.1.238; 1.1.259; 1.1.310; 1.2.1; 1.2.2; 1.3.33; 1.3.86; 1.3.100; 1.3.116; 1.3.134; 1.3.184; 1.4.4; 1.4.19; 1.4.34; 1.4.37; 1.4.55; 1.4.93; 1.4.100; 1.4.107; 1.4.113; 1.4.119; 1.4.123; 1.4.136; 1.4.141; 1.4.149; 1.5.0; 1.5.1; 1.5.2; 1.5.9; 1.5.17; 1.6.95; 1.6.99; 1.6.125; 1.6.137; 1.6.142; 1.6.147; 1.6.190; 1.6.191; 1.6.199; 1.6.213; 1.7.1; 1.7.3; 1.7.20; 1.7.81; 1.8.39; 1.8.81; 1.9.4; 1.9.5; 1.9.18; 1.9.42; 1.9.65; 1.9.83; 1.9.97; 1.9.115; 1.9.120; 1.10.3; 1.10.24; 1.10.106; 1.10.162; 1.10.205; 1.11.10; 1.11.45; 1.11.49; 1.11.62; 1.11.75; 1.11.93; 1.11.170; 1.11.173; 1.11.210; 1.11.235; 1.11.330; 1.11.346; 1.11.351; 1.11.360; 1.11.368; 1.11.377; 1.11.387; 1.11.394; 1.11.403; 1.11.420; 1.11.430; 1.11.432; 1.11.436; 1.11.452; 1.12.4; 1.12.11; 1.12.19; 1.12.45; 1.12.55; 1.12.89; 1.12.119; 1.12.125; 1.12.173; 1.12.93; 1.12.219; 1.12.229; 1.12.307; 1.12.310; 1.12.311; 1.12.314; 1.12.317; 1.12.326; 1.12.338; 1.12.339; 1.12.366; 1.12.389 u. c.)

λόγος ακριβής (m): *precīzs izteiksmes veids* (1.3.166)

λόγος ἀληθινός / λόγος ἀληθής (m): *patiesīgs / paties izteiksmes veids* (2.7.1;

2.7.26; 2.7.146; 2.7.149; 2.7.188)

λόγος αξιωματικός (m): *cieņpilns izteiksmes veids* (1.9.5)

λόγος ἀφελής (m): *vienmērīgs izteiksmes veids* (2.3.143)

λόγος βαρύς (m): *smagnējs izteiksmes veids* (2.6.77)

λόγος γοργός (m): *sparīgs izteiksmes veids* (2.1.180; 2.1.184)

λόγος ἔμψυχος (m): *dzīvīgs izteiksmes veids* (2.7.1; 2.7.8; 2.7.146; 2.7.170; 2.7.188; 2.7.227;

2.8.120)

λόγος ἐνδιάθετος (m): *labvēlīgs izteiksmes veids* (2.7.1; 2.7.20; 2.7.29; 2.7.54; 2.7.57; 2.7.105; 2.7.118; 2.7.132; 2.7.136; 2.7.149; 2.7.179; 2.7.202; 2.7.226; 2.7.246; 2.7.280; 2.8.93; 2.8.120)

λόγος εὐκρινής (m): *pārskatāms izteiksmes veids* (1.4.37)

λόγος ἐπιεικής [καὶ ἠθικόν] (m): *samērīgs [un raksturu atainojošs] izteiksmes veids* (2.6.77; 2.6.123; 2.6.179; 2.6.182)

λόγου, ἠθικὸν εἶδος (n): *raksturu atainojošs izteiksmes veida tips* (2.2.5)

λόγος ἠθικόν (m): *raksturu atainojošs izteiksmes veids* (2.2.31; 2.3.44; 2.6.77; 2.6.123)

λόγος κάλλος (καὶ κεκαλλωπισμένος, περικαλλής) (m): *ar skaistumu apveltīts [un izrotāts, brīnumskaists] izteiksmes veids* (1.3.184; 1.12.35; 1.12.307; 1.12.314; 1.12.339;)

λόγος καθαρός (m): *tīrs izteiksmes veids* (1.3.19; 1.3.29; 1.3.33; 1.3.45; 1.3.131; 1.6.199; 1.9.105; 1.11.416)

λόγος κεκοσμημένος (m): *izdaiļots izteiksmes veids* (1.12.338; 1.12.366)

λόγος λαμπρός (m): *spožs izteiksmes veids* (1.9.92; 1.9.106; 1.9.115; 1.9.120)

λόγος σαφής (m): *skaidrs izteiksmes veids* (1.4.136; 2.1.77)

λόγος σεμνός (m): *svinīgs izteiksmes veids* (1.6.199; 1.6.213; 1.12.311)

λόγος σφοδρός (m): *dedzīgs izteiksmes veids* (1.8.39; 1.10.24)

λόγος τραχύς (m): *raupjš izteiksmes veids* (1.7.23)

[λόγος] Δημοσθενικός (m): *Dēmostena izteiksmes veids* (1.1.96; 1.1.105; 1.1.109; 1.1.205; 1.1.260; 1.1.282; 1.4.70; 1.6.151; 1.11.330; 1.12.19; 1.12.301)

λόγος Λυσίου (m): *Līsija izteiksmes veids* (1.12.43)

λόγος πεζός (m): *izteiksmes veids metriski nesaistītā tekstā* (1.3.148; 1.3.165; 2.4.195)

λόγος πολιτικός (m): *sabiedriskas izteiksmes veids* (1.12.232)

[ιδέα] Δημοσθενική (f): *Dēmostena [izteiksmes veida] paveids* (1.1.265; 1.1.282)

[ιδέα] Πλατωνική (f): *Platona [izteiksmes veida] paveids* (1.1.265)

μετοχαί (f): *dīvdaļi* (1.6.165)

ὄνομα (n): *nosaucējvārds, mūsdienās – lietvārds* (1.6.164; 1.6.165; 1.6.171; 1.6.262; 1.8.42; 1.8.45; 1.12.40; 2.5.80)

ῥήμα (n): *teicējvārds, mūsdienās – darbības vārds* (1.6.164; 1.6.167; 2.5.80)

περίοδοι pl., (f): *periodi* (1.3.131)

ῥῆσις (f): *izteikums, izsacījums* (1.9.90; 2.4.199)

συζυγία (f): [*teksta daļu, pantmēra*] *saistījums* (1.6.234; 1.10.167; 1.11.350; 1.11.358; 1.12.234; 2.1.186)

συμπλοκή (f): [*vārdu*] *saistījums* (1.10.200; 1.11.191; 2.1.107; 2.1.111; 2.1.156; 2.1.161)

συνθήκη (f): [*teksta daļu, zilbju, burtu, visas runas, arī pantmēra*] *saistījums, sakārtojums, uzbūve* (1.1.147; 1.1.152; 1.1.155; 1.1.157; 1.1.162; 1.1.165; 1.1.213; 1.1.229; 1.3.132; 1.3.142; 1.3.148; 1.3.157; 1.3.160; 1.3.168; 1.3.179; 1.3.182; 1.3.186; 1.4.133; 1.6.222; 1.7.123; 1.7.126; 1.7.131; 1.7.134; 1.8.72; 1.9.10; 1.9.118; 1.9.120; 1.9.121; 1.10.77; 1.11.441; 1.11.444; 1.12.59; 1.12.268; 1.12.306; 1.12.314; 1.12.325; 1.12.338; 2.1.16; 2.1.182; 2.3.170; 2.3.176; 2.4.223; 2.4.225; 2.6.180; 2.7.281)

σύνθεσις (f): [*teksta daļu, zilbju, burtu, visas runas, arī pantmēra*] *saistījums* (1.1.129; 1.1.130)

συλλαβή (f): *zilbe* (1.1.152; 1.6.125; 1.6.263; 1.12.76; 1.12.96; 1.12.98; 1.12.99; 1.12.103; 1.12.113; 1.12.161; 1.12.202; 1.12.209; 1.12.332; 1.12.333; 1.12.353)

συλλαβὴ] βραχειά (f): *īsa zilbe* (1.12.358; 1.12.359)

[συλλαβὴ] μακρά (f): *gara zilbe* (1.3.155; 1.6.129; 1.6.265)

σύμφωνον (n): *līdzskanis* (1.12.270; 1.12.271)

στοιχείοι (n): *burti* (1.1.73; 1.1.97; 1.1.152; 1.6.124; 1.6.128; 1.6.270)

σχῆμα [λέξεως] (n): *runas figūra* (1.1.128; 1.1.144; 1.1.164; 1.1.197; 1.1.213; 1.1.225; 1.1.292; 1.1.297; 1.3.34; 1.3.49; 1.3.50; 1.3.52; 1.3.53; 1.3.55; 1.3.69; 1.3.73; 1.3.78; 1.3.81; 1.3.94; 1.3.99; 1.3.101; 1.3.102; 1.3.119; 1.3.127; 1.3.181; 1.4.87; 1.4.91; 1.4.100; 1.4.109; 1.4.132; 1.6.181; 1.6.183; 1.7.12; 1.7.100; 1.7.113; 1.7.114; 1.8.51; 1.8.57; 1.8.62; 1.9.77; 1.9.85; 1.9.89; 1.9.114; 1.10.29; 1.10.31; 1.10.55; 1.10.76; 1.10.91; 1.10.102; 1.10.117; 1.10.184; 1.11.118; 1.11.206; 1.11.225; 1.11.242; 1.11.243; 1.11.268; 1.11.269; 1.11.316; 1.11.329; 1.11.378; 1.11.391; 1.11.396; 1.11.403; 1.11.438; 1.12.59; 1.12.78; 1.12.160; 1.12.177; 1.12.181; 1.12.191; 1.12.196; 1.12.212; 1.12.253; 1.12.258; 1.12.265; 2.1.15; 2.1.42; 2.1.49; 2.1.54; 2.1.64; 2.1.74; 2.1.82; 2.1.85; 2.1.92; 2.1.92; 2.1.93; 2.1.122; 2.1.128; 2.1.136; 2.1.175; 2.1.176; 2.3.100; 2.3.126; 2.3.144; 2.3.169; 2.4.220; 2.5.130; 2.5.131; 2.6.180; 2.7.2; 2.7.130; 2.7.134; 2.7.138; 2.7.145; 2.7.202; 2.7.209; 2.7.214; 2.7.216; 2.7.219; 2.7.224; 2.7.225; 2.7.240; 2.7.242; 2.7.246; 2.7.279; 2.7.280; 2.8.60).

Runas figūru veidi:

- ἀναιρέσεις** pl., (f): *nolieguma atkārtojumi* (1.9.77; 1.11.398; 1.11.402; 1.11.403; 1.12.219; 1.12.221)
- ἀναστροφή** (f): *anastrofa*³⁹⁶ (1.12.215)
- ἀνταπόδοσις** (f): *pretnostatījums* (1.11.233; 1.11.335; 1.11.339; 1.11.345; 1.11.357; 1.11.365)
- ἀπαρίθμησις** (f) / **ἀπαριθμητικόν** (n) *uzskaitījums* (1.4.92; 1.11.231; 1.11.243; 1.11.244; 1.11.270)
- ἀπόστασις** (f): *atkāpšanos ietverošs izteiciens* (1.9.80; 1.9.106; 1.10.34; 1.10.42; 1.10.47; 1.10.51)
- ἀποστροφή** / **κατὰ ἀποστροφήν [σχῆμα]** (n) (f): *uzrunāšana, personīga uzrunāšana* (1.6.198; 1.8.47; 1.10.56; 1.10.62; 1.12.145; 1.12.147)
- βραχυκωλῖαι** pl., (f): *īsu kolu virknējums* (1.12.218)
- δεικτικόν** (n): *norādījums* (1.8.58)
- ἐλεγχοὶ** pl., (m): *atmaskojumi* (1.1.103; 1.10.57; 1.11.188)
- ἐξαλλαγαὶ πυκναὶ καὶ δι' ἐλαχίστου** pl., (f): *uzskaitījumi ar mazām atstarpēm un nelielām izmaiņām* (2.1.97)
- ἐπαναστροφή** (f): *epanastrofa*³⁹⁷ (1.12.196; 1.12.208)
- ἐπαναφορὰ** (f) / **ἐπαναφοραὶ κατὰ κῶλον** pl., (f): *epanafora*³⁹⁸ / *epanaforas kolu sākumā* (1.10.166; 1.12.156; 1.12.164; 1.12.165; 1.12.172; 1.12.178; 1.12.181; 1.12.195; 2.1.103)
- ἐπεμβολή** (f) / **ἐπεμβληθὲν** (n) / **ἐπιπλοκή** (f): *piebilde* (1.1.145; 1.6.202; 1.10.45; 1.11.119; 1.11.130; 1.11.138; 1.11.239; 1.11.269; 1.11.379; 1.11.382; 1.11.386; 1.11.413; 1.11.419; 1.11.429; 1.11.433; 1.11.435; 1.12.94; 1.12.105; 1.12.108; 1.12.112; 1.12.244; 1.12.277; 1.12.292; 2.1.57; 2.7.120; 2.11.190)
- ἐπιτρέχον** (n) / **σχῆμα ἐκ τοῦ παρασυναπτικοῦ** (n): *cēloņa izsacījums* (1.11.317; 1.11.318; 2.1.66)

³⁹⁶ **Anastrofa** (ἀναστροφή) – iepriekšējo frāzi noslēdzošā vārda atkārtošana nākamās frāzes sākumā.

³⁹⁷ **Epanastrofa** (ἐπαναστροφή) veidojas, ja viena kola beigas ir tādas pašas kā otra kola sākums.

³⁹⁸ **Epanafora** (ἐπαναφορὰ) – viena un tā paša vārda atkārtojums saistītu dzejas rindu sākumā vai saistītu teikumu sākumā.

- ἐρώτησις** (f): *jautājošs izteiciens* (1.8.49; 1.10.196; 1.11.208)
- ἰσοκωλία** (f): *vienādu kolu virknējums* (1.12.235)
- κατ' ἐρώτησιν ἐλεγκτικά** pl., (n): *atmaskojoši jautājumi* (1.7.102)
- καταφάσεις διὰ δύο ἀποφάσεων γινόμεναι** pl., (f): *apstiprinājumu izsakošs izteiciens, kas veidots no diviem noliegumiem* (1.12.252)
- κλιμακωτόν** (n): *kāpinājums, gradācija* (1.12.212)
- κομματικόν ἀσύνδετον** (n): *kolu virknējums bez savienotājvārdiem* (2.1.94)
- κομματικόν κατ' ἀντιστροφὴν** (n): *izteikuma daļu (kolu) virknējums bez savienotājvārdiem ar antistrofu* (2.1.105)
- κομματικόν κατ' ἐπαναφορὰν** (n): *izteikuma daļu (kolu) virknējums bez savienotājvārdiem ar atkārtošānu* (2.1.204)
- κομματικόν κατ' ὄνομα [ἀσύνδετον]** (n): *vārdu virknējums bez savienotājvārdiem* (2.1.96)
- μερισμός** (m): *virknējums* (1.4.92; 1.11.251; 1.11.325; 1.11.329; 1.11.331; 1.11.345; 1.11.359; 1.11.362; 1.11.369; 1.11.375; 1.11.381; 1.11.390; 1.12.234)
- παρίσωσις** (f): *[izteikuma daļu / kolu / izteikumu / zilbju] saskaņojums, jeb vienāds sakārtojums* (1.11.358; 1.12.51; 1.12.79; 1.12.86; 1.12.92; 1.12.97; 1.12.104; 1.12.113; 1.12.133; 1.12.135; 1.12.138; 1.12.146; 1.12.148; 1.12.152; 1.12.155; 1.12.160; 1.12.164; 1.12.165; 1.12.180; 2.11.154)
- πλαγιασμός** (m): *netiešs izteiciens* (1.3.80; 1.3.81; 1.11.264; 1.11.272)
- πολύπτωτον** (n): *poliptotons*³⁹⁹ (1.12.257)
- προστακτικά** pl., (n): *pasūles izsacījumi* (1.7.100)
- σχῆμα ἐλεγκτικόν** (n): *atmaskojums* (1.10.195)
- [σχῆμα] κατ' ἐρώτησιν ἐξ ἀποστροφῆς** (n): *uzrunāšana ar jautājumu* (1.11.206)
- [σχῆμα] κατὰ ἄρσιν καὶ θέσιν περιβάλλει** (n): *izteiciens, kas rada samākslotību ar sakārtošanas un apstiprināšanas palīdzību* (1.11.393; 1.11.402)

³⁹⁹ **Poliptotons** (πολύπτωτον) – viena un tā paša vārda iesaistīšana tekstā dažādos locījumos, piem.: τὰ μὲν ὑφ' ὑμῶν, τὰ δὲ μεθ' ὑμῶν, τὰ δὲ δι' ὑμᾶς, τὰ δ' ὑπὲρ ὑμῶν.

- σχῆμα κατὰ προτίμησιν λεγόμενον** (n): *izteiciens, kurā domas izkārtotas pēc svarīguma* (1.11.247)
- σχῆμα κατὰ συστροφήν λεγόμενον** (n): *izteiciens, kuru papildina papildu izteikumi* (1.11.409)
- σχῆμα περιβλητικόν** (n): *netiešs izteiciens* (1.9.89; 1.11.378)
- σχῆμα ὑποθετικόν / σχήματα καθ' ὑπόθεσιν pl., (n):** *pamatojoši izteicieni* (1.11.250; 1.11.256)
- [σχήματα] καινοπρεπῆ pl., (n):** *nesaskaņojumi* (1.12.248)
- ταχεῖα τοῦ μερισμοῦ ἀπόδοσις** (f): *straujš saistītu domu risinājums* (1.12.176; 1.12.218)
- τοῦ ὑποκειμένου προσώπου ἀποστροφή** (f): *personas, kurai adresēta runa, personīga uzrunāšana* (1.8.49)
- ὑπερβατὸν** (n): *hiperbatons* (1.12.237)
- ὑπερβατὸν καθ' ὑπέρθεσιν** (n): *hiperbatons, kas radies pārstatījuma dēļ* (1.12.239)
- [ὑπερβατὸν] κατὰ παρένθεσιν ἐξ ἐπεμβολῆς** (n): *hiperbatons, kas radies iestarpinājuma dēļ no iesprauduma* (1.12.242)
- ὑποστάσεις pl., (f):** *pakārtojumi* (1.11.321)
- τροπή** (f): *[nozīmes] pārnesums* (1.6.140; 1.6.146; 1.10.23; 2.4.93; 2.4.95; 2.5.93; 2.5.97; 2.5.100; 2.5.102)
- φωνῆεν** (n): *skanenis* (1.3.133; 1.6.123; 1.6.223; 1.7.123; 1.12.269; 1.12.308; 1.12.328; 1.12.349; 2.1.183; 2.7.76)